



İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

TÜRKİYE’DE RESMİ DEVLET İDEOLOJİSİ VE
DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI
(1923 – 1938 ARASI)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Şükrü Mutlu KARAKOÇ

Haziran-2014



İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

TÜRKİYE’DE RESMİ DEVLET İDEOLOJİSİ VE
DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI
(1923 – 1938 ARASI)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Şükrü Mutlu KARAKOÇ

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. M. Lütfullah KARAMAN

Haziran-2014

ONAY

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans öğrencisi olan Şükrü Mutlu KARAKOÇ'un hazırladığı ve jüri önünde savunduğu "Türkiye'de Resmi Devlet İdeolojisi ve Dış Politikaya Yansımaları (1923-1938 Arası)" başlıklı tez başarılı kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. M. Lütfullah KARAMAN

İMU Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

İMZA



Üyeler:

Yard. Doç. Dr. Fatih BAYRAM

İMU Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı



Yard. Doç. Dr. M. Mert SUNAR

İMU Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı



Tez Savunma Tarihi: 12 Haziran 2014

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu yüksek lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Alıntılanan başkalarına ait tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini kaynak göstererek atıfta bulunduğum gibi, yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Şükrü Mutlu KARAKOÇ

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ.....	1

I. RESMİ İDEOLOJİNİN SÖYLEMSEL VE KURUMSAL ÇERÇEVESİ 10

A. Resmi İdeolojinin Söylemsel Çerçevesi.....	10
1. Mustafa Kemal Atatürk'ün konuşma ve yazılarında resmi ideoloji.....	10
a. Ulusal güvenlik ve bağımsızlık	10
b. Ulusal egemenlik ve cumhuriyet düşüncesi.....	15
c. Devletçi perspektif ya da güçlü merkezi otorite	23
d. Ulusal birlik, bütünlük ya da milliyetçilik ve halkçılık fikri	30
e. Ulusal ilerleme ve inkılaplar ya da inkılapçılık ve laiklik düşüncesi....	37
2. İsmet İnönü'nün konuşma ve yazılarında resmi ideoloji	47
a. Ulusal güvenlik: “Devletin güvenliği, toplumun düzeni”	48
b. Ulusal egemenlik: Büyük meclis, parti ve cumhuriyet.....	51
c. Güçlü merkezi otorite: Güçlü otorite, güçlü devlet ya da “devlet her yerde!”	57
d. Ulusal birlik: “Monolitik toplum için politik hamleler” ya da “bir ulus yaratmak!”	62
e. İlerleme ve inkılaplar: “Türk milletinin kurtuluş savaşı!”	67
3. Recep Peker'in konuşma ve yazılarında resmi ideoloji.....	71
a. Ulusal güvenlik ve siyasal rejim: Rejim eksenli bir okuma.....	71

b. Ulusal devlet ve ulusal egemenlik.....	73
c. Güçlü merkezi otorite ya da “disiplinli özgürlük”	74
d. Ulusal birlik ya da “uluslaşma – devletleşme”	77
e. Ulusal ilerleme ve inkılap yolunda	83
B. Resmi İdeolojinin Kurumsal Çerçevesi	87
1. CHP Nizamnameleri / Programları ve resmi ideoloji.....	87
a. Tarihi seyir: Temel ilkeler ve kurumsal çerçeve	87
b. Yatay uzantılar: Kurumsal çerçeve ve farklı alanlar	92
2. 1924 Anayasası ve resmi ideoloji	95
 II. RESMİ İDEOLOJİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ:	
PARAMETRELER VE KARAKTERİSTİK HATLAR ...	98
A. Giriş: Uzun Yolculuğun Kısa Hikâyesi.....	98
B. Güvenlik: “Devletin Güvenliği”nden “Siyasetin Güvenliği”ne..	98
C. Kimlik: Başka Bir Türkiye	107
1. Kavramın kariyeri	107
2. Yeni bir toplum: Ulus-toplum.....	109
a. Genel çerçeve	109
b. Etnisist ulusçuluk kulvarı: Antropolojik ulus	112
c. Radikal sekülerizm katmanı / kulvarı: Teolojik ulus	114
d. Etno-seküler ulus kimliğini besleyen unsurlar: Vatan.....	116
e. Etno-seküler ulus kimliğini besleyen unsurlar: Tarih	116
f. Otoriter merkezîyetçi damar / kulvar: Siyasal ulus.....	118
g. Sosyo-politik organizmacı kulvar: Sosyolojik ulus	120
3. Yeni bir devlet / yeni bir siyasal düzlem: Ulus-devlet.....	124
a. Kurucu ilke: İktidarın kaynağı ve nesnesi olarak “ulus”	124
b. Kurumsal yapılanma: Ana hatlar	129
c. Genel devlet anlayışı.....	133
4. Yeni bir kültür: Modern / ulusal kültür	136
a. Genel çerçeve	136
b. Radikal sekülerizm.....	140
c. Etnisist ulusçuluk.....	142
d. Otoriter merkezîyetçilik.....	145
5. Yeni bir insan: Yurttaş (modern / ulusal) insan.....	147
a. Genel çerçeve	147
b. Laik-insan / Homo laicus	149
c. Ulus-insan / Homo nationalismus.....	151

d. Devlet-insan / Homo etatus	154
e. Ulusal püritanizm ve ulusal vazife: Arınmış insan, adanmış insan ve vazife yüklü insan.....	156
f. Serüvenin finali.....	159
6. Yeni bir siyaset: Yeni tarz-ı siyaset	160
a. Genel çerçeve	160
b. Dikotomik siyaset.....	163
c. İnşacı siyaset.....	163
d. Devlet merkezli siyaset	165
e. Kültür temelli siyaset	167
f. Çatışmacı siyaset.....	169
g. Siyasal enstrümanlar.....	170
D. Eksen / Model: Batı.....	174
III. RESMİ İDEOLOJİ VE DIŞ POLİTİKA.....	181
A. Giriş	181
B. Güvenlik Öncelikli Dış Politika	183
1. Musul sorunu	186
2. Boğazların durumu: Egemenlik ve güvenlik	187
3. Hatay / Sancak sorunu.....	189
C. Aktif İzolasyon ve Statükocu Çizgi	192
1. Balkan Paktı: Batı yakasının tahkimi	195
2. Sadabat Paktı: Doğu sınırlarının konsolidasyonu	196
D. Batı Yönelimli Dış Politika	198
1. Güvenlik ve Batı	201
2. Kimlik ve Batı.....	202
3. Musul ve Hatay yakası: Batı'yla ilişkilerde normalleşme	203
4. Milletler Cemiyeti: Batı dünyasıyla ittifak için başlangıç	204
SONUÇ	207
KAYNAKLAR.....	222
ÖZGEÇMİŞ	235

ÖZET

Şükrü Mutlu Karakoç, Türkiye’de Resmi Devlet İdeolojisi ve Dış Politikaya Yansımaları (1923-1938 Arası), Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman.

Bu çalışma erken Cumhuriyet döneminde (1923-1938) Türkiye’de resmi devlet ideolojisinin söylemsel, kurumsal ve teorik olarak ana çerçevesini ortaya koymayı ve bu resmi ideolojik çerçevenin dış politika yapımına yansımalarını ele almayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışma birbirine bağlı üç temel sorun etrafında şekillenmektedir: 1) Resmi ideolojinin söylemsel ve kurumsal çerçevesi (tarihsel bir perspektifle nasıl teşekkül ettiği), 2) Resmi ideolojinin teorik çerçevesi, parametreleri ve karakteristik özellikleri, 3) Resmi ideolojinin dış politika yapımına yansımaları.

Resmi ideolojinin söylemsel çerçevesiyle ilgili olarak öncelikle, Cumhuriyet Türkiye’sinin siyasi mimarları M. Kemal Atatürk, İsmet İnönü ve Recep Peker’in söylev ve demeçleri etrafında resmi devlet ideolojisinin kavramsal çerçevesi incelenmiştir. Burada resmi ideolojiyi şekillendiren, formüle eden temel kavramlar, kaygı, öncelik ve hassasiyetler, tespit edilmiş ve ele alınmıştır. Resmi ideolojinin kurumsal çerçevesi kapsamında, resmi devlet ideolojisinin dönemin resmi / kurumsal belgeleri olan CHP Nizamnameleri / Programları ve 1924 Anayasası üzerinde 1923’ten 1937’ye uzanan tarihi seyirde kurumsal çerçevesini kazanma süreci incelenmiştir. Tezde ayrıca resmi ideolojiyi teorik düzlemde tanımlayan kurucu parametreler üzerinde durulmuştur. Bu parametreler “güvenlik”, “kimlik” ve “ksen / model: Batı” olarak belirlenmiştir. Bunlar üzerinden resmi ideolojinin karakteristik özellikleri, ana hatları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada son olarak, erken Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinde resmi devlet ideolojisi – dış politika ilişkisi ve resmi ideolojinin dış politikaya yansımaları analiz edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Türkiye, siyaset, resmi ideoloji, devlet, dış politika,

ABSTRACT

Şükrü Mutlu Karakoç, The Official State Ideology and Its Reflection to The Foreign Policy in Turkey (Between 1923 and 1938). Master's Thesis. Supervisor: Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman.

This thesis aims to reveal the official state ideology of Turkey in terms of its discursive, institutional and theoretical framework, and analyze its reflection to the foreign policy developed during the early period of the Republic (1923-1938). In that sense, the research is based on three inter-linked essential issues: 1) The discursive and institutional framework of the official ideology (its formation from a historical perspective). 2) The theoretical framework of the official ideology, its parameters and its distinctive features. 3) The official ideology's reflection to the making of foreign policy.

The official ideology's discursive framework is analyzed through the discourses and declarations of M. Kemal Atatürk, İsmet İnönü and Recep Peker who are the political architects of the Republic of Turkey. In this first section, the essential concepts, fears, priorities and sensibilities that shaped the official ideology have been assessed. Within the scope of the official ideology's institutional framework, the official state ideology's institutional progress which stretches from 1923 to 1937 has been assessed through the CHP's Regulations (*nizamname*) and the Constitution of 1924 which were the official documents at that period. The thesis also assessed the foundational parameters defining the official ideology at the theoretical level. These parameters are established as "Security", "Identity" and "axis / model: The West". The characteristic features of the official ideology have been defined through the lenses of the aforementioned parameters.

Finally, the thesis analyzed the relation between the official state ideology of Turkish Republic and its foreign policy as well as the former's reflection to the latter.

Keywords: Turkey, politics, official ideology, state, foreign policy,

GİRİŞ

“- Bana öyle geliyor ki efendim siz; şeyleri – hem nesneleri hem de insan düşüncelerini kastediyorum – kendilerinden daha güçlü ve daha incelikli sözcüklerle bir araya getirip birleştiriyorsunuz. Sözcükler yetersiz kalınca da rakamlar, harfler, işaretlerle... Sanki çelik kablolarla birleştirir gibi.”

Filozof gururlu bir gülümsemeyle:

“- Onlara mantık ve cebir derler,” dedi. “Mükemmel bir biçimde sarıh denklemler, uygulandıkları düşünceler ve nesneler ne olursa olsun her zaman açık ve kesin.”

“- Bütün saygımla birlikte efendim, bana öyle geliyor ki, böyle birleştirilen şeyler oracıkta ölüyorlar ve bu simgelerle sözcüklerden arınıyorlar, tıpkı çürüyüp düşen et gibi...”

Marguerite Yourcenar

I

Resmi devlet ideolojisi, Cumhuriyet Türkiye’sinin belki de en sofistike, en örtülü ama aynı zamanda en çarpıcı, en sert ve en şöhretli unsurudur. Zira o, kendisini en çok gizleyen, örten, saklayan ama yine de adı en çok duyulan, övülen, yerilen, etkisi en çok hissedilen ve nüfuz alanı en geniş olan bir dinamik olarak öne çıkmaktadır.

Erken Cumhuriyet döneminde devlet iktidarını elinde tutan siyasi kadronun inşa ettiği, benimsediği ve topluma sunduğu resmi devlet ideolojisi, Cumhuriyet tarihi boyunca (etkisi, dozu değişse de) Türkiye siyasi hayatının ve siyasi kültürünün ana omurgasını oluşturmuştur. Dolayısıyla resmi ideoloji Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye’de kabaca toplum, siyaset ve kültürün ana belirleyeni olmuştur. Türkiye’de toplum hayatına ve siyaset mekanizmasına damgasını vuran efsanevi kurucu unsur olarak dikkat çekmiştir.

Türkiye’de resmi devlet ideolojisi bir endişe ideolojisidir. Bir yeniden inşa ve kuruluş ideolojisidir. Aynı zamanda bir kurtuluş, arınma ideolojisidir. Bir tür ilerleme, makas değiştirme, havza ve cephe değiştirme (taşınma, göç) ideolojisidir.

Resmi devlet ideolojisi, tarihin belli bir momentinde, belli bir sıfır noktasında, kabaca devlete ve topluma dair o ana kadar mevcut olan, alışılmış, geleneksel tanımlamaları, anlam şablonlarını, kimlik kalıplarını reddeden, geçmişle bağını koparan “resmi bir zihin dünyası”dır. Sonrasında hemen her şeyi farklı kavram, sözcük ve sembollerle yeniden tanımlayan, oluşturan, açıklayan, adlandıran “devletli bir zihin evreni”dir. Türkiye’de devlet mekanizmasının, sosyal, siyasal, kültürel evrenin, oralardaki gerçekliğin farklı kavram, sembol, ilke, kaygı, anlayış ve kurgular etrafında yeniden inşa edilmesidir. Hemen her konu ve tartışmada özellikle de demokrasi, çoğulculuk, hukuk devleti, özgürlükler ve modernlik tartışmalarında mutlaka öne çıkan “bagajı ağır bir kavram çantası”dır. Resmi devlet ideolojisi, 1920’lerde siyasal / kurumsal ağırlıklı bir değişim / devrim tufanı iken, 1930’larda ise kültürel ağırlıklı bir değişim dalgasıdır.

İktidarı elinde bulunduran siyaset kadrosunun en başta hayatı, tarihi ve dünyayı belli bir şekilde anlama biçimidir resmi ideoloji. İktidar aktörlerinin devleti, toplumu, kültürü, insanı kavrama tarzına, hukuk tasavvuruna, siyaset yapma şekline, devlet-toplum ve siyaseti ilişkilendirme biçimine, yine siyaset-hukuk, siyaset-bürokrasi arasında ilişki kurma tarzına dair düşünceler ve pratikler bütünüdür.

Her şeyden önce Türkiye insanının bilincine şekil vermeyi, dünyayı anlamlandırma biçimini belirlemeyi amaçlayan bir söylemdir resmi ideoloji. Toplu kimlikleri belirleyen, günlük konuşmaları, davranış ve tutumları yönlendiren bir görme, yorumlama, kavrama ve algılama biçimidir.

Uzun Türkiye tarihinde resmi ideoloji siyaset kurumlarının ve siyasal hayatın işleyişine yön veren temel kavramlar, ilkeler, değerler ve normlar bütünüdür ifade eder. Politik konuları ve sorunları ihtiva eder. Neyin sorun olarak görülmesi gerektiğine, nasıl düşünüleceğine ilişkin yol gösterici bir rol üstlenir. Ulusal çıkarların belirlenmesi, gerçekleştirilmesi ve korunması konusunda aktif bir pozisyonu anlatır.¹

¹ Ertan Efegil, “Türk Dış Politikasında Siyasal Kültürün Etkisi: Kemalist Siyasal Kültürün Evrimleşmesi”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 5, Sayı: 10, 2012, s. 191-192.

Resmi ideoloji, toplumsal değişimi bir proje olarak benimseyen, bu değişim içinde devletin rolünü, toplumun konumunu tanımlayan bir düşünce bütünüdür. Başka bir açıdan, resmi ideoloji bir tür topluma bakış, toplumu çözümleme ve biçimlendirme yöntemidir.² Birlik beraberlik, çağdaş uygarlık, ulusal çıkar, düzen-istikrar retoriğine sıkça başvuran “egemen ideoloji”dir. Kısacası Türkiye’de Cumhuriyet tarihi boyunca toplum, siyaset, kültür hayatını baştan sona kat eden, parselleyen, etkileyen “kurucu ideoloji”dir.

Böyle olunca, genel bir bakışla resmi ideoloji, devlet erkinin ileriye dönük politikaları açısından bir tür “yol haritası”dır. Yahut bu politikalar üzerinde yapılabilecek geriye dönük arkeolojik bir kazı çalışması açısından bir tür “kadaastro planı”dır. Veya bu politikaların arka plan kayıtlarını vermesi açısından bir tür “kara kutu”dur. Ya da yine bu politik tutumların gerisindeki belirleyici “akıl”a işaret etmesi açısından bir tür “kurucu mantık”tır. Başka bir açıdan, resmi ideoloji devlet aklının, kendisini, toplumu, insanları, tarihi ve dış dünyayı kavrama biçimini gösteren bir tür “kavram çantası” olarak da görülebilir. Yahut devlet politikalarının kendisiyle birlikte varlık ve hayat bulduğu bir tür “sıfır noktası” bir “bab-1 hayat” olarak anlaşılabilir. Yahut da uzun yıllar Türkiye’deki her insanın kişisel hayatının gerisinde duran bir arka plan, bir “sahne gerisi” olarak da kavranabilir. Daha dar ve sınırlı bir bakışla, resmi ideoloji, temel bir takım kaygılar, öncelikler, sorunlar ve çözümlere ilişkin belli ilkeler, normlar etrafında şekillenen bir tür “ilkeler spektrumu”, bir çeşit “normlar repertuarı”dır.

Resmi ideoloji Türkiye Cumhuriyeti tarihi üzerinde o kadar büyük ve geniş bir etki alanına sahiptir ki, ondan bağımsız olarak Türkiye’de dünden bugüne toplum tarihinin, siyaset tarihinin, devlet tarihinin, kültür tarihinin, sanat tarihinin, hukuk tarihinin, bilgi / bilim / düşünce tarihinin, bürokrasi tarihinin, kurumlar tarihinin ele alınması ve anlaşılması neredeyse imkansız sınırlarındadır. Dolayısıyla Türkiye’de toplumsal hayatı, devlet mekanizmasını, siyaset kültürünü, hukuk düzenini, kültürel kalıpları ve hatta dış politika anlayışını okumak, anlamak, çözümlemek ve anlamlandırmak için mutlaka hesaba katılması, göz önünde tutulması, analiz

² H. Bülent Kahraman ve E. Fuat Keyman, “Kemalizm, Oryantalizm ve Modernite”, *Doğubatı*, Yıl: 1998, Sayı: 2, s. 84.

edilmesi, referans verilmesi gerekli bir söylem, teori ve zihin evrenidir. Uğranması gereken bir düşünce sokağı, durulması icap eden bir “çeşme başı”dır³.

Peki bu resmi ideolojinin kendine mahsus özel bir adı yok mu? Elbette ki, böyle bir soruyu anlamsız kılacak denli şöhrete sahip bir adı var sözünü ettiğimiz ideolojinin: Kemalizm.

Fakat bu çalışma içerisinde bu özel isim kullanılmayacaktır. Bu satırların yazarı açısından bu tercihin iki temel nedeni vardır. Birincisi Kemalizm, entelektüel ve toplumsal bir zeminde, kendiliğinden ortaya çıkan bir ideoloji değildir. Kemalizm bizzat devlet tarafından, devlet kadrosu tarafından, devlet politikaları, tercihleri, düşünceleri ve pratikleri etrafında iktidar gücü ile inşa edilen, kurulan, geliştirilen ve topluma sunulan, yayılan bir ideolojidir. İkincisi Kemalizm, “ideolojilerden bir ideoloji” veya “herhangi bir ideoloji” değildir. O, fiili olarak uzun yıllar bir topluma bizzat hükmeden, bir ülkenin yazgısını etkileyen ve onun tarihini belirleyen bir devlet ideolojisidir. Dolayısıyla Türkiye toplumunun hayatında, kültür ve tarihinde yol açtığı etkilere, sorunlara, kimi travmalara tam olarak işaret edilebilmesi gerekmektedir. Ve bu da, bu satırların sahibine göre “resmi ideoloji” kavramlaştırmasıyla daha mümkün gözükmemektedir. Özetle, Türkiye siyasi kültürü içerisindeki konumunu ve etkisini, olabildiğince berrak bir şekilde ifade edebilmek adına, kavram kullanımıyla ilgili böyle bir tercih izlenecek; çalışmanın bundan sonraki kısımlarında “Kemalizm” yerine “resmi devlet ideolojisi” ya da “resmi ideoloji” ifadesi kullanılacaktır.

II

Resmi ideoloji Türkiye siyaset tarihinde ve siyaset kültüründe sahip olduğu derin, sert, sofistike etki / önem dolayısıyla Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye siyaset literatüründe son derece yoğun bir ilgi ile karşılanmış; farklı bakış açısı, yöntem ve yaklaşımlarla makale, kitap, değerlendirme, tartışma ve tez çalışmalarına konu olmuştur. Söz konusu çalışmalara, içeriğe hakim olan yöntem ve yaklaşımlar

³ “Çeşme” metaforu için bakınız: Özer Ozankaya, *Cumhuriyet Çınarı*, İkinci Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995, s. 16.

etrafında kategorik bir bakış yapılacak olursa, ortada oldukça renkli ve zengin bir yelpazenin durduğu görülür.⁴

Bu bağlamda, Türkiye siyaset literatüründe resmi ideoloji üzerine *geleneksel / tepkisel nitelikli çalışmalar* yapılmıştır. Tepkisel çalışmalarda resmi ideolojinin bütün yönleriyle ve bütün çerçevesiyle analitik bir çözümlemesine girilmemektedir. Daha çok olaylar, gelişmeler, inkılaplar ve şahıslar üzerinden, resmi belgelere dayanarak popüler bir eleştiri geliştirilmektedir. Resmi ideoloji ve onun kurucu unsurlarının, ilkelerinin geleneksel / milli / dini kurumlara ve değerlere verdikleri zararlar (etkiler) ele alınmaktadır. Mehmet Doğan'ın *Batılılaşma İhaneti* çalışması, Burhan Bozgeyik'in *Bize Nasıl Zulmettiler* adlı eseri, Abdurrahman Dilipak'ın *Bir Başka Açından Kemalizm* kitabı bu kapsamda sayılabilecek kitaplardan bazılarıdır.⁵

Diğer taraftan resmi ideoloji ile ilgili, siyasal literatüre egemen yaklaşım olan *savunmacı yaklaşımla* da çalışmalar kaleme alınmıştır. Savunmacı çalışmalar, resmi ideolojinin temel kaynaklarını ve belgelerini kapsamlı bir şekilde inceleme ve çözümleme yoluna gitmez. Daha çok resmi ideolojinin kurucu mimarlarının görüş ve uygulamalarını doğrulama, haklılaştırma, övme, yer yer yüceltme çabası gösterirler. Resmi ideolojinin kurucu ilke ve politikalarını, Cumhuriyet devrimlerini meşrulaştırmaya, haklı göstermeye, gerekçelendirmeye, savunmaya çalışırlar. Bu kapsamda resmi ideoloji ve devrimler, “karanlık günlerden aydınlığa geçiş”in, “çağdaş Batı uygarlığına ulaşma”nın, “ulusal egemenliğe kavuşma”nın en parlak dinamiği olarak işaretlenir. Erken Cumhuriyet dönemi bir altın çağ olarak resmedilir. O dönemde izlenen “otorite-yoğun siyasetin”, “dönemsel koşullardan ve mutlak zorunluluklardan” kaynaklandığı belirtilir. Dinsel ve etnik hareketler, düşünceler,

⁴ Türkiye siyaset literatüründe resmi ideoloji çalışmalarının yaklaşımlar üzerinden tasnifi konusunda en kuşatıcı ve sistematik çalışma H. Emre Bağcı'nın “Türkiye’de Siyaset ve Resmi İdeoloji: Temel Yaklaşımlar” (*Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2004, s. 197-224) adlı makalesidir. Resmi ideoloji ile ilgili siyasal literatürün genel bir fotoğrafını çekmeyi amaçlayan bu kısımda, söz konusu makaleden istifade edilmiştir. Burada öne çıkarılan kategorik bakışın daha inceltilmiş, analitik ve ayrıntılı biçimi için makaleye bakılabilir. Türkiye siyaset literatüründe resmi ideoloji, toplumsal değişim, modernleşme ile ilgili öne çıkan temel yaklaşımlar ve temsili çalışmalar için ayrıca bakınız: Levent Köker, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, On birinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 11-12; Alper Kaliber, “Türk Modernleşmesini Sorunsallaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 107-124; Hasan Bülent Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi – I: Kavramlar Kuramlar Kurumlar*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s. 93-118.

⁵ Bakınız: Mehmet Doğan, *Batılılaşma İhaneti*, On yedinci Baskı, İstanbul: İz Yayınları, 1997; Burhan Bozgeyik, *Bize Nasıl Zulmettiler*, 2 Cilt, İstanbul: Çile Yayınları, 1997; Abdurrahman Dilipak, *Bir Başka Açından Kemalizm*, İkinci Baskı, İstanbul: Beyan Yayınları, 1988.

yaklaşımlar resmi ideoloji ve onun siyasal idealleri için mutlak birer tehdit olarak görülür. Suna Kili'nin *Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli* eseri, Özer Ozankaya'nın *Cumhuriyet Çınarı* isimli kitabı, Sina Akşin'in *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye, 1908-1980* adlı derleme çalışması savunmacı yaklaşım içerisinde sayılabilecek çalışmalardan birkaçıdır.⁶

Resmi ideoloji *tarihsel-sosyolojik bir yaklaşım* etrafında yapılan çalışmalarla da ele alınmıştır. Bu yaklaşım içerisinde resmi ideoloji tarihsel ve sosyolojik bağlamı içerisine yerleştirilmiş ve resmi ideolojinin temel politikaları bu çerçevede değerlendirilmiştir. Tarihsel / sosyolojik yaklaşım resmi ideolojiyi ve Türkiye modernleşmesini Osmanlı'dan Cumhuriyete uzanan tarihsel süreçte ve süreklilik içerisinde ele almıştır. Resmi ideolojinin toplum anlayışına, devlet-toplum ilişkisini kurma biçimine ve demokrasiyle sorunlu ilişkisine odaklanmıştır. Şerif Mardin'in başta merkez-çevre eksenli makalesi olmak üzere konuyla ilgili diğer çalışmaları, İlkay Sunar'ın *State and Society in Politics of Turkey's Development* isimli eseri, son dönemde Hasan Bülent Kahraman'ın *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi –I: Kavramlar Kuramlar Kurumlar* çalışması bu yaklaşımın önde gelen çalışmaları arasında gösterilebilir.⁷

Resmi ideoloji ayrıca *analitik – eleştirel bir yaklaşımla* çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Bu yaklaşım erken Cumhuriyet'in temel kaynaklarına, belgelerine başvurarak resmi ideoloji ve onun modernleşme projesinin karakteristik özelliklerini, sorunlarını kapsamlı bir şekilde ortaya çıkarmaya çalışır. Bunu yaparken, resmi ideolojinin temel ilkelerini (Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılık) çözümleyici bir bakışla ele alır ve o ilkelerin eleştirel bir yorumunu sunar. Temel ilkeler üzerinden resmi ideolojinin toplum ve devlet ilişkisini nasıl kurduğunu, oralardaki sorunları irdeler. Resmi ideoloji ile demokrasi arasındaki sorunlu ilişkiye yoğunlaşır. Mete Tunçay'ın *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek*

⁶ Bakınız: Suna Kili, *Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli*, On ikinci Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011; Özer Ozankaya, *Age.*, 1995; Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye, 1908-1980*, Beşinci Baskı, İstanbul: Cem Yayınları, 1997.

⁷ Bakınız: Şerif Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri" *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, On üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 35-77; Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, On dokuzuncu Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009; Şerif Mardin, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, Onuncu Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004; İlkay Sunar, *State and Society in Politics of Turkey's Development*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974; Hasan Bülent Kahraman, *Age.*, 2008.

Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931) adlı eseri, Taha Parla'nın üç ciltlik *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları* çalışması, Levent Köker'in *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi* kitabı, Ahmet İnsel'in *Türkiye Toplumunun Bunalımı* çalışması, H. Emre Bağce'nin *Official State Ideology of the Turkish Republic as Formulated in the Speeches and Writings of the Chief Political Leaders (1927-1938)* adlı doktora çalışması, analitik eleştirel yaklaşımın dikkat çeken çalışmaları arasında yer alır.⁸

Son olarak resmi ideoloji üzerine *liberal perspektifle* çalışma ve değerlendirmeler de yapılmıştır. Liberal perspektif, resmi ideolojinin fikri temellerini, temel ilkelerini liberal bir pencereden ele almakta ve eleştiriye tabi tutmaktadır. Resmi ideolojiyi küreselleşme, demokrasi, temel hak ve özgürlükler, insan hakları, hukukun üstünlüğü, hukuk devleti, serbest piyasa, homo economicus bağlamında kritik etmektedir. Kısacası resmi ideolojinin modernleşme projesini liberal değerler etrafında yorumlamakta ve onun liberal bir içerikten yoksun olduğu değerlendirmesini yapmaktadır. Atilla Yayla'nın *Kemalizm: Liberal Bir Bakış* adlı kitabı, Mustafa Erdoğan'ın *Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji* çalışması liberal yaklaşımın öne çıkan örnekleridir.⁹

III

Peki bu geniş ve zengin siyasi literatür haritası içerisinde bu çalışma nerede durmaktadır? Hakkında geniş bir siyasi literatür bulunan resmi ideoloji konusunda bu çalışma ne yapmayı amaçlamaktadır? Kestirmeden söylenecek olursa, resmi devlet ideolojisinin çözümlenmesi yani kavramsal, kurumsal ve teorik hatlarının tespit edilmesi bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle bu çalışmanın amacı, erken Cumhuriyet döneminde (1923-1938) resmi ideolojinin söylemsel, kurumsal ve teorik olarak ana çerçevesini (ne olduğunu) ortaya koymak ve dış

⁸ Bakınız: Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Altıncı Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012; Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*, 3 Cilt, İstanbul: Deniz Yayınları, 2008; Levent Köker, Age., 2009; Ahmet İnsel, *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, Sekizinci Baskı, İstanbul: Birikim Yayınları, 2009; H. Emre Bağce, *Official State Ideology of the Turkish Republic as Formulated in the Speeches and Writings of the Chief Political Leaders (1927-1938)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2001. (Bu çalışma bundan sonraki dipnotlarda "Official State Ideology" şeklinde kullanılacaktır.)

⁹ Atilla Yayla, *Kemalizm: Liberal Bir Bakış*, Ankara: Liberte Yayınları, 2008; Mustafa Erdoğan, *Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji*, İkinci Baskı, Ankara: Liberte Yayınları, 2000.

politikaya yansımalarını ele almaktır. Bu bağlamda çalışma birbirine bağlı üç temel sorun etrafında şekillenmektedir. 1) Resmi ideolojinin söylemsel ve kurumsal çerçevesi (hatta tarihsel bir perspektifle nasıl teşekkül ettiği), 2) Resmi ideolojinin teorik çerçevesi, parametreleri ve karakteristik özellikleri, 3) Resmi ideolojinin dış politika yapımına yansımaları.¹⁰

Bu üç sorun, açıkça çalışmanın planını ve bölümlerini de şekillendirmektedir. Buna göre birinci bölümde erken Cumhuriyet döneminde devletin manevi şahsiyetinin somutlaştığı iki kategorik unsur olan “devlet adamları” ve “resmi / kurumsal belgeler” etrafında resmi ideolojinin söylemsel ve kurumsal çerçevesi çizilmiştir. Söylem ve kurum olarak nasıl teşekkül ettiği ele alınmıştır.

Söylemsel düzeyde Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü ve Recep Peker’in 1923-1938 arasındaki söylev, demeç ve yazıları etrafında resmi ideolojiyi şekillendiren, formüle eden ortak / *temel kavramlar* (kaygı, öncelik ve hassasiyetler) tespit edilmiş ve ele alınmıştır. Bu kavramlarla (dolayısıyla da kaygı, öncelik ve hassasiyetlerle) ilgili söz konusu siyasi liderlerin görüş ve yaklaşımlarına değinilmiştir. Bu temel kavramlar üzerinden siyasi liderlerin devlet, toplum, birey, kültür ve siyasete ilişkin düşünceleri / kavrayışları, tarih anlayışları, gelecek tasarımları analiz edilmiş ve çözümlenmiştir.

Kurumsal düzeyde ise, resmi devlet ideolojisinin dönemin resmi / kurumsal belgeleri olan CHP Nizamnameleri / Programları ve 1924 Anayasası etrafında 1923’ten 1937’ye uzanan tarihi seyirde kurumsal çerçevesini kazanma süreci incelenmiştir. Burada kurucu siyasi liderlerin söylemlerinde öne çıkan temel kavramların resmi devlet belgeleri (dönemin siyasi iktidarını elinde bulunduran Tek Parti’nin Nizamname ve programları; dönemin anayasa metni) üzerinde kurumsal bir forma dönüşmesi ele alınmıştır. Bu resmi devlet belgelerinde resmi ideolojiyi formüle eden temel ilkeler (Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik, İnkılapçılık) ve değerler incelenmiştir. Bu ilkelerin toplum, siyaset, kültür, ekonomi, eğitim alanlarına ilişkin yansımaları irdelenmiştir.

¹⁰ Uluslararası ilişkiler alanındaki dış politika analizlerine göre devletlerin dış politika vizyonlarını belirleyen iki ana unsur söz konusudur: Birincisi, uluslararası ortam / uluslararası sistem; ikincisi, iç siyasal yapı / iç siyasal kültür. Bu tez çalışmasında iç siyasal yapıya, siyasal kültüre odaklanılmış, siyasal kültürün dış politika üzerindeki etkilerini ve yansımalarını ele alan, bu etkilerin / yansımaların boyut ve biçimine mercek tutan bir seyir takip edilmiştir. Dolayısıyla siyasal kültürün ve bu siyasal kültürün dayandığı resmi ideolojinin ne olduğu, bunun dış politikaya nasıl yansıdığı, bu tezin ana amacını oluşturmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde ise resmi ideolojinin teorik çerçevesi ele alınmıştır. Burada resmi ideoloji ile ilgili teorik bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu teorik çerçeve üç ayrı hat üzerinden şekillenmiştir. İlk olarak resmi ideolojinin teorik düzeyde “temel sorun” olarak gördüğü “problematik konu” ele alınmıştır. “Güvenlik” olarak tespit edilen bu problematik, resmi ideoloji içerisindeki anlam dünyası, uzantıları, kapsama alanı ve yol açtığı açmazlar üzerinden çözümlenmiştir. Ardından ikinci olarak bu temel soruna karşı resmi ideoloji içerisinde teorik olarak üretilen, geliştirilen “temel çözüm” (proje, program) ortaya konmuştur. Kimlik ya da yeni bir “ulusal kimlik inşası” söz konusu temel çözüm olarak işaretlenmiştir. Burada resmi ideolojinin yeni ulusal kimlik programı geniş bir analize tabi tutulmuştur. Bu kapsamda resmi ideolojinin yeni toplum tasarımı, yeni devlet kurgusu, yeni kültür, yeni insan, yeni siyaset anlayışı ayrı ayrı çözümlenmiştir. Bu yeni ulusal kimlik sürecine egemen olan temel düşünsel yaklaşımlar, normatif hatlar (radikal sekülerizm, etnik ulusçuluk ve otoriter merkezîyetçilik) açığa çıkarılmış, analiz edilmiştir. Ayrıca resmi ideolojinin kurumsal amentüsünü oluşturan altı ilkenin bu süreçteki yeri ve etkisi de incelenmiştir. (Böylelikle altı ilkenin ardında yatan toplum, devlet, siyaset, kültür, insan kavrayışı çözümlenmiştir.) Teorik çerçeveye ilgili olarak üçüncü ve son durakta, resmi ideolojinin bu ulusal kimlik sürecinde öne çıkardığı ve dikkate aldığı “eksen-model” üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda resmi ideoloji açısından eksen-model olarak Batının ne ifade ettiği, nasıl algılandığı, modernleşmenin nasıl anlaşıldığı konusu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu şekilde resmi ideolojinin teorik olarak kurucu unsurları ve karakteristik özellikleri ele alınmıştır.

Tezin üçüncü ve son bölümünde ise erken dönem Türkiye’inde resmi devlet ideolojisi – dış politika ilişkisi, resmi ideolojinin dış politikaya yansımaları üzerinde durulmuştur. Resmi ideolojinin dış politika ile ilişkisi, resmi ideolojinin teorik çerçevesini oluşturan “kurucu unsurlar üçlemesi” (güvenlik – kimlik – model / Batı) üzerinden kurulmuştur. Bu kurucu unsurların üzerinden resmi ideolojinin dış politika vizyonuna / tercihlerine “yaklaşım ve ilke olarak” etkileri, yansımaları ortaya çıkarılmıştır. Yaklaşım ve ilke düzeyindeki etkiler, yansımalar, dönemin somut dış politika gelişmeleriyle, sorunlarıyla örneklendirilmiş ve desteklenmiştir.

I. RESMİ İDEOLOJİNİN SÖYLEMSEL VE KURUMSAL ÇERÇEVESİ

A. Resmi İdeolojinin Söylemsel Çerçevesi

1. Mustafa Kemal Atatürk'ün konuşma ve yazılarında resmi ideoloji

Nutuk, Söylev ve Demeçler, Vatandaş İçin Medeni Bilgiler. Mustafa Kemal'in konuşma ve yazılarının yer aldığı bu metinler, resmi devlet ideolojisinin ana zeminini oluşturan, temel çerçevesini çizen, “kurucu belgeler” olarak ya da bu çerçevenin çizildiği “locus classicus / olay mahalli” olarak öne çıkar.

Bu kaynaklara bakıldığında resmi ideolojinin söylemsel çerçevesinin beş temel kavram / kaygı / öncelik / kavrayış etrafında şekillendiği söylenebilir. Resmi ideolojinin kurucu hatlarını teşkil eden bu kavram, kaygı ve önceliklerle ilgili belirtilebilecek en temel husus, birbirleriyle aralarındaki yoğun ilişki ve sürekli geçişkenliktir. Dolayısıyla resmi ideoloji söz konusu olduğunda, *güvenlik* noktasından başlayıp *ulusal egemenlik*, *merkezi otorite* ve *ulusal birlik* sınırlarından geçerek *ilerleme* ve *inkılap* hatlarına uzanan geniş ve sarp bir yelpaze, bir ilişkiler ağı ortada durmaktadır. Resmi ideolojinin ne olduğunu tanıma ve kavrama konusunda bu geniş, çetrefilli ilişkiler yelpazesinin ana hatlarını oluşturan söz konusu beş temel kavram / kaygı yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Bu beş temel kaygının / kavrayışın anlam haritası üzerinde yapılacak zihinsel bir yolculuk, resmi ideolojiyi tayin eden temel bilgileri, ilke ve duyarlılıkları olanca açıklığıyla ortaya koyacaktır.

a. Ulusal güvenlik ve bağımsızlık

Ulusal güvenlik kavrayışı, resmi ideolojinin kavramsal / söylemsel haritasına hemen her noktada etki eden, onun mantığını, koordinatlarını hemen her düzeyde şekillendiren ana unsur, hakim çizgi, ağırlıklı ton olarak dikkati

çekmektedir. Devletin varlığını ve bağımsızlığını korumak / kollamak, güçlü bir devlet olarak ebediyete uzanmak resmi ideolojinin güvenlik kavrayışının ana omurgasını teşkil etmektedir. Bu haliyle güvenlik kavrayışı resmi ideoloji içerisinde bütün diğer argüman ve kavrayışlarla bir şekilde irtibatlıdır; onları toparlayıcı, düzenleyici bir rol üstlenmektedir.

Resmi devlet ideolojisinin söylemsel haritasında kurucu role sahip olan Mustafa Kemal'in konuşma ve yazılarına bakıldığında bu durum açıkça görülebilir. Mustafa Kemal'in söylemlerine egemen olan belki de en temel konu, en çarpıcı kaygı, en sarsıcı sorun, kuşkusuz ulusal güvenlik ve bağımsızlık kaygısı / sorunudur. Milletin varlığını, devletin bağımsızlığını ve egemenliğini koruma fikri; güçlü, bağımsız bir güvenlik devleti kurma düşüncesi; dış müdahale ve baskılardan bağımsızlık / özgürlük hedefi, Mustafa Kemal'in konuşmalarına rengini veren kritik hususlardır. Mustafa Kemal'in sözlerinde sıkça karşılaşılan “vatanın müdafaası, memleketin istikbali, cumhuriyetin muhafazası, milletin kurtuluşu” gibi ifadeler, söz konusu güvenlik kavrayışını dışa vuran “kavram köprüleri”, “işaret fişekleri” olarak görülebilir. Mustafa Kemal'in şu sözleri onun güvenlik kavrayışını oldukça ateşli ve sarsıcı bir şekilde ifade etmektedir:

Milli varlığımıza düşman olanlarla dost olmayalım. Böylelerine karşı bir Türk şairinin dediği gibi, “Türküm ve düşmanım sana, kalsam da bir kişi” diyelim. Düşmanlarımıza bu hakikati ifade ettiğimiz gün, kanaatimize, mefkuremize, istikbalimize yan bakan her ferdi düşman kabul ettiğimiz gün, milli benliğe uzanacak her eli şiddetle kırdığımız, milletin önüne dikilecek her engeli derhal devirdiğimiz gün, gerçek kurtuluşumuza ulaşacağız. Ve sizler gibi aydın, azimli, imanlı gençler sayesinde bu kurtuluşa ulaşacağımıza emin olabiliriz.¹¹

Alıntıda da görüleceği gibi söz konusu güvenlik kavrayışı doğal olarak hayata ve dünyaya tehdit, tehlike ve düşman algısı üzerinden bakan bir yaklaşımı beraberinde getirmektedir. Kendi varlığını, fikirlerini, ideallerini ve istikbalini “tehlike, düşman ve güvenlik kaygıları” üzerinden algılayan bu yaklaşım, Mustafa Kemal'in birey ve toplum algısına, devlet siyasetine şekil verecektir. Bu kapsamda Mustafa Kemal tarafından memleketin emniyet ve masuniyetinin, milletin huzur ve saadetinin, her türlü şahsi meselenin önünde, üstünde görüldüğü; her türlü mutluluk

¹¹ M. Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II, Der.: Nimet Unan, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enst. Yay., 1952, s.144. (Bu eser bundan sonraki dipnotlarda “Söylev ve Demeçler -II” şeklinde kullanılacaktır.)

ve huzurun kaynağı olarak kabul edildiği bir toplum anlayışının ve devlet siyasetinin benimsendiğini söylemek mümkün:

*Benimle beraber olan arkadaşlarım, genel olarak vatandaşlarım... şahsi ve ailevi huzur ve saadetin milletin huzur ve saadetiyle kaim... memleketin emniyet ve masuniyeti ile mümkün olduğunu hakiki ve ciddi bir surette müdriktirler.*¹²

Öte taraftan, “tehdit altında bir memleket” yaklaşımı toplum ve siyasetin seyrine hakim olacak öncelikli tutumları da, soruna karşı önerilebilecek çözüm yollarını (kurtuluş projelerini) da açıkça şekillendirmektedir. Ayrıca bu çözüm modelleri ve kurtuluş projeleri esasında güvenlik algısının kapsamını, toplum içerisinde uzandığı sınırları ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal’e göre güvenlik sorununa karşı dikkate alınacak çözüm yollarından ilki, toplum olarak azimle, kararlılıkla ve keskin bir imanla çalışmak, tehdit unsurlarıyla amansızca mücadele etmektir. Mustafa Kemal, aşağıdaki ifadeleriyle bu çözüme dikkat çekmektedir.

*Ne olduğumuzu bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya mecbur olan bir halkız. Binaenaleyh her birimizin hakkı vardır. Salahiyeti vardır. Fakat çalışmak sayesinde bir hakkı iktisabederiz. Yoksa arka üstü yatmak ve hayatını çalışmaktan muarri (uzak) geçirmek isteyen insanların bizim heyeti ictimaiyemiz içerisinde yeri yoktur, hakkı yoktur!*¹³

Mustafa Kemal, konuşmalarında, genç nesillerin ulusal güvenlik kavrayışıyla ve mücadele bilinciyle yetiştirilmelerinin, dolayısıyla toplumda güvenlik ve mücadele algısının içselleştirilmesinin önemine de işaret etmektedir. Ona göre, yetişecek genç nesillere, görecekleri tahsilin sınırı ne olursa olsun, en evvel ve her şeyden evvel Türkiye’nin istiklaline, kendi benliğine, milli geleneklerine düşman olan bütün anasırla şiddetle ve fedakârane mücadele etme zorunluluğu öğretilmelidir. Milletlerarası koşullara göre böyle bir savaşın gerektirdiği ruhi yetkinlik ve kabiliyet ile donatılmış olmayan fertlere hayat ve özgürlük hakkı yoktur. Bu nitelikte fertlerden teşekkül etmeyen toplumlara da hayat

¹² M.Kemal Atatürk, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri – Tamim ve Telgrafları*, Cilt V, Haz.: Sadi Borak ve Utkan Kocatürk, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1972, s. 209. **(Bu eser bundan sonraki dipnotlarda “Söylev ve Demeçler –V” şeklinde kullanılacaktır.)**

¹³ M. Kemal Atatürk, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, Der.: Nimet Arsan, İstanbul: Türk İnkılap Tarihi Enst. Yay., 1945, s. 191. **(Bu eser bundan sonraki dipnotlarda “Söylev ve Demeçler –I” şeklinde kullanılacaktır.)** Konuyla ilgili olarak ayrıca bakınız: Söylev ve Demeçler –II, s. 59; M. Kemal Atatürk, *Medeni Bilgiler ve Atatürk’ün El Yazıları*, Edisyon: Afetinan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1969, s. 74-76. **(Bu eser bundan sonraki dipnotlarda “Medeni Bilgiler” şeklinde kullanılacaktır.)**

ve özgürlük hakkı yoktur.¹⁴ Şu sözlerde Mustafa Kemal'in bu yaklaşımını açıkça görmek mümkün:

*Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile, hakkı ile, birliği ile tearuz eden bilûmum yabancı anasır-la mücadele lüzumunu ve efkârı milliyeyi kemali istiğrak ile her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuvayı ruhiyesine bu evsaf ve kabiliyetin zerki mühimdir. Daimî ve müthiş bir cidal şeklinde tebarüz eden hayatı akvâmın felsefesi, müstakil ve mesut kalmak isteyen her millet için bu evsafı kemali şiddetle talep etmektedir.*¹⁵

Dolayısıyla ulusal güvenlik, mücadele ve savaş azmiyle bilenmiş; memleketin mevcudiyetine, birliğine, milletin bağımsızlığına ve istikbaline kast eden unsurlara karşı şiddetli bir “yıldırıma,” “kasırgaya,” “tufana” dönüşen bir ulus duygusu (milliyet ruhu), Mustafa Kemal'in güvenlik sorununa karşı öne sürdüğü çözüm formüllerinden birini oluşturuyor.

Mustafa Kemal konuşmalarında, güvenlik sorununun aşılmasında etki gücü yüksek bir başka çözüm reçetesine, sonuç vermesi kaçınılmaz bir diğer kurtuluş formülüne, kendi ifadesiyle bir “yenilmez silaha,” daha işaret ediyor: Ulusal birlik, ulus duygusu ve ulus kültürü:

*Ulus varlığını ve yurt erginliğini korumak için bütün yurttaşların canını ve her şeyini derhal ortaya koymaya karar vermiş olması, bir ulusun en yenilmez silahı ve korunma vasıtasıdır. Bu sebeple Türk ulusunun idaresinde ve korunmasında ulusal birlik, ulusal duygu, ulusal kültür en yüksekte göz diktiğimiz idealdir.*¹⁶

Bu ifadelerden de görüleceği üzere Mustafa Kemal için ulusal birlik ve ulus bilinci memleketin korunmasında ve bağımsızlığında vazgeçilmez bir işleve sahiptir. Mustafa Kemal'e göre memleketin sükûneti ve milletin kurtuluş amacı noktasında, birlik ve dayanışma sağlanmadıkça, ne dış düşman istilalarının köklerini kurutmaya çalışmak mümkündür ve ne de bundan esaslı bir fayda ve sonuç beklenmelidir.¹⁷ Dolayısıyla memleketin ve inkılapların içerden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere

¹⁴ Söylev ve Demeçler -I, s. 224.

¹⁵ Söylev ve Demeçler -II, s. 17.

¹⁶ M. Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, Der.: Nimet Arsan, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1964, s.573. (Bu eser bundan sonraki dipnotlarda “Söylev ve Demeçler -IV” şeklinde kullanılacaktır.)

¹⁷ M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, s. 310.

karşı güvenliğı için, bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır.¹⁸

Böylelikle Mustafa Kemal yenilme, kaybetme, yok olma, parçalanma, tehlike, tehdit sorunlarını, “ulusal birlik, bütünlük, dayanışma ve ulus duygusu” şeklinde özetlenebilecek bir kavram setiyle karşılıyor. Hatta bu kavram setini, güvenlik psikolojisine uygun bir şekilde muhkem bir “savunma siperini”, sarsılmaz bir “güvenlik kalesini,” “lojistik bir yığınağı,” “stratejik bir kitleyi” etkili bir “kavram silahını” ifade edecek çarpıcı bir forma kavuşturuyor ve şu ifadeyi kullanıyor: “Bütün ‘milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin’ bir yerde toplanması lazımdır.”¹⁹

Mustafa Kemal’in, güvenlik sorununa karşı kurtuluş formülü kapsamında dikkat çektiğı üçüncü unsur, ekonomik kalkınma, güvenlikçi bir bakışla söylenecek olursa, ulusal ekonomi politikalarıdır. Mustafa Kemal’in endüstrileşme ve ekonomik kalkınmayla ilgili düşüncelerine bakıldığında o, Türk milleti için “büyük ve önemli muharebe” alanı olarak ekonomik kalkınmayı görmektedir. Ona göre ekonomik kalkınma, Türkiye’nin, hür, müstakil, daima daha kuvvetli, daima daha müreffeh Türkiye idealinin, bel kemiğidir.²⁰

Yine Mustafa Kemal’e göre endüstrileşme, Türk milletinin en büyük millî davaları arasında yer almaktadır. Devlet, çalışması ve yaşaması için ekonomik elemanları memlekette mevcut olan büyük, küçük her çeşit sanayii kuracaktır ve işletecektir. En başta vatan müdafaası olmak üzere, memleketin mahsullerini kıymetlendirmek ve en kısa yoldan, en ileri ve refahlı Türkiye idealine ulaşabilmek için bu bir zarurettir.²¹

Dolayısıyla resmi ideoloji ve onun kurucu aktörlerinden olan Mustafa Kemal için ekonomi basit, kendi bağlamında bir üretim, tüketim, fabrika, pazar, işçi ve işverenle sınırlı bir mesele değildir. Aksine onun daha geniş, daha derin bir boyutu, ahlaki, ulusal, siyasi hatta varoluşsal bir içeriğı ve anlamı vardır. Ve bu

¹⁸ M. Kemal Atatürk, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt III, Der. Nimet Unan, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enst. Yay., 1954, s. 88. (Bu eser bundan sonraki dipnotlarda “Söylev ve Demeçler –III” şeklinde kullanılacaktır.)

¹⁹ *Söylev ve Demeçler –III*, s. 88.

²⁰ *Söylev ve Demeçler –I*, s. 379, 381.

²¹ Aynı yer, s. 381.

haliyle ekonomik kalkınma politik bir çerçevenin, daha açık ifadeyle güvenlik politikalarının orta yerinde durmaktadır.

Mustafa Kemal'in Nutuk'u, ulusal güvenlik fikrini zirveye taşıyan ve düşman / tehdit algısını anıtlıştıran, Türk gençliğine yönelik hitabe ile son bulmakta.²² Orada Mustafa Kemal devletin, toplumun, siyasetin hafıza, tarih, kader ve reflekslerini bu güvenlik ve bağımsızlık kaygısına duyarlı olacak şekilde işlemektedir. Dolayısıyla metin, güvenlik algısını bayraklaştıran klasik bir abide olarak öne çıkmaktadır.

Başka bir deyişle, bu hitabesiyle Mustafa Kemal ulusal güvenliğin hayati önemine, bu hususta mücadelenin kaçınılmazlığına dikkat çekmekte ve gelecek nesillere dolayısıyla da topluma, devleti koruma konusunda “üzerinde ilelebet çalışacakları” bir ödev, “her daim sırtlarında taşıyacakları” bir vazife tevdi etmektedir.²³

Genel bir bakış yapılacak olursa, Mustafa Kemal'in ulusal güvenlik kaygısı ve vurgusu temel itibarıyla “memleket tehdit altında” kavrayışına dayanmaktadır. Bu kavrayış resmi ideolojinin kendi kaderi içerisinde ağır bir bagaj oluşturmaktadır. Ve hem düzen, savunma, mücadele fikirleri hem de kurtuluş projeleri esas olarak hep bu ağır bagajın yörüngesinde içerik kazanmaktadır. Söz konusu kurtuluş projeleri, toplum alanından ekonomi alanına oradan da siyaset meydanına uğrayarak, bazen de ara sokaklardan geçerek “resmi geçitler” eşliğinde memleketin duygu ve düşünce dünyasına yayılmaktadır. Sonuçta güvenlik algısı, sadece iktidar merkezinin bir meselesi olmaktan çıkmakta; hayatın ve toplumun her alanını, tüm katmanlarını etkisi altına almaktadır. Toplumsal düzlemde insanların kendilerini adayabilecekleri soylu bir amaca dair göndermede bulunmaktadır.

b. Ulusal egemenlik ve cumhuriyet düşüncesi

Mustafa Kemal'in söylev ve demeçlerinde resmi ideoloji kapsamında altını çizdiği en temel bileşenlerden biri, hiç kuşkusuz, ulusal egemenlik ve cumhuriyet düşüncesidir. Ulusal egemenlik, Mustafa Kemal'in söylemlerine bakıldığında, ilkesel olarak toplumun / ulusun, siyasi mekanizma ve siyasal iktidar için kurucu unsur, temel dayanak noktası olarak kabul edilmesini ifade etmektedir. Kavramsal olarak

²² Nutuk, s. 596-597.

²³ H. Emre Bağcı, *Official State Ideology*, s. 59.

ise milletin kendi hayatına, geleceğine kendi iradesiyle sahip çıkmasına ve karar vermesine işaret etmektedir:

*Muhterem ve Aziz Arkadaşlarım! Yeni Türkiye devletinin ruh-u bünyanı, hakimiyet-i milliyedir. Milletin bilakaydû şart hakimiyetidir.*²⁴

*...Millet bundan sonra hayatına, istiklaline ve bütün varlığına bizzat kendisi bekçi (nigahban) olacak ve vatanın her tarafında yine yalnız kendisi ve kendi iradesi hükümran kalacaktır.*²⁵

Mustafa Kemal'e göre siyasi bir ilke olarak ulusal egemenlik Türk milleti için hayati bir kıymet taşımaktadır. “Mutlu günler” ve “ulusal onur”, Mustafa Kemal'in bu kıymeti ifade etmek için kullandığı temel kavramlardır. Ona göre ulusal egemenlik, Türk milletinin gelecekteki mutlu günlerinin ve ulusal onurunun kaynağı, hatta kefilidir. Dolayısıyla ulusal egemenlik, basit bir siyasi idare tarzı olmanın ötesinde ulusal bir şeref ve namus meselesidir:

*Efendiler, hakimiyet-i milliye ve onun muhafazasının teminatı olan bugünkü şekil ve mahiyet-i idaremiz, yalnız gelecekteki saadetimizi değil, belki şerefimizi, namusumuzu ve bütün evsafı maneviyemizi temin eder.*²⁶

Kavram olarak ve basit bir klişe ile “halkın (kendisini) yönetimi”ne işaret eden ulusal egemenlik, esas itibarıyla resmi ideoloji ve Mustafa Kemal'in söylemleri içerisinde, kurumsal bir yapılanmayı, kurumsal bir tercihi ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle ulusal egemenlik düşüncesi, kurumsal olarak bir siyasi model, siyasal sistem, siyasal rejim, bir siyaset mekanizması, yönetim biçimi tercihini anlatmaktadır. Resmi ideolojinin kurucu liderlerinden Mustafa Kemal tarafından tercih edilen bu yeni siyasal rejimin adı, kuşkusuz, Cumhuriyettir.

Dolayısıyla Mustafa Kemal'in söylemlerinde ulusal egemenlik düşüncesi, bir siyasal sistem olarak cumhuriyet rejimini ifade etmektedir. İktidarın ilkesinin, kaynağının, “arkhe”sinin halk / ulus olduğu ama kullanımının bir kuruma (meclise) ait olduğu bir siyasal düzeni anlatmaktadır.

Bu siyasal düzende, toplum adına, toplum için, toplumu temsil eden bir kurumsal mekanizma, yönetim yetkisini elinde bulundurmaktadır. Toplum, bu mekanizma vasıtasıyla hayatına ve geleceğine sahip çıkmakta ve karar vermektedir. Geleceğine ilişkin kendisi adına karar alma iradesini politik bir mekanizmaya

²⁴ *Söylev ve Demeçler –I*, s. 299.

²⁵ Aynı yer, s. 297.

²⁶ Aynı yer, s. 296.

devretmekte; kendisi adına siyasi tasarrufta bulunacak bir mekanizmaya egemenlik hakkını teslim etmektedir. Dolayısıyla da toplum / ulus, egemenliğini belli bir siyasal mekanizma aracılığıyla kullanmaktadır:

*Cumhuriyette son söz millet tarafından seçilmiş meclistedir. Millet adına her türlü kanunları o yapar. Hükümete güvenoyu verir veya düşürür. ...Millet, egemenliğini, devlet idaresine katılmasını, ancak zamanında oyunu kullanmakla sağlar. ...Cumhuriyetin hükümeti, belli bir metod veya şekilde belirli bir zaman için seçilmiş bir Reisicumhura itimat olunur. Başvekili o seçer. Hükümet heyetini teşkil edecek vükelayı (bakanları), Başvekil güvendiği mebuslardan seçer.*²⁷

Soyut olarak bakıldığında ulusal egemenlik, halkın / toplumun, iktidar ve siyasal düzen için temel dayanak noktası, kaynak ve kurucu unsur olduğu cumhuriyet rejimini ifade etmektedir. Başka türlü söylenirse, mülkiyetinin topluma, kullanımının bir siyasal mekanizmaya ait olduğu bir yönetim biçimi olarak cumhuriyet rejimini anlatmaktadır. Bu noktadan bakıldığında, resmi ideoloji içerisinde ulusal egemenlik vurgusu, özü itibarıyla bir siyasal rejim değişikliğini, bir devlet şekli inşasını dile getirmektedir. Bu değişiklik ya da inşa, biri genel diğeri yerel iki düzlem içerisinde anlam kazanmaktadır.

Genel düzlemde, “siyasi düşüncenin harikalar diyarı” ve “siyasi tarihin tozlu arşivi” içerisinde öne çıkan siyasal rejimler arasından cumhuriyet rejiminin tercihi söz konusudur. Mustafa Kemal bu tercihe ilişkin düşüncelerini dile getirirken öncelikle bu siyasal rejimlerin sayımını yapmakta; bu kapsamda hükümdarlık, oligarşi, teokrasi, laik hükümet, halk cumhuriyeti modellerinden söz etmekte; ardından da bu yelpaze içerisinde en iyi modelin cumhuriyet olduğunu belirtmektedir:

*Dünyada devletlerin şekilleri birbirlerine göre bazı farklılıklarla çok değişiktir. Bununla beraber hepsi, incelediğimiz şekillere irca olunabilir. Hükümdarlık, Oligarşi, Halk Cumhuriyeti. Kendine hususi bir din izafe eden Teokratik devlet vardır. ...Bununla beraber, dini siyasetten ayırmış, laik hükümetler vardır... Hükümdarlıklarda devlet riyaseti makamına veraset yoluyla gelir. Cumhuriyet, milletvekillerinden oluşan meclisi ve belirli zaman için müntehap (seçilmiş) devlet reisi ile hakimiyeti milliyenin mahfuziyetini en iyi zamindir (milli egemenliğin korunmasının en iyi kefilidir).*²⁸

Ancak rejim değişikliği konusunda arka planda duran bu büyük / genel hikayenin hemen ön tarafında, Osmanlı-Türkiye hattının siyaset tarihi bağlamında bir

²⁷ Medeni Bilgiler, s. 32.

²⁸ Aynı yer, s. 33.

başka değişim, bir başka geçiş süreci, başka bir tercih serüveni söz konusudur. Yerel dinamiklerle şekillenen yerel bir değişim hikayesi dikkati çekmektedir: Saltanattan Cumhuriyete geçiş süreci ya da saltanat yönetimi yerine cumhuriyet yönetiminin tercihi.

Resmi ideoloji açısından ulusal egemenlik kavrayışı, saltanat, hanedanlık ve hilafet yerine yeni bir siyasal sistemin, yeni bir yönetim modelinin yani cumhuriyet rejiminin devlet sahnesine taşınmasını ifade etmektedir. Türk siyaseti, cumhuriyet modeli etrafında yeniden şekillenmektedir. Mustafa Kemal bu yeni sürecin ve serüvenin hikayesini şu şekilde anlatmaktadır:

Efendiler, Saltanat devrinden Cumhuriyet devrine geçebilmek için, cümlelerin malûmu olduğu vechile bir intikal devresi (geçiş dönemi) yaşadık. Bu devirde iki fikir ve içtihat, birbiriyle sürekli olarak mücadele etti. O fikirlerden biri, saltanat devrinin idamesiydi. Bu fikrin taraftarları sarîh idi. Diğer fikir, saltanat idaresine hitam (son) vererek idareyi cumhuriyet tesis eylemekti. Bu bizim fikrimizdi. Biz fikrimizi, sarîh söylemekte (başlangıçta) mahzur görüyorduk. Ancak, noktai nazarımızın kabiliyeti tatbikiyesini mahfuz bulundurup zaman-ı münasibinde tatbik edebilmek için, saltanat taraftarlarının fikirlerini tatbik sahasından uzaklaştırmak mecburiyetinde idik.

...

İdare-i devleti, cumhuriyetten bahsetmeksizin, hâkimiyeti millîye esasatı dairesinde her an cumhuriyete doğru yürüyen şekilde temerküz ettirmeye çalışıyorduk.

Büyük Millet Meclisinden daha büyük makam olmadığını telkinde ısrar ederek, saltanat ve hilâfet makamları olmaksızın devleti idare etmenin mümkün olduğunu ispat etmek lüzumlu idi.²⁹

Buraya kadar resmi ideolojinin söylemsel çerçevesi içerisinde ulusal egemenlik kavrayışının ifade ettiği husus son derece açık. Ortada duran şey, bir rejim değişikliği; halka / ulusa dayalı bir siyasal modelin tercih edilmesidir. Fakat resmi ideolojinin söylemsel haritasında önemli bir yer tutan ulusal egemenlik / cumhuriyet kavrayışına asıl rengini veren iki önemli cephe, iki keskin kenar / uç söz konusudur.

Bu cephelerden / kenarlardan ilki, resmi ideoloji söyleminin, iktidarın / egemenliğin kaynağı, sahibi, kurucu ilkesi olarak gördüğü halka / ulusa bakış açısı, ona biçtiği makam ve tayin ettiği pozisyonla ilgilidir. Resmi ideoloji, egemenliğin kurucu ilkesi olarak kabul ettiği halkı / ulusu, kendi haline bırakılamayacak, yönlendirilecek, gözetilecek, yeni baştan inşa edilmesi, yeni baştan forma sokulması,

²⁹ Nutuk, s. 557.

şekillendirilmesi, aydınlatılması, yetkinleştirilmesi gereken bir kitle olarak görmektedir. Millete karşı güvensizlik içerisindedir. Yani milletin hatadan korunması gerekmektedir. Bunun için millete rehberlik edilmesi, ulusal çıkarlar konusunda sürekli aydınlatılması gerekmektedir. Kendisi için neyin faydalı olduğu hususunda mihmandarlık edilmesi zorunludur. Kendi elinde bulunan “egemenlik” yetkisini nasıl kullanacağına ilişkin millete öncülük edilmelidir. Dolayısıyla halka biçilen makam “aydınlanma” makamıdır. Mustafa Kemal, resmi ideolojiyi şekillendiren bu bakış açısını şu ifadeleriyle dile getirmektedir:

*Milleti teşkilatsız ve hedefsiz bırakamayız. Bırakırsak millet daima elimizden çıkar ve biz arzularımızın daima nazari kaldığını görürüz.*³⁰

*Halkı kendi haline terk edecek olursak bir adım ileri atılamaz. Program elimizde kalır. Bütün milleti müspet bir mesai (çalışma) programı ile alakadar etmek semereli (verimli) olur...*³¹

*Milletin hatadan korunması için yegane salim çare, fikirleriyle ve fiilleriyle milletin itimadına mazhar olmuş, siyasi bir fırkanın seçimlerde millete rehberlik etmesidir.*³²

*Fırka, millete, milletvekillerinin intihabında (seçiminde) yol göstermek, fikir hayatında ve gündelik hayatta, umumiyetle milli terbiyede, halkçılık şuur ve harsını (kültürünü) geliştirmek suretiyle, pek büyük bir vazife ifa etmektedir.*³³

*Muhterem ve Aziz Arkadaşlarım! Yeni Türkiye devletinin ruh-u bünyanı hakimiyet-i milliyedir. Milletın bilakaydû şart hakimiyetidir. Bir milletin hakimiyetini müdrık olabilmesi ve onu emniyetle mahfuz tutabilmesi, bir takım evsaf-ı mahsusaya ve terbiye-i mümtazeye malikiyetiyle kaimdir. Bir milletin ki, terbiye-i siyasiyesinde, terbiye-i ictimaiyesinde, vatan sevgisinde noksan vardır, öyle bir millet hakimiyetini yeterli ölçüde bir kuvvetle elinde tutamaz.*³⁴

Resmi ideoloji söylemi içerisinde ulusal egemenlik / cumhuriyet kavrayışına asıl rengini kazandıran ikinci cephe / kenar, resmi söylemin, iktidarı / egemenliği kullanacak olan siyasal mekanizmayı / kurumsal yapıyı (meclisi) kurgulayış tarzıyla ilgilidir. Daha genel ifadeyle: İktidarı / egemenliği pratiğe taşıyacak siyasal sistemi, siyasal süreci dizayn ediş biçimiyle ilgilidir. Kestirmeden söylenecek olursa, resmi ideolojinin cumhuriyet rejimine yüklediği işlev ve anlamla ilgilidir. Bu noktada

³⁰ Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982, s. 86. (Bu eser bundan sonraki dipnotlarda, “Eskişehir- İzmit Konuşmaları” şeklinde kullanılacaktır.)

³¹ *Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, s. 80.

³² *Nutuk*, s. 335.

³³ *Medeni Bilgiler*, s. 427-428.

³⁴ *Söylev ve Demeçler –I*, s. 299-300.

Mustafa Kemal'in söylemlerine bakıldığında, o ulusal egemenliği / cumhuriyet rejimini, bir parti ve onun lideri etrafında şekillenen bir siyasal sistem olarak tasarlamaktadır. Sistemin kurumsal yapısını, mekanizmasını ve dolayısıyla siyasal süreci de aynı şekilde dizayn etmektedir. İktidarın / egemenliğin parçalanmadığı, aksine bir parti ve liderde toplandığı bir siyasal tasarım söz konusudur. Siyasal sistemle, politik süreçle ilgili bu yaklaşımı, Mustafa Kemal'in şu açıklamalarında görmek mümkün:

*Hakimiyet-i milliye esası üzerine tedvir olunan (idare edilen) medeni devletlerde kabul edilmiş ve fiilen cari bulunan esas (ilke); milletin âmali umumiyesini (genel eğilimlerini) âzami düzeyde temsil eden ve bu âmalin (eğilimlerin) taalluk ettiği menafî ve icabatı, en yüksek kudretle ve salahiyetle yapabilecek zümre-i siyasiyenin (siyasi grubun), umuru devletin idaresini deruhte etmesi (devlet işlerini üzerine alması) ve bunu en yüksek liderinin düşî mesuliyetine (omuzlarına) tevdi etmesi prensibinden ibarettir.*³⁵

Mustafa Kemal, siyasal sistemi, muhalefet faktörünün yer almadığı bir formatta tasarlamaktadır. Bu kapsamda o, muhalefetin yükselmesini önlemeyi ve rejimin devlet başkanı olarak hem meclisi hem de hükümeti kontrol etmeyi, devlet yönetiminin işleyişi açısından uygun görmektedir.³⁶

Efendiler, yeni Meclis, ilk devrinde, muhalefet-i hafî bir hizb-i kalîlin iğfâlâtına (gizliden gizliye muhalefet yapan küçük bir hizbin hilelerine) düşmek vaziyetine maruz bulundu. [...] Fenalık, hükümet teşkilinin, Meclis intihabıyla olmasında idi. (Sorun, bakanlar kurulu seçiminin Meclisin tümü tarafından oylanmasına bağlı olmasında idi.) Bu hakikati çoktan görmüştüm.

*[...]Ben, Mecliste, hafî (gizli) ve muhalif bir hizip keşfettikten, Meclisin mesaisinde (çalışmalarında) hissiyatın (gereksiz duygusallıkların) hakimiyetini gördükten ve hükümet heyetinin (bakanlar kurulunun) intizam-ı mesaisinin (çalışma düzeninin) her gün, esassız birtakım sebeplerle intizamsızlığa dûçâr edilmekte olduğuna kanaat getirdikten sonra, tatbiki için münasip zaman intizarında bulunduğum (münasip zamanı beklediğim) bir fikrin tatbiki anının geldiğine hükmetmiştim. Bunu, itiraf etmeliyim.*³⁷

Mustafa Kemal yeni rejimi, devlet mekanizmasının, siyasal düzlemin kontrolünü mutlak bir şekilde elinde tutan güçlü bir hükümet, güçlü bir yönetim etrafında kurgulamaktadır. O, cumhuriyeti güçlü yönetim / hükümet biçimi olarak

³⁵ Nutuk, s. 148.

³⁶ H. Emre Bağce, *Official State Ideology*, s. 65.

³⁷ Nutuk, s. 530-531.

görmektedir. Cumhuriyet rejimi etrafında bütün siyasal gücü ve iktidarı bir merkezde toplamaya / birleştirmeye yönelik bir modeli sahiplenmektedir.³⁸

Muhterem arkadaşlar, hallinde müşkilâta dâcâr olduğumuz meselenin sebep ve illeti, bütün rüfekaca taayyün etmiş olduğu kanaatindeyim. Noksan, kusur, takip etmekte olduğumuz usul ve şekildedir.

Filhakika, mevcut Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuza tevfikân bir Heyet-i Vekile (hükümet) teşkiline teşebbüs ettiğimiz zaman bütün rüfekanın her biri vekiller (bakanlar) ve Heyet-i Vekile intihabı mecburiyetinde bulunuyor. Heyet-i umumiyenizin birden Heyet-i Vekile intihabına mecbur olmanızda görülen müşkilâtın halli zamanı gelmiştir. Geçen devrede de aynı suretle müşkilâta tesadüf ediliyordu. Görülüyor ki bu usul bazan birçok teşevvüslere (karışıklıklara) bâdi (neden) oluyor. Heyet-i celileniz bu müşkilün halline beni memur kıldınız. Ben de bu arz ettiğim kanaatten mülhem olarak düşündüğüm şekli tespit ettim. Onu teklif edeceğim.

Teklifim mazhar-ı kabul olursa kuvvetli ve mütesânit bir hükümet teşkili kabil olacaktır. Devletimizin şekil ve mahiyetini tespit eden ve hepimiz için gaye olan Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun bazı noktalarını tavzih lâzımdır.³⁹

Bütün bu açıklamalarda cumhuriyet rejimini, ulusal egemenlik, meclis, parti ve lider denkleminde oturtan, yerleştiren bir yaklaşım açıkça kendisini göstermektedir. Bu yaklaşım içerisinde cumhuriyet / ulusal egemenlik, halkın egemenliğine ve halk yönetimine olmasa da devletin egemenliğine işaret eden bir anlama sahiptir.⁴⁰

Dolayısıyla resmi ideolojinin söylemsel dünyası içerisinde ulusal egemenlik / cumhuriyet kavrayışının, biri egemenliğin kaynağı olan halka / ulusa bakış açısı ile, diğeri egemenliğin icra mekanizması olan siyasal sistemin dizayn tarzı ile ilgili iki cephe, iki keskin kenar / uç etrafında şekillendiği görülür. Başka bir ifadeyle, ulusal egemenlik kavrayışının, politik mühimmat yığınağı güçlendirilmiş bu iki cephe arasında, kenarları / uçları keskinleştirilmiş bir makas aralığında biçimlendiği gözlenir. Dolayısıyla resmi ideoloji ve onun yeni rejim anlayışı içerisinde iki cepheden yağın mermi sağanağı, saldırı tufanı ile halkın iradesinin / egemenliğinin siyaset düzleminden gönderildiğini / dışlandığını söylemek mümkün. Veya iki kenarı keskin makas aralığının açılıp kapanması, kesip biçimleri eşliğinde söz konusu irade ve egemenliğin kırıldığı, küçültüldüğü söylenebilir.

³⁸ Bu yönde değerlendirmeler için bakınız: H. Emre Bağce, *Official State Ideology*, s. 67.

³⁹ *Nutuk*, s. 537.

⁴⁰ Bu yönde değerlendirmeler için bakınız: H. Emre Bağce, *Official State Ideology*, s.74.

Resmi ideolojinin söylemsel zemini içerisinde ulusal egemenlik ve cumhuriyet fikri ile ilgili en temel noktalardan birisi, yeni siyasal rejimin yani cumhuriyetin muhafazası meselesidir. Bu mesele, Mustafa Kemal'in hassasiyetle üzerinde durduğu bir meseledir. Konuşmalarında, herkesten önce kendisinin açık ve kesin bir şekilde cumhuriyet taraftarı olduğunu belirtmekte, bütün vatandaşların da, istisnasız bir şekilde yeni rejimin yanında / tarafında olmalarını beklemektedir:

*Bütün cihan bilsin ki, benim için bir taraflılık vardır: Cumhuriyet taraftarlığı, fikrî ve ictimai inkılap taraftarlığı... Bu noktada yeni Türkiye camiasında (toplumunda) bir ferdi, hariç tasavvur etmek istemiyorum.*⁴¹

Mustafa Kemal aynı kararlılık ve hararetle, “kutsal bir varlık” olarak değerlendirdiği “cumhuriyete, cumhuriyet severlere” karşı olan, ona zarar vermeye çalışan unsurların, cumhuriyet rejimini tanımadıkça Türkiye’de nefes alamayacaklarını ifade etmektedir:

*Türkiye’de Cumhuriyet vardır ve Cumhuriyetperverler vardır. Bu mukaddes mevcudiyetleri tahrip edici unsurlar artık Türkiye havasını -tesemmüm etmeden- teneffüs edemezler.*⁴²

Yine aynı sert üslubu çerçevesinde, “demir yumruk” vurgusuyla cumhuriyetin bugünkü ve yarınki nesillerin demir ellerinde yükseleceğine ve sağlamlaşacağına duyduğu inancı dile getirmektedir:

*Milli azm ü şuurun zade-i kıymettarı olan (kıymetli eseri olan) aziz Cumhuriyetin, nesl-i hazır ve müstakbelin (bugünkü ve yarınki neslin) demir ellerinde her an müteâlî ve payidar olacağına (yükselip sağlamlaşacağına) itimadım berkemaldir.*⁴³

Mustafa Kemal, devletin bekası, milletin refahı, memleketin güçlenmesi, toplumun varlığı, onuru, mukaddesatı için vazgeçilmez saydığı ulusal egemenliğin keskin bir kıskançlık, teyakkuz ve ihtiras haliyle cansiperane korunacağını söylemektedir:

*Hiç şüphe yok, devletimizin ebedi müddet olması için, memleketimizin kuvvetlenmesi için, milletimizin refah ve mesudiyeti için, hayatımız, namusumuz, şerefimiz, istikbalimiz için ve bütün mukaddesatımız ve nihayet herşeyimiz için behemehal en kıskanç hislerimizle, açık teyakkuz ve intibahlarımızla ve bütün kuvvetimizle hakimiyet-i milliyemizi muhafaza ve müdafaa edeceğiz.*⁴⁴

⁴¹ Söylev ve Demeçler -II, s. 191-192.

⁴² Söylev ve Demeçler -III, s. 75.

⁴³ Söylev ve Demeçler -V, s. 160.

⁴⁴ Söylev ve Demeçler -I, s. 298.

Mustafa Kemal bu ifadeleriyle, resmi ideolojinin kurucu unsurlarından biri olan ulusal egemenlik fikrinin, bir diğer kurucu unsur olan ulusal güvenlikle arasındaki ilişkiye de açık bir şekilde vurguda bulunmaktadır. Coşkulu üslubuyla, milli hakimiyet ve cumhuriyet rejiminin, güvenlik algısı ile arasında var olan büyüklüğü, efsunlu ilişkiye dikkat çekmektedir.

c. Devletçi perspektif ya da güçlü merkezi otorite

Resmi devlet ideolojisinin ana omurgasını oluşturan temel bloklardan bir diğeri, devletçi perspektif ya da güçlü merkezi otorite kavrayışıdır. Devletçi perspektif, bireysel, sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik tüm alanların “devletin yörüngesinde” kurgulanmasını ve devletin güçlü - merkezi bir otorite olarak formüle edilmesini ifade etmektedir. Özü itibarıyla onu, sürekli olarak “ulusal çıkar”a – “devletin / milletin menfaati”ne gönderme yapan devlet aklının egemenliği olarak tanımlamak mümkündür.

Devletçi perspektif, esas olarak resmi ideolojinin söylemsel omurgasının kurucu unsurlarından olan güvenlikçi anlayışın bir yansıması, güvenlik kavrayışının bir uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır. Güvenlik kaygısı etrafında şekillenen bir siyaset algısı, güvenlik odaklı bir “büyük meseleler” manzumesi, “olağanüstü zamanlar”a dayalı norm arayışı / sınır inşası, zorunlu olarak güçlü-merkezi otoriteye dayanan devletçi bir anlayışa yol açmaktadır. Başka bir ifadeyle, ilk sırayı devletin varlık ve bağımsızlığını korumak (beka sorunu); memleketin menfaat ve huzurunu gözetmek (ulusal çıkarlar) maddesinin aldığı yakıcı, hararet yüklü gerekçeler / sorunlar, güçlü / merkezi otorite arayışını ya da devletçilik fikrini / anlayışını beraberinde getirmektedir. Bu anlayış, resmi ideolojinin şekillenmesinde kurucu isim olarak öne çıkan Mustafa Kemal’in söylemlerinde belirgin bir yer tutmaktadır.

Her şeyden önce Mustafa Kemal’in hayat ve tarih algısını yansıtan söylemlerinde bu devletçi perspektifin köşe taşlarını görmek mümkündür. Mustafa Kemal’in hayat algısı, tarihin büyük insanlar, kahramanlar ve güçlü merkezi otoriteler tarafından üretildiği, büyük sorunların büyük insanlar ve güçlü otoriteler tarafından çözüme kavuşturulduğu fikrine yaslanmaktadır:

Efendiler, tarih, gayrikabili itiraz bir surette ispat etmiştir ki, büyük meselelerde muvaffakiyet için kabiliyet ve kudreti layetezelzel (sarsılmaz) bir reisin vücudu elzemdir (varlığı şarttır).⁴⁵

Kısaca “büyük ve önemli işler, büyük güçler, sağlam otoriteler tarafından yapılır” ya da “büyük meseleler kudretli otoriteler eliyle çözülür” şeklinde özetlenebilecek bir yaklaşım bu. Bu yaklaşım, resmi ideoloji söylemi içerisinde devletçi perspektifin şekillenmesi, güçlü merkezi otorite anlayışının yerleşmesi konusunda oldukça etkili bir rol oynamıştır. Zira bu yaklaşıma göre bağımsızlık ve gelişme rotasında ilerleyen, bu süreçte büyük meselelerle karşı karşıya olan toplum ve milletlerde, devlet merkezi bir yere sahiptir. İşte bu kapsamda Mustafa Kemal’e göre, bağımsızlık ve gelişme yolunda yürüyen Türkiye’de de toplumun ve milletin, devlet ve güçlü otorite ekseninde şekillenmesi şüpheden varestedir:

Her halde milletlerde, hürriyet ve medeniyet inkişaf ettiği ölçüde, devletin vazife ve sorumlulukları çoğalır; “Hayat çoğaldığı ölçüde vasıta da çoğalır. Çok vasıta, çok ve büyük kuvvetle idare olunur. Kuvvet çoğaldıkça kaideler de çoğalır. Bu toplumun vasıta ve kaidesi ise devlettir.”⁴⁶

Daha somut kesitler ve alanlar üzerinden gidilecek olursa, Mustafa Kemal’in söylemlerindeki devletçi perspektifi, onun devlet-otorite kavrayışında görmek mümkündür. Güçlü merkezi otorite, Mustafa Kemal’in devlet anlayışını şekillendiren kavramsal çerçeveye işaret etmektedir. O, devleti kendine has, üstün otoriteye sahip bir yapı olarak tanımlamaktadır. Ona göre devlet, halk üzerinde tasarrufta bulunma iktidarını / gücünü, memleketi dış uluslara karşı koruma hakkını tekeline bulunduran bir otoriteyi ifade etmektedir:⁴⁷

Devletin haiz olduğu kuvveti ifade ederken, bu kuvveti kendine has diye tavsif ediyoruz. Filhakika devleti teşkil eden milletin sinesinde nüfuz icra eden kuvvet, ferdin hiç kimse tarafından verilmiş değildir.

O, bir siyasi nüfuzdur ki; devlet mefhumunda bizatihi mevcuttur ve devlet, onu halk üzerinde tatbik etmek ve milleti haricen diğer milletlere karşı müdafaa eylemek salâhiyetine maliktir.⁴⁸

Mustafa Kemal’e göre devletin sahip olduğu otorite, bütün bireyleri kapsamakta, içine almaktadır. Ancak bu otorite, devlete her hangi bir birey

⁴⁵ Nutuk, s. 47.

⁴⁶ Medeni Bilgiler, s. 47

⁴⁷ H. Emre Bağce, *Official State Ideology*, s.74

⁴⁸ Medeni Bilgiler, s. 27.

tarafından verilmiş değildir. Bu kavrayışa göre, bireyler, devlet potasında eriyen vatandaşlar halini almaktadır. Devlet, bireylerden oluşan ulusal topluluğun görünen formunu ifade etmektedir. Bireyler devletin tamamlayıcı unsuru olarak görülmektedir.⁴⁹

*Yalnız başına kişi ve kişilerden soyutlanmış bir devlet düşünmüyoruz. Devlet, kişilerin meydana getirdiği milli topluluğun göze görünen şeklidir.*⁵⁰

Öte taraftan, Mustafa Kemal'in devletin memleket içerisindeki rolü, konumu, işlevi, vazifesiyle ilgili düşünceleri de, onun devletçi perspektifini ortaya koymaktadır. Onun bu konuda özellikle "toplumun düzeni, memleketin güvenliği ve korunması" meselesine dayalı açıklamaları ve bu noktada devlete biçtiği vazife, resmi ideoloji söylemi içerisinde devletçi perspektifi meşrulaştıran, gerekçelendiren bir içerik taşımaktadır:

Milletin kurduğu devletin ve hükümet teşkilatının, vatandaşlara karşı mükellef olduğu vazifeleri ve selahiyetleri (yetkileri) vardır. Bu vazifelerin mahiyetleri tetkik olunursa şöyle bir sıra yapılabilir.

-Memleket içinde, asayiş (güvenliği) ve adaleti tesis ve idame ederek (devam ettirerek), vatandaşların her nevi hürriyetini masun bulundurmak (güven altında bulundurmak).

- Harici siyaset ve diğer milletlerle münasebetleri iyi idare ederek ve dahilde her nevi müdafaa kuvvetlerini, daima hazır tutarak milletin istiklalini emin ve mahfuz (güven altında) bulundurmak.

*Bu iki nevi vazife, devletin en esaslı vazifelerindendir. Denilebilir ki, devlet teşkilinden maksat bu iki vazifenin ifasını temin etmektir. ...Bu hususlar, fertlerin kuvvet ve teşebbüsleri ile değil, milletin iradesini haiz olan devletin kudret ve nüfuzu ile temin olunabilir.*⁵¹

"Önemli vazifeler" ile devlet arasında kurulan sıkı ilişki, devletçi perspektifi beslemekte, merkezi otoritenin güçlendirilmesini rasyonelleştirmekte ve merkezi otoritenin topluma yönelik politik mobilizasyonunu anlamlı hale getirmektedir. Zira, bu bakış açısına göre, millet / memleket, varlığını koruyabilmek üzere büyük meselelerle ve önemli işlerle karşı karşıyadır. İşte bu büyük meseleler ancak devlet vasıtasıyla, devlet tarafından ve devlet kuvvetiyle halledilebilecektir.

Mustafa Kemal'in söylemlerinde önemli yer tutan devletçi bakış, onun devlet ile birey arasında kurduğu ilişki tarzında da kendisini göstermektedir. Mustafa Kemal bu ilişkiyi açıkça devletin güvenliği, ülkenin düzeni ve korunması ekseninde

⁴⁹ H. Emre Bağce, *Official State Ideology*, s. 75-76

⁵⁰ *Medeni Bilgiler*, s. 48. Ayrıca bakınız: Aynı yer, s. 47-49.

⁵¹ *Medeni Bilgiler*, s. 44.

kurmaktadır. Başka bir ifadeyle “devletin bekası ve ulusal çıkar,” Mustafa Kemal’in söylemlerinde devlet-birey ilişkisinin ana yörüngesini oluşturmaktadır. Bireyin kıymeti, konumu, hürriyet yelpazesi ve sorumluluk bagajı bu iki temel sorun etrafında içerik kazanmakta; dolayısıyla bunların çerçevesi devletçi bir bakışla (devlet tarafından) düzenlenmektedir.⁵²

Bu bağlamda devletin bekası, mevcudiyeti ve savunmasına uygun, hatta bununla vazifeli vatandaşların yetiştirilmesi, vatandaşlarla kurulacak ilişkide devletin temel “ilgi alanı”nı oluşturmaktadır. Dolayısıyla vatandaşların sağlığı, eğitimi, terbiyesiyle ilgilenmek, bu ilişkide devletin ana gündemini, temel siyaset vizyonunu oluşturmaktadır. Devlet halkla ilgilenmektedir ama devletin varlığı, güvenliği ve savunması için mücadele etmekle vazifeli vatandaşlar yetiştirmek üzere.⁵³

Devletle vatandaş arasında, esas olarak devletin beklentileri ve vatandaşların vazifeleri etrafında şekillenen bir ilişki biçimi söz konusudur. Bu kapsamda devletin çıkardığı kanunlara uyum göstermek; devletin tanımladığı ulusal çıkarlar konusunda üzerine düşen vazifeleri yerine getirmek; memleketin kalkınması, ilerlemesi ve müdafaası için kendini adanmak devletin vatandaşlardan beklentileri listesini şekillendiren ana başlıklardır. Burada vatandaş baştan ayağa şekillendiren, vazifelendiren ve kontrol eden fakat vatandaşın dünyasından pek etkilenmeyen bir devletçi perspektif söz konusudur.

Tekrar pahasına söylenecek olursa, bu devletçi perspektifi meşrulaştıran ve rasyonalize eden en temel unsur “devletin güvenliği ve korunması” kavramıdır:

Devlet, asayiş (güvenliği) temin etmek için, memleketi müdafa eylemek için, sıhhati yerinde, gürbüz ve anlayışları, milli hisleri, vatan muhabbetleri yüksek vatandaşlar ister.

...Devlet, bütün vatandaşların, devletin kanunlarını anlayıp onlara riayet lüzumunu takdir etmelerini, memleketin asayiş (güvenliği) ve müdafaası için ehemmiyetli görür.

Devlet, umum vatandaşların, her hangi sanayi ve meslekte, zamanımız terakkilerinin icap ettirdiği derecede muvaffak olmasıyla alâkadarır.

Bu sebeplerledir ki, vatandaşların tahsili, terbiyesi ve sıhhati ile alâkadar olmak mecburiyetindedir.⁵⁴

Mustafa Kemal’in söylemlerinde bireysel özgürlükler de devletçi bir yaklaşımla, devlet üzerinden ele alınmaktadır. Özgürlüklerin sınır hatlarının

⁵² Aynı yer, s. 47-53.

⁵³ H. Emre Bağcı, *Official State Ideology*, s.75

⁵⁴ *Medeni Bilgiler*, s. 45-46.

belirlenmesi meselesi, bu devletçi perspektifin kendisini gösterdiği ana zemini oluşturmaktadır. Merkezi otoritenin ve toplumsal düzenin belirleyici olduğu bir koridorda, tedbir ve denetim kaygısından hareketle özgürlüklerin sınır ve çerçevesinin tayin edilmesi kritik bir devlet pratiğini anlatmaktadır. “Olağanüstü zamanlar” kavramlaştırması ise özgürlükler ve sınırları konusunda devlet otoritesi için operasyonel bir manivela işlevi üstlenmektedir. Mustafa Kemal’in gözünde zaman, mekan ve koşullara bağlı olarak özgürlüklerin belli bir forma kavuşturulması, devletin varlığını sergilediği bir sanat olarak görülmektedir:

*Ferdi hürriyetin ne kadarından feragat edilmesi lazım geleceği, içinde bulunulan zamana ve memlekete göre değişir. Müstesna zamanlar, müstesna tedbirler icap ettirebilir. Bir de hürriyetin suiistimali hürriyetin muvakkat, lakin geniş ölçüde sınırlandırılmasını icap ettirebilir. Bütün bu tedbirleri ve sınırları tanımak lüzumu, devlet fikri ve mefhumunu ifade eder. Bu hususlardaki tedbirlerin şiddetini ve hudutların genişliğini ölçmek bir sanattır. Devlet sanatı işte budur.*⁵⁵

Devletçi perspektif, Mustafa Kemal’in devlet - toplum ilişkisiyle ilgili söylemlerinde de dikkati çekmektedir. Mustafa Kemal’in söylemlerinde toplumsal düzen, istikrar vurgusu belirgin bir yere sahiptir. Ona göre ulusal birlik ve bütünlük, ulusal güvenlik açısından vaz geçilmez niteliktedir. Toplumdaki birlik ve düzen ise muhalif, isyancı düşüncelerin yayılmamasıyla mümkündür. İşte bu noktada devlet otoritesi ve onun sağlam hamleleri kilit role sahiptir. Zira yönetimin bu konularda etkili önlemler alması, toplumsal hareketleri önleyici politikalar takip etmesi gerekmektedir.⁵⁶ Mustafa Kemal’e göre devletsiz bir toplum ya da zayıf bir devlet hayatı, herkesin birbiriyle çatıştığı, anarşi, kaos ve düzensizliği anlatmaktadır.⁵⁷

Öte taraftan Mustafa Kemal’in düşünce ve sözlerine bakıldığında, resmi ideolojinin tamamlayıcı bir unsuru olarak devletçi perspektif, devletin egemenliğini, otoritesini sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik hayatın tamamına yayan, pekiştiren, kuvvetlendiren bir işleve sahiptir. Bu yönüyle devletçi perspektif, esas itibarıyla sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel, ahlaki ve ulusal alanla ilgili bir kavramlaştırmayı ifade etmektedir. Devlet, toplumun bütün alanlarına, (düşünsel, politik, kültürel, ekonomik, toplumsal ve eğitim alanlarına) nüfuz etme, hakim olma, yön verme, müdahale etme yetkisine sahip bir “mutlak güç” olarak öne çıkmaktadır:

⁵⁵ *Medeni Bilgiler*, s. 53.

⁵⁶ Aynı yer, s. 61-62.

⁵⁷ Aynı yer, s. 47-48.

*Siyasi ve fikri hayatta olduğu gibi iktisadi işlerde de fertlerin teşebbüsleri neticesini beklemek doğru olamaz. Mühim ve büyük işleri, ancak milletin umum servetine ve devletin bütün teşkilat ve kuvvetine istinat ederek; milli hakimiyetin tatbik ve icrasını tanzim ile vazifeli olan hükümetin, mümkün olduğu kadar üzerine alıp başarması tercih olunmalıdır.*⁵⁸

*Devletin siyasi ve fikri hususlarda olduğu gibi, bazı iktisadi işlerde de düzenleyicilik rolünü prensip olarak kabul etmek uygun görülmelidir.*⁵⁹

Devleti toplumun her alanına yayma fikrinin en temel nedeni, devlet yönetiminin, devletin varlığını düşmanlara, hainlere karşı koruma, güvene alma ve devleti, memleketi ileri noktalara taşıma, ekonomik olarak kalkındırma politikası ve kaygısıdır.⁶⁰ Bu kapsamda Mustafa Kemal, devletin sosyal alanda ulaşım, haberleşme, kalkınma alanlarıyla yakından ilgilenmesini, memleketin güvenliği ve savunması için her çeşit silahtan daha önemli bir politik program olarak görmektedir:

*Devlet, memleketin asayiş (güvenlik) ve müdafaası için, yollarla, demiryollarıyla, limanlarla, deniz vasıtasıyla, telgrafla, telefonla, memleketin hayvanlarıyla her türlü nakliye vasıtalarıyla, milletin umumi servetiyle yakından alâkadardır. Memleket idaresinde ve müdafaasında, bu saydıklarımız toptan, tüfekten, her nevi silahtan daha mühimdir.*⁶¹

Bu ifadelerle bakıldığında devletçi bakışın zihinsel bagajında, “otorite, güvenlik, devletin güçlendirilmesi, ekonomik kalkınma, teknolojik ilerleme” kavramlarının oluşturduğu yoğun bir denklemin yer aldığı söylenebilir.

Mustafa Kemal’in söylemlerindeki devletçi bakışı, siyasal rejim / model düzeyinde de görmek mümkün. Başka bir deyişle onun güçlü merkezi otorite anlayışı, siyasal sistem dizaynıyla ilgili görüşlerinde de kendisini göstermektedir. Onun söylemlerinde devletin kurumsal yapısı ve o yapıya uygun siyasal kültür, “birlik, merkeziyet, üniter yapı” fikri etrafında bir şekil kazanmaktadır. Bu yaklaşım, egemenliğin, yönetme yetkisinin bir merkezde toplanmasını, güçlü merkezi bir devlet otoritesinin ve siyasal düzlemin kurulmasını yani cumhuriyeti ifade ediyor.⁶²

“Merkeziyetçi üniter devlet” anlayışı etrafında kurgulanan bu siyasal sistem, devletin otoritesini, yönetimin iktidarını açıkça ve tartışmasız bir şekilde güçlendirmekte, merkezde toplamaktadır. Daha da önemlisi, merkezi otoritenin ve gücün, her hangi bir siyasal, toplumsal, kültürel çevre ya da kurumla her hangi bir

⁵⁸ Aynı yer, s. 48-49.

⁵⁹ Aynı yer, s. 47.

⁶⁰ Aynı yer, s. 47-49.

⁶¹ Aynı yer, s. 46.

⁶² Nutuk, s. 148, 530-531.

şekilde paylaşılmasına göz yummamaktadır. Mustafa Kemal'in güçlü rejim ve güçlü yönetime vurgu yapan şu sözleri bu durumu göstermektedir:

Hilâfetle beraber Türkiye'de mevcut olan Ortodoks ve Ermeni kiliseleri patrikhaneleri ile Musevi hahamhanelerinin ortadan kalkması lâzımdır. Hilâfet ve bu muhtelif patriklikler asırlardan beri ruhani daire-i salahiyetleri haricinde muazzam imtiyazat (ayrıcalıklar) topladılar. Halkın mütalâasına (görüşüne) müsteniden bahşedilen hukuk (haklar) haricinde imtiyazat ile Cumhuriyet idaresinin tatbiki kabil değildir.⁶³

Dolayısıyla Mustafa Kemal'in söylemlerine bakıldığında o, siyasal sistemi güçlü-merkezi devlet anlayışının yörüngesinde dizayn etmektedir. Bu dizaynın ise önünde engel teşkil eden kurum ya da yapıları toplumun ve siyasetin dışında bırakmayı da zorunlu görmektedir.

Mustafa Kemal'in söylemlerinde devletçi perspektifi yansıtan önemli alanlardan bir diğeri de, uygulamaya konan inkılap / değişim politikalarıdır. İnkılap politikalarının tüm aşamalarında devletçi perspektifi görmek mümkün. Daha en başta bu politikaların “telos”u, “uygulanış gayesi” devletçi bir bakışa yaslanmaktadır. Devletin bekası fikri, yani devletin kendi varlığı ve devamı bu politikaların planlanış, kurgulanış gerekçesini, amacını oluşturmaktadır.⁶⁴

Öte taraftan inkılap politikalarının ikinci aşaması olan kurgulanış ve uygulama aşamasında da devletçi perspektif kendisini göstermektedir. Mustafa Kemal'in inkılap politikalarına ilişkin görüşlerine bakıldığında, orada inkılap politikalarının devlet aklı, bakışı, iradesi ve kararı etrafında şekillendiği, tasarlandığı görülür. Yolu, seyri, biçimi, dozu, içeriği, koordinatları, güzergahı devlet iradesi tarafından çizilen, tüm boyutlarına devlet otoritesinin hakim olduğu politik bir süreç; dolayısıyla yönetimin gücünü, devleti, otoriteyi yücelten politik bir safahat söz konusudur.⁶⁵

Üçüncü ve son olarak, inkılap politikalarının korunma aşamasında da, devletçi perspektifi öne çıkaran ve hatta besleyen bir yaklaşım kendisini gösterir. Mustafa Kemal'in söylemlerinde bu yaklaşımı açıkça görmek mümkündür. Mustafa Kemal'e göre devlet / yönetim programı olarak ortaya çıkan, tasarlanan inkılap politikalarına karşı, toplumsal tepki, itiraz, muhalefet ve isyan girişimlerine göz

⁶³ *Söylev ve Demeçler –V, s. 104.*

⁶⁴ *Söylev ve Demeçler –I, s. 365.*

⁶⁵ *Eskişehir-İzmit Konuşmaları, s. 82-83; Avni Doğan, Kurtuluş Kuruluş ve Sonrası, İstanbul: Dünya Yayınları, 1964, s. 165.*

açtırılmaması, müsaade ve fırsat tanınmaması, kararlılıkla ve şiddetle cephe alınması zorunludur. Dolayısıyla Mustafa Kemal'e göre inkılap politikalarının güvenliği de devlet otoritesi tarafından sağlanacaktır:

*Biz büyük bir inkılap yaptık. Memleketi bir çağdan alıp yeni bir çağa götürdük. Birçok eski müesseseleri yıktık. Bunların binlerce taraftarı vardır. Fırsat beklediklerini unutmamak lazım. En ileri demokrasilerde bile rejimi korumak için, sert tedbirlere müracaat edilmiştir. Bize gelince, inkılabı koruyacak tedbirlere daha çok muhtacız.*⁶⁶

Toparlanacak olursa, resmi ideolojinin söylem haritasının şekillenmesinde etkin bir yere sahip olan Mustafa Kemal'in görüşlerinde devletçi perspektif, devlet-ulus-halk bütünleşmesini amaçlayan en temel dinamiklerden birisidir.⁶⁷ Mustafa Kemal'in görüşlerine bakıldığında, resmi ideoloji söylemi içerisinde devletçi bakışı geliştiren yola güvenlik kaygılarıyla girildiği görülür. “Olağanüstü zamanlar” ve “büyük / önemli işler” gibi sarsıcı kavramların da resmi ideolojinin bu yoldaki reflekslerini, manevralarını ve performansını belirlediği hatta rasyonelize ettiği söylenebilir. Zira devletçi perspektifin kendisini gösterdiği, realize ettiği, pekiştirdiği hemen her alanlarda sıkça bu iki kavramdan birisiyle karşılaşmak mümkündür.

d. Ulusal birlik, bütünlük ya da milliyetçilik ve halkçılık fikri

Ulusal birlik ve bütünlük fikri, Mustafa Kemal'in söylemlerinde resmi ideolojinin kavram dünyasını şekillendiren bir başka kurucu unsura işaret etmektedir. Bir tür kurtuluş denklemi olarak gelişen resmi ideoloji söylemi içerisinde, ulusal birlik ve bütünlük fikri, güvenlik ve ilerleme kaygısına ilişkin çözüm formüllerinden bir tanesini, güvenlik vadisinden çıkış tünellerinden, kurtuluş geçitlerinden birini teşkil etmektedir.

Mustafa Kemal'in görüşlerine bakıldığında, ulusal birlik / bütünlük fikrinin, - ulusal egemenlik, güçlü merkezi yönetim, inkılaplar / ilerleme başlıklarında olduğu gibi - onun güvenlik ve ilerleme kaygısı içerisinde biçimlendiği görülür. Ulusun varlığının korunması, güçlendirilmesi ve ulusal hedeflere ilerleme konusu onun zihin dünyasında dolaşan en temel kaygıyı, ilkesel amacı oluşturmaktadır.⁶⁸ Ve bu kaygı, onun toplum tasavvurunu, millet kavrayışını açık bir şekilde etkilemiş ve yönlendirmiştir. Birlik ve bütünlüğe dayalı tekil bir toplumsal yapı ve ulusal varlık,

⁶⁶ Doğan, Age., s. 165; Ayrıca bakınız: *Söylev ve Demeçler -II*, s. 297.

⁶⁷ H. Emre Bağcı, *Official State Ideology*, s. 75-76.

⁶⁸ *Söylev ve Demeçler -II*, s. 76; *Söylev ve Demeçler -IV*, s. 536.

bu kavrayışın ana eksenini, hakim çizgisini oluşturmaktadır. Milliyetçilik ve halkçılık fikri ise, bu kavrayışın pusulasını, yol haritasını ve iki kurucu ilkesini teşkil edecektir.

Ulusal birlik ve bütünlük bağlamında Mustafa Kemal'in üzerinde durduğu en önemli ve hayati nokta, öncelikle ulus temelli, etnik kökenli, ortak, resmi bir ulusal kimlik oluşturmak, kısacası yeni, tekil bir ulus, Türk ulusu inşa etmektir. Zira Mustafa Kemal, ulusu monolitik bir varlık olarak kavramaktadır.⁶⁹

Mustafa Kemal'e göre bir millet, tekil bir ulus olma konusunda, Osmanlı tecrübesi de göstermiştir ki, ulusal benlik şuuru, milliyet bilinci son derece büyük bir önem taşımaktadır:

Bahusus bizim milletimiz, milliyetinden tegafül edişinin (milliyetini ihmal edişinin) çok acı cezalarını gördü. Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki akvamı muhtelif (çeşitli toplumlar) hep milli akidelere sarılarak, milliyet mefkuresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile içlerinden kovulunca anladık. Kuvvetimizin zayıfladığı anda bizi tahkir ve tezlil ettiler (hor ve hakir gördüler). Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak evvelâ bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti; hissen, fikren, fiilen bütün ef'al ve harekatımızla gösterelim; bilelim ki milli benliğini bulmayan milletler başka milletlerin şikâridir (avidir).⁷⁰

Mustafa Kemal'in söylev ve demeçlerine bakıldığında, asırlardan beri Türkiye'yi idare edenler çok şeyler düşünmüşlerdir; fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir: Türkiye'yi... Bu ihmal yüzünden Türk vatani, Türk milleti ağır felaket ve zararlara sürüklenmiştir. Bu zararlardan ancak Türkiye'de Türkiye'den başka bir şey düşünmemek suretiyle kurtulmak mümkündür. Türk milleti ancak bu zihniyetle hareket ederek her türlü kurtuluş ve saadet hedeflerine ulaşabilir.⁷¹

Mustafa Kemal'e göre milliyet bilinci, (Mustafa Kemal bu ifadeyi, milli his, milli ahlak kavramlarıyla da karşılamaktadır) öncelikle ortak bir ulusal kimlik oluşturmanın, ulusal birlik ve bütünlüğü sağlamanın, güvenli bir ulus inşa etmenin altın anahtarı olarak öne çıkmaktadır. Zira milliyet bilinci, milli his ve milli ahlak sayesinde ki, bireylerin hepsini kuşatacak, toparlayacak, aynı potada eritecek, onları belirli bir hedefe yönlendirecek ortak bir ulusal kimlik geliştirilebilir.

⁶⁹ H. Emre Bağce, *Official State Ideology*, s. 70-73.

⁷⁰ *Söylev ve Demeçler –II*, s. 143.

⁷¹ Aynı yer, s. 182.

Dolayısıyla Mustafa Kemal, milliyet bilincini / milli ahlakı, ortak ulusal kimlik geliştirme, ulusal birlik oluşturma, toplumsal düzeni sağlama, ulus ile devleti bütünleştirme politikalarının en önemli enstrümanı olarak görmektedir.⁷²

Milletin ictimai nizam (sosyal düzen) ve sükûnu, hal ve istikbalde refahı, saadeti, selameti ve masuniyeti (güvenliği), medeniyette terakki ve tealisi için insanlardan her hususta alaka, gayret, nefsin feragatini ve icap ettiği zaman seve seve nefsinin fedasını talep eden milli ahlaktır. Mükemmel bir millette, milli ahlakiyet icapları, o millet efradı tarafından adeta bîşuurane vicdani, hissi bir saikle yapılır. En büyük milli his, milli heyecan işte budur.

*Millet analarının, millet babalarının, millet hocalarının ve millet büyüklerinin; evde, mektepte, orduda, fabrikada her yerde ve her işte millet çocuklarına, milletin her ferdine bıkımsız ve mütemadiyen verecekleri millet terbiyesinin gayesi işte bu yüksek, milli hissi sağlamlaştırmak olmalıdır.*⁷³

Bu bakış açısıyla Mustafa Kemal'in, vatandaşlar arasında ulus bilincinin, milliyet hissini güçlendirilmesi konusunda, başka bir deyişle vatan-millet etrafı ortak bir bilinç geliştirilmesi hususunda "ebedi ulus" fikrine yaptığı vurgu son derece dikkat çekicidir. Bu kapsamda Mustafa Kemal, bireyleri ebedi, yüce bir ulusun parçası olarak görmekte; onların duygu, düşünce, ideal, davranış ve vazife olarak yüce, sonsuz bir ulusa son nefeslerine kadar adanmışlıkla bağlanmalarını beklemektedir. Bireysel varlıkların, bireysel çıkarların, bireysel hayatların, ölümsüz ulusal bir varlığa, nihayetsiz bir ulusun gelecekteki yüksek menfaatlerine bağlanması, orada eritilmesi, Mustafa Kemal'in şu cümlelerinde açıkça ifadesini bulmaktadır:

*Bu dünyadan göçerek Türk milletine veda edeceklerin çocuklarına, kendilerinden sonra yaşayacaklara son sözü şu olmalıdır: "Benim Türk milletine, Türk Cumhuriyetine, Türklüğün istikbaline ait ödevlerim bitmemiştir, siz onları tamamlayacaksınız. Siz de sizden sonrakilere benim sözümü tekrar ediniz." Bu sözler bir ferdin değil, Türk ulusu duygusunun ifadesidir. Bunu her Türk bir parola gibi kendinden sonrakilere mütemadiyen tekrar etmekle son nefesini verecektir. Her Türk ferdinin son nefesi, Türk ulusunun nefesinin sönmeyeceğini, onun ebedi olduğunu göstermelidir. Yüksek Türk, senin için yüksekliğin hududu yoktur.*⁷⁴

Mustafa Kemal için milliyet eksenli, ortak, resmi, siyasal bir ulusal kimlik oluşturma ve milli hisse dayalı ulusal birlik platformu gerçekleştirme konusunda en kritik virajı, ortak etnik köken vurgusu oluşturmaktadır. Bu kritik viraj, bu hayati vurgu ise esas itibarıyla ülke içerisindeki etnik farklılıkların üstünün örtülmesini,

⁷² H. Emre Bağcı, *Official State Ideology*, s.70-73.

⁷³ *Medeni Bilgiler*, s. 20-21.

⁷⁴ *Söylev ve Demeçler -IV*, s. 575-576.

törpülenmesini, toplum, düşünce, siyaset ve kültür dünyasının sınır kapılarından uzaklaştırılmasını gerektirmektedir.

Mustafa Kemal'e göre etnik farklılıklar, ulusal bir kimlik inşa etmenin, ulusal birlik ve bütünlük zemini geliştirmenin önünde ağır bir engel olarak durmaktadır. Hatta Anadolu topraklarında etnik farklılıklar, her şeyden önce, gerçekliği olmayan, “eski dünyaya ait” aldatıcı birer propagandadan ibarettir. Ve bu millete acı, keder ve felaketten başka bir şey vermemiştir:

*Bugünkü Türk milleti siyasi ve ictimai camiası içinde kendilerine Kürtlük fikri, Çerkezlik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve milletdaşlarımız vardır. Fakat mazinin istibdat devirleri mahsulü olan bu yanlış tevsimler (adlandırmalar), birkaç düşman aleti, mürteci, beyinsizden maade (başka), hiçbir millet ferdi üzerinde teellümden (kederlenmekten) başka bir tesir hasıl etmemiştir.*⁷⁵

Oysaki Mustafa Kemal'in düşünce dünyasında, Anadolu topraklarında, misak-ı milli sınırları içerisinde yaşayan tüm vatandaşlar, Türk siyasal ve sosyal topluluğu içinde yer alan bütün bireyler, aynı ortak ırkın mensupları, aynı cevherin damarlarıdır:

*Diyarbakırlı, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı ve Makedonyalı, hep bir ırkın evlatları, hep aynı cevherin damarlarıdır.*⁷⁶

Mustafa Kemal'in söylev ve demeçlerinde ortak bir ulusal kimlik, ulus düzeyinde birlik ve bütünlük oluşturma yolunda etnik kökenden sonra dönülmesi gereken ikinci ve önemli kavşak, ortak toplumsal dokuyla, sosyal sistemle ilgilidir. Bu kavşak, ülke içerisinde öncelikle ortak etnik kökene bağlanan vatandaşların, aynı zamanda pratik hayatta ortak bir toplumsal doku, sosyal sistem etrafında buluşturulmasını amaçlamaktadır. Bu kapsamda toplumsal statü ve konum farklılıklarının, daha yapısal bir ifadeyle sınıf farklılıklarının ve sınıf çatışmalarının reddedilmesi, bireysel, grupsal çıkarlara dayalı ayrışmaların geçersiz kılınması gerekmektedir:

Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve ictimai hayat için iş bölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia (toplum) telakki etmek esas prensiplerimizdendir.

Çiftçiler, küçük sanat erbabı ve esnaf, amele ve işçi, serbest meslek erbabı, sanayi erbabı, tüccar ve memurlar, Türk camiasını (toplumunu) teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir. Bunların her birinin çalışması diğerinin ve umumi camianın hayat ve saadeti için zaruridir.

⁷⁵ Medeni Bilgiler, s. 23.

⁷⁶ Kadri Kemal Kop, Atatürk Diyarbakır'da, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1938, s. 2.

*Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği (hedeflediği) gaye sınıf mücadelesi yerine ictimai intizam (sosyal düzen) ve tesanüt (dayanışma) temin etmek ve birbirini nakzetmeyecek (birbiriyle çatışmayacak) surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir.*⁷⁷

Bu ifadelerde de görüleceği gibi, Mustafa Kemal'in gözündeki bütün toplum, çıkarları birbirleriyle uyumlu, varlıkları ve çalışmalarının sonuçları birbirine gerekli olan bir bütünlüğü ifade etmektedir.⁷⁸ Milletın genel refahı ve devlet bünyesinin sağlamlaştırılması için bu eşitlikçi, tekil, kaynaşmış bütünlük kaçınılmazdır.⁷⁹ Dolayısıyla Mustafa Kemal'e göre ülke içerisinde sınıf farklılıkları ve sınıf çatışması yerine kurulması gereken kuşatıcı bir politik parkur, etkileyici / toparlayıcı bir zihinsel / psikolojik kulvar söz konusudur.

Ulusun güvenliği ve ilerlemesi için dayanışmacı, uyumlu bir sosyal dokunun geliştirilmesi, böylelikle toplumsal ve iktisadi düzlemde ulusal bir ruhun canlandırılması, bu parkurun önemli bir menzıl taşıını oluşturmaktadır. Memleketin huzur ve selameti, üstün menfaatleri için tüm vatandaşların ve meslek gruplarının işbirliği içerisinde çalışması psikolojik ve toplumsal engellerle dolu bu kulvarın bir başka ara durağına işaret etmektedir. Yine ulus menfaatinin, şahsi, sınıfsal menfaatlerin üzerinde tutulması, tüm vatandaşların ulus menfaati için çalışmaya mobilize edilmesi söz konusu politik parkurun diğeri bir varış noktasını teşkil etmektedir.⁸⁰

Hasılı bu politik ve psikolojik parkur içerisinde “memleketin mühim menfaatleri, iktisat işlerinde birlik, sınıfsız toplum, iktisadi alanda en yüksek milli hedeflere ilerleme” vurguları öne çıkmakta ve yankılanmaktadır. Bu vurgular etrafında ise toplum hayatındaki bütün farklı meslek gruplarının, çalışma çevrelerinin ve bireysel çıkarların, aynı milli hissiyat ve alaka ile ulusal birlik yolunun elele vermiş, omuz omuza dayanmış, aynı hedefe yürüyen samimi yolcuları haline getirilmesi sağlanacaktır.⁸¹ Ekonomik hayattan başlayıp, sosyal hayata, oradan kültürel ve siyasal alana, sosyal-psikolojik hafızaya uzanan ve ulusal bütünlüğün altını dinamitleyen sınıf temelli potansiyel fay hatlarının üzerinin örtülmesi, kapatılması, düzlenmesi ve hareketsiz hale getirilmesi mümkün hale gelecektir.

⁷⁷ *Söylev ve Demeçler -IV*, s. 550.

⁷⁸ *Söylev ve Demeçler -II*, s. 112.

⁷⁹ *Medeni Bilgiler*, s. 41.

⁸⁰ *Söylev ve Demeçler -IV*, s. 549-550; *Söylev ve Demeçler -II*, s. 112.

⁸¹ *Söylev ve Demeçler -IV*, s. 553-554.

Ulusal birlik ve bütünlük kavrayışı konusunda Mustafa Kemal'in toplumsal düzeyde izlediği bu birleştirme, kaynaştırma merkezli programın keskin bir şekilde kendisini gösterdiği bir başka alan daha var: Siyasal düzlem. Mustafa Kemal için toplumsal düzeyde etnik ve sınıfsal birlik / bütünlüğün sağlanmasına paralel bir biçimde siyasal sistemde de aynı ulusal birlik ve bütünlüğün sağlanması önemlidir.

Zira toplum düzeyinde hedeflenen bütünlüğün devlet katmanına, siyasal yapılanmaya taşınması sayesinde ki, gerçek anlamda bir ulusal birlik sağlanabilir. Bunun için de etnik ve sınıfsal olarak tekil bir formda kurgulanan toplum / ulus modeli ile uyumlu bir siyasal sistemin, kurumsal çerçevenin geliştirilmesi gereklidir. Dolayısıyla siyasal sistemdeki birlik ve bütünlük, ülke içerisinde ulusal birliğin “turnusol kağıdı” ya da “sağlamasını yapma zemini” olarak öne çıkmaktadır:

Malûmu âlinizdir ki, siyasî fırkalar, mahdud maksatlarla teşekkül ederler. Meselâ; İzmir tüccarları yalnız kendi menfaatlerini tatmin edebilecek bir fırka yapabilirler. Yahut yalnız çiftçilerden ibaret bir fırka olabilir. Halbuki bizim fırkamız böyle mahdud bir nazar takibeden bir teşekkül değildir. Bilâkis her sınıf halkın menfaatlerini müsavi bir surette, bir diğerini mutazzarrır etmeden temin etmeyi istihdaf eden bir teşekküldür. Bunu tavrı hareketimiz ispat etmektedir. Bundan sonra da böyle olacaktır. Diğer memleketlerde bu teşekkülün bir müşabihini aramağa lüzum yoktur.⁸²

Resmi ideolojinin söylemsel çerçevesi içerisinde yer alan, ulusal egemenlik ve siyasal rejim unsuruyla da ilişkili olan siyasal düzlemde birlik ve bütünlük programı, içerik itibarıyla otoritenin, devlet gücünün, iktidarın merkezde toplanmasını, egemenliğin kuvvetler birliği ilkesi etrafında kullanılmasını ifade etmektedir. Bu da siyasal sistemin memleketin bütün sosyal yelpazesini kuşatan, sınıfsal grupları içine alan bir parti etrafında kurgulanması; siyasal mekanizmanın, tek partili bir meclis yapısı etrafında şekillendirilmesi anlamına gelmektedir:

Bizim düşüncemizde; çiftçi, çoban, amele, tüccar, sanatkar, asker, doktor, velhasıl herhangi bir ictimai müessesede faal (çalışan) bir vatandaşın hak, menfaat ve hürriyeti müsavidir.⁸³

...Milleti temsil ve idare eden, Büyük Millet Meclisinin ve Hükümetin istinat ettiği (dayandığı) fırka da bu esasi prensip dahilinde, tefriksiz (ayrım gözetmeksizin) bütün Türkiye halkını şamil, milletin umumi menfaati ile alâkadardır.⁸⁴

⁸² Söylev ve Demeçler -II, s. 263-264.

⁸³ Medeni Bilgiler, s. 41.

⁸⁴ Aynı yer, s. 427.

Dolayısıyla toplumsal düzeyde etnik, kültürel ve sınıfsal olarak üyeleri birleştirici, farklılaşmayı önleyici tekil bir ulusal kimlik politikası izlenmektedir. Bunun doğal uzantısı olarak siyasal sistem de muhalefetin, farklı siyasi hareketlerin faydasız, gereksiz hatta zararlı olarak görüldüğü bir siyasal birlik / bütünlük anlayışı etrafında dizayn edilmektedir.

Mustafa Kemal'in düşüncelerinde ana çerçevesi itibariyle toplum ile siyaset arasında tasarlanan bu birlik ve bütünlük programı, içerik olarak siyasal mekanizma içerisinde devlet, toplum, fikir / kültür, ekonomi ve hükümet arasında kurumsal düzeyde kurgulanan çok yönlü bir politik perspektifi ifade etmektedir:

...Bir millete müstakil hüviyet ve kıymet veren siyasi varlık makinesinde, devlet, fikir ve ekonomi hayat mekanizmaları, birbirine bağlı ve birbirine tabidirler; o kadar ki, bu cihazlar birbirine uyarak aynı ahenkte çalıştırılmazsa, hükümet mekanizmasının motrit (itici) kuvveti israf edilmiş olur.⁸⁵

Mustafa Kemal'in söylem dünyası içerisinde genel olarak ulusal güvenlik ve ilerleme kaygılarının gölgesinde ele alınan; sosyo-politik düzen ve ulusal çıkar kavramlarının yörüngesinde şekillenen ulusal birlik ve bütünlük programının, memleketin her katmanında kurulması, tesis edilmesi ve güçlendirilmesi kadar korunması ve güvenliğinin sağlanması da hayati bir öneme sahiptir. Konunun bu güvenlik boyutunu ulusal birlik perspektifinin zihinsel hücreleri içerisinde ve sınır uçlarında taşıdığı sert reflekslerde görmek mümkündür. Ve bu boyut, doğası itibariyle sosyal, kültürel ve siyasal bir içerik taşıyan ulusal birlik konusunun, son kertede bir güvenlik sorununa dönüşmesine, bir güvenlik çemberine alınmasına, güvenlikçi bir çerçeveye yerleştirilmesine yol açacaktır. Bu durumu Mustafa Kemal'in aşağıdaki coşkulu ve sert ifadelerinde açıkça görmek mümkün:

Türk milletinin ictimai nizamını ihlale müteveccih didinmeler boğulmaya mahkumdur. Türk milleti kendinin ve memleketinin yüksek menfaatleri aleyhine çalışmak isteyen müfsit, sefil, vatansız ve milliyetsiz sebükmağzların (ahmakların) hezeyanlarındaki gizli ve kirli emelleri anlamayacak ve onlara müsamaha edecek bir heyet değildir. Hakim Efendiler; Siz kanun adamlarısınız. Ellerinize milletin, vatanın her türlü hak ve menfaatlerini vikaye eden kanunlar tevdi edilmiştir. İşaret ettiğimiz noktaları işittiniz. Türk milletinin büyük haklarını müdafaa ederken bu noktalar ehemmiyetle hatırdan tutulmalıdır. Onu yolundan saptırmak isteyenler,

⁸⁵ Söylev ve Demeçler -I, s. 379.

*ezilmeye, kahredilmeye mahkumdur. Bu hususta köylü, işçi ve bilhassa kahraman ordumuz, candan beraberdir.*⁸⁶

.....

*Memleket ve millet işlerinde, şahıslarıyla, fiilleriyle, fikirleriyle muzır olmak vaziyetine düşenlere karşı zaman zaman mütecellit olduğumuz vakidir. Milleti hakiki salah (kurtuluş) yolunda yürümekten men'e (engellemeye) çalışmak isteyenlere şedit ve biaman olmak istidadındayız. Nizam-ı ictimaimizi, bilerek veya bilmeyerek, ihlal edici kimselere müsaadekâr olamayız! Bunlar doğrudur. Bizden bu hususlarda sükunet ve bitaraflık talep edenleri tatmin edemiyorsak, bunun sebebi, memleket ve millet menfaatini her şeyin fevkinde gördüğümüzüzdendir.*⁸⁷

Mustafa Kemal'e göre bütün iyi niyete, gösterilen bütün yılmazlığa, kararlılık ve dayanıklılığa, meydana getirilen bütün birlik ve beraberliğe rağmen yine en güzel, en isabetli, en doğru düşünceleri ve idealleri bozmaya çalışacak insanlara rastlanılacaktır. Öylelerine karşı milletin bütün fertleri çok sert karşılık vermelidir. Milletin bütün fertleri için öylelerine karşı ezici bir birlik ve beraberlik halinde görünmek en zorunlu bir vicdani sorumluluktur.⁸⁸

e. Ulusal ilerleme ve inkılaplar ya da inkılapçılık ve laiklik düşüncesi

Resmi ideolojinin söylem haritasının ya da kavram arazisinin içinde yer alan kritik kurucu tezlerden, temel parametrelerden hatta en hayati fay hatlarından birisi ve sonuncusu, kuşkusuz ilerleme ve inkılap düşüncesidir. İlerleme ve inkılap düşüncesi Mustafa Kemal'in söylemlerinde “sahneyi dolduran”, “sürükleyici ve heyecan dozu yüksek” bir boyuta ve öneme sahiptir. Mustafa Kemal'in görüşleri içerisinde öncelikle inkılap fikrinin kavramsal olarak ne anlama geldiği, neye tekabül ettiği meselesi üzerinde durulmaktadır. İşte söz konusu sürükleyici ve gerilimli hava daha bu noktada kendisini göstermektedir. Mustafa Kemal'e göre:

*İnkılap mevcut müesseseleri zorla değiştirmek demektir. Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktır... Devlet hayatında inkılap, ictimai vaziyetimizi de kapsar.*⁸⁹

⁸⁶ *Ayın Tarihi: Aylık Siyasi Mecmua*, Cilt XX, Sayı: 65, İstanbul: Devlet Matbaası, 1929, s. 4791.

⁸⁷ *Söylev ve Demeçler –V*, s. 210-211.

⁸⁸ *Söylev ve Demeçler –II*, s. 142-143. Bu referansta ve bundan önceki iki alıntıda da görüleceği gibi M. Kemal otoritesine, politikalarına muhalefet eden, kendi görüşlerine katılmayan çevre, grup ve isimleri, “bozguncu, birlik ve bütünlük düşmanı, hain” olarak tanımlıyor. Ve bunlara, bunların meydan okumalarına karşı dikkatli / uyanık / savunmada olmak gerektiğini vurguluyor.

⁸⁹ Afetinan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1959, s. 250.

Bu anlamda inkılaplar, inkılap politikaları ulusal ilerleme fikri ile ilişkilendirilmekte; yüksek medeniyet seviyesine erişme düşüncesi, ilerleme ve inkılapların sabit, şaşmaz rotasını oluşturmaktadır. Bu ifadelerde ayrıca ilerleme ve inkılap politikalarının uzandığı ana sınırları, içinden geçtiği alanları görmek de mümkün: Devlet / siyasal mekanizma ve ayrıca toplum / sosyal hayat. Bu alanlardaki söz konusu politikalar, esas itibarıyla “eskinin yıkılıp yerine yenisinin inşa edilmesi” şeklinde, kurumsal düzeyde ve zorlu değişiklikler olarak öne çıkmaktadır.

İlerleme düşüncesi ve inkılap politikalarıyla ilgili gerilimli ve heyecanlı atmosferi canlı tutan bir başka husus, ulusal ilerleme fikrinin bağlamsal çerçevesiyle ya da bu fikri şekillendiren dip dalgalarıyla ilgilidir. Başka bir ifadeyle, hangi bağlamda içerik kazandığı, resmi ideolojinin söylem dünyası içerisinde nerede durduğu, hangi çerçeveye oturduğu, hangi kaygı ve saiklerle harekete geçtiği konusu ulusal ilerleme/inkılap kavrayışının önemini ve sürükleyiciliğini zirvede tutmaktadır.

Mustafa Kemal’in söylemlerine bakıldığında ulusal ilerleme fikrinin “güvenlik, güç / güçlü devlet / devletin güçlendirilmesi ve çağdaşlık / çağdaş medeniyet seviyesi” kavram ve kaygıları etrafında içerik kazandığı, bu dip dalgaların dinamiğiyle şekillendiği görülmektedir. Dolayısıyla ilerleme / inkılap fikrinin, resmi ideolojinin söylemsel çerçevesi içerisinde güvenlik sorununu aşma, güçlü bir devlet oluşturma, muasır medeniyetler seviyesine erişme fikrine pratik ve etkin bir çözüm olarak öne çıktığı söylenebilir:

*Uçurum kenarında yıkık bir ülke... türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... yıllarca süren savaşlar... ondan sonra içerde ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arsız inkılaplar... İşte Türk genel inkılabının bir kısa diyemi (ifadesi)...*⁹⁰

*Millet, beynelmilel umumi mücadele sahasında sebebi hayat ve sebebi kuvvet olacak iklim ve vasıtanın ancak muasır medeniyette bulunabileceğini, bir hakikati sabite olarak umde ittihaz eylemiştir.*⁹¹

Bu kapsamda Mustafa Kemal, güvenlik ve güç temelli bir bakışla, ulus olarak hayatta kalmak ve güçlü olmak için zorunlu olan bilim ve teknolojinin muasır

⁹⁰ *Söylev ve Demeçler -I*, s. 365.

⁹¹ *Söylev ve Demeçler -II*, s. 240. Ayrıca M. Kemal’in şu ifadeleri, inkılapların ana hedefini teşkil eden çağdaş medeniyetin kuşatıcı gücüne işaret etmektedir: “*Fikrimiz, zihniyetimiz medeni olacaktır. Şunun bunun sözüne ehemmiyet vermeyeceğiz. Medeni olacağız. Bununla iftihar edeceğiz. Bütün Türk ve İslam alemine bakınız. Zihinleri medeniyetin emrettiği şümül ve tealiye ulaşamadıklarından ne büyük felaketler, ne ıstıraplar içindedirler... Artık duramayız. Behemehal ileriye gideceğiz... Medeniyet öyle bir kuvvetli ateştir ki ona bigane olanları yakar ve mahveder.*” *Söylev ve Demeçler -II*, s. 146.

medeniyetten alınmasına hayati bir önem atfetmektedir. Bu anlamda inkılaplar ve ilerleme bir tür güvenlik-güç sarmalını, kurtuluş hikayesini, küllerinden yeniden doğuşu, hayatta kalma mücadelesini ve güç arayışlarını ifade etmektedir.⁹² Dolayısıyla ortada güvenlik-güç-çağdaşlık denkleminde içerik, konum ve işlev kazanan operasyonel ve etkin bir kavram aygıtının varlığı söz konusudur.

Peki ama bu operasyonel kavram aygıtı, ilerleme / inkılap düşüncesi, nasıl hayata geçirilecektir? Bu soru Mustafa Kemal'in söylemlerinde hararetle, heyecanla ve şiddetle üzerinde durduğu bir meseledir. Ona göre bu konuda temel hareket noktası ya da operasyonun sıfır noktası “bireysel ve toplumsal düzlemde zihinsel dönüşüm”dür. İş orada düğümlenmektedir. Dolayısıyla düğümün çözümü de o noktadadır. Yeni bir bireysel ve toplumsal hafıza geliştirmek, kurumsal değişimden önceki kritik eşiği oluşturmaktadır.

Evet, güçlü ve güvenli bir Türkiye için, çağdaş ve uygar bir ulus/devlet/toplum yapısına geçilecektir. Bunun için de kararlı, hızlı, radikal inkılap politikaları, yenilik programları uygulanacaktır. Bu şekilde Türk devletinin ve toplumunun hedeflenen çağdaş forma kavuşturulması sağlanacaktır. Ancak bu “büyük anlatının,” “devasa senaryonun,” “görmekli projenin” çıkış noktası, başlangıç sahnesi, oldukça ince, sofistike bir hamle etrafında şekillenmektedir: Eski, paslı, hurafelerle dolu hafızanın / yapının bozuma uğratılarak, yeni-parlak bir hafızanın inşa edilmesi... Doğası itibarıyla ince / sofistike olan bu hamlenin, sert, agresif yöntemlerle yapılmasının her hangi bir mahzuru yoktur. Bunu Mustafa Kemal'in aşağıdaki sarsıcı ve amansız ifadelerinde görmek mümkün:

Efendiler, yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılapların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asri ve bütün mana ve eşkâlile medeni bir heyeti ictimaiye haline isal etmektir (ulaştırmaktır).

İnkılaplarımızın umde-i asliyesi (ana ilkesi) budur. Bu hakikati kabul edemiyen zihniyetleri tarûmar etmek zaruridir, şimdiye kadar milletin dimağını paslandıran, uyuşturan, bu zihniyette bulunanlar olmuştur. Her halde zihniyetlerde mevcut hurafeler kamilen tardolunacaktır

⁹² Şu ifadeler hem M. Kemal'in çağdaş medeniyet kavrayışını hem de çağdaş medeniyet düzeyine erişmenin kaçınılmaz zorunluluğunu canlı bir şekilde ortaya koymaktadır: “Medeniyetin coşkun seli karşısında mukavemet beyhudedir ve o, gafil ve itaatsizler hakkında çok biamandır. Dağları delen, semalarda pervaz eden, göze görünmeyen zerrattan yıldızlara kadar her şeyi gören, tenvir eden, tetkik eden medeniyetin muvacehe-i kudret ve ulviyetinde kurunu vustai zihniyetlerle, iptidai hurafelerle yürümeye çalışan milletler mahvolmaya veya hiç olmazsa esir ve zelil olmaya mahkumdurlar.” Söylev ve Demeçler -II, s. 214.

*(çıkarılacaktır). Onlar çıkarılmadıkça dimağa hakikat nurlarını infaz etmek (sokmak) imkansızdır.*⁹³

Bu manada bir zihinsel dönüşümle, bireysel ve toplumsal anlamda değişimi, yenilikleri, inkılap uygulamalarını önemseyen, benimseyen, içselleştiren yeni bir hafıza inşası gerçekleşecektir. Bu hafıza inşası özü itibariyle his, bilgi, felsefe ve hayat biçimi itibariyle geleceğe ilişkin yeni bir bakışı yeni bir başlangıcı ifade etmektedir. İşte bu zihinsel dönüşüm ve yenilenme hamlelerine paralel olarak söz konusu asıl “büyük anlatı ve görkemli proje” kurumsal düzeyde kendisini gösterecektir.

Kısaca çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmanın serüveni, yol hikayesi, serencamı olarak özetlenebilecek bu “büyük proje” etrafında kurumsal düzeyde atılan en önemli adım hiç şüphesiz toplumla ve toplumsal örgütlenmeyle ilgilidir. Mustafa Kemal’in söylemlerine bakıldığında, yeni Türkiye’de toplum, ulus / milliyet temelli yeni bir ortak toplumsal bağ etrafında şekillenmektedir. Toplumun, toplumsal örgütlenmenin temeli ulusa/milllete dayandırılmaktadır. Ulus ise dinsel olmayan öğelerle belirlenen, tanımlanan bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Ulus-toplum, hedeflenen yeni toplum modelini ifade etmektedir:

*Milletin idamei mevcudiyet için efradı arasında düşündüğü rabıta-i müştereke (ortak bağ), asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini tebdil etmiş (değiştirmiş); yani millet, dini ve mezhebi irtibat yerine, Türk milliyeti rabıtasıyla efradını toplamıştır.*⁹⁴

Mustafa Kemal “milliyet / ulus temelli ortak bağ”a dikkat çeken bu ifadeleriyle hem toplumsal yapının yörüngesini hem de bu toplumsal yapı içerisinde yaşayan insanların kendi kimliklerini tanımlayış biçimlerini kurumsal olarak değiştirecek yeni bir alternatif kimlik sunmaktadır.⁹⁵

Büyük ilerleme projesi kapsamında toplum modelindeki bu değişiklikten başka kurumsal düzeyde öne çıkan bir diğer dönüşüm siyaset alanıyla, siyasal sistem / rejim kompartımanı ile ilişkilidir. Mustafa Kemal’e göre yeni Türkiye resmini şekillendiren en önemli fırça darbelerinden birisi, siyasal sistemde yaşanan değişim ve inkılaplarla atılmıştır. Bu değişim ve inkılaplar, toplumsal örgütlenmeden sonra siyasal düzlemin de ulus temelli bir forma kavuşturulmasını dolayısıyla siyasetin yörüngesinin de değiştirilmesini ifade etmektedir. Ulusal egemenlik, hükümet-i

⁹³ *Söylev ve Demeçler -II*, s. 217.

⁹⁴ Aynı yer, s. 240.

⁹⁵ Levent Köker, *Age*, s. 153.

milliye ya da cumhuriyet adlarıyla karşılanan bu yörünge değişimi, siyasetin kurucu unsuru olarak yeni bir adresi işaret etmektedir: Ulus.

Yeni Türkiye'nin eski Türkiye ile hiçbir alakası yoktur. Osmanlı hükümeti tarihe geçmiştir. Şimdi yeni bir Türkiye doğmuştur. Gerçi millet değişmemiştir. Aynı Türk unsuru bu milleti teşkil ediyor. Ancak tarz-ı idare değişmiştir. Ankara'da hükümet-i milliye teessüs etmeden evvel İstanbul'da bir sultan ve bunun bir hükümeti vardı. Millet memleketin işlerine, vazifesi kanun yapmaktan ibaret olan bir meclis vasıtasıyla iştirak edebiliyordu. Bu tarz-ı hükümet, millete hahişkâr olduğu (talep ettiği) istiklâl ve hürriyeti vermeğe kâfi değildir. Bu tarz-ı hükümetin verdiği fena neticeler meydandadır.

Millet ölmek istemiyor, yaşamak ve bunun için de ne lâzımsa onu yapmak istiyordu. İşte bunun içindir ki, üç seneden beri tarz-ı idaresini değiştirdi, [...] doğrudan doğruya milletten çıkan bir hükümeti kabul etti.

Bu yeni hükümet, taraf-ı milletten mansup ve aynı zamanda hem kuvve-i icraiye, hem de kuvve-i teşriye haiz mebuslardan teşekkül eder. [...] Hakikatta hâkim olan ve her şeyi idare eden merci, Millet Meclisidir.⁹⁶

Siyaset alanında söz konusu bu değişim, her şeyden önce siyaseti, hanedanlık ve saltanat etrafında icra edilen bir pratik olmaktan çıkarmıştır. Başka bir ifadeyle hanedanlık ve saltanat siyaset sisteminin dışına çekilmiştir.⁹⁷ Zira Mustafa Kemal'e göre, hanedanlık / saltanat eksenli siyaset (rejim) milletin güvenlik, düzen, huzur, refah, bağımsızlık ve özgürlüğünü sağlamaktan; yine milletin istek, beklenti ve iradesini de temsil etmekten alabildiğine uzaktır.

Öte taraftan, siyasal zeminde yaşanan ulus temelli bu köklü değişim, saltanat kurumunun dışında bir başka kurucu dinamiğin daha sahanın dışına itilmesini gerektirmiştir: Din ve dini kurumlar. Bu süreçte din, dini öğeler ve dini kurumların siyasal alanın çizgi dışına itilmek suretiyle siyaset kompartımanında belirleyici bir blok olmaktan çıkartılması söz konusudur. Zira din, din temelli unsurlar ve dini kurumlar Mustafa Kemal'in yeni siyasal düzlem olan Cumhuriyet'ten anladığı ulus temelli, güçlü, merkezi siyasal iktidar modeline uymamaktadır.⁹⁸

Hilâfetle beraber Türkiye'de mevcut olan Ortodoks ve Ermeni kiliseleri patrikhaneleri ile Musevi hahamhanelerinin ortadan kalkması lâzımdır. Hilâfet ve bu muhtelif patriklikler asırlardan beri ruhani daire-i salâhiyetleri haricinde muazzam imtiyazat (ayrıcılıklar) topladılar. Halkın mütalâasına (görüşüne) müsteniden bahşedilen hukuk (haklar) haricinde

⁹⁶ Söylev ve Demeçler -III, s. 50-51.

⁹⁷ Söylev ve Demeçler -IV, s. 488-490; Nutuk, s. 458-459, 557-558.

⁹⁸ Söylev ve Demeçler -III, s. 73-76; Söylev ve Demeçler -IV, s. 529-532; Nutuk, s. 561-566.

*imtiyazat ile Cumhuriyet idaresinin tatbiki kabil değildir. Mazide bilhassa Abdülhamit'in hal'inden sonra Kanun-i Esasimizi ve Meşrutiyet kavaninimizi Garp'in medeniyet makinesine imtisalen tadil etmeye çok çalıştık. Fakat bu teşebbüsümüz akim kaldı. Zira her hatvede (adımda) patrikhaneler ve hilâfet gibi siyasî, dinî müessesatın hukuku ile karşı karşıya geldik.*⁹⁹

Dolayısıyla inkılaplar ve büyük ilerleme projesi kapsamında, siyasi sistemin / rejimin yenilenmesi, esas itibariyle egemenliğin ve otoritenin kaynağına ulusun yerleştirilmesine; egemenliğin ve siyasal iktidarın merkezde toplanmasına, güç/iktidar dağılımına müsaade edilmemesine yöneliktir. Bu manada ulusal egemenlik anlayışına, cumhuriyet rejimine uymayan; merkezi egemenliği, otoriteyi, güçlü yönetimi engelleyen; ilerlemenin önünde engel olarak görülen kurumların kaldırılması kritik bir önem taşımaktadır.

Genel olarak bakıldığında kurumsal düzeyde gerçekleşen ilerleme/inkılap programı açısından dinin, dini öğelerin toplumsal hayatın ve siyasal yapının gidişatında her hangi düzeyde bir etki unsuru olarak varlık göstermesi, önü alınması gereken bir problematiği teşkil etmektedir. Bu noktada din, insanların vicdanları, iç dünyaları ile ilgili, orada varlık gösteren, orada hareket eden, orada kabul gören bir mesele olarak değerlendirilmekte ve fakat oradan dışarıya taşması ulus resmini bozan, ulusun ilerleme adımlarını çelmeleyen olumsuz bir engel olarak görülmektedir:

*Din bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye muhalif değiliz. Biz sadece din işlerini millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyor, kasıt ve fiile dayanan taasupkâr hareketlerden sakınıyoruz. Mürtecilere asla fırsat vermiyeceğiz.*¹⁰⁰

Bu ifadelere bakıldığında, resmi ideolojinin söylemsel hatlarının şekillenmesi konusunda belirleyici konuma sahip olan bir yaklaşım kendisini göstermektedir. Zaman içerisinde laiklik kavramıyla karşılanan bu yaklaşım, dini, toplum hayatında ve aktüel dünyada görünür kılan, referans olarak işaret eden pratikler, motifler, uygulamalar, tutumlar, kavramlar, tanımlar, kuramlar ve kurumları, “tehlike unsuru” olarak algılamaktadır. Resmi ideoloji söylemi kapsamında, ilerleme yolunda millet için hatalı, yoldan çıkaran, yolu şaşırtan,

⁹⁹ *Söylev ve Demeçler –V, s. 104-105.*

¹⁰⁰ M. Kemal'den aktaran: M. Esat Bozkurt, *Yakınlarından Hatıralar*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955, s. 103.

yerinde saydıran ve hatta geriye götüren bu unsurlara karşı¹⁰¹ laiklik kavrayışı ontolojik ve operasyonel bir rol üstlenmektedir. Ve bu haliyle söz konusu laiklik kavrayışı, dinle bağlantılı birçok duruma ve ögeye karşı refleks geliştirmeyi, tavır almayı ifade etmektedir.

Dolayısıyla inkılapları “radikal ıslahatlar” ve “radikal tedbirler” olarak nitelendiren¹⁰² Mustafa Kemal’in düşünce dünyasında, toplumsal ve siyasal zeminin dini olmayan unsurlarla tanımlanması ve içeriklendirilmesi meselesi, farklı yönlerde ilerleyen uzantılara, değişik alanları kapsayan kulvarlara, çeşitli tonlamalara, kontra çıkışlara sahiptir. Her şeyden önce bu mesele, toplumun idaresi ve kanunların yapımı konusunda dünyevi ihtiyaçların ve dünyevi bir zihniyetin esas alınmasını içine almaktadır. Başka bir deyişle, dini düşünce, yaklaşım ve normların idari ve hukuki süreçlerin dışına alınmasını, dışında tutulmasını ifade etmektedir:

*Velhasıl efendiler, millet, saydığım tehavvülât (değişiklik) ve inkılâbâtın tabii ve zaruri icabı olarak, idarei umumiyesinin (toplum idaresinin) ve bütün kanunlarının ancak dünyevi ihtiyacâtтан mülhem ve ihtiyacın tebeddül (değişmesi) ve tekamülüyle (gelişmesiyle) mütemadiyen tebeddül ve tekamül etmesi esas olan dünyevi bir zihniyeti, idareyi mabihülhayat addeylemiştir (hayatı idare etmenin temel esası saymıştır).*¹⁰³

İnkılaplar konusunda “dünyevi zihniyet ve ulusal çıkar” fikrine vurguda bulunan Mustafa Kemal’e göre, memleket genelinde hissiyatı ve vicdanî telâkkiyatı bilim ve fenle geliştirerek, terbiye ederek bütün toplumun hakikî huzur ve saadeti için çalışmak ulvî bir hedef, yüce bir düşünce biçimidir.¹⁰⁴ Bilim ve fen vurgusu taşıyan bu bakış açısı, esas itibarıyla hissiyat ve vicdan sınırlarına, bireylerin iç dünyalarına yerleştirilen dinin burada da kendi başına, kendi haline bırakılmadığını, bilimsel kalıplarla yeni bir içerik ve form kazanımının amaçlandığını göstermektedir. Burada dini düşünce ile fikir bazında bir mücadeleden çok, onun çağdaş bilimle,

¹⁰¹ *Söylev ve Demeçler -III*, s. 69-70. M. Kemal, Tanin gazetesindeki bu demecinde, öncelikle dini düşünce ile ilgili “ilerlemeyle uyumlu” ve “ilerlemeye mani” şeklinde bir kategorik tasnif yapmaktadır. Ardından “ilerlemeye mani” gördüğü din anlayışını “suni, karmaşık, batıl inanç” ifadeleriyle karşılamaktadır. İlerleme fikriyle uyumlu gördüğü din anlayışını ise “hakiki dindarlık” olarak nitelermekte ve Türk milleti için hedef olarak göstermektedir. Bu yaklaşımda dinin, dini düşüncenin resmi ideoloji ve onun yeni kimlik inşası politikaları karşısında toplumsal, kültürel ve siyasal bir güç unsuru olarak öne çıkmasını bertaraf etme çabasının olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁰² *Söylev ve Demeçler -I*, s. 331, 360.

¹⁰³ *Söylev ve Demeçler -II*, s. 240.

¹⁰⁴ Aynı yer, s. 249-250.

dünyevi zihniyetle ve ulusal bir perspektifle uyumlu hale getirilmesi söz konusudur.¹⁰⁵

Diğer taraftan, dinin sosyal, siyasal, kültürel ve kurumsal etkinliğinin kaldırılması meselesi bir başka kulvara daha uzanmaktadır. Bu kulvar, toplumsal dokuyu ve kültürel hayatı etkileyen, şekillendiren, yeniden üreten, inşa eden dini kurumların, toplumsal ve kültürel sahnenin dışına alınmasını, tarihin ve düşüncenin terk edilmiş çıkmaz sokaklarına gönderilmesini veya toplumsal / kültürel hayatın katmanlarının olabildiğince en altına, görünmez kısımlarına bastırılmasını içermektedir:

*Bir de, Türkiye Cumhuriyeti dahilinde, bilumum tekkeler ve zaviyeler ve türbeler kanunla set edilmiştir (kapatılmıştır). Tarikatlar lağv olunmuştur. Şeyhlik, dervişlik, çelebilik, halifelik, falcılık, büyüculük, türbedarlık vesaire memnudur. Çünkü bunlar irtica membaları ve cehalet damgalarıdır. Türk milleti, böyle müesseselere ve onların mensuplarına tahammül edemezdi ve etmedi.*¹⁰⁶

Dinin sosyal, kurumsal ve kültürel etkisinin sıfır noktasına taşınması ve yeni kimlik yapımıyla uyumlu hale getirilmesi politikasının uğradığı diğer bir kulvardan daha söz etmek mümkündür: Eğitim Sistemi. Mustafa Kemal'e göre eğitim sistemindeki dağınıklık, çeşitlilik; eski devirden kalan ve milli fitrata uymayan, yabancı, hurafelerle dolu, yoğun dini içerik, memleketin birlik ve bütünlüğünün, ilerleme ve asrileşme politikalarının önünde büyük bir bariyer oluşturmaktadır.¹⁰⁷ Dolayısıyla toplumsal hafızanın ve kültürel dokunun yenilenmesi sürecinde kilit noktaya sahip olan eğitim sisteminin ulusal çıkarlar, ulusal ve kültürel birlik, ilerleme/asrileşme etrafında biçimlendirilmesi en kritik eşiklerden birini oluşturmaktadır. Bu eşiğin aşılması kapsamında dini kurumların ve dini düşüncenin etkin olduğu bir eğitim ve kültür siteminden “ulus ve asrileşme” ya da “ulus ve bilim” fikrinin belirleyici olduğu yeni bir eğitim ve kültür sistemine geçilmesi hayati bir zorunluluk arz etmektedir:

Milleti millet yapan, terakki ve tefeyyüz ettiren kuvvetler vardır: Fikir kuvvetleri ve ictimai kuvvetler... Fikirler, manasız, mantıksız, safsatalarla mâli (dolu) olursa, o fikirler marîz (hasta)dır. Kezâlik hayatı ictimaiye, akıl ve mantıktan âri (uzak), bifaide ve muzir bir takım akideler ve an'anelerle meşbu olursa meflûç olur.

¹⁰⁵ Aynı yer, s. 89, 95.

¹⁰⁶ *Medeni Bilgiler*, s. 56.

¹⁰⁷ *Söylev ve Demeçler -II*, s. 16-18, 212; *Söylev ve Demeçler -V*, s. 104-106.

*Evvela fikir ve ictimaiyat kuvvetlerinin menbalarını tathirden (temizlemekten) başlamak lazımdır. Memleketi, milleti kurtarmak isteyenler için hamiyet, hüsnüniyet, fedakârlık elzem olan evsafıdır... Fakat bir heyeti ictimaiyedeki marazı (hastalığı) görmek, onu tedavi etmek, heyeti ictimaiyeyi asrın icabâtına göre terakki ettirebilmek için bu evsaf kâfi gelmez; bu evsafın yanında ilim ve fen lazımdır. İlim ve fen teşebbüsünün merkez-i faaliyeti (faaliyet merkezi) ise mekteptir.*¹⁰⁸

Mustafa Kemal'in bu yöndeki görüşleri içerisinde ana hatlarıyla toplum, kültür, devlet, siyaset, hukuk, eğitim alanlarına uzanan ilerleme / inkılap politikalarının eksenini de açıkça kendisini göstermektedir: Batı dünyası. Mustafa Kemal ilerlemenin yönü, seyri ve koordinatlarının Batı dünyasının zihinsel ve kurumsal modelleri etrafında biçimleneceğini farklı bağlamlarda ve çeşitli şekillerde ifade etmektedir. Bu çerçevede Mustafa Kemal hem milletin içine battığı felaket çamurundan, geri kalmışlıktan çağdaş medeniyetin gereklerini yerine getirerek kurtulacağını; refah, saadet ve insanlığın orada olduğunu beyan etmektedir.¹⁰⁹ Hem de ilerleme konusunda “garbın medeniyet makinasının” örnek alındığına,¹¹⁰ çağdaş medeniyet seviyesi olarak Batı dünyasının görüldüğüne işaret etmektedir:

*Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye'de asri, binaenaleyh garbi bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de, garba teveccüh etmemiş millet hangisidir?*¹¹¹

Bu soruyla medeniyet ve Batı arasında mutlak bir ayniyet kuran Mustafa Kemal'e göre Türk milleti, milletlerarası genel mücadele sahasında hayat sebebi ve kuvvet sebebi olarak bilim ve fennin ancak çağdaş medeniyette yani Batı dünyasında bulunabileceğini temel bir hakikat olarak benimsemiştir.¹¹²

Bütün bu zihinsel ve kurumsal dönüşümlerin, ilerleme ve inkılap hamlelerinin muhafazası, güvenliği resmi ideoloji söylemi içerisinde ayrı bir problematiği, başka bir hassas noktayı teşkil etmektedir. Mustafa Kemal'in söylev ve demeçlerinde bu hassas durumu sarıh olarak görmek mümkündür. Mustafa Kemal bu konuda, inkılap ve ilerleme politikaları için milletin çoğunluğunun desteğini, rızasını almanın zorunluluğuna inanmaktadır. Ona göre inkılap yolunda başarıyla ilerlemenin vazgeçilmez şartı millet içerisinde çoğunluğu bu yolun yolcuları haline

¹⁰⁸ *Söylev ve Demeçler -II, s. 43.*

¹⁰⁹ *Söylev ve Demeçler -II, s. 209-210.*

¹¹⁰ *Söylev ve Demeçler -V, s. 104-106.*

¹¹¹ *Söylev ve Demeçler -III, s. 68.*

¹¹² *Söylev ve Demeçler -II, s. 240-241.*

getirebilmektir. Aksi halde başarı mümkün değildir. Dolayısıyla milletin desteğini almanın aracı ise yenilikçi inkılapları güvence altına alacak inkılap kanunları yapmaktır. Mustafa Kemal bu düşüncelerini, İzmit gezisinde gazeteci Suphi Nuri ile yaptığı görüşmede şu şekilde ifade etmektedir:

Gazi Paşa: Bu milletin çoğunluğu bizimle beraberse, fırka deyiniz, ne dersiniz deyiniz! Yürümek mümkündür. Çoğunluk beraber değilse grup deyiniz, heyet deyiniz, buna istinaden inkılapta başarı mümkün olmaz.

Gazeteci Suphi Nuri: O zaman ne yapmak lazım?

Gazi Paşa: O zaman inkılâbın temini için tarihin gösterdiği vasıtaya müracaat edeceğiz!

Gazeteci Suphi Nuri: Kanunda bir açıklık yok.

Gazi Paşa: İnkılabın kanunu mevcut kanunların üstündedir. Bizi öldürmedikçe ve bizim kafamızdaki cereyanı boğmadıkça, başladığımız yenilikçi inkılap bir an bile durmayacaktır. Bizden sonraki devirlerde de hep böyle olacaktır.¹¹³

Dolayısıyla inkılapların tesisi ve muhafazası konusunda en önemli kurumsal enstrüman olarak hukuk ön plana çıkmaktadır. İnkılap ve ilerleme politikalarının dayanağı, taşıyıcısı ve koruyucusu olan bir inkılap kanunu, inkılap hukuku milletin genel eğilimini ilerleme ve inkılaplar kanalına yönlendirecektir. Ve böylesine operasyonel olan bu inkılap hukuku, diğer tüm hukuk kurallarının, kanunların üstünde konumlanmaktadır.

Diğer yandan ilerleme ve inkılap sürecine karşı olumsuz tutum benimseyenlere, karşı çıkanlara, itiraz, muhalefet ve isyan edenlere yönelik ne tür bir tavır takınılacağı da Mustafa Kemal'in gündemindedir. Bu konuda Mustafa Kemal sert tedbirlerden, amansız önlemlerden söz etmektedir. Ona göre inkılap sürecini muhaliflere karşı korumak üzere sistematik, kararlı ve sert tedbirlere baş vurmak, sürece ve süreç etrafında inşa edilen kurumlara karşı çıkan “asilere hadlerini bildirmek” son derece önemli bir zorunluluk arz etmektedir:

Efendiler biz hakiki bir inkılap yaptık ve inkılabımızda devam ediyoruz. Biliyorsunuz ki, memleketin birçok yerleri bilerek veya bilmeyerek isyan etti. Asilere tedibe mecbur olduk... Belki zaman zaman şöyle veya böyle bir şeyler olacaktır! ...İdarei maslahatçılar (işî oluruna bırakanlar) esaslı inkılap yapamaz...¹¹⁴

Mustafa Kemal'e göre inkılap yapmak ve inkılapları korumak için güçlü bir yönetim iradesi ve devlet otoritesi kaçınılmazdır. Bu noktada “işin asla oluruna bırakılmaması” gerekmektedir. Yönetimin, inkılap yolunda önüne çıkacak engelleri

¹¹³ Eskişehir-İzmit Konuşmaları, s. 82-83.

¹¹⁴ Aynı yer, s. 82.

aşarak, gerekli kanun düzenlemelerini yapması; hatta “lüzum ve mecburiyet görmesi halinde her şeyin, - kanunların bile- üzerine çıkarak” kararlı bir şekilde hedefe yürümesi zorunludur:

*Yalnız bizi geriye götürecek olanların takibedecekleri istikamete asla müsait davranmayız. Kanunlarımız müsait değilse o kanunları tadil ederiz, yeni kanun yaparız. En nihayet lüzum ve mecburiyet görürsek bu yolda her şeyin fevkiye çıkarak hedefimize yürümekte asla tereddüt etmeyiz.*¹¹⁵

Özetlenecek olursa, temel parametreleri “güçlü bir devlet otoritesi, sert / sağlam bir yönetim iradesi, kararlı bir ilerleme politikası, bu politikayı ayakta tutan hukuk kuralları, bu şekilde ilerleme ve inkılap süreçlerinin destekçisi, neferi, muhafızı haline gelen bir millet” olan bir süreç, proje kendini göstermektedir.

Bu projede dikkat çeken en önemli hususlardan bir tanesi, belki de birincisi, ulusal güvenlik kaygısına çözüm olarak sahaya sürülen ilerleme politikaları, süreç içerisinde kendisi bizzat bir güvenlik meselesi haline gelmektedir. Dolayısıyla adeta bir güvenlik sarmalının içine hapsolmuştur.

Öte taraftan, inkılap politikaları, devletçi bir perspektifi, otorite dozu yüksek bir yönetim anlayışını, toplumun yukardan dönüştürülmesini gerektirmektedir. Bu durum ise merkez ile çevre, devlet ile toplum arasında süreç içinde artan/yükselen bir gerilim ve tansiyona yol açmaktadır. İlerleme politikaları bir iç güvenlik sorununa dönüşmeye başlamaktadır. O zaman da resmi ideoloji içerisinde yeni bir ilke, farklı bir kavrayış, başka bir kart kendisini gösteriyor: Ulusal birlik. Bu noktada ulusun birliğine, onun önemine yapılan vurgu, devlet ve toplum arasındaki gerilimli, çatışmacı ilişkiyi, kriz ve kaos olasılığını yumuşatan, toparlayan bir özellik taşımaktadır. Dolayısıyla burada ulusal ve siyasal birlik, ulusal güvenlik kaygısı kadar, ulusal ilerleme kaygıları açısından da işlevsel bir enstrüman olarak dikkat çekmekte; çözüme ve gerilimin düşürülmesine, toplumsal tepkilerin zayıflamasına, altının boşaltılmasına yönelik etkin bir rol üstlenmektedir.¹¹⁶

2. İsmet İnönü’nün konuşma ve yazılarında resmi ideoloji

1923-1938 arası dönemde Türkiye’de resmi devlet ideolojisinin söylem dünyasını şekillendiren siyasi liderlerden ikincisi, hiç kuşkusuz, İsmet İnönü’dür.

¹¹⁵ *Söylev ve Demeçler -II, s. 264.*

¹¹⁶ H. Emre Bağce, *Official State Ideology*, s.77-79.

İnönü'nün bu dönemde başvekil, cumhuriyet hükümetinin lideri sıfatı ile yaptığı konuşmalar ve kaleme aldığı yazılar resmi devlet ideolojisinin kavramsal çerçevesinin çizilmesinde kritik öneme sahiptir. Bu konuşma ve yazılara bakıldığında, orada Mustafa Kemal'in söylemlerine hakim olan ve resmi söylemin kırmızı hatlarını oluşturan hususların gerilimli bir “geçit töreni” ile karşılaşılabacaktır.

a. Ulusal güvenlik: “Devletin güvenliği, toplumun düzeni”

Resmi ideolojinin söylemsel çerçevesi içerisinde en temel unsurlardan biri hatta birincisinin ulusal güvenlik kavrayışı olduğunu söylemek mümkün. İçerde ve dışarıda anarşi, düzensizlik, kaos korkusu resmi ideoloji söyleminin güvenlik kaygısını besleyen temel gerekçelerdir. İstikrar, düzen, güç, birlik, bütünlük, otorite, itaat gibi kavramlar bu güvenlik kavrayışının yansımaları olarak öne çıkmaktadır.¹¹⁷

İnönü'nün konuşmalarında ifade ettiği, göz önünde bulundurduğu en önemli fenomenlerden birisi bu güvenlik meselesidir. Güvenlik meselesi, onun söylemlerinin devletçi ve ulusalcı dokusunun “ana belirleyen”ini oluşturacaktır. İnönü'ye göre güvenlik kavrayışı, resmi ideoloji ve onun etrafında şekillenen devlet politikalarının temel dinamiği olarak öne çıkmaktadır. Onun şu sözleri bu durumu açıkça göstermektedir:

*Evvela şunu söyleyeyim ki, bizim politikalarımızın ana hatları, Türk tarihinin seyri, bilhassa istiklal mücadelesinin safhaları, ıstırapları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmaksızın anlaşılamaz.*¹¹⁸

İnönü'nün söylemlerinde güvenlik fenomeni, içerde ve dışarıda anarşi, düzensizlik, kaos kaygısı etrafında şekillenmektedir. Ona göre devletin güvenliğini tehdit eden en temel sorun, anarşi, parçalanma ve güvensizlik sorunudur. İnönü, bu soruna karşı çözümün anahtarı olaraksa birlik, bütünlük, düzen temalarını öne çıkarmaktadır:

...Bu vaziyet, dahili siyaset itibariyle uzun devirlerden beri benzeri görülmeyen tabii bir düzen, halkımızın şuuru ve tecrübesi, Cumhuriyetin sağlamlığı ve ahengidir. Ve bilhassa cumhuriyet evlatlarının uyanıklığı, tabii düzen dahilinde sarsılmaz, anarşiye ve ifsada meydan

¹¹⁷ Aynı yer, s. 114.

¹¹⁸ İsmet İnönü, *İsmet Paşanın Siyasi ve İctimai Nutukları (1920-1933)*, Ankara: Başvekalet Matbaası, 1933, s. 293 (Bu eser bundan sonraki dipnotlarda “**Nutuklar**” şeklinde zikredilecektir.)

*vermez temelli bir cemiyet hayatına imkan ve inkişaf vermiştir. Her meseleden ve her şeyden evvel memleket dahilinde huzur ve emniyet lazımdır.*¹¹⁹

İnönü'ye göre ulusal güvenliğin en önemli eşiği, ulusal birlik ve sosyal - politik düzendir. Bu eşik de ancak güçlü otorite ile ve memlekette ulusal birliği, sosyo-politik düzeni tesise yönelik ilerleme / ıslah politikalarıyla aşılabılır:

*Bizim dahili politikamız, umumi ıslahatın tatbikatı ile ve milli vahdetin tarsinine matuf mesai ile ifade olunabilir. Büyük Millet Meclisi'nin ıslahatı, umumi ve esasî ıslahatı, memleketin her tarafında tatbik olunmuştur. İlk ve çetin devreler geçirilmiştir. Bütün memlekette yepyeni bir nizam, selamette, isabetle teessüs etmiştir.*¹²⁰

...

*Memleket inkişafını huzur ve emniyet içinde takip etmektedir. Cumhuriyetin serbest ve kudretli nizamı, vatandaşın yaşayışını emniyet ve adalet içinde her engelden korumaktadır ve daima koruyacak kudrettedir.*¹²¹

Bu ifadelerle bakıldığında İnönü'nün söylemlerinde güvenlik kavrayışı ile ilgili olarak dikkat çeken önemli noktalardan birisi, ulusal güvenliğin, güçlü otorite ve ilerleme / kalkınma politikalarıyla sağlanabileceğine işaret ediyor olmasıdır. İnönü bu yaklaşımıyla resmi ideolojinin söylemsel çerçevesi içerisinde güvenlik, güçlü otorite ve ilerleme / kalkınma kaygıları arasındaki yoğun ilişkinin altını çizmektedir. Bu bağlamda İnönü güvenlik ile güçlü otorite arasındaki ilişkiyi vurgulamak üzere şu ifadelerle yer vermektedir:

*Büyük Millet Meclisinin iradesi, Türkiye mukadderatı için kati bir hükmü ihtiva ettiğinin sarsılmaz bir kanaat halinde bulunması, Cumhuriyetin serbest ve feyizli idaresinin her türlü inkişafı için temel şartıdır. Anarşik cereyanlardan uzak ve vatandaşların haklarını ve hürriyetlerini temin eden bir hayat tarzının bu suretle idame olunacağı kanaatindeyiz. Kuvvetli devlet, kuvvetli hükümet mefhumlarını bu suretle anlıyoruz. Dahili idarede ve adliye cihazında bu maksatları temin eden vesaiti mütemediyen artırmak emelimizdir.*¹²²

Dolayısıyla memleketin asayiş ve emniyetinin, vatandaşın devlet otoritesine duyduğu itimadın, kanunların yasada belirtildiği gibi tatbikinin ve bütün vatanın Türk milliyetinde, Türk devletinde bütünleşme / kaynaşma arzusunun

¹¹⁹ *Nutuklar*, s. 191-192. Ayrıca bakınız: Aynı yer, s. 293; İsmet İnönü, *İnönü'nün Söylev ve Demeçleri - I*, İstanbul: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1946, s. 300. (Bu eser bundan sonraki dipnotlarda "Söylevler" şeklinde kullanılacaktır.)

¹²⁰ *Söylevler*, s. 153.

¹²¹ *Söylevler*, s. 197. Ayrıca bakınız: Aynı yer, s. 221, 252, 296, 328. *Nutuklar*, s. 435.

¹²² *Söylevler*, s. 252.

kuvvetlendirilmesi, pekiştirilmesi İnönü'nün başvekili olduğu cumhuriyet hükümetinin en temel politikasını teşkil etmektedir.¹²³

Öte taraftan, güvenlik ile güçlü merkezi otorite arasında gördüğü bu ilişkinin yanı sıra İnönü güvenlik ve ilerleme / inkılaplar arasındaki ilişkiyle ilgili olarak da şu değerlendirmede bulunur:

*Türk İnkılabının başında verilen karar –ki bu ecnebi taarruzuna karşı sonsuz mücadele kararıdır – inkılabın her zaman temel taşı ve esas yapısı kalacaktır. Türk İnkılabı ancak bu temel üzerinde yaşayabilir ve yükselir.*¹²⁴

İnönü'ye göre Türk inkılaplarının hareket noktası, düşmanlara karşı mütemadiyen mücadele etme kararıdır. Bu nokta, inkılapların temel taşıdır. Dolayısıyla devletin ve toplumun, ulusal savunmanın ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir.¹²⁵

İnkılaplar - güvenlik denklemi etrafında İnönü'nün öne çıkardığı en temel nokta, bilim ve teknoloji alanındaki ilerleme politikalarıdır. İnönü'ye göre bilim ve teknoloji alanındaki ilerleme politikaları ulusun bütünlüğünü ve dolayısıyla devletin güvenliğini artırıcı, pekiştirici bir rol taşımaktadır. Dolayısıyla bu yönlü politikalara ve tedbirlere dikkatli bir ilgi göstermek, cumhuriyet hükümeti için hayati bir önem taşımaktadır:

Milli devlet için şimendifer ihtiyacı milli vahdet, milli müdafaa ve milli siyaset meselesi, asırların muhassalası olan milli istiklalin muhafazası meselesidir.

Bir millette, milli vahdet ve mevcudiyetin çaresi olan tedbir, her mülahaza ve her ihtiyaca takaddüm eder. Bu tedbirin bir gün tehiri, affolunmaz, tamir olunmaz bir hatadır.

*Milli vahdeti tehdit eden tehlikelerin ne vakit zuhur edeceği kestirilemez. Bazen bu tehlikeler mütemadi ve tedrici tesirat ile milletin bünyesini yıpratır; bazen de hiç yokmuş ve hiç gelmeyecekmiş gibi uzun müddet avuttuktan sonra bir gün ansızın çatar ve hazırlıksız gövdeyi bir çarpışta cansız bir leş haline getirir.*¹²⁶

Diğer taraftan İnönü'nün ulusal ekonomi / milli iktisat vurgusu da tıpkı Mustafa Kemal'in söylemlerinde olduğu gibi ulusal güvenlik kaygısına dayalı bir içerik taşımaktadır. “Ekonomik kalkınma, planlı ekonomi, iktisadi devletçilik, ekonomik istikrar, endüstrileşme” söylemleri etrafında formüle edilen ulusal ekonomi, esas itibarıyla devletin bağımsızlığı, egemenliği, güçlendirilmesi, milletin

¹²³ Nutuklar, s. 435. Ayrıca bakınız: Söylevler, s. 300.

¹²⁴ İsmet İnönü, “İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşanın Dersi”, *Ülkü*, Cilt: 3, No: 14, Nisan 1934, s. 186. Ayrıca bakınız: Aynı yer, s. 184-185; Nutuklar, s. 57.

¹²⁵ H. Emre Bağce, *Official State Ideology*, s. 115.

¹²⁶ Nutuklar, s. 298.

düşmana karşı korunması gibi kavramlar etrafında ulusal güvenlik perspektifine oturtulmaktadır. Dolayısıyla ekonomik bağımsızlık, ulusal bağımsızlığın; başka bir ifadeyle ulusal ekonomi, ulusal güvenliğin vazgeçilmez bir parçası olarak görülmektedir. Ekonomi, kendiliğinden bir güvenlik ve devlet meselesi halini almakta; sonuç itibariyle de ulusal güvenliğe su taşıyan temel enstrümanlardan biri olarak öne çıkmaktadır.¹²⁷

Yine güvenlik kapsamında İnönü açısından basın ve muhalefet, toplumda yıkıcı ve bozucu bir faktör, anarşi ve düzensizlik kaynağı, dolayısıyla devletin güvenliğine zarar veren bir tehdit unsuru olarak dikkat çekmektedir. Zira muhalif yaklaşımlar ve eleştiriler, fırsat ve imkan bulduklarında devletin kuvvetini, bütün kanunlarını ehemmiyetsiz göstermek, ayaklar altına almak için, toplumun nizam ve ahengini bozmak için hiçbir sınır tanımamaktadır. Bu bağlamda gerek basının gerekse iktidara yönelik muhalif yaklaşımların kontrol edilmesi ve gerektiğinde de müdahale edilmesi zorunluluk taşımaktadır. Dolayısıyla İnönü'nün bu yaklaşımları etrafında Türkiye'de siyasal kültür ve siyasal sistemin güvenlik bağlamında bir içerik, tonlama ve form kazanmış olduğu söylenebilir.¹²⁸

Sonuç itibariyle, İnönü'nün söylemlerine bakıldığında, memleketin başında dönen güvenlik sorununu aşmak üzere şu tür bir formülün öne çıktığı söylenebilir: "Güvenlik" için "güçlü olmak"; "güçlü olmak" için "sürekli ilerlemek". Ya da daha kısa olarak: Güvenlik için güç, güç için ilerleme.

b. Ulusal egemenlik: Büyük meclis, parti ve cumhuriyet

İnönü'nün söylemlerinde öne çıkan kavramsal parametrelerden bir diğeri de ulusal egemenlik kavrayışıdır. Ulusal egemenlik, esas itibariyle soyut bir unsur olarak "ulus"un siyaset düzleminin ve siyasal iktidarın varlık / egemenlik / meşruiyet kaynağı olarak kabul edilmesidir. Siyasetin ulus ekseninde tasarlanması ve icra edilmesi fikrinin, siyasal kültür içerisinde kurucu ve resmi bir ilke olarak benimsenmesidir. Başka bir ifadeyle bir otorite olarak devlet aygıtının kendisini hangi ana ilkeye, hangi kaynağa dayanarak açıklayacağı, dizayn edeceği; devlet aklının ve devlet pratiklerinin hangi zeminde rasyonelize edileceğine ilişkin hayati

¹²⁷ İnönü, "İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşanın Dersi", s. 189; *Nutuklar*, s. 181, 210, 278-282, 314-315, 339, 499-502.

¹²⁸ *Söylevler*, s. 72, 76-77, 249-250, 256-259.

sorular için “ulus” cevabının tercih edilmesidir. İşte ulusal egemenliğin “ulusal irade” temalı bu içeriğine İnönü’nün söylemleri içerisinde açıkça rastlanmaktadır:

*Büyük Türk davası için her şeyden evvel, tam ve geniş ve iftihar olunur mahiyeti ile Türk milliyetini milli ve beynelmilel siyasetimizin temel taşı olarak koymak lazımdı. Bu temel GAZİ’nin mübarek ve sarsılmaz eliyle siyasi mevcudiyetimize yerleştirilmiştir. Türk milliyeti bu kainatta diğer milletlerin veya devletlerin lütfu ile doğmamıştır; Türkiye cihan içinde varlığını ancak kendi iradesi ile ispat etmiştir.*¹²⁹

İnönü için, memleketleri muhafaza eden kuvvetin, milletin kendi kuvveti, kendi iradesi olduğunu, bir “azimet noktası,” “esas noktası” olarak kabul etmek, yüreklere yerleştirmek ve nesillere nakletmek, ulusal egemenlikle ilgili en önemli hakikati ifade etmektedir. Bu teorik kabulün, yaklaşımın ötesinde İnönü söylemlerinde, (kendisinin devlet yönetimi içerisindeki pozisyonu ile da bağlantılı olarak,) ulusal egemenliğin kurumsal ve sistematik boyutuna daha yoğun bir ilgi gösterecektir.¹³⁰ Öncelikle ulusal egemenlik ilkesinin kurumsal olarak belli bir “siyaset mekanizması”na ve “siyasal rejim” formuna dönüşmesi; sonrasında bu yeni mekanizmanın ve rejimin memleket genelinde konsolidasyonu, sağlamlaştırılması, İnönü’nün söylemlerinde durmadan dönen, dolaşan en önemli sorun başlıklarıdır.

İnönü’ye göre devlet yapılanmasına ve siyasete yön veren kurucu ilke olarak ulusal egemenlik, esas itibarıyla önceki dönemden, geçmişten, oradaki siyaset sahnesinden “ilke, kurum ve sistem” olarak ayrışmayı / farklılaşmayı, yeni bir kurumsal, idari yapılanmayı ifade etmektedir. Kendisini ulusa, halka dayandıran bir devlet sistemini, yönetim biçimini, yeni bir siyasal yapılanmayı, siyasal rejimi anlatmaktadır. Bu siyasal rejimin adı cumhuriyettir. Büyük Millet Meclisi bu yeni rejimin ve yapılanmanın esas teşkilatını, somut formunu oluşturmaktadır. Bu yönüyle ulusal egemenlik, halka, ulusa yaslanan Büyük Millet Meclisi’nin, Türk milletinin mukadderatı üzerinde kayıtsız ve şartsız bütün salâhiyetleri, yetkileri kendisinde toplamasını anlatmaktadır.¹³¹ Ve Türk inkılabının siyasî sahadaki tecellisidir.¹³²

*Türk milleti kendi siyasi mevcudiyetini, kendi cumhuriyeti içinde, kendi devleti içinde, hasılı Büyük Millet Meclisinin bütün vazife sahası dahilinde tamam addetmiştir.*¹³³

¹²⁹ *Nutuklar*, s. 418.

¹³⁰ *Söylevler*, s. 90.

¹³¹ İnönü, “İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşanın Dersi”, s. 186-187.

¹³² Aynı yer, s. 187.

¹³³ *Söylevler*, s. 91.

Bu yaklaşım etrafında İnönü, ulusal egemenliğin kurumsal yüzünü, bir siyaset mekanizması olarak “Büyük Millet Meclisi ve Parti” etrafında; bir siyasal rejim olarak da “cumhuriyet” ekseninde ele almaktadır. Cumhuriyet yeni devlet sisteminin çatısını, temel mantığını anlatırken, Meclis ve Parti ise sistemin ana omurgasını, operasyonel aygıtını teşkil etmektedir.

Görüldüğü gibi, İnönü için ulusal egemenlik söz konusu olduğunda, kurucu ve toparlayıcı kurum, Büyük Millet Meclisi’dir. Büyük Meclis milli iradenin, millet egemenliğinin en yüksek tecelli ve temsil mercidir. Milletin hakimiyetini hem siyaset düzleminde hem de memleket genelinde temsil konusunda yegane yetki ve otorite Meclise aittir.¹³⁴ Bu yaklaşımı İnönü’nün aşağıdaki çarpıcı ifadelerinde görmek mümkün:

*Bizim politikamızın mesnedi şudur: Bu memlekette bu Meclisten büyük kudret yoktur. Bu Meclis, memleketimizi, harici dahili, sayısız düşmanın pençesinden nasıl kurtardıysa... Bu Meclis yüzlerce yılların ezgilerini, göreneklerini yenerek nasıl Cumhuriyeti kurduysa... Bu Büyük Meclis, Cumhuriyeti şimdiye kadar bin kötü niyete karşı nasıl koruduysa... Gelecek günlerde de, Cumhuriyeti, kanunlarını ve kendi idaresini, hale ve ihtiyaca göre, dahili ve harici her hangi tehlikeye karşı, derhal alacağı tedbirlerle ve yenilmez gücü ile, behemehal müdafaaya muvaffak olacaktır.*¹³⁵

Bu haliyle Meclis, devlet iktidarını ve otoritesini temsil eden esas / eksen kurumdur. Dolayısıyla memleketin, ulusun, rejimin, yasal düzenlemelerin kurucu, koruyucu, geliştirici kudretidir. Bu kudretin varlık, egemenlik ve icraatlarının dayanağı ulustur, ulusun iradesidir. Meclis, ulusun ayağa kalkmasının ve mukadderatına vaziyet etmesinin ifadesi ve eseridir:

*Bu memleketin en mühim mevzuu Büyük Millet Meclisinin itibarıdır. Büyük Millet Meclisi öyle bir mevcudiyettir ki, onun bu memleket hayatında doğması, icrayı faaliyet etmesi ve bütün semerelerini alması her hangi bir iktidar sahibinin fermanına muhtaç olmuş değildir. Büyük Millet Meclisi bu milletin hayatında milletin bizzat ayağa kalkması ve bütün şerait ve müşkülata hakim olarak milletin mukadderatına vaziyet etmesiyle vücut bulmuştur.*¹³⁶

İnönü’nün yeni siyasal sistem içerisinde Büyük Meclis’in etkin / kurucu rolünü, merkezi otoritesini ifade etmek üzere dikkat çektiği pratik noktalardan biri, onun memleket ve toplum meselelerindeki operasyonel çözüm gücü ve mutlak icra yetkisidir:

¹³⁴ Söylevler, s. 133.

¹³⁵ Söylevler, s. 196; Nutuklar, s. 240.

¹³⁶ Söylevler, s. 268. Ayrıca bakınız: Aynı yer, s. 196; Nutuklar, s. 240.

*Memlekette her müşkülü halleden ne kadar muğlak olursa olsun milli meseleleri nihayet durulmuş bir su gibi bir istikamete tevcih edebilen yegane kuvvet Büyük Millet Meclisidir.*¹³⁷

İnönü'nün Meclis'in sistem içerisindeki belirleyici rolüyle ilgili dikkat çektiği bir diğer nokta ise onun yasal olarak rejimi yaşatan, ayakta tutan bir kurum kapasitesi taşımasıdır. Bu kapsamda İnönü'ye göre Meclis'in en temel vazifesi, ulusal egemenliği ifade eden cumhuriyet rejiminin ve cumhuriyet idaresinin kuvvetini göstermektir.¹³⁸

İnönü söylemlerinde, yeni siyasal düzlem içerisinde bu tür pratik, resmi, ideolojik ve toplumsal işlevler yumağıyla öne çıkan Büyük Millet Meclisi'nin icra faaliyetlerini yerine getirmesine, memlekette haysiyet ve itibarının her takdirden yüksek tutulmasına büyük bir önem vermektedir.¹³⁹ İnönü'ye göre bu konuda her şeyden mühim olan mesele, Büyük Millet Meclisi'nin idaresine ve iradesine kendi haricinden her hangi bir tesirin müessir olamayacağına katiyetle inanılmasıdır. Bu uğurda elindeki bütün araçları kullanmanın İcra Vekilleri Heyetinin (Hükümetin) başlıca vazifesi olacağından asla şüphe edilmemelidir.¹⁴⁰

İnönü'nün söylemlerinde ulusal egemenlik kavrayışının kurumsal yüzünü oluşturan “siyaset mekanizması” ile ilgili olarak (Büyük Meclis'ten sonra) öne çıkan bir diğer kurum Tek Parti, “Büyük Parti,” Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'dir. İnönü'ye göre Büyük Parti, yeni siyaset mekanizması içerisinde hem Büyük Meclis'in çalışmalarına hem de Parti hükümetinin yurt ve ulus için icraatlarına, dolayısıyla da bütün memlekete rehberlik eden, yön tayin eden bir önem ve işleve sahiptir:

*Devlet idaresinde bütün ulusu kucaklayan bir Partinin temel programının egemen olması, işlerin hem sağlamlığı, hem de bir ana yoldan şaşmadan ve şahıslarla ilgili olmayarak ve durmayarak yürütmesi için esas şarttır. Büyük Kurultay, programıyla, yurdun gelecek dört yılı içinde hangi ana yollarda yürüyeceğini göstermiştir.*¹⁴¹

İnönü bu içerikteki söylev ve yazılarıyla, bir parti ve parti programının devlet idaresinin kurumsallaşması, süreklilik ve sağlamlığını tesis etmesi konusunda etkili bir yere sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca devlet politikalarına ve siyaset mekanizmasına yön veren, yol gösteren merkezi bir kurum olarak Parti'nin

¹³⁷ *Söylevler*, s. 269.

¹³⁸ Aynı yer, s. 133.

¹³⁹ Aynı yer, s. 269.

¹⁴⁰ Aynı yer, s. 225.

¹⁴¹ Aynı yer, s. 294.

rejim içerisinde tanımlayıcı, belirleyici, öncelikli ve üstün konumuna işaret etmektedir. İnönü, vatan ve ulus aşkı etrafında tanımladığı CHP'yi, onun politik programlarını memleketin selameti, huzuru, terakkisi ve refahı için en hayati aktör ve reçete olarak sunmaktadır.¹⁴² İnönü'ye göre Parti'nin cumhuriyetçi, milliyetçi, inkılapçı ve devletçi politikaları, memleketin halihazırda inkişafını, emniyetini temin eden; gelecekte de en büyük kudreti ve en yüksek itibarı temin edecek olan bir programdır. CHP'nin programı memleketin siyasal programıdır, iktisadi programıdır, toplumsal programıdır, kültürel programıdır. Dolayısıyla bu haliyle Parti, yeni siyaset mekanizmasının ve siyasal rejimin “kara kutusu”; karanlıklar, karışıklıklar arasından geçen memleketin “kutup yıldızı” ve “pusulası” olarak öne çıkmaktadır.¹⁴³

İnönü'nün söylev ve demeçlerinde ulusal egemenliğin kurumsal boyutunu teşkil eden bir diğer unsur, siyasal rejimdir. Yani bir yönetim biçimi olarak Cumhuriyet rejimidir. İnönü'ye göre rejim olarak cumhuriyet, ulusal egemenlik kavrayışının tamamlayıcı, pekiştirici, tahkim edici unsurudur.¹⁴⁴ Ulusal egemenlik ilkesine dayalı olarak belli kurumlar etrafında inşa edilen siyasal mekanizmanın adı, markası, mantığı ve ruhudur. Cumhuriyetin ilanı ya da memlekette cumhuriyet idaresine geçilmesi, ulusal egemenliğin taçlandırılmasıdır.¹⁴⁵ Zira cumhuriyet, ulusun siyasetin ve yönetimin ana belirleyicisi, kurucu ilkesi, egemenlik kaynağı oluşunu ifade eden bir rejimdir.¹⁴⁶ Yukarda da belirttiğimiz gibi bu rejimi siyasal hayatta somutlaştıran, görünür kılan esas kurum Büyük Meclistir, Meclis'i teşkil eden Tek Parti'dir ve tabii ki bu partinin siyasi lideridir.¹⁴⁷

İnönü'nün ifadelerine bakıldığında cumhuriyet, millete, düzeni, terakkiyi, ıslahatı, medeniyeti, huzuru, selameti vaat eden bir rejimi anlatmaktadır.¹⁴⁸ Ona göre Cumhuriyet, donuk ve durgun bir devrin adı değil, bilakis her gün yeni hayatıyet

¹⁴² İsmet İnönü, “C.H. Partisi Kurultayı Kapanırken İsmet İnönü'nün Söylevi”, *Ülkü*, Cilt: 5, Sayı: 28, Haziran 1935, s. 245-246.

¹⁴³ İsmet İnönü, “İsmet Paşanın Nutku: Halkevleri Yıldönümünde”, *Ülkü*, Cilt: 1, Sayı: 2, Mart 1933, s. 99-101; *Nutuklar*, s. 472.

¹⁴⁴ İnönü'nün ulusal egemenlik ile cumhuriyet arasındaki ilişkiyle alakalı bu yöndeki açıklamaları, esas olarak cumhuriyetin ilan edildiği yıllarda “ülkede cumhuriyet şeklinin ilanı ile ulusal egemenliğin (hakimiyeti milliyenin) tehlikeye girdiği” yönünde ortaya çıkan muhalefet ve eleştirilere cevap niteliği taşımaktadır. İnönü'nün bu içerikte değerlendirmeleri için bakınız: Söylevler, s. 76-84.

¹⁴⁵ *Söylevler*, s. 77, 80, 81.

¹⁴⁶ Aynı yer, s. 77, 80, 81.

¹⁴⁷ Aynı yer, s. 133, 294; *Nutuklar*, 418-419; İnönü, “İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşanın Dersi”, s. 190.

¹⁴⁸ *Söylevler*, s. 129, 133, *Nutuklar*, s. 181.

gösteren doğurucu, yaratıcı bir yaşayışın timsalidir.¹⁴⁹ Bu haliyle İnönü açısından cumhuriyet denildiği zaman “ulusal çıkar” vurgusuna sahip bir rejim söz konusudur.¹⁵⁰

İnönü cumhuriyet rejimini ilkesel olarak neye / nelere tekabül ettiğine dayanarak açıklamak kadar, kurumsal olarak nelere karşılık gelmediği, ne olmadığı üzerinden de anlatmaktadır. Ona göre saltanat, imtiyaz hukuku ve şeriat ahkamı gibi kayıtlar, Türkiye Cumhuriyeti ve Büyük Millet Meclisi için mevcut olmayan şeylerdir.¹⁵¹ Bu boyutuyla cumhuriyet çağdaş, bilimsel, hukuki düzenlemelere dayanan medeni bir siyasal rejimdir.

Öte taraftan ulusal egemenliği anlatan bir siyasal rejim olarak cumhuriyetin kuvveti, sağlamlaştırılması / konsolidasyonu ve geleceğinin garanti altına alınması, İnönü ve hükümetinin gündemini meşgul eden en hususi meseleyi teşkil etmektedir.¹⁵² İnönü’ye göre “milletin mukaddes bir idealini”, “inkılap ateşini” ifade eden cumhuriyete karşı gerek saltanat gerekse hilafet zemini üzerinden gelebilecek mukavemetler, itirazlar, onun kuvvetini yaralayan, zaafa uğratan, sakatlayıcı tutumlardır.¹⁵³ Zira saltanat da hilafet de milletin hayatı, selameti ve mevcudiyeti önünde önemli birer tehdit, Türk istiklali ve mukadderatı karşısında öldürücü birer tehlikedir.¹⁵⁴ Dolayısıyla cumhuriyete yönelik saltanat ya da hilafet merkezli itirazlar ve eleştiriler, milletin mukadderatına karışmak arzusunu ifade etmektedir. Yüce Meclis ve hükümet, cumhuriyetin durmadan ilerleyip kuvvetlenmesi için, cumhuriyetin memlekete vaat ettiği nizamı, ilerleme ve ıslahatı sürekli olarak temin etmek için, bu tür arzulara karşı son derece kararlı ve acımasız bir politik seyir takip edecektir.¹⁵⁵

*Cumhuriyetin müdafaası her Cumhuriyet Hükümetinin hassas bulunacağı ilk ve en mühim vazife olacaktır.*¹⁵⁶

Cumhuriyetin korunması ve kuvvetlendirilmesi konusunda yasal ve yargısal düzenlemelerin önemine de dikkat çeken İnönü, bu konuda cumhuriyeti istemeyen

¹⁴⁹ Aynı yer, 210.

¹⁵⁰ *Söylevler*, s. 129, 133; *Nutuklar*, s. 210.

¹⁵¹ İnönü, “İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşanın Dersi”, s. 187.

¹⁵² *Söylevler* s. 70, *Nutuklar*, s. 241.

¹⁵³ *Söylevler*, s. 70-71.

¹⁵⁴ Aynı yer, s. 89-90.

¹⁵⁵ Aynı yer, s. 81, 129, 133; *Nutuklar*, s. 241.

¹⁵⁶ *Söylevler*, s. 268.

bütün amillere karşı keskin ölçülerin zamanı geldiğinde, Büyük Mille Meclisi'nin gerekli adımları attığını belirtmektedir. İnönü bu adımlar kapsamında İstiklal Mahkemeleri'ne ve Takrir-i Sükun Kanunları'na işaret etmekte, Büyük Meclis'in kendi İstiklal Mahkemeleri'ni kurduğunu ve hükümete Takrir-i Sükun Kanunları'nı verdiğini ifade etmektedir.¹⁵⁷

Ancak cumhuriyetin korunması ve konsolidasyonu, cumhuriyetin kurumsallaşmasını sağlayacak resmi düzenlemelerin yapılmasının yanında, “cumhuriyet vatandaşlığının” memlekette pürüzsüz ve engelsiz bir şekilde yerleşmesini (rejimin değerleriyle meşbu vatandaşların yetişmesini) de gerekli kılmaktadır.¹⁵⁸ Bu ise Cumhuriyet hükümetinin esas olarak kültür temelli bir siyaset anlayışını ve siyaset programını tedavüle sürmesine zemin sunacaktır. İşte bu anlayış ve program kendisini, memleket içerisinde cumhuriyet değerlerini ve cumhuriyet kültürünü dikey ve yatay olarak genişleten, tahkim eden kurumsal enstrümanların yayılmasıyla gösterecektir.¹⁵⁹

c. Güçlü merkezi otorite: Güçlü otorite, güçlü devlet ya da “devlet her yerde!”

Güçlü merkezi otorite, İnönü'nün söylemlerinde varlık gösteren, dolaşan resmi devlet ideolojisinin temel kavram ve kaygılarından biridir. İnönü'nün söylemleri içerisinde “güçlü merkezi otorite” kavrayışı, otoritenin devlet merkezinde inşa ve tahkim edilmesini, iktidarın orada toparlanmasını, sonra o merkezden çevreye doğru yayılmasını, memleketin en uzak, en ücra köşelerine uzanmasını, nüfuz etmesini, toplumsal / çevresel bütün ilişkilerin, yapılanmaların merkezden gelen o otorite / iktidar dalgalarıyla şekil, içerik ve seyir kazanmasını ifade etmektedir.¹⁶⁰

Başka bir açıdan bütün toplumun, toplumsal hafızanın, devlet otoritesi tarafından belli bir siyasi kimlik ve pozisyon (dolayısıyla da bir “misyon”) içerisinde (cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi vs. gibi) tanımlanmasını, anlamlandırılmasını ve inşa edilmesini anlatmaktadır. Dolayısıyla bütün meselelerin – insani olanlar dahil- bu siyasi kimlik / pozisyon etrafında ele alınması, tartışılması ve açıklanması

¹⁵⁷ Aynı yer, s. 193.

¹⁵⁸ Aynı yer, s. 192-193.

¹⁵⁹ İnönü, “İsmet Paşanın Nutku: Halkevleri Yıldönümünde”, s. 99-101; İsmet İnönü, “Yeni Halk Evlerini Açma Nutku”, *Ülkü*, Cilt: 5, Sayı: 25, Mart 1935, s. 1-3.

¹⁶⁰ *Söylevler*, s. 144, 157; *Nutuklar*, s. 435.

anlamına gelmektedir.¹⁶¹ Bu durum, devlet ve otorite eksenli bir bakış açısının, siyasal kültüre ve toplumsal düşünceye yerleştirilmesi olarak görülebilir.

Bu bağlamda güçlü merkezi otorite fikri, toplumun ve vatandaşların “vatan, ulus, devlet, rejim, vazife” gibi otoriteyi ve iktidarı temsil eden büyük kavramlar etrafında kurgulanmasıdır.¹⁶² Dolayısıyla, kestirmeden söylenirse, bir taraftan toplumun ve vatandaşların kendilerini Türk milliyetine ve Türk devletine bağlamalarını, diğer taraftan da Türk devletinin ve Türk kanunlarının vatanın her köşesinde geçerli olma ayrıcalık ve kudretine sahip olmasını ifade eder.¹⁶³ Bu haliyle “devlet otoritesinin, ulusal çıkarlara hizmetin” mutlak egemen ve aktör olduğu bir devlet-birey, devlet-toplum ilişkisine karşılık gelmektedir.

Bu anlam dünyası içerisinde İnönü, merkezi otoriteyi çoğu zaman “cumhuriyet idaresi,” “halk idaresi” kavramlarıyla karşılamaktadır. Ve “cumhuriyeti güçlendirmek,” “halk idaresini sağlamlaştırmak” ifadeleriyle memlekette merkezi otoritenin tesis ve tahkim edilmesine vurgu yapmaktadır.¹⁶⁴

İnönü’nün zihin dünyasında merkezi güçlü otorite ve güçlü devlet kavramları aslında sert ve sağlam Cumhuriyet rejimine tekabül etmektedir. Bu açıdan güçlü otorite, bir yönüyle güçlü bir düzen, bir yönüyle güçlü bir yönetim ve bir yönüyle de güçlü bir cumhuriyet rejimi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla özü itibarıyla devlet-rejim, siyaset-rejim ya da iktidar-rejim özdeşliği üzerinden kurgulanan bir durum, bir yapılanma söz konusudur:

*Memleket, inkişafını, huzur ve emniyet içinde takip etmektedir. Cumhuriyetin serbest ve kudretli nizamı, vatandaşın yaşayışını emniyet ve adalet içinde her engelden korumaktadır ve daima koruyacak kudrettedir.*¹⁶⁵

Peki, resmi devlet ideolojisinin söylem dünyası içerisinde güçlü merkezi otorite neden önemlidir? Neden merkezi otorite ve neden güçlü devlet vurgusu? İnönü’nün söylemlerine bakıldığında öncelikli olarak ulusal güvenlik konusunun yani vatanın, ulusun, rejimin muhafazası, memleketin huzur ve emniyeti meselesinin, resmi söylem içerisinde merkezi güçlü otoriteyi temel öncelikler listesine yerleştirdiği görülür. “Memleketin müdafaası için devletin itibarının

¹⁶¹ *Söylevler*, s. 223; *Nutuklar*, s. 425, 435.

¹⁶² *Nutuklar*, s. 425, 435, 439.

¹⁶³ Aynı yer, s. 435.

¹⁶⁴ *Söylevler*, s. 133, 192, 194.

¹⁶⁵ *Nutuklar*, s. 242; *Söylevler*, s. 197.

kuvvetlendirilmesi”, “memleketin muhafazası ve emniyeti için resmi düzenlemelerin gerçekleştirilmesi” İnönü’nün bu kapsamda kullandığı ifadeler arasındadır.¹⁶⁶

Diğer taraftan İnönü’ye göre özellikle sosyal ve politik düzenin sağlanmasında, ulusal birliğin gerçekleştirilmesinde güçlü merkezi otoritenin, kararlı, etkili, seri iktidar politikalarının vazgeçilmez bir yeri vardır.¹⁶⁷ İnönü’ye göre devlet idaresinin, memleket sınırlarının en uzak köşelerine kadar saat gibi işlemesi, oralarda toplumsal düzen ve istikrarı sağlaması, merkezi otoritenin kuvvetini ve sağlam yapısını ifade etmektedir.¹⁶⁸ Yine İnönü’ye göre, her hangi bir muhalif teşebbüs o gün bastırılıyor ve her hangi bir muhalif teşebbüs mahkemeye veriliyor ve her yerde devlet idaresi bütün münferit vukuata karşı kahir bir vaziyet temin ediyorsa o memlekette dahili vaziyet, emniyet ve kuvvete müstenit demektir.¹⁶⁹ Dolayısıyla siyasal yönetimin güçlü ve kudretli yüzünün toplumun hafızasına kazınması, halk idaresinin kanunlarının, kuvvetlerinin hafife alınamayacağının zihinlerde köklenmesi, siyasi otoritenin her gelişmeye karşı mutlaka bir önlem alacağının bilinmesi, toplumda düzen ve ahengin sağlanmasına, vatandaşın hükümetin kudretli ve adaletli kollarına sığınmasına büyük bir katkı sağlayacaktır.¹⁷⁰

İnönü’nün ifadelerinde ilerleme ve inkılap politikaları da güçlü merkezi otoriteyi, resmi ideoloji söylemi açısından önemli, öncelikli ve gerekli kılmaktadır. Hem ilerleme ve inkılap politikalarının icra edilmesi sürecinde hem de yapılan inkılapların, getirilen yeniliklerin korunması noktasında, güçlü bir devlet otoritesi zorunlu bir araç olarak dikkat çekmektedir.¹⁷¹ Zira İnönü açısından, çağdaş medeniyet düzeyine ulaşma projesi olarak ilerleme, geçmiş zamanlara ait uygulama, siyaset, kurum ve düşüncelerin tasviyesini gerektirmektedir.¹⁷² Bu noktada ise devlet otoritesine süreci kurgulayan, yöneten, inşa eden ve koruyan güç / aktör olarak büyük bir sorumluluk düşmektedir.¹⁷³ Aksi halde İnönü’ye göre devlet otoritesi, murakabesi, nüfuzu, terbiyesi olmaksızın, toplumun “ortaçağ zamanlarında”,

¹⁶⁶ *Söylevler*, 221, 252, 296; *Nutuklar*, s. 236.

¹⁶⁷ *Söylevler*, s. 126, 128, 153, 221.

¹⁶⁸ Aynı yer, s. 157; *Nutuklar*, s. 435.

¹⁶⁹ *Söylevler*, s. 144; Ayrıca bakınız: Aynı yer, s. 126, 135.

¹⁷⁰ *Söylevler* s. 197, 328; *Nutuklar* s. 237, 435.

¹⁷¹ *Söylevler* s. 61-62.

¹⁷² İnönü, “İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşanın Dersi”, s. 184-190.

¹⁷³ *Söylevler*, s. 61, 62, 222, 280.

“ortaçağ zihniyetinde” kalması, medeni terbiyeden uzak, “bedeviliğe ve ilkelliğe” batıp kalması kaçınılmazdır.¹⁷⁴

İnönü’nün söylemi içerisinde güçlü devlet otoritesini, devlet merkezli bir yaklaşımı besleyen diğer bir saha, ekonomik kalkınma sahasıdır. Zira ekonomik kalkınma İnönü açısından yeni Türkiye için milli mücadele alanlarından biridir. İnönü’ye göre bu mücadele içerisinde, memleketin muhtaç olduğu sanayi, teşkilat, vasıtalar, devletin nezareti hatta doğrudan doğruya teşebbüsü olmadan kurulamaz.¹⁷⁵ Ekonomi alanında ilerleme ve inkişaf için devlet merkezli yaklaşımlar ve politikalar kaçınılmazdır. Diğer alanlarda olduğu gibi ekonomi sahasında da ilerlemeyi sağlayacak tesirleri ve tedbirleri almak devlet idaresinin en önemli icra alanları arasındadır.¹⁷⁶ Devlet ve ekonomi, birbirini tamamlayan unsurlardır. Dolayısıyla ekonomi alanında gelişmelere öncülük etmek, kalkınma konusunda temel aktör olmak, devlet otoritesinin en temel görevidir.¹⁷⁷

Toparlayarak söylenirse, İnönü’ye göre devlet otoritesi kendisini, toplumun huzur ve istikrarının tesis edilmesinde, rejimin (Cumhuriyetin) sağlamlaştırılmasında, kararlı ilerleme / kalkınma programlarında ve ulusun kültürel / toplumsal birlik - bütünlüğünün muhafaza ve takviye edilmesinde göstermektedir. Merkezi otorite bu hususların teminatı olarak öne çıkmaktadır.¹⁷⁸

Resmi devlet ideolojisinin söylemsel çerçevesi içerisinde böylesine kritik ve ağırlıklı bir pozisyona sahip olan güçlü merkezi otorite ile ilgili İnönü’nün konuşma ve yazılarında üzerinde durduğu bir başka satır başlığı, merkezi otoritenin nasıl tesis edileceği ve güçlendirileceği, bu hususta etkin politik enstrümanların ve kurumların neler olduğu meselesidir.

Bu konuda İnönü’ye göre öne çıkan en temel kurum cumhuriyet hükümetidir. Hükümetin en temel vazifesi devlet idaresinin iradesini, itibarını ve kudretini memleketin her köşesine ve her meselesine ulaştırmak, memleketin selametini tesis etmek, memlekette dahili ve harici anarşiyi izale etmektir. Devletin kuvveti, memleketin selameti için kuvvetli bir hükümetten anladığım, diyor İnönü, vazife ve mesuliyetini tamamen müdrik olan ve ısrarla takip edecek olan bir

¹⁷⁴ Aynı yer, s. 220-221; *Nutuklar*, s. 333-334.

¹⁷⁵ *Nutuklar*, s. 279-282, 314-315.

¹⁷⁶ *Söylevler*, s. 280; *Nutuklar*, s. 499-502.

¹⁷⁷ *Nutuklar*, s. 181, 314-315, 339; İsmet İnönü, “İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşanın Dersi”, s. 189.

¹⁷⁸ *Söylevler*, s. 222-223, 234, 250, 252, 296, 327-328; *Nutuklar* s. 337-338.

hükümettir.¹⁷⁹ İşte bu anlayış etrafında memlekette huzur ve emniyeti, terakki ve inkişafı temin etmek için cumhuriyet hükümeti sağlam bir azim, metanet, ısrar ve takiple hareket etmektedir.¹⁸⁰

Öte taraftan hukuk ve hukuk alanındaki yasal düzenlemeler, özellikle Takrir-i Sükun Kanunu, merkezi devlet otoritesini toplum içerisinde güçlendiren, pekiştiren etkin bir işleve sahiptir. Başka bir ifadeyle bu düzenlemeler, yeni rejimi muhafaza eden, geliştiren, toplumsal düzen ve emniyeti tesis eden bir etki taşımaktadır.¹⁸¹ İnönü'ye göre Takrir-i Sükun Kanunu özelinde hukuki / yasal düzenlemeler, devlet otoritesinin güçlü ve kuvvetli çehresini zihinlere yerleştirmektedir. Merkezi otoritenin (yani halk idaresinin) kanunlarının, kuvvetlerinin hafife alınamayacağını zihinlerde köklenmesi, her hangi bir tehlikeye karşı Büyük Meclis'in mutlaka bir ölçü ve önlem bulacağını iyice bilinmesi, toplumda iyileri teskin eden, taşkınları uslu düşünmeye sevk eden etkili bir reçetedir.¹⁸²

Ayrıca “cumhuriyetçi ve halkçı bir milli hayatın” muhafaza ve inkişafını, vatandaşın haysiyet ve şerefının korunmasını, siyasi, milli, iktisadi terakkiyi ve toplumun düzenini kanunları ve hakimleriyle teminat altına alan yargı kurumları da, devletin merkezi otoritesini yayan, sağlamlaştıran bir rol üstlenmektedir.¹⁸³ İnönü'ye göre cumhuriyet adliyesi yeni kanunları ve usulleri ile ve hakimlerin uyanık, adaletli hükümleriyle vatandaşın emniyetini, inkılabın masuniyetini korumaya yetkin olduğunu göstermektedir.¹⁸⁴ Dolayısıyla devletin otoritesi, kanunlar ve yargı yoluyla memleketin her köşesine uzanmakta, her sorun alanına dokunmakta ve kendisini hissettirmektedir:

*Büyük Millet Meclisi kanunları memleketin her köşesinde Büyük Meclisin yazdığı ve istediği gibi ciddi, kat'i ve istisnasız tatbik edilebilmektedir. ...Bu tatbik ve idare munhasıran Cumhuriyet hakimlerinin murakabe ve teyidi ile gerçekleşmektedir.*¹⁸⁵

İnönü'nün söylemleri içerisinde merkezi devlet otoritesini kuvvetlendiren diğer bir politik enstrüman, güvenlik ve emniyet kuvvetleridir. İnönü'ye göre asker,

¹⁷⁹ *Söylevler*, s. 82. Ayrıca bakınız: Aynı yer, s. 252,256, 268,292, 327-328; *Nutuklar* s. 242, 282.

¹⁸⁰ *Söylevler* s. 62.

¹⁸¹ Aynı yer, s. 135, 194; *Nutuklar*, s. 234-237.

¹⁸² *Söylevler*, s. 128, 194; *Nutuklar*, s. 236-237.

¹⁸³ *Söylevler*, s. 223.

¹⁸⁴ *Nutuklar*, s. 236; *Söylevler*, s. 194.

¹⁸⁵ *Nutuklar*, s. 191.

jandarma ve polis kuvvetleri her tehlikeye vaktinde yetişen ve her tehlikeyi kati surette bastırmak için aziz canlarını hiçbir şeyden esirgemeyen zihniyet, kıymet ve cesaretleri ile merkezi otoritenin kuvvetlenmesinde ve pekişmesinde önemli bir yere sahiptirler.¹⁸⁶

Merkezi otoriteye yönelik eleştirel ve zayıflatıcı yaklaşımlar, İnönü'nün güçlü merkezi otorite kavrayışı etrafında üzerinde durduğu bir diğer konu başlığını oluşturmaktadır. Bu kapsamda İnönü, basını, muhalefeti, parti içi eleştiriyi, çok partili siyasal yapılanmayı devletin gücünü ve cumhuriyeti zayıflatan, onlara kasteden bir tür “siyasal anarşi” olarak değerlendirmektedir.¹⁸⁷ Bu “anarşi yelpazesi” karşısında, hükümete yönelik muhalif yaklaşımlar için hükümetin “yılmaz kararlılığını” ve “sarsılmaz kudretini” hatırlatırken, parti içi eleştiriler için de “partinin temsil ettiği esasların çerçevesini” göstermektedir.¹⁸⁸ Basın konusunda ise, başvekili olduğu hükümetin, devlet otoritesini temsil eden meclis, reisicumhur, ordu, polis, zabıta kuvvetleri aleyhinde neşriyatlara, eleştirilere karşı hassas ve dikkatli davranacağını, bu kurumların otoritesini, icraatlarını zaafa uğratacak yayınlara müsaade etmeyeceğini belirtmektedir.¹⁸⁹

d. Ulusal birlik: “Monolitik toplum için politik hamleler” ya da “bir ulus yaratmak!”

İnönü'nün söylemlerini şekillendiren kritik fay hatlarından bir diğeri, ulusal birlik ve bütünlük kavrayışıdır. İnönü'ye göre ulusal birlik ve bütünlük, ülke içerisinde devletin güvenliğini ve sosyal düzeni sağlama konusunda öne çıkan kaygı ve önceliklerden biridir. Onun kürsü konuşmalarında, dergi yazılarında ve hükümet demeçlerinde ısrarla ve kararlılıkla üzerinden geçtiği en temel konu ulusal birliğin kuvvetlendirilmesi, memlekette uyum ve ahengin temin edilmesidir. İnönü açısından ulusal birlik ve ulusun mevcudiyeti, memleketin önünde duran, tehir ve ihmal kabul etmeyen yakıcı ve öncelikli bir meseledir:

¹⁸⁶ *Söylevler*, s. 221-222, 250-251.

¹⁸⁷ Aynı yer, s. 71-72,77, 82, 84, 249-250, 258-259; *Nutuklar*, s. 376-378. Bu yönde değerlendirmeler için bakınız: H. Emre Bağcı, *Official State Ideology*, s. 117.

¹⁸⁸ *Söylevler*, s. 82, 328.

¹⁸⁹ Aynı yer, s. 268-270; *Nutuklar*, s. 386-387.

*Bu memleketi tam bir uzuv halinde idare olunur, milli vahdeti temin olunmuş, milli müdafası imkan haline gelmiş bir vücut haline getirmek bizim için hayati bir meseledir.*¹⁹⁰

Ulusal birliğin hangi ekseninde, hangi “kurucu ilkeler” etrafında sağlanacağı meselesi, İnönü’nün siyasi gündeminde üst sıralardadır. Bu konuda İnönü öncelikle, birleştirici bir unsur olarak “etnik ulusal kimliğe” işaret etmektedir. İnönü’ye göre, çeşitli etnik kökenlere sahip unsurların ortak bir Türk ulus kimliği potasında eritilmesi, (yani Türkleştirme politikaları) ulusal birliğin inşasında en öncelikli politik tavrı ifade etmektedir. Bu yaklaşımı, İnönü’nün şu sözlerinde görmek mümkün:

*...Bu memleket Türkiyedir. Burada yaşayanlar Türktürler. Ve Türk vatanperverliği ve Türk milliyetçiliği bu memleketin idaresinde, mukadderatına müessir ve hakimdir. [...] Türk milliyetçisi ve Türk vatandaşı olmak için bu memlekette her hangi bir fertten anormal hiçbir şey istemiyoruz. Türk olmayı sevmek ve Türk olmayı kabul etmek Türk milletine mensup olmanın verdiği bütün haklara malik olmak için kâfidir. [...] Türk olmayı iftihar edilecek bir mazhariyet olarak yürekten kabul eden ve öyle çalışan vatandaş benim gibi, benim bütün hukukum gibi, her hakka malik olmak için bütün esbaba maliktir. [...] Böyle bir idare ve zihniyet, devletin milli devlet ve Türk devleti olmasındaki esasları ancak kuvvetlendirir. Onun artmasına, genişlemesine ve yükselmesine hizmet eder.*¹⁹¹

İnönü, ulusal birliğin inşası konusunda etnik / kimlikel öneme sahip “kurucu ilke”ye bu şekilde işaret ettikten sonra, bu konuda pratik, sosyal, kültürel ve kurumsal karşılığı olan uygulamalara, politikalara dikkat çekiyor. Toplumun içinden, gündelik hayatın kıvrımlarından, şehirlerin / köylerin mahalle aralıklarından, kültürün ortasından geçerek farklı sosyal / kültürel / etnik çevrelerin, bireylerin hayatlarına dokunan politik adımlara işaret ediyor. Kısaca İnönü “ulusal birlik nasıl sağlanacak?” sorusuna bir çözüm listesi, politika cetveli sunuyor.

Halkın bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi, İnönü’nün bu kapsamda öncelik verdiği politikalardan birisini oluşturmaktadır. (İnönü’nün sözünü ettiği bu politika, yönetimin halkla aydınlanma / aydınlatma eksenli bir ilişki kurduğunun açık bir işareti olarak görülebilir.) İnönü bu konuda anahtar role sahip olan iki kuruma dikkat çekiyor: Parti ve Halkevleri. Gerek Cumhuriyet Halk Partisi gerekse Halkevleri toplumsal kaynaşmayı ve düzeni sağlayan, ayrıca toplumdaki bireylerin

¹⁹⁰ *Söylevler*, s. 234. Ayrıca bakınız: Aynı yer, s. 126, 153-154, 219, 222, 301; *Nutuklar*, s. 60, 298, 299.

¹⁹¹ *Nutuklar*, s. 426-427.

tamamını kuşatan, içine alan, onları temel hedefler doğrultusunda mobilize ve motive eden “bilgilenme ve bilinçlenme merkezleri” olarak görülmektedir İnönü tarafından:

“Bizim en çok ihtiyaç duyduğumuz şey, bilgi: Siyasi bilgiye, iktisadi bilgiye... Siyasi bilgi milletimizin varlık davalarını, milletler arasında kendi vaziyetimizi bize anlatacaktır. Sade fakat temelli ve sağlam siyasi bilgi sayesinde milletin birliği ve beraberliği tutulabilir. Dışardan ve içerden her kıyafet ile gelecek süslü zehirlere karşı milletin kendi doğru yolunu şaşırması ancak siyasi bilgiler ile kolaylaşır.

*İctimai ve bahusus iktisadi hayatımız için de asrın fenni bilgilerine kat'ı ihtiyacımız vardır. [...] Millet içinde siyasi, ictimai ve iktisadi bilgilerin bereketli bir kaynağı olan kural Cumhuriyet Halk Fırkası ve onun Halkevleridir.*¹⁹²

İnönü’ye göre Halk Partisi ve Halkevleri memlekette hem kültürel birliğin sağlanması ve geliştirilmesi konusunda¹⁹³ hem de siyasi kültür ve düşünce alanında ulusal birliğin tesisi, toplumun resmi devlet söylemi etrafında toparlanması hususunda¹⁹⁴ dolayısıyla genel olarak ulusal hayatın içerisinde birlik ve beraberliğin sağlanlaştırılması ve yükseltilmesi sürecinde etkin bir rol üstlenmektedir.¹⁹⁵

Ulusal birlik ve bütünlük programıyla amaçlanan, kuşkusuz, farklılıkların üzerini örtmek, törpülemek suretiyle tekil, tek formulu, monolitik, birbirine benzeyen parçalardan müteşekkil, uyumlu / ahenkli bir toplum dokusu geliştirmektir. İşte topluma yönelik bu amaç ve yaklaşım doğrultusunda İnönü, ulusal birlik programına pratik katkı sağlayacak ikinci bir politikadan, uygulamadan söz eder: Nüfus İskan Politikası. İnönü’ye göre ülke içerisinde nüfus iskan politikaları, homojen, birleşik bir toplum dizaynı için elverişli bir imkan, avantaj ve işlevsel bir enstrümandır.¹⁹⁶

*Bununla halis niyetimizin asırlardan beri halledemediği bir hastalığı esastan tedavi etmiş oluyoruz. Kazanmış olduğumuz menfaat şudur ki, asıl Anadolu vatani, hemen hemen yeknesak bir vatan olmuştur. [...] Yeni Türkiye’nin hududu dahilinde kalacak olan bütün vatandaşlar yekdiğerleriyle itilaf etmesini bilerek bir vatan içerisinde huzur ve sükunla yaşayacaklardır. Buna katiyen itimat ediyoruz.*¹⁹⁷

İnönü’nün ulusal birlik kaygısı / programı etrafında dikkat çektiği üçüncü temel politika, ekonomi alanıyla ilgilidir. Ekonomik kalkınma, yerli endüstriyi geliştirme, iktisadi devletçilik vurgusu etrafında şekillenen ulusal ekonomi (milli

¹⁹² İsmet İnönü, “İlerleme ve Yükselme Yolu”, *Ülkü*, Cilt: 2, Sayı: 9, Birinci Teşrin 1933, s. 161.

¹⁹³ *Nutuklar*, s. 467-468.

¹⁹⁴ Aynı yer, s. 468-469.

¹⁹⁵ Aynı yer, s. 471.

¹⁹⁶ Bu yönde değerlendirmeler için bakınız: H. Emre Bağçe, *Official State Ideology*, s. 119.

¹⁹⁷ *Söylevler*, s. 57.

iktisat) politikaları ve kavramlaştırması,¹⁹⁸ İnönü'ye göre, toplumsal hayatın ekonomi üzerinden üniter, tekil bir forma / yapıya kavuşturulması için önemli bir imkan sunmaktadır.¹⁹⁹ Dolayısıyla ulusal ekonomi, Türkiye toplumuna ulusal bir bütünlük kazandıracak, ulusal kimliğini pekiştirecek, ulus ortak paydasını güçlendirecek önemli bir koridoru, sistematik bir yapılanmayı, dinamik ve etkin bir mekanizmayı ifade etmektedir. Ulusal ekonomi politikası kapsamında devlet kendi önüne ve vatandaşların önüne en önemli hedefi / vazifeyi koymaktadır: Ulusal endüstrinin kurulması, ekonomik kalkınmanın ve ekonomik düzenin sağlanması.²⁰⁰

Böyle bir vazife tayininde, vatandaşlara düşen, tereddütsüz bir şekilde yaşam biçimlerini bu hedefe göre düzenlemeleri, hükümetin kalkınma politikalarına her şekilde destek vermeleridir. Başka bir ifadeyle, güçlerini, imkanlarını, beklentilerini ve hayatlarını “memleketin kalkınması” fikri etrafında birleştirmeleri gerekmektedir.²⁰¹ Bütün bunlara bakıldığında, ulusal ekonomi politikalarının, toplumsal hafızada, ulus / milliyet bilincinin sürekli canlı tutulmasına, memlekete hizmet kavrayışının her şeyden üstün görülmesine katkı sağladığını söylemek mümkün. Bu şekilde “ulusun kalkınması için çalışmak” gibi bir ortak fikir / ideal etrafında insanların aynı zihinsel yöne / dünyaya sevk edilmeleri mümkün hale gelecektir. Sonuç olarak da, ortak bir hedef, ideal ve ortak bir pratik (“memleket için çalışmak”) üzerinden insanların (kalben, zihnen ve bedenlen) ortak bir kimliğe bağlanmaları sağlanabilecektir.²⁰²

Öte taraftan İnönü devlet idaresine yönelik eleştirileri, basını, muhalefeti ve çok partili siyasal sistemi, anarşi ile aynı düzlemde değerlendirmekte ve ulusal birliği zayıflatan, bozan bir tehdit olarak görmektedir.²⁰³ Bu bakış açısı, ulusal birlik ve bütünlüğün “kurucu ilkeleri”nden ikincisini, başka bir ifadeyle şantiye alanlarından sonuncusunu ifade ede etmektedir: Siyasal sistem ve siyasal kültür alanı.

İnönü, siyasal kültür ve siyasal sisteme ulusal birlik ve düzen perspektifinden yaklaşıyor. Ülkedeki siyasal kültür ve siyasal sistemi ulusal bütünlük etrafında tasarlıyor. İnönü'ye göre ülke içerisinde hem devlet mekanizmasını

¹⁹⁸ *Nutuklar*, s. 181, 499-500; *Söylevler*, s. 314-315, 282, 499-502.

¹⁹⁹ Aynı yer, s. 210.

²⁰⁰ Aynı yer, s. 210, 300-301.

²⁰¹ *Nutuklar*, s. 90, 230,282; *Söylevler*, s. 210, 300-301.

²⁰² *Nutuklar*, s. 90, 230,282, 499-502; *Söylevler* s. 210, 300-301.

²⁰³ Aynı yer, s. 71-72,77, 82, 84, 249-250, 258-259; *Nutuklar*, s. 376-378.

şekillendiren siyasal sistem hem de toplum ve devlet katmanlarında egemen olan siyasal kültür ulusal düzenin / birliğin tamamlayıcı birer unsurudur.²⁰⁴ Toplum düzeyinde tekil bir ulus kimliği ekseninde hedeflenen birlik ve bütünlük, siyasal sistem ve kültür düzeyinde de gerçekleştiğinde yani kurumsallaştığında ancak bir ulusal birlikten söz edilebilir. Bu ise bir taraftan iktidarın parçalanmadığı, gücün tek merkezde toplandığı, bir siyasal sistemin dizaynını; diğer taraftan merkezi gücün / iktidarın ve onun politikalarının eleştirilerle, farklı yaklaşımlarla tahrip edilmediği, zayıflatılmadığı bir siyasal kültürün inşasını gerektirmektedir.²⁰⁵

Resmi ideoloji için ulusal birliği sağlama programının zirve noktasını elbette ki devlet ve partinin, devlet ve ulusun, parti ile ulusun birleştirilmesi, kaynaştırılması oluşturmaktadır. Bu noktada kaynaştırıcı unsur ise İnönü'ye göre hiç kuşkusuz siyasal iktidarı elinde bulunduran Parti'dir. Zira devletin ve toplumun orta yerinden geçen dolayısıyla devleti ve ulusu kuşatan, bu şekilde siyasal sisteme ve siyasal kültüre egemen olan Parti, ulusal birliğin, ulusal iradenin somut ve güçlü halatlarını teşkil etmektedir. Devletin merkezinden taşranın ücra noktalarına kurumlarıyla, normlarıyla ve düşünceleriyle uzanan Parti, ulusal varlığın ve ulusal düzenin sert ve sağlam, korunaklı, koruyucu hatlarını teşkil etmektedir.²⁰⁶

Toplum, siyasal sistem ve siyasal kültür düzeyinde geliştirilen, inşa edilen ve kuvvetlendirilen ulusal birlik ve bütünlük halinin, potansiyel tehdit ve tehlikelere karşı korunması, İnönü için ateşli bir gündem maddesidir.

İnönü'ye göre, ulusal birliği (o, “milli vahdet” ifadesini kullanır) tehdit eden tehlikelerin ne vakit ortaya çıkacağı kestirilemez. Bazen bu tehlikeler sürekli ve kademeli saldırılarla milletin bünyesini yıpratır; bazen de hiç yokmuş ve hiç gelmeyecekmiş gibi uzun müddet avuttuktan sonra bir gün ansızın çıkar ve hazırlıksız gövdeyi sert bir darbe ile cansız bırakır. Dolayısıyla bir millette, ulusal birlik ve mevcudiyetin çaresi olan tedbir politikaları, her düşünce ve ihtiyaca öncelik arz eder. Bu politikaların en küçük ihmali, bir günlük tehiri, affolunmaz, tamir olunmaz bir hatadır.²⁰⁷ Memleketin anarşiden korunması, huzur ve sükunun muhafazası için seri, etkili ve özel tedbirlerin alınması, devleti idaresinin önündeki

²⁰⁴ *Söylevler*, s. 71-72, 77, 82, 84, 128, 197, 249-250.

²⁰⁵ Aynı yer, s. 62, 71-72, 77, 82, 84, 129, 133, 192, 197, 249-250, 269, 294.

²⁰⁶ İnönü, “C.H. Partisi Kurultayı Kapanırken İsmet İnönünün Söylevi”, s. 245-246; İnönü, “İsmet Paşanın Nutku: Halkevleri Yıldönümünde”, s. 99-101; *Nutuklar*, s. 472.

²⁰⁷ Aynı yer, s. 298.

en mühim politik tutumdur.²⁰⁸ İnönü'ye göre memleket sınırları içerisinde ulusal birlik ve bütünlüğün, emniyet ve asayişin, huzur ve sükunetin muhafazası milletin her türlü kanunlardan beklediği ilk ve önemli faydadır. Bu hususta cumhuriyet idaresi hiçbir tedbiri ihmal etmemek mecburiyetindedir.²⁰⁹

e. İlerleme ve inkılaplar: “Türk milletinin kurtuluş savaşı!”

Resmi ideolojinin söylemsel çerçevesi içerisinde merkezi bir yeri olan bir diğer kulvar, “ilerleme ve inkılaplar” kulvarıdır. Bu kulvar, resmi ideoloji söyleminin adeta reddolunmaz bir amentü halkasını, şaka götürmez bir kırmızı hattını teşkil etmektedir. İlerleme politikaları ve inkılap düşüncesini ifade eden bu kulvarın biçimlenmesinde özellikle ulusal güvenlik kaygısının belirleyici bir yeri vardır. İnönü'nün söylemlerinde de bu “belirleyici durum” açıkça görülebilir. İnönü'ye göre Türk inkılaplarının temel taşı, hareket noktası düşmanlara karşı mücadeledir. Bütün yenilikler ve ilerleme adımları, devletin ve toplumun ulusal savunma ekseninde yeniden dizayn edilmesini anlatmaktadır.²¹⁰

İnönü'de gördüğümüz ve güvenlik kaygısının gölgesinde şekil alan bu inkılap anlayışı, inkılabı savaşın bir uzantısı, savaşın farklı bir biçimi olarak değerlendirmektedir. İnönü'ye göre Türk inkılabı, Türk milletinin kurtuluş savaşıdır. Fakat işin ilginç tarafı, bu savaşta Türk milletinin karşısında bir değil iki farklı düşman, iki farklı cephe vardır. Dolayısıyla Türk milleti bu “inkılap savaşı”nı iki cepheye karşı yürütmektedir. Garp cephesinde (“harici cephe” de denebilir) “ecnebi istilasına”na karşı mücadele ederken, Şark cephesinde (“dahili” cephe denebilir) ise “Osmanlı nizamı”na karşı savaşılmaktadır. Ecnebi istilasına karşı, vatanın müdafaası için savaşılrken, Osmanlı nizamına karşı kurumsal olarak yeniden yapılanma için mücadele verilmektedir. Dolayısıyla Türk inkılabı asla Osmanlı devlet idaresinin yürüttüğü ıslahat hareketlerinin bir devamı değildir. Aksine, Osmanlı nizamının amansız bir hasım ve karşı kutbudur.²¹¹

İnönü'ye göre Türk milletini ecnebi istilasına ve esaretine sürükleyen şey, Osmanlı nizamından yani Osmanlı normlarından ve kurumlarından başkası değildi.

²⁰⁸ *Söylevler*, s. 126.

²⁰⁹ Aynı yer, s. 128-129, 298.

²¹⁰ İnönü, “İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşanın Dersi”, s. 186.

²¹¹ Aynı yer, s. 184.

Zira Osmanlı nizamı, son asırların yüksek bilimsel ve toplumsal terakkilerine, tekamüllerine karşı duyarsız kalmış, kendisini bu gelişmelerden uzak tutmak gayretiyle, dört duvarı kalın bir hücre içerisine hapsetmiştir. Dolayısıyla Türk milletini de aradığı yaşayış ufuklarından kalın duvarlarla ayırmış, onu cehaletin karanlıklarında bırakmıştır. Sonuçta bu tutum Türk milletini kaçınılmaz girdaba sürüklemiş ve istila, esaret felaketiyle yüz yüze bırakmıştır.²¹²

İşte resmi ideoloji için Türk inkılabı yeni Türkiye'nin bütün bu karanlıklardan, felaketlerden kurtuluşunu ifade etmektedir. “Eski düzenden, eski yapılardan, eski kavrayışlardan, eski düşünce, kurum ve normlardan” arınmasını anlatmaktadır. Türk milletinin yüksek, çağdaş bir toplum, güçlü, güvenli bir devlet olarak var olma, kısaca yeni Türkiye'nin kuruluş hikayesine işaret etmektedir.²¹³ Dolayısıyla bu hikayede “mazi”nin, bir anlamı ve kıymeti yoktur. Gelecek ve geleceğe dair yükselme / ilerleme fikirleri bu hikayenin parlak unsurlarıdır.²¹⁴

İnönü için bir kurtuluş ve kuruluş hikayesi olarak Türk inkılabı etrafında izlenecek etkin bir yol haritasından söz edilebilir. Bu haritanın ilk ve en önemli adımı, pozitif bilimin takip edilmesi, halkın pozitif bilim etrafında aydınlatılması, bilimin ve medeniyetin feyzinin insanların zihinlerine işlenmesidir.²¹⁵ Bir zihinsel dönüşümü, zihniyet düzeyinde bir değişimi ifade eden bu adım, siyaset, toplum ve ekonomi düzeyinde bir bilgi, kültür, norm yenilenmesine tekabül etmektedir. İnönü'ye göre Türk inkılabı, ancak pozitif bilimde yüksek seviyeye ulaşan evlatlarının kudreti ve vatan muhabbeti ile, Türk milletinin bilgiyle / bilimle zenginleşen yüksek kabiliyetiyle feyiz ve inkişaf bulabilir.²¹⁶ Bu bağlamda ilerleme ve medeniyet yolunda halka yol gösterilmesi, onun yönlendirilmesi devlet idaresinin en önemli sorumlulukları arasındadır:

Bizim nüfusumuzu, hayatımızı en yüksek medeniyet seviyesine çıkarmak için her türlü menabi ve vesait vardır. Efendiler; bu vesait ve menabii işletmek için milletin büyük atıye doğru yürümesi için imkan veriniz. Sulh devresi gelmiştir. Tarif ettiğim güzel, mukaddes ve her türlü hayat şartına malik vatanın inkişafını temin etmeye derhal başlamak zamanı gelmiştir.

²¹² Aynı yer, s. 184-185.

²¹³ Aynı yer, s. 185-187.

²¹⁴ *Nutuklar*, s. 326.

²¹⁵ Aynı yer, s. 90.

²¹⁶ İnönü, “İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşanın Dersi”, s. 188-189; İnönü, “İlerleme ve Yükselme Yolu”, s. 161; *Nutuklar*, s. 451.

*Milletin asıl vazifelerini ifa etmek, sulh ve müsalemet unsuru, terakki ve medeniyet amili olmak için istidat ve kararına yol gösteriniz.*²¹⁷

Öbür taraftan İnönü'ye göre Osmanlı nizamından Türk milleti nizamına geçişi ifade eden Türk İnkılabı'nın yol haritası etrafında uğranması gereken ikinci ve önemli durak, kurumsal, yapısal dönüşümlerle ilgilidir. Bu kapsamda en temel ve öncelikli hamle, siyaset / devlet düzleminde yapılan değişiklikleri kapsamaktadır. İnönü için bu alandaki inkılap politikası, Osmanlı Meclisi Mebusanı, saltanatı ve hilafeti yerine ulusal egemenliği ifade eden Büyük Millet Meclisi, laik cumhuriyet gibi yeni kurumların inşa edilmesini gerektirmektedir.²¹⁸ Bu ise laik cumhuriyet rejimine dayalı, ulus merkezli modern bir devlet, modern bir siyaset düzlemi kurmak anlamına gelmektedir.²¹⁹

İnönü açısından kurumsal anlamda bir diğer inkılap hamlesi, toplumun yenilenmesi, farklı bir referans noktası etrafında yeniden tasarlanması ile ilgilidir. Ona göre devletin ve milletin kurtuluşu açık bir şekilde çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmaktan geçmektedir. Çağdaş medeniyet ise esas itibarıyla her açıdan kuvvetli bir toplumu gerektirmektedir. Kuvvetli toplum da milliyet temelli, ulus merkezli bir toplum yapısını ifade etmektedir.²²⁰ Ancak ulus temelinde şekillenen kuvvetli bir toplum, yaşama, ilerleme, muasır medeniyet seviyesine erişme konusunda başarılı olabilir. Böyle kuvvetli bir Türk toplumu inşa edebilmek için radikal inkılaplar ve ıslahatlar kaçınılmazdır. İnkılap ve ıslahat ise daha çok çalışmak, daha çok bilmek, daha çok mücadele etmek anlamına gelmektedir.²²¹ Dolayısıyla memleket üzerinde nefes alan “hayatların” en temel gayesi, vatandaşların en hayati vazifesi, bu yolda mütemadiyen, sabırla, sebatla ve yoğun bir bireysel disiplinle çalışmaktır:

Cumhuriyet evlatlarının vazifeleri bu vatanın cihan vatani içinde, passız bir çelik, medeniyetin umranı ve nimetleriyle bezenmiş bir bahçe, ilmin, fennin, kültürün yüksek mazhariyetlerine ermiş vatandaşlar yuvası olması için, çalışmak, uğraşmak, mücadele etmektir. Bu yolda hiçbir müşkül tanımıyoruz. Bu uğurda hiçbir emeği, hiçbir hayatı, hatta baharına doymadan sönse, yine çok görmüyoruz. [...] İnkılapçıların ölürken kalanlardan ve

²¹⁷ *Söylevler*, s. 61-62. Ayrıca bakınız: *Nutuklar*, s. 66.

²¹⁸ İnönü, “İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşanın Dersi”, s. 184-187.

²¹⁹ Aynı yer, s. 187.

²²⁰ *Nutuklar*, s. 211, 418, 426-427.

²²¹ Aynı yer, s. 211.

*yeni yetenlerden bir tek dileği vardır: Cansız bileklerinde sallanan vazife bayrağının kavranıp daha yüksekte dalgalandırılmasıdır.*²²²

İnönü'ye göre zihinsel, kurumsal ve kültürel dönüşümler, yenilikler bagajıyla ortaya çıkan Türk inkılabı'nın kritik özelliklerinden biri, Osmanlı nizamının yani “eski düzenin” en temel referans noktasını oluşturan dinin, dini düşünce, yaklaşım, kurum ve normların yeni toplumsal, kültürel ve siyasal yapılanmada sürecin kenarına taşınması ve dolayısıyla toplumsal hayatın ve tarihin dışına alınmasıdır. Zira İnönü'nün düşüncesinde dini düşünce, kurum ve normların devam ettirilmesi memleketin maddi ve manevi huzuru açısından faydasız hatta zararlı bir engel haline gelmiştir.²²³ İnönü'ye göre dinin devletten ve siyasetten uzaklaştırılması ile vatandaş mabedinde kendi inancı ve vicdanı ile serbest bırakılmıştır. O kendi vicdanında temiz ve saf itikadı ile baş başa bırakılmıştır. Artık hiç kimse bir vatandaşa kendi iç alemindeki dini inancından ötürü tasallut edemeyecektir. Ancak dindar silahı ile de hiç kimse Büyük Millet Meclisi'nin her hangi bir kanununa, devletin idaresine dil uzatamayacak veya vatandaşları “bir takım istikametlere” sevk edemeyecektir.²²⁴

İnönü'ye göre devlet ve toplumun güvenliği için son derece hayati bir konuma sahip olan inkılap ve ilerleme politikalarının olası saldırılara karşı korunması, himaye edilmesi ise siyasal yönetim açısından kendi başına önemli bir başlıktır. Başka bir ifadeyle, bir güvenlik enstrümanı, bir ulusal savunma aygıtı olarak ortaya çıkan inkılap düşüncesinin bizzat kendisi bir güvenlik gerekçesini oluşturmaktadır:

*Türk inkılabı bu hususta çifte cepheli bir dikkat ve müdafaaya mecburdur. Çifte cephe, hariçten taarruz ve dahilden taarruz ihtimallerine karşıdır. Bir inkılap için ölüm darbesi (ölümcül hata) her şeyin kazanılmış (başarılmış) ve emin (güvende) bulunduğu zannedilmesidir.*²²⁵

Güvenlik ile inkılaplar arasında gerilimli bir denklemi, bir tür güvenlik sarmalını ifade eden bu durum, toplumdaki siyasal kültürün, dolayısıyla devlet-toplum-siyaset ilişkisinin seyrini ve içeriğini etkilemiştir. Siyasal kültürün, güvenlik bloğu ile inkılap bloğu arasında salınan, gidip gelen bir sarkacın gölgesinde ritim,

²²² *Nutuklar*, s. 230. Ayrıca bakınız: Aynı yer, s. 66-67, 90, 438, 418-419, 451, 464-465; İnönü, “İlerleme ve Yükselme Yolunda”, s. 161.

²²³ *Söylevler*, s. 134; İnönü, “İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşa'nın Dersi”, s. 187.

²²⁴ *Söylevler*, s. 194, 248.

²²⁵ İnönü, “İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşa'nın Dersi”, s. 188; *Nutuklar*, s. 453-454.

motif, refleks, karakter ve kimlik kazanmasına zemin hazırlamıştır. Devlet / yönetim merkezi açısından oldukça somut, anlaşılır, açık ve basit bir kurguya yaslanan bu güvenli siyaset kültürü, toplumun sınırlarına doğru uzandığında kaygan, zorlu, endişeli, sürekli teyakkuz halinde ve gerilimli bir kültür dokusunu ifade etmektedir.

3. Recep Peker'in konuşma ve yazılarında resmi ideoloji

Recep Peker, Tek Parti döneminin kudretli devlet adamı ve ideoloğudur. CHP programlarının hem mimarıdır, hem şarihidir, hem de taşıyıcısıdır. Parti esaslarının devlet katmanlarına, toplumun kılcallarına yayılması konusunda öne çıkan bir isimdir.²²⁶

Uzun yıllar Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde parti genel sekreterliği görevini yürütmüştür. Peker, partinin genel sekreteri sıfatıyla, 1931 CHP tüzüğü'nün ikinci maddesi kapsamında partinin daimi umumi reisi olan Mustafa Kemal²²⁷ adına konuşma ve iş yapma yetkisine sahiptir.²²⁸

Döneminin önemli bir siyasi aktörü olan Recep Peker'in söylemlerinde de resmi ideolojiyi şekillendiren, onun ana çizgilerini, fay hatlarını oluşturan temel kavram ve kaygıların öne çıktığı görülür. Ulusal güvenlik, ulusal egemenlik, ulusal birlik, güçlü devlet / yönetim, merkezi otorite ve ilerleme Peker'in söylemlerinde bu kapsamda öne çıkan kavram ve kabulleri oluşturmaktadır.

a. Ulusal güvenlik ve siyasal rejim: Rejim eksenli bir okuma

Güvenlik kavrayışı / düşüncesi / kaygısı resmi devlet ideolojisi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Yeni kurulan devletin ve dolayısıyla ulusun varlığının, bütünlüğünün, bekasının korunması, sözünü ettiğimiz bu güvenlik kavrayışının ana çerçevesini oluşturuyor. Güvenlik kaygı ve hassasiyetini, Atatürk'ün, İnönü'nün söylemlerinde olduğu gibi Peker'in söylemlerinde de görmek mümkün. Peker'e göre insanlık şeref ve gururu ile yaşamak isteyen bir ulus, mutlak bir bağımsızlık sahibi olmaya mecburdur. Ulusal onurun, maddi refah ve saadatin ilk şartı olan bağımsızlığı temin etmek için ulusal müdafaa tedbirlerini, her şeyin üstünde görmek zorundadır. Ulusal müdafaa düşüncesi, ulusal asaletin en yüksek tezahürüdür. Yeterli derecede

²²⁶ Ahmet Yıldız, "Recep Peker", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 58-63.

²²⁷ *CHF Nizamnamesi ve Programı*, Ankara: TBMM Matbaası, 1931, s. 3.

²²⁸ Aynı yer, s. 7.

kuvvetli vasıtalarla müdafaasına hazırlanılmamış bir milli mevcudiyet efsaneden ibarettir. Türkiye Cumhuriyeti doğuşunda ve kuruluşunda olduğu gibi yaşayışında ve ileri gidişinde de bu iman kuvvetine dayanmaktadır.²²⁹

Peker'in bu ulusal güvenlik kavrayışı, özellikle toplum, ulus ve devlete ilişkin yaklaşımlarında, yeni Türkiye'nin inşası ile ilgili düşüncelerinde açıkça kendisini göstermektedir. Toplumun hangi öncelikler, hassasiyetler etrafında yapılandırılacağı, ulusun ve devletin bekasının hangi normlar etrafında nasıl sağlanacağı gibi konular hep Peker'in baktığı ulusal güvenlik penceresinden bir muhteva kazanmaktadır:

Biz ...cemiyeti korumak ve yaşatmak için lazım olan bütün kayıtları tanıyan, devlet otoritelerinin, milli şeflerin hükümlerine candan uyan ve inanan "disiplinli" bir cemiyet kurmak davasındayız.

...

*Türkler, arkasındaki beş on asrın gölgesine sığınmış uydurma, "sunî" bir millet değildir. Onun için arkamızda olduğu kadar önümüzde de uzun devirleri kucaklayan bir ülküyü tahakkuk ettirecek uzun hayatlı, ebedi bir devlet kuruyoruz. Bu devleti kurmada olduğu gibi onun yaşamasında da besleyici ve koruyucu mefhumlara sadık kalıyoruz; bu yolda tedbirler alıyoruz ve ihtiyaçlara göre bunları yeniliyoruz.*²³⁰

Peker'in, konuşma ve yazılarında bu güvenlik kaygısı etrafında ele aldığı bir başka husus, siyasal sistem konusudur. Peker, güvenlik konusunda en kritik fay hatlarının siyasal sistem üzerinde yoğunlaştığını görerek, bu hamleyi yapmaktadır. Bu bağlamda Peker Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal yönetim anlayışına uymayan modellere dikkat çekmektedir: Liberalizm ve Sosyalizm. Bu iki siyasal modeli de ulusal güvenliği ve ulusal birliği tehdit eden, zayıflatan modeller olarak işaretlemektedir. "Her devlet kendi etnik, kültürel, toplumsal ve çevresel konumuna / durumuna uygun bir siyasal rejim formüle eder" diyen²³¹ Peker, ulusal bünyeye uymayan bir rejimin, kaçınılmaz olarak kaos, karmaşa ve düzensizliğe yol açacağını belirtmektedir.²³² Bu kapsamda liberalizmi (birey temelli siyasal sistem) ve sosyalizmi (sınıf temelli siyasal sistem) toplumda ulusal birlik ve bütünlüğü bozucu

²²⁹ Recep Peker, *Vatandaşlar için Medeni Bilgiler*, Kitap II, (Afetinan, Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1969, içinde) s. 332-333 . (Bu eser bundan sonraki dipnotlarda "**Medeni Bilgiler II**" şeklinde kullanılacaktır.)

²³⁰ Recep Peker, "Disiplinli Hürriyet", *Ülkü*, Cilt: 1, Sayı: 3, Nisan 1933, s. 179.

²³¹ Recep Peker, *Recep Peker'in İnkılap Dersleri*, Ankara: Ulus Basımevi, 1936, s. 10. (Bu eser bundan sonraki dipnotlarda "**İnkılap Dersleri**" şeklinde kullanılacaktır.)

²³² *İnkılap Dersleri*, s. 23.

unsurlara destek veren, anarşi ve kaos felaketini besleyen, devletin otoritesini, gücünü zayıflatan başarısız birer siyasal sistem olarak değerlendirmektedir. Söz konusu siyasal sistemler, devletin kudreti ve otoritesini koruyamadığı gibi, millet kütlesinin birlik ve beraberliğini, nizam ve ahengini de kuramamıştır.²³³

b. Ulusal devlet ve ulusal egemenlik

Devlet biçimleri üzerinden siyasal sistemlerin yaşadığı uzun tarihin kısa hikayesini anlattığı yazısında Peker, tarihe egemen olan siyasal sistemlerin hikayesinin, feodal devlet sisteminden liberal sisteme, oradan sınıf devleti sistemine uzandığını ve son olarak da ulusal devlet sistemine ulaştığını belirtir. Dolayısıyla Peker’e göre artık tarihte sahne, ulusal devletlerindir. Diğer sistemler, miadını tamamlamıştır. Tarih ulusal devletlerin tarihidir. En iyi sistem de bu ulusal devlet sistemidir. Zira feodal sistem, yönetimde keyfiliği, dayatmayı temsil etmektedir. Liberal sistem ve sınıf temelli sistem ise başıboşluğu, düzensizliği, karmaşayı ve yönetimde zafiyeti. Bu siyasal sistemler “her gün bir karışıklıkla devletin durumunu, ileri gidişini, hızını bozan, yurttaşları birbirine düşüren, bütün geri ve fena tohumların yeşermesine yol açan nizam ve birlik düşmanı” sistemlerdir.²³⁴

Peker’in ifade ettiği ulusal devlet modeli, resmi ideoloji içerisinde önemli bir temel taşı oluşturan “ulusal egemenlik” kavramını ve bu kavrama içerik kazandıran siyasal yapılanma biçimini öne çıkarmaktadır.

*Bizim siyasal yaşamamızda idarenin halk tarafından ve halk için oluşunu tebarüz ettirecek noktaları şöyle sıralayabilirim: Bir defa bizde, devlet varlığında (kuvvet birdir) yani (tevhidi kuva) dediğimiz ana prensip hüküm sürer; o da ulustur. Her şey ulustadır.*²³⁵

Peker, ulusal devlet sistemi ile eski keyfi yönetimlerin zamanının dolduğunu belirtmektedir. Ancak onun ulusal devlet sistemiyle esas vurgulamak istediği husus, ulusal egemenliğin düzensizliğe, kaos ve karmaşaya yol açmayacak şekilde uygulanması gerektiğidir. Yani bireysel özgürlüklere ya da sınıfsal çıkarlara dayalı bir ulusal egemenlik söz konusu olmayacaktır. Toplumsal düzen ve istikrara dayalı bir ulusal egemenlik olacaktır:

²³³ Recep Peker, “Uluslaşma-Devletleşme”, *Ülkü*, Cilt VII, Sayı: 41, Temmuz 1936, s.1-3; Recep Peker, *C.H.P. Genel Sekreteri R. Peker’in Söylevleri*, Ankara: Ulus Basımevi, 1935, s. 3-4, 12-14. (Bu eser bundan sonraki dipnotlarda “Peker’in Söylevleri” şeklinde kullanılacaktır.)

²³⁴ Peker, “Uluslaşma-Devletleşme”, s. 2; *Peker’in Söylevleri*, s. 13- 14.

²³⁵ *Peker’in Söylevleri*, s. 21.

*Ulusal devlet, keyfi bir idare değildir. Her kafadan bir ses çıkaran dağıtıcı bir idare demek de değildir. Bizim anladığımız ulusal devlet nizamlı bir idarede herkesin özel teşebbüsü demektir.*²³⁶

İktidarın referans kaynağı açısından “ulus”a, iktidar ilişkilerinin dizaynı açısından “kuvvetler birliğine” ve iktidarın idari pratikleri açısından “siyasal düzen kavramına” vurgu yapan Peker, bütün bu hususları taçlandıran siyasal rejim olarak da cumhuriyeti selamlamaktadır. Peker’e göre cumhuriyet, resmi ideoloji söylemi içerisinde kurucu bir yere sahiptir. Zira bugünkü Türk devletinin siyasal rejimi cumhuriyettir. Cumhuriyet, ulusal egemenlik mefhumunu en iyi ve en sağlam şekilde temsil ve tatbik eden bir devlet şeklidir. Dolayısıyla o, büyük mücadelelerle elde edilen milli kazançların en üstünü ve en kıymetlisidir. Öyle ki, teşkilatı esasiye kanunu cumhuriyet şeklinin Büyük Millet Meclisi tarafından dahi değiştirilmesi hakkını tanımamıştır.²³⁷

c. Güçlü merkezi otorite ya da “disiplinli özgürlük”

Resmi ideolojiyi şekillendiren en önemli kilometre taşlarından biri de “güçlü merkezi otorite” kavrayışıdır. Güçlü merkezi otorite / yönetim, özellikle devletin güvenliği, ulusal birliğin sağlanması, siyasal rejimin korunması ve ilerleme hamlelerinin gerçekleştirilmesi konusunda kritik bir öneme sahiptir.

Recep Peker’in söylemlerinde güçlü merkezi otorite, devlet işleri, toplum hayatı ve bireysel tercihler açısından bir “işaret taşı,” “sınır noktasını,” “kriter duvarını” teşkil etmektedir. Peker’in düşünce dünyasında, merkezi otorite, devletin siyasi manevra kabiliyeti, toplumsal etki kalibresi, nüfuz düzeyi üzerinden ve aynı zamanda vatandaşların ve toplumun hareket alanları / özgürlük sınırları üzerinden bir anlam ve içerik kazanmaktadır.²³⁸ Kestirmeden söylenirse, esas itibarıyla devletin, devlet aklının, devlet iktidarının belirleyici üstünlüğünü ifade etmektedir. Peker’e göre “insanlığın en büyük eseri devlet”tir.²³⁹ Ve “devletin yapıcılığı ve kuruculuğu Türk rejiminin ana vasıflarından biri”dir.²⁴⁰ Devletin otoritesi ve genel olarak rejimin

²³⁶ Aynı yer, s. 14.

²³⁷ Recep Peker, *C.H.F. Programının İzahı*, Ankara: Ulus Matbaası, 1931, s. 3; *Peker’in Söylevleri*, s. 9-10.

²³⁸ Peker, “Disiplinli Hürriyet”, s. 178-179; Peker, “Uluslaşma-Devletleşme”, s. 4, 6-7.

²³⁹ Peker, “Uluslaşma-Devletleşme”, s. 1.

²⁴⁰ Aynı yer, s. 6.

esaları, bütün bireysel ve toplumsal hareketlerin, pratiklerin ana ölçüsü, sınır hattıdır.²⁴¹

Bu bağlamda rejimin tahkimi, memleketin güvenliği, toplumun düzeni ve ulusun ilerlemesi açısından oldukça etkin olan devlet otoritesinin tesisi ve güçlendirilmesi konusu Peker için hayati bir önem taşımaktadır. Peker güçlü devlet otoritesinin ülke içerisinde tesisi ve sağlamlaştırılması konusunda bireysel boyut, toplumsal boyut ve siyasal sistem boyutu olmak üzere üç noktaya işaret etmektedir.

Peker'e göre merkezi otoritenin sağlanması için öncelikle bireysel boyutta, özgürlüklerin disipline edilmesi gerekmektedir. Zira bireyler kendi başlarına değersiz birer parçadan ibarettirler. Birey ancak disiplinli bir toplumsal birliğin içerisinde olduğu zaman bir değer ve önem kazanır. Devlet otoritesi eliyle sosyal disiplinin sağlam kurulamadığı bir toplumda özgürlüğün yol açacağı yıkımın boyutlarını hiçbir şey ölçemez. Zira denetimsiz özgürlük, toplumda devlet otoritesine yönelik “eleştiri”, muhalefet, ayaklanma, anarşi, isyan, karmaşa ve yıkıma yol açar. Bu da otoritenin gücünü zayıflatır.²⁴²

Dolayısıyla yapılması gereken, her alanda (sosyal, kültürel, siyasal, gündelik alanlarda) bireylere itaat ve uyum alışkanlığını kazandırmak ve güçlendirmektir.²⁴³ Peker insanların bütün özgürlüklerini devlet için, devlet iktidarını sürekli daha da güçlendirmek için harcamaları gerektiğine dikkat çekmektedir. Devleti vatandaşlara hizmet eden bir aygıt / mekanizma olarak değil, kayıtsız itaat edilmesi gereken katı bir otorite olarak görmektedir. Peker'in “*hükümetin kuvveti senin şerefindir. O kuvvete ve onu temsil eden memurlara, polise, jandarmaya hürmet et!*” sözü bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.²⁴⁴

Ayrıca Peker, bireylerin “Gazi Mustafa Kemal'e”, “devletin kanunlarına”, “Millet Meclisine”, “öğretmenlere”, “askere” itaat ve hürmet göstermelerini zorunlu görmekte ve böylece devlet otoritesini hayata yaymayı ve güçlendirmeyi amaçlamaktadır.²⁴⁵

²⁴¹ Aynı yer, s. 7.

²⁴² Peker, “Disiplinli Hürriyet”, s. 177-179; Peker, *İnkılap Dersleri*, s. 46.

²⁴³ Peker, “Disiplinli Hürriyet”, s. 179.

²⁴⁴ *Medeni Bilgiler II*, s. 289.

²⁴⁵ Aynı yer, s. 229, 233, 298, 337; Recep Peker, “Halkevleri Açılma Nutku”, *Ülkü*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1933, s. 8. Bu yönde değerlendirmeler için bakınız: H. Emre Bağçe, *Official State Ideology*, s. 132-133.

Peker'e göre devlet otoritenin sağlanması için toplumsal boyutta da atılması gereken önemli bir adım söz konusudur: Devlete, onun otoritesine ve yasalara itaatkar bir toplumsal alan, toplumsal düzen inşa edilmesi. Bu konuda Peker şu değerlendirmede bulunmaktadır:

Toplumun varlığını korumak için zorunlu olan kanunlara uyan, devlet otoritelerine, devlet düzenine ve milli şef'e güvenip itaat eden disiplinli bir toplum inşa etmek istiyoruz.

...Tarihsel ölçekte, yüzyıllık dönemler, bir kış günü gibi çok kısadır. Özgürlükle disiplin arasında bir denge kuramayan uluslar, bu kısa günün içerisinde büyük meselelerle sarsılmaktan bir an bile kendilerini kurtaramazlar.²⁴⁶

Peker devlet otoritesine bağlı, uyumlu bir toplumun niteliğiyle ilgili olarak da şu ifadeleri dile getirmektedir:

Her bir ferdinin ruhunun sevgi, saygı ve itaatle kalıbına sokulduğu, bu kalıplarla birbirlerine ve devlete bağlandığı bir ulus olmak istiyoruz.

.... Düzensizliğin yıkıcı ve ölümcül etkilerinden, millete ihanetten, en güçlü toplumları bölen, parçalayan isyan ve itaatsizlikten uzak duran yeni bir ulus inşa etmek istiyoruz.

Disiplinli hürriyet! Bu ifade, Cumhuriyet Halk Fırkası evlatlarına, Halkevleri'nde her gün biraz daha yetişip açılan memleket çocuklarına ve bütün vatandaşlara "mot d'ordre" (parola) olmalıdır.²⁴⁷

Peker özgürlüklerin disipline edildiği, merkezi otoriteye ve onun kanunlarına itaat ve izlemenin öne çıkarıldığı bir toplumsal düzlemin, devlet otoritesini sağlamlaştırmak ve güçlendirmek için önemine dikkat çekmektedir. Başka bir deyişle Peker, toplum ve bireyler üzerinde devlet takip ve denetiminin artırılması, eğitim, kültür, toplum alanlarında devletin görünür hale getirilmesi yoluyla devlet gücünün artırılmasına omuz vermektedir.

Peker'e göre güçlü / merkezi otoriteyi sağlamak üzere atılması gereken bir diğer önemli adım, siyasal sistem alanıyla ilgilidir. Siyasal sistem alanında yapılması gerekli olan husus, denetimsiz, muhalefetsiz bir yönetime, mutlak bir iktidara imkan veren bir sistemin geliştirilmesidir.

Peker, güçlü merkezi otorite ile ilgili olarak, hükümetin parlamento tarafından denetimi ve kontrolünün, devletin çalışmasını ve yönetimin gücünü zayıflatacağını belirtmektedir. Denetimsiz güçlü bir yönetimin önemine dikkat çeken Peker ayrıca çok partili bir siyasal sistemin, ülkede yönetim ve politika birliği

²⁴⁶ Peker, "Disiplinli Hürriyet", s. 177-179.

²⁴⁷ Aynı yer, s. 180.

üzerinde ayrıca ulusun ilerleme projesinde olumsuz, yıpratıcı bir etkiye sahip olacağını öne sürmektedir.²⁴⁸

Sonuç itibarıyla, Peker'in, güçlü devlet otoritesi ve toplumsal düzen / istikrar arayışları içerisinde milliyetçilik ve devletçilik ilkelerinden beslenen bir düşünce çizgisinde yürüdüğü söylenebilir.

d. Ulusal birlik ya da “uluslaşma – devletleşme”

“Ulusal birlik ve bütünlük,” resmi ideolojinin bir diğer kurucu unsurudur. Zira resmi ideolojiye göre ulusal birlik, devleti koruyan ve güçlendiren en önemli sosyo-politik durumu ifade etmektedir. Bunu, açık bir şekilde Peker'in söylemlerinde görmek mümkündür. Peker'e göre devletin kurtuluş reçetesi, güvenlik formülü ulusal birliğin sağlanmasından ve korunmasından geçmektedir. Ulusal birliği sağlamaya yönelik her adım, aslında devleti koruma, güçlendirme amacı taşımaktadır.²⁴⁹ Dolayısıyla devletin güvenliği ve korunmasıyla “ulusal birlik-bütünlük” kavrayışı arasında sıkı bir bağ söz konusudur. Peker'e göre fertlerin oluşturduğu kalabalık kitlenin yani ulusun aralıksız devam eden hayat mücadelesi içinde daima muvaffak olabilmesi, her kavgadan daima üstün çıkması için düşüncede, harekette bir ve birleşik olmak gereklidir.²⁵⁰

Şu ifadeler ulusal birliğin, Peker tarafından devletin güçlendirilmesi için temel bir enstrüman olarak algılandığını göstermektedir:

*Arkadaşlar; ortada gözle görülmeyen ulusal bir kuvvet vardır. Bu, gözle görünmez, elle tutulmaz, eni boyu ölçülmez bir şeydir. Fakat insanlığın medenî yaşayışında promotör olan, tutan, koruyan, alıp götüren maddî ve manevî her işte devletlere destek olan en büyük tılsım bu kuvvettedir. Bu, ulusal birlik kuvvetidir. Biz bu kuvveti her gün biraz daha besleyeceğiz.*²⁵¹

Bu ulusal birliği geliştirme, besleme ve pekiştirme yolunun güzergahını, resmi ideolojinin altını çizdiği üç temel hamle, üç temel politika şekillendirmektedir. Ve bu üç politika Peker'in söylemleri içerisinde de kendisini göstermektedir.

Söz konusu hamle ve politikalar *etnisite, sosyal doku ve siyasal sistem* alanlarını kapsamakta ve bu üç alanın ulusal birlik ekseninde dizayn edilmesini

²⁴⁸ *İnkılap Dersleri*, s. 17-19.

²⁴⁹ Aynı yer, s. 45-46.

²⁵⁰ Aynı yer, s. 46.

²⁵¹ *Peker'in Söylevleri*, s. 24.

amaçlamaktadır. Dolayısıyla söz konusu hamle ve politikaların, milliyetçi, halkçı, cumhuriyetçi bir karakter taşıdığı görülür.

Bu politikalardan ilki, “ortak etnisite / ulus vurgusu” üzerinden birleştirici bir ulus kimliği ve ulus bilinci geliştirmeye yöneliktir. Başka bir ifadeyle, farklı etnik kökenlerden gelen toplum kesimlerini, siyasal otorite tarafından inşa edilen etnik bir aidiyet, bir Türk ulusu bilinci, Türklük fikri etrafında birleştirmek, resmi ideolojinin ulusal birlik kapsamında izlediği en önemli politik yaklaşımdır. Söz konusu bu politik yaklaşım, resmi ideolojinin söylemsel çerçevesine milliyetçi bir çizginin yerleşmesini ifade etmektedir.

Recep Peker’e göre ortak ulus bilinci, milliyet duygusu, Anadolu coğrafyasını dört taraftan saran her türlü yıkıcı, tahrip edici, “zehirli” cereyanlara, politik propagandalara karşı Türkiye halkını koruyucu, birleştirici bir kilit rolü üstlenmektedir. Peker’in şu sözleri, resmi ideoloji içerisinde, ulus bilincinin yani milliyetçiliğin işte bu koruyucu önemine, birleştirici işlevine işaret ediyor:

*Coğrafya bakımından Türkiye dünya içinde öyle bir vaziyettir ki şimalden, cenuptan, doğudan, batıdan her taraftan, her çeşit rüzgârlar bizim üzerimizden geçer. Yurdumuz için coğrafi bakımından bu her cereyana maruz kalış hali, fikir, politika propagandaları bakımından da aynıdır. Anarşist, marksist, faşist, hilafetçilik ve beynelmilelcilik propagandaları ve buna benzer birçok propagandalar hep üstümüzden geçer. Bütün bunlar karşısında Türkiye ancak sıkı bir ulusçuluk imanına sarılmış olmaktır ki biri ötekini besleyen zehirli cereyanlara karşı kendini koruyabilsin. Bu cereyanlar karşısında Türkiye halkını korumak için şimdiye kadar partinin ana vasıflarından biri olarak sayılan ulusçuluk kilidi ile Türkiye’nin kapısını sımsıkı kapamak için bu vasıf da devlete mal olacaktır.*²⁵²

Diğer taraftan ortak milliyet / etnisite vurgusu taşıyan, birleştirici bir ulus kimliği ve ulus bilinci inşasına yönelik söz konusu politik hamleler, aslında son derece olumsuz bir tutumu beraberinde getirmektedir: Ülke içerisinde yer alan farklı etnik kimliklerin üzerinin örtülmesi.

Bugünkü Türk milleti siyasi ve içtimai camiası içinde kendilerine kürtlük, çerkezlik ve hattâ lazlık ve pomaklık gibi fikirler telkin edilmiş olan vatandaşlarımızı kendimizden sayarız. Mazinin karanlık istibdat devirlerinden kalma bir miras olan ve uzun tarihî tekallübün mahsulü bulunan bu yanlış telakkileri hulusla ve samimiyetle düzeltmek vazifedir.

²⁵² Aynı yer, s. 10.

... Hristiyan ve Musevî vatandaşlar için de aynı açıklıkla fikirlerimizi söylemek lâzımdır. Fırkamız bu vatandaşları da ...dil ve emel birliğinde iştirak kaydı altında tamamen Türk olarak kabul eder.²⁵³

Peker'in bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere, resmi ideoloji tarafından, söz konusu etnik köken farklılıkları, etnik çoğulluk ve dolayısıyla bunlara bağlı kültürel farklılıklar pek tanınmamaktadır. Çünkü sayılan etnik nitelermelerin gerçekliği ve meşruiyeti kabul edilmemektedir. Aksine bunlar dışarıdan telkin edilen aldatıcı fikirler olarak görülmektedir.²⁵⁴

Ulusal birlik ve bütünlüğü sağlamaya yönelik politik hamlelerden ikincisi, sınıflaşmanın, sınıf çatışmasının reddedilmesi ve ahenkli, organik bir toplum yapısının inşa edilmesidir. Uyumlu, iç içe geçmiş bir sosyal dokunun geliştirilmesidir. Söz konusu bu politik yaklaşım, resmi ideolojinin söylemsel çerçevesine halkçı bir çizginin yerleşmesini ifade etmektedir.

Resmi ideolojinin söylemsel çerçevesine bakıldığında, ulusal birlik bağlamında altı çizilen en önemli hususlardan birisi, toplumun sınıflı bir toplum olmadığı ifadesidir. Peker'in bu konuda son derece belirgin ifadeleri vardır:

Türkiye'de sınıf yoktur, cins yoktur, imtiyaz yoktur.

*Mıntaka menfaati, derebeylik, ağalık, aile, cemaat imtiyazı fikirleri yoktur. Türkiye'de değer ancak bilgi üstünlüğü, kapasite ve çalışma ile yükselebilir.*²⁵⁵

İfadelere bakıldığında, sınıfların varlığının, sınıf çatışmalarının ve sınıf temelli imtiyazların açıkça reddedildiği görülür. Peker'e göre sınıflar bir ülke içerisinde parçalanma, düşmanlık, karışıklık ve anarşi unsuru olarak öne çıkmaktadır. Zira sınıflaşma, gelecekleri ve mutlulukları ortak olan toplumsal parçaların, sosyal çevrelerin birbirinden kopması, ayrılması ve çatışmasını ifade etmektedir. Bu çatışma, ulusal birlik gibi son derece büyük ve kutsal bir fikrin yanında, hiçbir değeri olmayan, teferruat kabilinden, yapay, aldatıcı, zehirli istek ve heveslerden kaynaklanmaktadır. Ve bu çatışma, milleti ayakta tutan dinamik güçlerin birbirlerini yok etmeleri, zayıflatmaları anlamına gelmektedir. Dahası, milletin çözülmesi, dağılması, çökmesi, uçurumun kenarına dayanması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla sınıf çıkarlarının devlet eliyle dengelenmesi ve bu şekilde bir sosyal

²⁵³ C.H.F. Programının İzahı, s. 6-7.

²⁵⁴ Bu yönde değerlendirmeler için bakınız: Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*, Cilt: 3, Üçüncü Baskı, İstanbul: Deniz Yayınları, 2008, s. 114.

²⁵⁵ Peker'in Söylevleri, s. 11.

düzenin sağlanması gerekmektedir. Peker aşağıdaki ifadelerinde bu durumu dile getirmektedir:

Filhakiyka biz memleketin saadetini, vatandaşların birinin menfaati ötekini yok eden sınıf zihniyetinin hakimiyeti altında yaşamamasında görüyoruz. [...] Cumhuriyet Halk Fırkası, tek vatandaşın olduğu kadar çalışma zümrelerinin hususî menfaatlerinin de devletin ve memleketin umumî menfaati çerçevesi içinde temin olunabileceğine kanidir. Bütün dünyada görülen misallere bakarsak sınıflaşmak fikri insafsız, ihtiraslı ve taassuplu bir sınıf mücadelesini ve bu da vatandaşların mütemadi çatışmasını doğuruyor. Bu çatışma bir devletin yaşamasında ve tehlikelerden korunmasında en büyük kuvvet olan millî birliği ve milliyet fikirlerini yavaş yavaş tahrip ediyor. ... Millî kuvvetlerin beyhude yere israfına sebep oluyor. Bu sebeple biz sınıflaşmayı reddediyor ve bunun yerine milletçe kütleleşmek fikrini müdafaa ediyoruz.²⁵⁶

Peker'in açıklamalarına bakıldığında, resmi ideolojinin söylemsel çerçevesi açısından şu hususun altını çizmek gerekiyor: Resmi ideolojinin sınıfsız, imtiyazsız, çatışmasız organik bir toplum vurgusu; toplumsal / sınıfsal konum ve çıkar farklılıklarının üzerini örtme, törpüleme hamlesi, aslında tek ulus olma (Peker'in deyimıyla uluslaşma) düşüncesinin tamamlayıcı bir parçasıdır. Kaba, sert, soyut ulus ve ulusal kimlik vurgusunun inceltilmiş, yumuşatılmış, gündelik / pratik hayat düzeyine indirilmiş avami, fantastik bir versiyonudur. Kısacası, üretim ilişkileri açısından toplumun orta yerinden geçen aktif fay hatlarının söndürülmesi, soğutulmasıdır.

Daha basit bir ifadeyle, ulusal birliğin, öncelikle ulusal / etnik bir kimlik vurgusu üzerinden teorik bir zeminde inşa edilmesi; ardından teorik olarak geliştirilen bu ulusal kimliğin / bilincin, gündelik pratiklerle ("ulus için, devlet için çalışmak"), toplumsal düzeyde tekrar tekrar üretilmesidir. Peker'in aşağıdaki ifadeleri bu durumu özetler niteliktedir:

Binaenaleyh sınıf kavgası, tahakküm, imtiyaz zihniyetlerini kökünden silen bir zihniyet, bu memleketin zihniyetini tamamlayacaktır. Ancak bizim istediğimiz ve anladığımız manada halkçı olmaktır ki milliyetçiliği en temiz ve saf bir değere çıkarır. Sade milliyetçilik Türk vatanının sınırı içinde dil birliği, kültür birliği ile mazi hatıralarına ve gelecek zamanın emellerine bağlılıkta birleşme yapar. Fakat ...içinde, sınıf, imtiyaz çarpışmaları kopmayan yani halkçı bir duygu ile birleşmemiş olan bir ulus yığını hak ve şerefte müsavi teklerden kurulmuş bir ulusal birlik kitlesi vücade getiremez.²⁵⁷

²⁵⁶ C.H.F. Programının İzahı, s. 7-8. Ayrıca Bakınız: Peker, "Uluslaşma-Devletleşme", s. 3; *İnkılap Dersleri*, s. 46-47, 54.

²⁵⁷ Peker'in Söylevleri, s. 11.

Peker'e göre millet ve milliyet mefhumlarını kavramış vatandaşların kütleleşmesi ancak bu mefhumların halkçılık zihniyeti ile yani sınıfsız bir toplum anlayışı ile incelenmesi, saflaşması sayesinde mümkün olabilir.²⁵⁸ Fakat burada şu noktayı da gözden kaçırmamak gerek: Peker'e göre milliyetçi duyguların, ulus bilincinin gelişmediği bir ortamda, sadece sınıfsız bir toplum ile de ulusal birlik sağlanamaz. Sınıfsız bir toplum, ancak bir ulus bilincine, milliyetçi duygulara / heyecana sahip olduğu zaman ulusal birlik sağlanabilir.²⁵⁹

Dolayısıyla sınıflaşmaların ve sınıf çatışmalarının reddedilmesindeki en temel amaç, ulus bilincinin, ulusçu duyguların güçlendirilmesi ve bu şekilde ulusal birliğin inşa edilmesidir. Bu da sürekli olarak sınıf farklılıklarına karşı "ulusun, ulusal birliğin" ve "memleket menfaatleri"nin öne çıkarılmasına yol açmaktadır. Bu doğrultuda, toplumsal ilişkilerin sınıf çatışması ekseninde değil de dayanışmacı bir form içerisinde düzenlenmesi, sonuç itibarıyla toplumdaki tüm parçaların, çevrelerin ulusal bir blok olarak (yabancı, zararlı, beynelmilel fikirlerden, çıkar çatışmalarından etkilenmeyen bir ulusal blok olarak) ulusal birlik / bütünlük ruhuyla birleştirilmesini ve güçlü, güvenli, yeni bir devletin inşa edilmesini amaçlamaktadır.²⁶⁰

Toparlanacak olursa, Peker'in sözlerine de yansıdığı şekliyle resmi ideoloji için toplum düzeyinde ulusal birliği sağlamak üzere takip edilmesi gereken en önemli politika, farklılıkların, çeşitliliklerin (etnik, dini, kültürel, toplumsal / sınıfsal farklılıkların) törpülenmesi, üzerinin örtülmesi ve topluma tek boyutlu bir form kazandırılmasıdır. Kısacası organik, ahenkli bir ulus toplum inşa edilmesidir. Peker'in şu ifadelerinde ulusal birlik etrafında kurgulanan organik bir ulus toplum yapısını görmek mümkündür:

Sosyal bünye bir biyolojik bünye gibidir. En yüksek sağlık halindeki vücutlarda bile bazı zararlı mikroplar yaşar. Fakat bünye toptan sıhhatli olunca, sağlığı koruyan müspet mücadele unsurları bu mikropların zararlarını büyütmesine meydan vermez.

*Bir sosyal bünye içinde yanlış düşünlü, kara görüşlü bir avuç insan, büyük varlığın temiz ve ileri yaşayışındaki kuvveti bozamaz. Biz sosyal varlığımıza, bu genel görüşle bakarız. Ve bu bakış bize, varlığımızın sağ –esen- içinde her fenalığı yok edecek kadar kuvvetli olduğunu gösterir.*²⁶¹

²⁵⁸ C.H.F. Programının İzahı, s. 7.

²⁵⁹ Peker'in Söylevleri, s. 11. Bu yönde değerlendirmeler için bakınız: H. Emre Bağce, *Official State Ideology*, s. 135.

²⁶⁰ Peker'in Söylevleri, s. 11.

²⁶¹ Recep Peker, "Kubilay Abidesi'nin Açılması", *Ülkü*, Cilt: 4, Sayı: 23, İkinci Kanun 1935, s. 375.

Fakat söz konusu ulusal birlik ve güçlü devlet politikası için bu kadarı yeterli değildir. Bu kapsamda yapılması gereken üçüncü politik hamle vardır: Siyasal sistem düzeyinde de ulusal birliğin gerçekleştirilmesi. Etnik köken ve sosyal doku düzeyinde kurgulanan monolitik, tekil yapının yani ulusal birliğin, siyasal sistem düzeyinde yani devlet katmanında da gerçekleştirilmesi / kurgulanması.

Esas itibariyle resmi ideolojinin söylemsel çerçevesi içerisinde ulusal egemenlik ve siyasal rejim (cumhuriyet) parametresiyle de bağlantılı olan bu husus (siyasal sistem), aynı zamanda ulusal birlik tezi açısından da dikkate alınmaktadır. Tıpkı diğer iki liderde olduğu gibi Recep Peker'in söylemlerinde de ulusal birlik kaygısının üçüncü bir boyutu olarak siyasal sistem meselesinin üzerinde durulmaktadır.

Konuyla ilgili olarak Peker, öncelikle çoğulculuk, muhalefet ve çok partili bir siyasal sistemi, açık bir şekilde “ulusal birlik” için ve devletin bekasını / ilerlemesini sağlayacak güçlü merkezi yönetim için (yıpratıcı, zayıflatıcı bir) “tehdit” olarak görmektedir. Zira çoğulculuk ve çok partili sistem, toplumda düzensizliğin, kargaşa ve anarşinin yolunu açmakta, millet meselelerini çözümsüzlüğe sürüklemektedir. Dolayısıyla Peker'in gözünde çoğulculuğun ve çok partili siyasal sistemin yani muhalefete yer açan, devlet yönetimini denetlemeye imkan veren, devletin gücünü parçalayan bir siyasal yapının reddedildiği söylenebilir.²⁶²

Bu noktada resmi ideolojinin söylemsel çerçevesi içerisinde, siyasal sistemin ulusal birliği, ulusal düzeni ve ulusun gücünü koruyacak, güçlendirecek biçimde kurgulanmasına öncelik verildiği söylenebilir. Biraz açılacak olursa, resmi ideoloji tarafından, ulusal birlik bağlamında tek partinin egemen olduğu, tek parti etrafında dizayn edilmiş ve güçlü merkezi yönetimin öne çıkarıldığı bir siyasal sistem benimsenmektedir. Başka bir ifadeyle resmi ideoloji, tek parti elindeki devlet yönetiminin kanunlar ve yargı karşısında üstünlüğüne, (yürütmenin meclis ve yargı karşısında mutlak üstünlüğüne) ve kuvvetler birliğine dayalı bir siyasal sisteme yaslanmaktadır.²⁶³ Peker'den yapılan aşağıdaki alıntı bu durumu ortaya koymaktadır:

²⁶² *İnkılap Dersleri*, s. 17-19, 25-26,47, 88. Bu yönde değerlendirmeler için bakınız: H. Emre Bağce, *Official State Ideology*, s. 126.

²⁶³ Tam da burada, ulusun egemenliğine dayalı bir siyasal sistemin (cumhuriyet) esas itibariyle ulusal birlik tezi etrafında içerik kazandığı; dolayısıyla kuvvetler birliğine, güçlü merkezi yönetime, yürütmenin mutlak üstünlüğüne dayalı olarak şekillendiği söylenebilir. Bu noktada, resmi ideoloji tarafından cumhuriyet rejimi, kuvvetler ayrılığı yoluyla keyfi yönetimin önlenildiği bir siyasal

*Fırkamız Cumhuriyetsiz bir Türkiye'nin yaşamasını mümkün görmediği kadar, memleketimiz için vahdeti kuvadan ayrılan cumhuriyet idaresini de payidar ve muvaffak telakki etmiyor.*²⁶⁴

Sonuç itibariyle resmi ideoloji, ulusal birlik tezi etrafında bir toplum - devlet bütünleşmesi kurgulamaktadır. Başka bir ifadeyle ulusal birlik bağlamında mekanik olarak bir devlet-parti-toplum hattının inşa edilmesi söz konusudur. Bir tarafta toplumun etnik ve sınıfsal olarak tek blok halinde bir araya getirildiği (toplumun bir ulus bloku altında toplandığı), diğer tarafta devlet mekanizmasının tek parti ile eklemlendiği, final sahnesinde de tek bloklu toplumun bu parti / devlet blokuna bağlandığı bir program ortada durmaktadır.

*Türkiye'de bir tek milli parti vardır. Bizim partimiz, Cumhuriyet Halk Partisi.. Parti bütün çalışmalarında bu vazife üzerinde uyanık ve ayakta bulunur. Parti her yıl bütün cihazlarıyla ulusun içinde çalışır.*²⁶⁵

*Türkiye'de Parti, yurdun tek Ulusal Partisi, devleti ve ulusu birbirine bağlar. Parti, devletin üstünde değil, devletle beraberdir. Rejimin prensipleri Partinin bağrından doğmuştur. Parti, bütün devlet çalışmalarında bu prensipler çizgisi içinde devletle fasılasız ve en sıcak bir samimilikle el ve işbirliği yapar.*²⁶⁶

Peker'in de tarihi ve dünyayı “mücadele ve çatışma” etrafında kavradığı ve buradan hareketle de söylemlerinde ulusal birliğe ilişkin yoğun bir vurgunun bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla ulusal güvenlik bağlamında ele alınan bu kavramın içeriğinin yine güvenlik bağlamında şekillendiğini söylemek mümkündür.

e. Ulusal ilerleme ve inkılap yolunda

Resmi ideolojinin söylemsel çerçevesi içerisinde ilerleme ve inkılap kavrayışı da kurucu bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, ilerleme ve inkılap düşüncesine, resmi ideolojiye rengini ve muhtevasını kazandıran söylemsel fay hatlarından birisi olarak bakılabilir. Resmi ideolojinin söylem dünyasının biçimlenmesinde önemli bir konuma sahip olan Recep Peker'in söylemlerinde bu fay hattının önemli bir yer tuttuğu görülür. Peker, ilerleme / inkılaplarla ilgili görüşlerinde ana hatlarıyla güvenlik – ilerleme / inkılap ilişkisi, inkılap alanları,

mekanizma / model olarak görülmüyor. Aksine merkezi yönetimi güçlendiren bir kuvvetler birliği modeli olarak kurgulanıyor. Bu yönde değerlendirmeler için bakınız: H. Emre Bağce, *Official State Ideology*, s. 138, 164.

²⁶⁴ C.H.F. Program İzahı, s. 5.

²⁶⁵ Recep Peker, “Uluslaşma Devletleşme”, s. 5.

²⁶⁶ Aynı yer, s. 7.

ilerleme sürecinde dini düşünce ve telakkilerin durumu ve son olarak ilerleme / inkılap programının korunması sorunları üzerinde durmaktadır.

Bu kapsamda Recep Peker'in görüşlerinde devletin güvenliği, varlığı ve bekası ile inkılaplar arasında yoğun bir ilişkinin kurulduğu görülür. Peker'e göre inkılaplar ve ilerleme hamleleri olmaksızın Türkiye'nin tam kurtuluşu, bağımsızlığı sağlanamaz ve devlet yaşamını sürdüremez. Dolayısıyla güvenliğe dönük bir perspektif içerisinde yürütülen ilerleme politikaları memleket için hayati bir konuma sahiptir:

*Vatanın bugünkü tam kurtuluşunu ve milletin şerefli bir içtimâî heyet olarak istikbale gidişini inkılâp semerelerine medyunuz. İstilâ ordularının memleketten kovulmasına, hattâ muahedelerle kazanılan istiklâlin mahfuz kalmasına rağmen, inkılâbı tahakkuk ettirilmemiş bir Türkiye'nin yaşaması ve kurtulması mümkün olamazdı.*²⁶⁷

Söylemlerine bakıldığında, ilerleme / inkılap alanları yani ilerleme ve inkılap politikalarının uzandığı sınırlar, Peker'in üzerinde durduğu bir başka ana başlığı oluşturmaktadır. Toplumsal örgütlenmeden kültürel dokuya, eğitim ve hukuk sisteminden siyaset düzlemine uzanan geniş bir değişim ve yenilik dalgası, söz konusu ilerleme ve inkılap politikalarının nüfuz ve tahkim alanını gözler önüne sermektedir. Dini temelli hukuk ve eğitim kurumlarının dönüştürülmesi, dini temelli toplumsal / kültürel kurumların kaldırılması; geleneksel giyim tarzına ilişkin düzenlemeye gidilmesi; eğitim, kültür hatta ideoloji boyutu bulunan alfabe reformuna gidilmesi; siyasal alanda, devletin siyaset düzleminin değiştirilmesi; imparatorluk ve hilafet temelli kurum ve meşruiyet zemininin yerini ulusal egemenliğe, cumhuriyete bırakması işte bu nüfuz ve tahkim alanının sınır hatlarını işaretleyen temel adımları ifade etmektedir:

*İnkılâbın en büyük ve en kıymetli eseri cumhuriyettir. Fakat bu büyük eserin yanında yeni medenî kanunun ve adli kanunların yapılması, şerî mahkemelerin, medreselerin kaldırılması, tek mahkeme ve tek mektep usullerinin konması, dervişliğin men edilmesi, tekke ve türbelerin kapatılması, şapka giyilmesi ve nihayet yeni Türk harflerinin kabul olunması, hiç biri ötekenden ehemmiyetsiz olmayan ve her biri diğerini tamamlayan bir sıra inkılâp semereleridir.*²⁶⁸

Peker'in dile getirdiği bu inkılap adımları, bir ulus olarak ilerleme fikrinin seyri, amacı, temel meselesi konusunda açık işaretler taşımaktadır. Ki bu işaretler

²⁶⁷ C.H.F. Program İzahı, s. 15.

²⁶⁸ Aynı yer, s. 15.

aslında Recep Peker'in ilerleme ve inkılaplar konusunda üzerinde durduğu bir başka ana temayı da gün yüzüne çıkarmaktadır: İlerleme sürecinde dini düşünce ve kurumların durumu. Peker'e göre dini düşüncenin memleket işlerinde etkili ve belirleyici olması, Türkiye'nin uzun asırlar felaket sağanağına, gazap şimşeklerine uğramasına yol açmıştır. Dolayısıyla dini düşünceye dayalı kurum ve normlar, geleneksel yapılar memleketin tarih nehrinin öte yakasında kalmasının, peşini bırakmayan yenilgilerin, başında dönen ıstırapların müsebbibidir:

*Din telâkkilerinin memleket işlerinin tanziminde tesiri haiz olması yüzünden birçok devletler gibi Türkiye de uzun asırlar pek çok zararlar görmüştür. Bu sebeple vatanımızın maziden kalma büyük dertleri tedavi olunurken ilk alınan inkılâp tedbirleri arasında din ile dünya işlerini birbirinden ayırmağa Fırkamız büyük ehemmiyet vermiştir. Bugün Türkiye'de din telakkisi her tek vatandaşın kendine ait vicdanî ve şahsî bir mesele halindedir.*²⁶⁹

Bu bağlamda Peker'e göre referans kaynakları din olan norm ve kurumların toplumsal sahnenin gerisine / dışına alınması, memleketin kaderini etkileyecek bir "yol ayrımı"nı, "son çıkış"ı ifade etmektedir. Böylelikle toplumsal ve siyasal hayatın kendi içkin şartları içerisinde formüle edilmesi ve çağdaş medeniyete özgü normlarla düzenlenmesi mümkün olacaktır. Dolayısıyla bu hamleler, Peker tarafından "asırlık dertler, kronik sorunlar" adına bir "kökten çözüm," bir "kurtuluş formülü," bir "çıkış güzergahı," bir "sihirli reçete" olarak görülmektedir. Çünkü Peker'in gözünde, ilerleme fikri ve inkılap politikaları ile dini kaynaklı yapı, kurum ve normlar bir arada bulunamayacak şeylerdir:

*Dinî menkulatı hayata hâkim kılan medreselerin ve şeriat kaidelerinde dünya meseleleri hakkında hükümler veren şeri mahkemelerin kaldırılması, hurafeden uzak muasır mektep tahsilinin yeni nesle tatbiki, memleketin hakikî kurtuluşunu temin etmiştir. Bu sayede Türkiye'nin medenî siması birçok Avrupa devletlerinin üstünde mümtaz bir asaletle parlamaktadır.*²⁷⁰

Peker'in düşünce dünyasında, dini / geleneksel düşünce, ulus etrafı yeni bir toplum ve siyaset yapılanmasının önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla Peker'e göre "Türkiye'de din telakkisinin hududu yurttaş vücudunun cildini aşamaz." Onun ne sosyete, ne yönetim, ne de politikada yeri yoktur. Din sadece bir vicdan işidir, asla bir devlet işi değildir.²⁷¹

²⁶⁹ Aynı yer, s. 14.

²⁷⁰ Aynı yer, s. 15.

²⁷¹ Peker, "Uluslaşma-Devletleşme", s. 3.

Peker'in görüşlerinden yansıyan resmi söyleme göre, dini düşüncenin dünya işlerine karıştırılmaması, dini norm ve kurumların toplumsal sahneden kaldırılması yönünde geliştirilen politikada etkin ve operasyonel rol laiklik kavramına aittir. Zira kavram, geleneksel düşünce dünyası ve onun referans kaynakları ile çağdaş düşünce ve referansları arasında sınır çekme aracı olarak öne çıkmaktadır.²⁷²

Fakat Peker'e göre laiklik asla dinsiz olmak veyahuts dinsiz olmayı istemek demek değildir. Çünkü din vicdani bir meseledir. Vatandaşların iç dünyalarında başlayan ve yine orada biten bir duygudur. Vicdani sınırlar içerisinde kalan dini düşünceye devletin, siyasetin, resmi söylemin her hangi bir husumeti söz konusu değildir. Dolayısıyla kendi iç dünyasında samimi dindar olan bir vatandaş, bu vicdanî kanaatine sadakatle bağlı kalmakla beraber dış dünyada samimî surette laik olabilir.²⁷³ Resmi söylem açısından siyaset ve toplum zeminini steril hale getirmeye, dini kamusal alanda görünmez kılmaya dönük bu “dışlayıcı yaklaşım” etrafında laiklik, bir tür siyaset alanı, iktidar ve egemenlik sahası, bir çeşit “aranan toplumsal ve kültürel kimlik” olarak tanımlanmaktadır.

Peker'in ilerleme / inkılap fikrine ilişkin söylemleri arasında belirleyici olan bir başka kritik konu, inkılapların yani inkılaplar etrafında gerçekleştirilen sosyal, siyasal, kültürel, hukuki yeniliklerin korunması ve müdafaası meselesidir. Ona göre genel sekreteri olduğu ve devlet mekanizmasını, dolayısıyla toplumun kaderini elinde bulunduran Parti, bu inkılapların korunmasında anahtar role sahiptir. Ve Parti ilerleme fikrinden, inkılap politikalarından zuhur eden temel “ilkelere sadakati” ve o “ilkelerin savunulmasını” kendisi için zorunlu bir amaç saymaktadır:

*Fırkamız milletimizin birçok fedakârlıklarla yaptığı bütün bu inkılâplardan doğan ve inkişaf eden prensiplere sadık kalmayı ve onları müdafaa etmeyi esas tutar.*²⁷⁴

Peker bu ifadeyle memlekette değişim ve yenilikleri öne çıkaran ilkelerin ve bu ilkeler etrafında şekillenen resmi söylemin, Parti'nin siyasi duruşu üzerinden kurumsal bir kimlik haline dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca Peker'in bu yaklaşımı, güvenlik cephesi ile ilerleme cephesi arasındaki zorlu uçurumda şekillenen bir resmi ideoloji söylemini ifade etmektedir. Güvenlik bariyerleri ile ilerleme duvarı arasında biçim kazanan bir devlet aygıtını, toplum örgüsünü ve

²⁷² C.H.F. Program İzahı, s. 14-15.

²⁷³ Aynı yer, s. 14.

²⁷⁴ Aynı yer, s. 15.

siyaset sahnesini anlatmaktadır. Tersten bir bakışla bu yaklaşım, devlet aklını, toplum dokusunu, kültürel sembolleri içerisine alan ve harareti sürekli yükselen, zirvelerde dolaşan, gerilim rekorları kıran “güvenlik – ilerleme” sarmalına işaret etmektedir.

B. Resmi İdeolojinin Kurumsal Çerçevesi

Söylemsel hatları M. Kemal Atatürk, İsmet İnönü ve Recep Peker’in söylev, demeç ve yazıları etrafında biçimlenen resmi ideoloji, kurumsal çerçevesini yine bu üç kurucu ismin belirleyici olduğu kurumsal süreçlerde kazanmıştır.

Bu sürece bakıldığında resmi ideolojinin kurumsal çerçevesinin biri siyasal diğeri hukuki iki farklı vadiide / düzlemde şekil kazandığı görülür. Erken Cumhuriyet döneminde devlet mekanizmasını ve siyasal iktidarı tek başına elinde tutan Cumhuriyet Halk Partisi’nin Nizamname ve Programları bu vadinin ilkinin oluştururken, 1924 anayasası ve o anayasada yapılan değişiklik maddeleri ise ikincisini oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle, resmi ideoloji için 1923 - 1935 aralığında CHP Nizamname ve Programlarıyla şekilleniş sürecini ve ardından 1937’de CHP metinlerinden devletin kurucu metni olan anayasaya aktarılış aşamasını kapsayan bir kurumsal çerçeve serencamı söz konusudur. Dolayısıyla CHP Programları ve 1924 Anayasası (orada 1937 yılında yapılan değişiklik maddeleri), resmi devlet ideolojisinin kurumsal hatlarını belirleyen iki kurucu metin veya kurumsal anlamda iki “locus classicus” olarak ortada durmaktadır.

1. CHP Nizamnameleri / Programları ve resmi ideoloji

a. Tarihi seyir: Temel ilkeler ve kurumsal çerçeve

Erken cumhuriyet dönemi Türkiye’sinin siyasal ve toplumsal hayatına damgasını vuran CHP Parti Nizamnameleri / Programları, Türkiye’de resmi devlet ideolojisinin kurumsal kalıplarını kazanmasında belirleyici bir yere sahiptir. Bu siyasal metinler, cumhuriyetin başından başlayarak resmi ideolojinin yavaş yavaş oluşan kavramsal / kısmi bir içerikten zamanla bütünlüklü, ilkesel ve kurumsal bir muhteva ve karaktere uzanışının / evrilişinin tarihsel hikayesini ifade etmektedir. Kestirmeden söylenirse, bu metinlerde kavramsal bir zeminden kurumsal ve ilkesel

bir çerçeveye intikalın tarihi ve izleri saklıdır. Bu manada ortada ana hatlarını / kırılma noktalarını 1923, 1927, 1931, 1935 yıllarının oluşturduğu, dolayısıyla 1923'ten 1935'e uzanan kapsamlı bir tarihsel yelpaze söz konusudur.

Bu kırılma noktalarından ilkinde, 1923 hattına, bakılacak olursa, burada resmi ideolojinin temel önceliklerinin, bir taraftan tekil, parçalı, tematik ve kısmi, diğer taraftan iç içe geçmiş, kompakt ve kavramsal düzeyde bir kurumsal karakterle ortada durduğu söylenebilir. 1923 Nizamnamesi'nin "Genel Esaslar" bölümünde, özellikle de ilk maddesinde, bu durumu görmek mümkündür:

Madde 1- Halk Fırkası; Cemiyetler kanunu mucibince teşekkül etmiş siyasi bir cemiyettir. Gayesi, millî hâkimiyetin halk tarafından ve halk için icrasına rehberlik etmek ve Türkiye'yi asri bir devlet haline yükseltmek ve Türkiye'de bütün kuvvetlerin fevkinde kanunun velayetini hâkim kılmaya çalışmaktır.

Madde 2- Halk Fırkası nazarında halk mefhumu, herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir müsavata kabul eden bütün fertler halktandır. Halkçılar, hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunları vazetmekteki mutlak hürriyet ve istiklâli tanıyan fertlerdir.

*Madde 3- Halk Fırkası'na her Türk ve hariçten gelip Türk tâbiyet ve harsını kabul eden her fert dahil olabilir.*²⁷⁵

Bu maddelere bakıldığında, 1923 Parti nizamnamesinde resmi ideolojinin halkın egemenliği, çağdaş bir devlet kurulması, ulusal birlik, halkçılık fikri, milliyet vurgusu, parti rehberliği ve kanunların üstünlüğü gibi kavrayışlar üzerine inşa edildiği görülür.

1927 hattına gelindiğinde, resmi ideolojiyi tayin eden kaygı, öncelik ve kavrayışlar burada yavaş yavaş ilkesel düzeyde ve sistematik olarak formüle edilmeye, prensipler etrafında ifade edilmeye başlayacaktır. Ama bir önceki 1923 hattında söz konusu olan kısımlık, kesitsellik hali varlığını sürdürecektir.

Bu bağlamda, 1927 Nizamnamesi'nin "Genel Esaslar" bölümünde yer alan ilk maddesinde CHP "cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi siyasi bir cemiyettir" ifadesine yer verilmektedir.²⁷⁶

İkinci maddede cumhuriyet bir "refah, itibar, ulusal egemenlik ve bağımsızlık, baskıcı yönetimlerden kurtuluş" rejimi olarak tanımlanmakta ve bu

²⁷⁵ CHF Nizamnamesi, Yer Yok, 1923, s.1.

²⁷⁶ CHF Nizamnamesi, Ankara: TBMM Matbaası, 1927, s. 3.

şekilde partinin siyasal perspektifini yönlendiren cumhuriyetçilik ilkesinin kapsamına işaret edilmektedir.²⁷⁷

Üçüncü maddede “fırka; inanç ve vicdanı siyasetten ve siyasetin çeşitli ihtilaflarından kurtararak milletin siyasi, sosyal, ekonomik bütün kanun, kurum ve gereksinimlerini pozitif ve deneysel bilim ve fennin çağdaş medeniyete sağladığı esas ve şekle uygun olarak gerçekleştirmeyi, yani devlet ve millet işlerinde din ve dünyayı tamamen birbirinden ayırmayı en önemli ilkelerinden sayar” ifadesiyle laiklik ilkesine yer verilmektedir.²⁷⁸

Dördüncü maddede “ulusal egemenlikçi, hukuki olarak eşitlikçi, sınıflar üstü, organik toplum” vurgusuyla partinin kurumsal hafızasında halkçılık düşüncesine dikkat çekilmektedir. Hiçbir aile, sınıf, cemaat ve ferdin imtiyazının bulunmadığı bir toplum kavrayışına işaret edilmektedir.²⁷⁹

Beşinci maddede ise dil birliği, duygu birliği ve fikir birliğine dayalı kuvvetli bir vatandaşlık bağına, Türk dilini ve Türk kültürünü bihakkın geliştirmenin önemine değinilmekte ve bu çerçevede kültür ve kimlik ortaklığına dayalı bir millet ve milliyetçilik anlayışına vurguda bulunmaktadır.²⁸⁰

Bu maddeler etrafında resmi ideoloji için kurumsal çerçeveye geçişin en önemli işaretlerini ve izlerini taşıyan 1927 Nizamnamesi’ne hakim temel özellik, kısımlık ve kesitselliktir. İşte bu kısmi, kesitsel durum, 1931’de yerini tamamen bütünlüklü, kurumsal bir çerçeveye, ilkesel bir yapıya bırakacaktır. Zira 1931 hattı, resmi ideolojinin kurumsal anlamda ilk kez ve tam olarak, bütün ilke ve unsurlarıyla ortaya çıktığı tarihsel bir dönemeci ifade etmektedir. CHP’nin 10 Mayıs 1931 tarihli Büyük Kongresi’nde resmi ideolojinin kurumsal sınırları CHP programı düzeyinde tayin edilmiştir.²⁸¹

Bu siyasal metin içerisinde resmi ideolojinin, ilkeler düzeyinde ifade edilen, bütünlüklü, kristalize, konsantre, sistematik, kurumsal bir yapı, kimlik ve çerçeve kazandığı görülür. Başka bir deyişle kurucu liderlerin düşüncelerinde güvenlik, ulusal egemenlik, ulusal birlik ve bütünlük, güçlü merkezi yönetim, ilerleme ve çağdaşlaşma öncelikleri / kavrayışları etrafında şekillenen resmi söylem, artık CHP

²⁷⁷ Aynı yer, s. 3.

²⁷⁸ Aynı yer, s. 3.

²⁷⁹ Aynı yer, s. 4.

²⁸⁰ Aynı yer, s. 4.

²⁸¹ *CHF Nizamnamesi ve Programı*, Ankara: TBMM Matbaası, 1931.

parti programında sistematik ilkeler bütünü çerçevesinde ve kurumsal bir şekilde ifade edilmektedir.²⁸²

1931 Programının giriş bölümünde bu kurumsal çerçeve “yalnız bir kaç sene için değil, istikbale de şamil olan tasavvurlarımızın ana hatları” şeklinde nitelendirilmekte ve dile getirilmektedir. Programın ikinci kısmında ise önce resmi ideolojiyi şekillendiren söz konusu kurumsal ilkelerin tamamı “Cumhuriyet Halk Fırkası, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Lâyik ve İnkılâpçıdır,” cümlesiyle tek tek sayılmaktadır.²⁸³ Ve devamında bu ilkeler şu şekilde izah edilmektedir:

A) Fırka, Cumhuriyetin, milli hakimiyet mefkuresini en eyi ve en emin surette temsil ve tatbik eder devlet şekli olduğuna kanidir. Fırka, bu sarsılmaz kanaatle Cumhuriyeti tehlikeye karşı her vasıta ile müdafaa eder (Cumhuriyetçilik).

B) Fırka, terakki ve inkişaf yolunda ve beynelmilel temas ve münasebetlerde bütün muasır milletlere muvazi ve onlarla bir ahenkle yürümekle beraber Türk içtimâî hayatının hususî seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmayı esas sayar (Milliyetçilik).

C) İrade ve hakimiyetin kaynağı millettir: Bu irade ve hakimiyetin, devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkıyla ifasını tanzim yolunda kullanılması Fırkaca büyük esastır.

Kanunlar önünde mutlak bir müsavat kabul eden ve hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate imtiyaz tanımayan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul ederiz (Halkçılık).

Halkçılık ilkesine 1. maddedeki bu izahların dışında 2. maddede ayrıca, bir kez daha değinilmiş ve orada “Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimâî hayat için iş bölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telâkki etmek esas prensiplerimizdendir. A) Küçük çiftçiler, B) Küçük sanayi erbabı ve esnaf, C) Amele ve işçi, Ç) Serbest meslek erbabı, D) Sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccar, Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir. Bunların her birinin çalışması, diğerinin ve umumî camianın hayat ve saadeti için zaruridir. Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimâî intizam ve tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetmiyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir. Menfaatler, kabiliyet ve çalışma derecesiyle mütenasip olur,” ifadelerine yer verilmiştir.

D) Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumî ve yüksek

²⁸² CHF Nizamnamesi ve Programı, 1931.

²⁸³ Aynı yer, s. 30-31.

menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde -bilhassa iktisadî sahada- Devleti fiilen alâkadar etmek mühim esaslarımızdandır (Devletçilik).

E) Fırka, Devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin ilim ve fenlerin muasır medeniyete temin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve tatbik edilmesini prensip kabul etmiştir.

Din telâkkisi vicdanî olduğundan, Fırka, din fikirlerini Devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin muasır terakkide başlıca muvaffakiyet amili görür (Lâyiklik).

F) Fırka, milletimizin birçok fedakârlıklarla yaptığı inkılâplardan doğan ve inkişaf eden prensiplere sadık kalmayı ve onları müdafaa etmeyi esas tutar (İnkılâpçılık).²⁸⁴

1931 Programı'nda bu şekilde bütün ilkeleri ve ana parametreleriyle yer alan kurumsal çerçeve, 1935 hattında da varlığını aynı şekilde devam ettirmiştir. 1935 Programı'nda 1931 Programı'nda yer verilen ilkeler ve ilkelerle ilgili tanımlamalar aynen korunmuştur.²⁸⁵ Böylelikle resmi ideolojinin kurumsal yüzü, siyasi bir belgede bir kez daha ve aynı şekilde yer almak suretiyle pekiştirilmiş ve teyit edilmiştir. 1935 Programı'nda ayrıca söz konusu ilkeler ve tanımları tamamen öztürkçeleştirilmiştir. Programda, ilkelerle ilgili 1931'deki tanımlamalara bazı ilaveler de yapılmıştır.²⁸⁶

Bu kapsamda, 1931 Programı'nda yer alan halkçılıkla ilgili 1. maddedeki ifadelerle 2. maddedeki açıklamalar, 1935 Programı'nda halkçılık ilkesinin tanımlandığı 5. maddenin C bendinde bir araya getirilmiş ve dili öztürkçeleştirilmiştir.²⁸⁷

Ayrıca devletçilik ilkesiyle ilgili 1931'deki ifadelere ek olarak, 1935 Programı'nda, devletin ekonomi işleriyle fiilen ilgileneceği ve devletin ilgileneceği / yapacağı işlerle özel girişimcinin faaliyet alanlarının çakışması halinde hangi esaslara göre davranılacağı açıklanmıştır.²⁸⁸

Son olarak inkılâpçılık ilkesine ilişkin 1931'deki ifadenin başına “*Parti devlet yönetiminde, tedbir bulmak için derecel ve evrimsel prensiple kendini bağlı tutmaz,*” ifadesi getirilmiştir.²⁸⁹

²⁸⁴ Aynı yer, s. 31.

²⁸⁵ *CHP Programı*, Ankara: Ulus Basımevi, 1935, s. 6.

²⁸⁶ *CHP Programı*, 1935.

²⁸⁷ Aynı yer, s. 7-9.

²⁸⁸ Aynı yer, s. 9-11.

²⁸⁹ Aynı yer, s. 12.

Genel bir bakışla, bu iki programın bütün bu yapısal ifadelerinde, cumhuriyetçiliğin ulusal egemenlikle, halkçılığın türdeş bir toplum örgütlenmesiyle, milliyetçiliğin ulus temelli bir toplum kavrayışıyla, devletçiliğin tüm alanlarda etkin / belirleyici bir otorite algısıyla, laikliğin dini unsurlardan arındırılmış bir siyaset ve kültür anlayışıyla, inkılapçılığın çağdaş kazanımların korunması kaygısıyla tanımlandığı bir “ilkeler halesi”, bir “kurumsal koreografi” kendisini göstermektedir.

b. Yatay uzantılar: Kurumsal çerçeve ve farklı alanlar

Resmi ideolojinin kurumsal yüzüyle ilgili olarak öne çıkan söz konusu bu ilkesel / sistematik maddelere ek olarak, gerek 1931 gerek 1935 programının farklı bölümlerinde resmi ideolojinin kurumsal hatlarını tamamlayan, ilkelerin farklı alanlardaki uzantılarını / yansımasını anlatan madde ve ifadelere yer verilmiştir. Eğitim, kültür, toplum ve siyaset, kurumsal çizgilerin uzantısı / tamamlayıcısı olan bu ifadelerin yer aldığı alanların başında gelmektedir.

Bu kapsamda 1931 Programı’nın eğitim politikalarıyla ilgili kısmında *“Kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve lâyük vatandaş yetiştirmek tahsilin her derecesi için mecburî ihtimam noktasıdır. Türk milletine, Türkiye Büyük Millet Meclisine ve Türkiye Devletine hürmet etmek ve ettirmek hassas bir vazife olarak telkin olunur,”* cümlelerine yer verilmiştir.²⁹⁰ 1935 programında bu ifadeler, daha geniş ve kapsamlı bir muhtevaya dönüşmüştür.²⁹¹ Her iki programda yer alan son derece dikkat çekici, toparlayıcı, model inşasına dönük bu ifadeler, yeni bir vatandaş tasavvurunun resmi ideolojinin temel kaygı, öncelik ve ilkeleri etrafında dolayısıyla kurumsal ve resmi bir formatta şekillendiğini göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında her iki programın eğitim, kültür ve topluma ilişkin maddelerinde, resmi ideolojinin vatandaşlık ve toplum kavrayışıyla alakalı, toplumsal örgütlenme ve kültürel yapılanmayla ilgi kurumsal anlayış, politika ve tutumlar kendisini göstermektedir.

²⁹⁰ CHF Nizamnamesi ve Programı, 1931, s. 35.

²⁹¹ 1931 Programındaki ifadeler 1935 CHP Programı’nda yine beşinci kısımda öztükçeleştirilmiş olarak şu şekilde yer almaktadır: *“Kuvvetli cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, layık ve devrimci yurddaş yetiştirmek bütün öğretim derecelerinde yüküm ve özen noktasıdır. Türk ulusunu, Kamutayı (TBMM) ve Türk devletini sayın tutmak ve tutturmak, bütün yurddaşlara bir ödev olarak aşılacaktır.”* CHP Programı, 1935, s. 33.

Bu bağlamda her iki program içerisinde de eğitimin her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, millî ve vatanperver olması gerektiğine, öğrencileri hayatta hatadan korumak için ciddi bir düzen ve disipline, samimi bir ahlak anlayışına alıştırmamanın önemine işaret edilmektedir.²⁹² Bu yaklaşım etrafında, yeni vatandaş kavrayışının ana hatlarıyla bilim, ulus, disiplin üçgeninde biçimlendiği vurgulanmaktadır.

Yine program metinlerinde *“fırkamız vatandaşların, Türkün derin tarihini bilmesine fevkalâde ehemmiyet verir. Bu bilgi, Türkün kabiliyet ve kudretini, nefesine itimat hislerini ve millî varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir,”* ifadeleriyle ulusal tarihine, ulusal varlığına ve ulusal çıkarlarına bağlı bir vatandaş anlayışına dikkat çekilmektedir.²⁹³

Ayrıca klasik okul eğitiminin dışında “yığına” (yani halka), devamlı ve Türkiye’nin ilerleyiş yollarına uygun bir halk eğitimi vermenin lüzumuna; bu hizmet için çalışan Halkevleri’nin devlet tarafından korunacağına işaret edilmektedir.²⁹⁴

Yine Türk gençliğinin onu temiz bir ahlak, yüksek bir yurt ve inkılap aşkı içinde toplayacak ulusal bir örgüte bağlanacağı; gençliğin yurdu ve inkılapları korumayı en üstün ödev tanıyan ve bu ödev uğrunda bütün varlığını vermeyi göze alan bir düşünüşle yetiştirileceği belirtilmektedir.²⁹⁵

Parti’nin bir devrim müzesi kuracağı, bu müzenin halka devrim fikir ve duygularını aşlamak için etkin bir araç olarak görüldüğü de dile getirilmektedir.²⁹⁶

Diğer taraftan yine 1935 Parti Programı’nda toplumsal örgütlenmeyle ilgili Türkiye’de cins ve sınıf fikirlerini yayan ve sınıf çatışmasına dayanan cemiyet kurulamayacağı belirtilmektedir.²⁹⁷

Bu konuda Türk işçilerinin ve esnafının, ulusun ana varlığı içinde, o varlığın kuvvet ve çıkarlarına uygun bir şekilde ve Parti programı çerçevesinde

²⁹² CHF Nizamnamesi ve Programı, 1931, s. 35. Aynı madde 1935 CHP Programı’nda yine beşinci kısımda öztükçeleştirilmiş olarak yer almaktadır: CHP Programı, 1935, s. 34-35.

²⁹³ CHF Nizamnamesi ve Programı, 1931, s. 35-36. Aynı madde 1935 CHP Programı’nda yine beşinci kısımda öztükçeleştirilmiş olarak yer almaktadır: CHP Programı, 1935, s. 35.

²⁹⁴ CHP Programı, 1935, s. 40.

²⁹⁵ Aynı yer, s. 41.

²⁹⁶ Aynı yer, s. 40-41.

²⁹⁷ Aynı yer, s. 49-50.

örgütlenileceği vurgulanmaktadır.²⁹⁸ Uluslararası cemiyetlere ise müsaade edilmeyeceği beyan edilmektedir.²⁹⁹

Yine toplumsal örgütlenme biçimi kapsamında gençlik örgütü, üniversite, okullar, enstitüler, halkevleri, toplu işçi kullanan fabrika ve kurumlarla ulusal çıkar, vatanın müdafaası ve inkılapların korunması ilke ve ödevleri etrafında iş ve yönetim birliklerinin düzenleneceği ifade edilmektedir.³⁰⁰ Bu çerçevede okul, üniversite, halkevleri ve fabrikaların yani toplumun tüm katmanlarına uzanan, oralandaki insanlara temas eden kurumların, resmi ideolojinin kurumsal öncelikleri doğrultusunda faaliyet yürüteceklerine temas edilmektedir.³⁰¹

Parti programlarının ve resmi ideolojiye ilişkin programlarda ifadesini bulan kurumsal çerçevenin siyaset alanına uzanan kısmında iç siyasetle alakalı olarak dikkat çekici şu maddeye yer verilmektedir:

*“Bütün inkılâp neticelerini, vatandaşların tam emniyetini ve millî nizam ve inzibatı dahilî ve adlî teşkilât ve kanunlariyle koruyan ve hiç bir hadise veya tesir önünde sarsılmıyan bir hükümet otoritesi kurmak ve işletmek işlerimizin temelidir.”*³⁰² Bu ifadelerle açıkça inkılaplar, toplumsal düzen, ulusal güvenlik ve “güçlü otorite” eksenli bir siyaset anlayışı öne çıkarılmaktadır.

Parti programlarında dış siyasetle bağlantılı olarak ise *“Yurtta sulh ve cihanda sulh, başlıca prensiplerimizdir,”* maddesi yer almaktadır.³⁰³

Ancak “yurtta sulh cihanda sulh” prensibi, hem 1931 Programı’nda hem de 1935 Programı’nda kendisine yer bulmakla beraber, her iki programda da vatan müdafaası en temel vazife ve en hayati öncelik olarak zikredilmektedir:

*1 - Vatan müdafaası millî vazifelerin en mukaddesidir. ... Türk ordusu her türlü siyasî mülâhaza ve tesirlerin üstündedir. Ordunun, kendisine verilen yüksek vazifeyi her an muvaffakiyetle ifa edebilecek kudreti haiz ve asrın tekemmüllerine uygun vasıtalarla mücehhez olmasına ehemmiyet veririz.*³⁰⁴

²⁹⁸ Aynı yer, s. 50-51.

²⁹⁹ Aynı yer, s. 51.

³⁰⁰ Aynı yer, s. 41-42.

³⁰¹ Aynı yer, s. 41-42.

³⁰² CHF Nizamnamesi ve Programı, 1931, s. 38. Aynı madde öztürkçe ifadelerle 1935 CHP Programı’nın Yedinci Bölüm’ünde de yer almaktadır: CHF Programı, 1935, s. 47-48.

³⁰³ CHF Nizamnamesi ve Programı, 1931, s. 38. Aynı madde öztürkçe ifadelerle 1935 CHP Programı’nın Yedinci Bölüm’ünde de yer almaktadır: CHF Programı, 1935, s. 49.

³⁰⁴ CHF Nizamnamesi ve Programı, 1931, s. 38-39. Aynı madde öztürkçe ifadelerle 1935 CHP Programı’nın Sekizinci Kısım’ında da yer almaktadır: CHF Programı, 1935, s. 52-53.

2 — *Devletin yüksek bünyesinin sarsılmaz temeli olan ve millî mefkureyi, millî varlığı ve inkılâbı kollayan ve koruyan Cumhuriyet ordusunun ve onun fedakâr ve kıymetli mensuplarının daima hürmet ve şeref mevkiinde tutulmasına sureti mahsusada itina ederiz.*³⁰⁵

Görüldüğü üzere, ulusal güvenliğin önceliğine dikkat çeken bu ifadeler, resmi ideoloji açısından siyasal sistem içerisinde ve toplumsal düzlemde askeri sınıfın sarsılmaz bir üstünlük ve hürmetle yerleşmesini vurgulayan bir yaklaşıma işaret etmektedir.

2. 1924 Anayasası ve resmi ideoloji

Türkiye’de resmi devlet ideolojisinin kurumsal kalıplarını kazanmasında belirleyici yere sahip olan bir diğer önemli belge, 1924 Anayasası (nam- diğer Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) ve bu anayasaya 1928 ve 1937 yıllarında getirilen değişiklik maddeleridir. 1924 Anayasası ve oradaki madde değişiklikleri resmi ideolojinin bütüncül, sistematik ve kurumsal bir muhteva ve çerçeveye kavuşmasının final noktasını, varış çizgisini anlatmaktadır. 1923’ten 1935’e uzanan tarih hattında CHP Nizamname ve Programları’nda ilkesel çizgilerini ve kurumsal çerçevesini kazanan resmi söylem, gerek 1924 anayasasına en başta yerleştirilen bazı maddelerle gerekse 1928 ve 1937’de getirilen değişiklik maddeleriyle kurumsal, resmi, normatif kimliğini tamamlamıştır. Dolayısıyla resmi söylemin devlet teşkilatının temel metni olan anayasadaki yerini alması üç aşamada gerçekleşmiştir.

20 Nisan 1924’ta Meclis tarafından kabul edilen ve 24 Mayıs 1924 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan Anayasa’nın “Birinci Fasl”ında “Genel Hükümler” başlığı altında şu maddelere yer verilmiştir.³⁰⁶

Madde 1 – Türkiye Devleti bir Cumhuriyet’tir.

Madde 2 – Türkiye Devleti’nin dini Dini İslamdır; resmi dili Türkçedir; makarrı Ankara şehridir.

Madde 3 – Hakimiyet bilâkaydüşart milletindir.

Madde 4 – Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegane ve hakiki mümessili olup millet namına hakk-ı hakimiyeti istimal eder.

Bu maddeler etrafında 1924 Anayasası, Türkiye Devleti’ni tanımlayan yeni siyasal sistemle / rejimle ilgili resmi söylemin kurucu isimlerinin sıkça üzerinde durduğu temel parametreleri bünyesine almıştır. Ulusal egemenlik ve cumhuriyet söz

³⁰⁵ CHF Nizamnamesi ve Programı, 1931, s. 39. Aynı madde öztürkçe ifadelerle 1935 CHP Programı’nın Sekizinci Kısım’ında da yer almaktadır: CHF Programı, 1935, s. 53.

³⁰⁶ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 71, Tarih: 24 Mayıs 1924, Kanun No: 491, s. 4.

konusu yeni siyasal rejimin karakterini ve modelini ifade eden temel parametreleri oluşturmaktadır. Ve aynı zamanda, resmi ideolojinin kurucu unsurları arasında yer almaktadır. 24 Anayasası bu kurucu unsurları bünyesine almak suretiyle, resmi ideolojinin kurumsal çerçevesinin şekillenmesi konusunda önemli bir kavşağın dönülmesini sağlamıştır.³⁰⁷

Kurumsal çerçeve konusunda ikinci kavşak 1928 yılında dönmüştür. 1928’de, 1924 Anayasası’nda devletin dinle ilişkisi konusunda resmi söylemin yaklaşımını yansıtacak bir değişiklik yapılmıştır. 14.04.1928 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan değişiklik kanunu³⁰⁸ kapsamında Anayasanın ikinci maddesi şu şekilde değiştirilmiştir:

Madde 2 – Türkiye Devleti’nin resmi dili Türkçedir, makarrı Ankara şehridir.

Bu değişiklik ile, 1924 Anayasası’nda var olan “Türkiye Devleti’nin dini, Din-i İslamdır” ifadesi anayasadan çıkarılmıştır. Böylelikle resmi ideolojinin kurucu parametrelerinden olan “dinin sosyal ve siyasi hayattan çıkarılması, dünyevi işlere ve devlet işlerine dini düşünce ve telakkilerin karıştırılmaması” prensibi anayasa metninde varlık kazanmıştır.

1937, resmi devlet ideolojisinin kurumsal çerçevesini kazanması konusunda son ve en önemli kavşağın döndüğü tarihtir. Bu tarihte resmi ideolojinin temel kaygı, öncelik ve kavrayışları, kurucu ilkeler halinde ve bütünlüklü olarak Türkiye Cumhuriyeti devletinin en tepedeki resmi belgesi olan 1924 Anayasası’ndaki yerini almıştır. Söz konusu bu kritik adım, anayasanın ikinci maddesinde değişikliğe gidilmek suretiyle atılmıştır. 13.02.1937 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan değişiklik kanunu³⁰⁹ kapsamında bu değişim şu şekilde ifade edilmiştir:

³⁰⁷ Esas itibarıyla ulusal egemenlik (milletin hakimiyeti) kavrayışı ilk olarak 1921 Anayasasında ifadesini bulmuştur. 29 Ekim 1923’te kabul edilen değişiklik maddesiyle de siyasal rejim olarak cumhuriyet 21 Anayasası’ndaki yerini almıştır. Bu şekilde ulusal egemenlik teması ve siyasal rejim olarak cumhuriyet 21 Anayasası’nda bir araya gelmiştir. Ve ulusal egemenlik, anayasa metninde bir siyasal rejim olan cumhuriyetin kurucu ilkesi olarak varlık bulmuştur. Ancak “yeni devlet”in yeni anayasa metni olarak ve resmi ideolojinin kurumsal hikayesinin baştan sona üzerinde geçtiği resmi belge olarak 1924 Anayasası, bu boyutları itibarıyla, resmi söylemi belirleyen ulusal egemenlik ve cumhuriyet için “sıfır noktası” olarak alınabilir.

³⁰⁸ 1222 numaralı değişiklik kanununun ismi şu şekilde: “Teşkilat-ı Esasiyye Kanununun Bazı Maddelerini Muaddil Kanun”, *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 863, Tarih: 14 Nisan 1928, s. 12(5002).

³⁰⁹ 3115 numaralı değişiklik kanununun ismi şu şekilde: “Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun”, *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 3533, Tarih: 13 Şubat 1937, s. 1.

“Madde 1 – Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun ikinci maddesi aşağıda yazılı şekilde değiştirilmiştir:

Türkiye devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır. Resmi dili Türkçe’dir. Makarrı Ankara şehridir.”

Bu değişiklikler çerçevesinde devlet yönetimine hakim olan siyasi kadronun zihin dünyası ve siyasal sisteme egemen olan siyasi kurumun (CHP) siyasal belgeleri etrafında şekillenen resmi ideoloji, 1924, ardından 1928 ve 1937 eşiklerinden geçerek devletin kurucu metni olan anayasaya taşınmıştır. Böylelikle söylem ve düşünce düzeyinde dile getirilen / ortaya çıkan kaygı, öncelik ve politikalar, bir taraftan devleti yöneten partinin temel metinlerinde diğer taraftan devletin kurucu metni olan anayasada yerini almak suretiyle kurumsal bir çerçeveye, kurumsal bir yapıya kavuşmuştur.

II. RESMİ İDEOLOJİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ: PARAMETRELER VE KARAKTERİSTİK HATLAR

A. Giriş: Uzun Yolculuğun Kısa Hikâyesi

Kurucu liderlerin söylemlerinde ve resmi belgelerde vurgulanan kavram, kaygı ve ilkelere -soyutlama merdiveninin üst basamaklarına tırmanılarak- bakıldığında, resmi ideolojinin teorik çerçevesiyle ilgili üç kritik parametrenin, üç ana hattın öne çıktığı, dolayısıyla karakteristik özelliklerinin de bu parametreler ve hatlar etrafında içerik kazandığı görülür: Güvenlik, Kimlik ve Eksen / Model Batı.

Resmi ideoloji teorik olarak sınırları, “ulu bir sorun (güvenlik)”, bu sorunu gidermek için üretilen “sarsıcı bir siyaset / çözüm (yeni kimlik)” ve bu siyasetin dayandığı “muzaffer bir eksen (Batı)” başlıkları tarafından çizilen bir çerçeve ve muhteva üzerinde şekillenmiştir.

Böyle bakıldığında Türkiye’de resmi devlet ideolojisi hem bir “güvenlik / beka sorunu” ideolojisini ifade eder. Hem de Türkiye’nin belli bir görme / okuma / sabitleme biçimi etrafında kapsamlı ve yeni bir kimlik inşa etme (ilerleme, modernleşme) serüvenini anlatır. Ve üçüncü olarak da söz konusu kimlik inşa serüveninin kendisine yaslanacağı bir eksen / model sorununa işaret eder.

Söz konusu bu üçleme, karşılıklı, çok yönlü, karmaşık, girift bir ilişki sarmalına hatta kimi noktalarda kapalı devre bir iç döngüye karşılık gelir.

B. Güvenlik: “Devletin Güvenliği”nden “Siyasetin Güvenliği”ne

Güvenlik konusu, resmi ideolojinin kurucu parametrelerinden ilkinin ve hatta en çok öne çıkarılanını teşkil etmektedir. Daha genel bir bakışla, resmi ideolojinin başında dönen en önemli soruna, en karmaşık perspektife, en dolambaçlı labirente, en inatçı hayalet ama aynı zamanda en operasyonel kavramsal aygıtı işaret

etmektedir. Zira devlet ideolojisinin kavram dünyasını, ilkesel seyrini, toplum kavrayışını, siyaset haritasını, politik ajandasını, performans yelpazesini, gelecek tasarımı / yönünü, psikolojik uzantılarını, yayılım alanını şekillendiren bir etkiye sahiptir.

Dolayısıyla güvenlik kavrayışı, öncelikle tarih ve dünya kavrayışından başlayıp, “devasa bir tehdit” algısına, “ulusal çıkar” vurgusuna doğru ilerleyen, oradan “olağanüstü zamanlar”, “büyük meseleler” söylemine, merkezi otorite ve güç temasına, karmaşık bir güvenlikçi paradoksa, güvenlik sarmalına uzanan bir kavramsal çerçeveye ve anlam dünyasına yaslanmaktadır. Diğer taraftan, salt devlet güvenliğinden başlayıp farklı alanlara, sorunlara açılan, uzanan, genişleyen dolayısıyla çok boyutlu, çoklu bir içeriğe ve zenginliğe sahiptir. Yani Cumhuriyet Türkiye’sinde, “güvenlik” olgusu toplumsal ve siyasal düzleme yaygın biçimde hakim olan çok kulvarlı bir sorun olarak belirlemektedir.³¹⁰

Burada güvenlikle ilgili kavramsal çerçeve oldukça dikkat çekicidir. Resmi ideolojinin karakteristik özelliklerinin şekillenişinde ihtisamlı bir yer tutan güvenlik kaygısı, her şeyden önce tarihin belli bir biçimde yani çatışma perspektifinden kavranmasına yaslanır. Daha somut bir ifadeyle, resmi ideolojinin kurucu önceliklerinden olan güvenlikçi algı / hassasiyet, tarihi devletler / uluslar ve farklılıklar arası bir çatışma, mücadele alanı olarak gören bir yaklaşımdan beslenmektedir. Tarihin bu tarz bir okunma biçimiyle hayat bulan güvenlikçi algı, bir taraftan “varoluşsal bir dış tehdidin” varlığına karşı duyulan ulusal bir teyakkuz halini yaratmaktadır. Diğer taraftan resmi ideoloji içerisinde milliyetçi, ulusalcı ve otoriter, merkeziyetçi bir karakterin şekillenmesine zemin sunmaktadır. Ayrıca, içinde yaşanan toplumun ve zamanın geçmişe dayalı olarak (geçmiş korku ve endişelerle) okunmasına ve kurgulanmasına yol açacaktır.³¹¹

Güvenlikçi algı, özü itibarıyla bir varoluş endişesini ifade etmektedir. Bu endişe en başta devletin varlığını, egemenliğini, toprak bütünlüğünü, kısacası devletin bekasını kapsamaktadır. Daha açıkçası, devletin ilelebet düşman istilasından, işgalinden korunmasına ilişkin kaygı, “güvenlik dalgası”nın merkezi

³¹⁰ Mustafa Aydın, “Türkiye’de Güvenlik Kavramsallaştırması”, (Der.) Mustafa Aydın vd., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 492.

³¹¹ Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*, Cilt 1, Üçüncü Baskı, İstanbul: Deniz Yayınları, 2008, s. 69-71; H. Emre Bağcı, *Official State Ideology*, s. 47.

noktasını oluşturmaktadır. Söz konusu olan şey, devlet olarak “var olmak, hayatta kalmak” olunca, misakı milli sınırları içerisinde geriye kalan her şey, her alan, her konu, her birey, her sorun bir ayrıntıya dönüşmektedir. Güvenlik sorununun gölgesinde ve yörüngesinde şekillenmektedir. Hatta bütün bu unsurlar, devletin güvenlik sorununu aşma sürecinde temel birer araca dönüşmektedir. Bu haliyle güvenlik sorunu her şeyi ve herkesi, Anadolu coğrafyası içerisindeki her alanı kuşatan bir seferberlik halini ifade etmektedir.³¹²

Güvenlik kavrayışı, klişe bir ifadeyle, “memleket tehdit altında” parolasına vurgu yapmaktadır. Bu parola, toplumu ve siyaset alanını baskı altında tutan “sürekli bir tehdit” algısını ve “tedirginlik duygusu”nu ayakta tutmaktadır. Sürekli tehdit algısı ve tedirginlik hali ise devletin / otoritenin toplumla kurduğu ilişkiyi etkin bir biçimde belirlemektedir. Toplumu devlet / iktidar politikalarının yörüngesine yerleştiren bir ilişki biçiminin şekillenmesine imkan sunmaktadır. Dolayısıyla “ulusal tehdit algısı” toplum tabanını (halkı) belli bir politik program ve tutuma motive / ikna etmek için, tersten söylenirse politik tutum ve programların altını doldurmak için büyümlü ve tılsımlı bir rol üstlenmektedir.³¹³

Güvenlikçi anlayışın kavramsal çerçevesi içerisinde “olağanüstü zamanlar” ve “büyük meseleler” kavramları, söz konusu anlayışı zenginleştirici bir rol üstlenmektedir. Bu iki kavram, bir yandan güvenlik kaygısını beslemekte; diğer yandan bu kaygıyı ortadan kaldıracak, çözecek aktör olarak siyasal iktidarı öne çıkarmakta ve iktidarın elini güçlendirmektedir. Şöyle ki: Memleketin olağanüstü zamanlardan geçtiği, büyük meselelerle karşı karşıya olduğu söylemi, öncelikle ülkede tehlike, güvenlik ve teyakkuz atmosferini canlandırmakta, dinamik hale getirmektedir. Bu atmosfere karşı bir kurtarıcı kalkan olarak da devlet otoritesini, merkezi iktidarı, büyük bir lideri ve onun politikalarını sahnenin ortasına yerleştirmektedir. Tehlike ve kaygı atmosferiyle yüzleşmek ve baş etmek için devlet aklıyla üretilen olağanüstü önlemleri ve araçları gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla bu iki kavram, merkezden üretilen “istisnai, radikal, sert, zorlayıcı, otoriter önlemleri” meşru hale getirmektedir. Bu bağlamda resmi ideoloji tarafından “güvenlikleştirilen”

³¹² Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*, Cilt 2, Üçüncü Baskı, İstanbul: Deniz Yayınları, 2008, s. 170-171; H. Emre Bağçe, *Official State Ideology*, s. 75.

³¹³ Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*, Cilt 2, s. 170-171; H. Emre Bağçe, *Official State Ideology*, s. 75.

hemen her alanda söz konusu iki kavramla ve onların bu operasyonel rolüyle karşılaşmak doğal ve normal bir hal almaktadır.³¹⁴

Öte taraftan güvenlik kaygısı, “ulusal çıkarlar” mefhumunu ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda “ulusal çıkarlar” toplumsal hafızada ve bireylerin dünyasında, en üstün, önemli ve öncelikli konuma yerleşmektedir. Ulusal çıkarların sağlanması ve korunması, tüm toplum ve ülke siyaseti için hayati bir meseleyi ifade etmektedir. Dolayısıyla ulusal çıkar kavramı, kendi başına toplumsal ve siyasal psikolojinin “koruma, kurtarma, güvenli hale getirme” hissiyatı etrafında şekillenmesine ve bu etrafta bir “teyakkuz hali”nin oluşumuna yol açmaktadır. Bu teyakkuz hali (güvenlik kaygısı), ulusal çıkarları gözetme konusunda devleti, (güçlü bir yönetimi) zirveye, piramidin en tepesine yerleştirmektedir. Birey, toplum, kültür, siyaset, ekonomi ve devlet “altılısı” arasında devletin zirvede, en uçta yer aldığı hiyerarşik bir ilişki modeli / örgüsü geliştirmektedir.³¹⁵

Bu çerçevede güvenlik, devleti referans olarak alan ve onu ana aktör olarak kabul eden bir kavram ve sorundur. Ülke için neyin tehdit olduğunu, neyin ulus için önemli olduğunu belirleme yetki / öncelik / üstünlüğünü devlete, siyasal iktidara tanıyan bir unsurdur.³¹⁶ En başta, devletin kendisine yönelecek tehditlerle mücadele etme reflekslerini ve imkânlarını ifade eder. Devletin güvenlik inşa etme sürecini tek başına elinde tutmasını, tüm alanları etkilemesini anlatır. Dolayısıyla güvenlikçi anlayış, devletin, siyasal merkezin, iktidarın, devlet aklının kendisini çevreye, kenarlara, bütün toplumsal / kültürel alanlara ve katmanlara yayma, genişletme imkanı sunmaktadır. En azından bu yönde politikalara yol açmaktadır.³¹⁷

Bu haliyle güvenlik sorunu devletçi bakışı besleyen, “otoriter süper devlet”i gerekçelendiren, rasyonelize eden temel faktörü teşkil etmektedir. Bununla birlikte güvenlik sorunu, devlet mekanizmasını kapalı devre çalışan bir tür “kara kutu”ya

³¹⁴ Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*, Cilt 1, s. 52-57; H. Emre Bağce, *Official State Ideology*, s. 48-52; Hans Günter Brauch, “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, (Der.) Mustafa Aydın vd., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 170, 172.

³¹⁵ Fethi Açıkel, “Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İkinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 120, 133-134; Nur Betül Çelik, “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 80-84; H. Emre Bağce, *Official State Ideology*, s. 70-73.

³¹⁶ Bülent Aras vd., *Araştırma Merkezlerinin Yükselişi: Türkiye’de Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Kültürü*, Ankara: SETA Yayınları, Kasım 2010, s. 19-20.

³¹⁷ Fethi Açıkel, Agm., s. 120, 133-134; Nur Betül Çelik, Agm., s. 80-84; H. Emre Bağce, *Official State Ideology*, s. 70-73.

dönüştürmektedir. Toplumsal dokuya ve gündelik hayatın ritmine nüfuz etmiş olan bu kara kutu içerisinde “ne olup bittiğini, nelere / nasıl / niçin öncelik verileceğini, gelişmelerin nasıl anlaşılacağını, hangi tedbirlerin alınacağını, hangi politikaların geliştirileceğini” siyasal iktidarın ve bürokratların dışında hiç kimse bilmez, bilemez.³¹⁸

Resmi ideolojinin güvenlik anlayışı konusunda dikkate alınması gereken bir başka nokta, güvenlik arayışının / kaygısının zamanla her alanı kuşatan bir güvenlik döngüsüne / sarmalına evrilmesi; yoğunlaşarak ve artarak bir tür krize, paradoksa dönüşmesidir. Bu kapsamda resmi ideoloji ilk planda devletin güvenliğini, beka sorununu aşmaya yönelik politikalar geliştiren bir yol izlemiştir. Ancak geliştirilen güvenlik politikaları, yerel / ulusal / toplumsal düzeyde yeni güvenlik tehditlerini, sancıları, çatışma alanlarını, gerilimleri, hassasiyetleri, ayrışmaları, kutuplaşmaları ve dolayısıyla ulusal güvensizliği ortaya çıkarmıştır. Yani geliştirilen her politika, yeni bir güvenlik sorununu beraberinde getirmiştir. Bu durum resmi ideoloji nezdinde güvenlik kaygısını artırmış ve resmi ideolojinin topluma yönelik yeni güvenlik tedbirlerine başvurmasına, yeni politikalar geliştirmesine yol açmıştır. Yani temel güvenlik sorununu aşmak için atılan her adım ve geliştirilen her politika akabinde güvenlik sorunu daha da büyümüş / artmış olarak bir bumerang etkisiyle resmi ideolojinin (devletin / iktidarın) kucağına geri dönmüştür.

Kuşkusuz resmi ideolojinin geliştirdiği güvenlik politikaları, esas itibariyle bütün toplumu yani ulusal kimliği yeniden dizayn etmeye dönük inkılap / devrim politikalarıdır. Dolayısıyla güvenlik cephesiyle, inkılap / devrim cephesi arasında, birbirini besleyen ama daha önemlisi güvenlik arayışını tırmandıran bir ilişki söz konusudur. Şöyle ki: Güvenlik cephesindeki kaygılar sürekli olarak inkılaplara yönelik hamleleri harekete geçirirken, inkılap cephesindeki hareketlilik ise güvenlik reflekslerini canlandırmaktadır. Başka bir ifadeyle, tıpkı bir bumerang hareketiyle, güvenlik yakasından devrim yakasına yapılan her atış, daha büyük bir güvenlik kaygısıyla geri dönmekte; devrim yakasından güvenlik yakasına yapılan her atış da, daha sert bir devrim kararlılığıyla geriye dönmektedir. Bu durum, “güvenlik-devrim-güvenlik” şeklinde ifadelendirilebilecek bir denklemi ortaya çıkarmaktadır.

³¹⁸ Fethi Açıkel, Agm., s. 120, 133-134; Nur Betül Çelik, Agm., s. 80-84; H. Emre Bağcı, *Official State Ideology*, s. 70-73.

Sonuç itibariyle sürekli güvenliğini artırmaya, yükseltmeye, yaymaya ve genişletmeye dönük bir güvenlik sarmalı, tansiyonu ve krizi baş göstermektedir. Ve siyasal süreçleri, total bir şekilde tüm alanların “güvenlik sorunu” kapsamına alınması, güvenlileştirilmesi gibi bir noktaya getirmektedir. Bu, “güvenleştirilmiş Türkiye toplumu” ve “yaygın güvensizlik duygusu” olarak özetlenebilecek bir noktadır.³¹⁹

Ortaya çıkan güvenlik sarmalı / krizi, güvenlikçi algının / kaygının ve dolayısıyla güvenlikçi politikaların sürekli ve her seferinde artırılmasına zemin sunmuş; bu yönde bir denklem ve sürecin kurulmasına neden olmuştur. Resmi ideolojinin güvenlik kavrayışı ile ilgili söz konusu bu denklem ve süreç, aslında o ünlü poker oyunu üzerinden bir tür “bahisleri yükseltmek” metaforuyla açıklanabilir. Zira sürecin tam da bu metafora uygun olacak şekilde işlediği söylenebilir:

Buna göre, resmi ideoloji / iktidar, devletin güvenliği / bekası kaygısından hareketle, belli bir inkılap / devrim politikasını sahneye sürmektedir. Fakat kaçınılmaz bir şekilde bu inkılap politikası, toplum tarafından isteksizlikle ve dirençle karşılandığı için iktidar düzeyinde yeni bir güvenlik kaygısına yol açmaktadır. Bu durumda yeni güvenlik kaygısı en baştaki güvenlik kaygısına eklenmektedir. Dolayısıyla inkılapların hayatiyeti (topluma karşı hayata geçirilmesi) yeni bir güvenlik sorunu olarak belirlemektedir. İktidar bu duruma: “Görüyorum ve artırıyorum” yaklaşımıyla karşılık vermekte. Ve daha üst perdeden ama bu kez inkılapların korumasına / pekiştirilmesine / konsolidasyonuna dönük yeni bir güvenlik hamlesinde bulunmaktadır. Bu hamle toplumsal alanda huzursuzluğa ve isteksizliğe yol açmaktadır. Resmi ideoloji bu duruma kaygı dozu artırılmış yeni bir güvenlikçi tutumla karşılık vermektedir. Sonuçta şiddeti keskinleşmiş her güvenlik kaygısı yeni bir güvenlikçi tutuma kapı aralamaktadır. Böylece devrim politikalarına yönelik toplumda oluşan her direnç, sancı ve hassasiyete karşı resmi ideoloji sürekli olarak aynı yöntemi izlemekte ve güvenlik konusunda bahisleri yükselterek iflah olmaz bir güvensizlik çıkmazına girmektedir. Sonuçta bu durum, güvenliğin çıkmaz sokağında bir kısır döngüye dönüşmektedir. Bu şekilde resmi ideolojinin devletin

³¹⁹ Mustafa Aydın, Agm., s. 492.

güvenliğini sağlama hedefi, toplumsal irade göz ardı edildiği için, ülkede çok yönlü, çok boyutlu, yoğun ve ağır bir güvensizlik ortamının oluşmasına yol açmaktadır.³²⁰

Buraya kadar ele aldığımız hususlar, resmi ideoloji içerisinde güvenlik olgusunun kavramsal çerçevesiyle yani anlam dünyasını şekillendiren kavram, durum ve tutumlarla ilgilidir. Bu kavramsal çerçeve ile ilgili temel noktalar, güvenlik olgusuna ilişkin ikinci bir noktayı gündeme taşımaktadır: Güvenlik olgusunun kapsama alanı, siyasal ve toplumsal uzantıları.

Resmi ideoloji için güvenlik, en başta devletle, devletin egemenliği, toprak bütünlüğü ve bekasıyla ilgili bir sorundur. Bu haliyle devleti korumayı ve güçlendirmeyi anlatan güvenlik, dışa dönük genel bir ulusal güvenlik meselesidir. Fakat resmi ideoloji açısından devlet güvenliğinin merkezi konumu ve her alana uzanan niteliği, güvenliği esas itibarıyla toplumsal, kültürel ve siyasal boyutu olan bir soruna dönüştürmektedir. Dolayısıyla esas itibarıyla devlet güvenliğini ifade eden güvenlik olgusu, “toplumsal güvenlik, kültürel güvenlik ve siyasal güvenlik” olarak adlandırılabilir çok boyutlu bir karaktere, içeriğe ve kapsama bürünmektedir.

Toplumsal güvenlik, toplumsal alanın resmi ideoloji için güvenli hale getirilmesi, dolayısıyla toplumsal zemindeki tehdit / tehlike unsurlarının ortadan kaldırılmasını anlatmaktadır. Resmi ideoloji, devletin güvenliğini (ulusal güvenliği) tesis etmek üzere toplumsal düzeyde yeni bir toplumsal doku / kimlik geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda etnik, dinsel, sınıfsal, cemaatsel farklılıkları ortadan kaldırılarak “türdeş, kaynaşmış, homojen bir toplumsal doku”nun inşa edilmesi; toplumsal birlik, bütünlük, düzen ve istikrarın tesis edilmesi ve korunması gerekmektedir. İşte bu noktada etnik, dini, sınıfsal, cemaatsel farklılıklar, resmi ideoloji için kritik tehlikeyi, bir güvenlik tehdidini ifade etmektedir. Ve ulusal kimlik, güvenlik şemsiyesi altına alınması gereken bir referans noktasını oluşturmaktadır. Fakat resmi ideolojinin belli bir ulusal kimlik modelini güvenlik altına alma girişimleri, toplum içerisinde kimi tepki, huzursuzluk, itiraz, gerilim ve

³²⁰ Ali Bilgiç, “‘Güvenlik İkilemi’ni Yeniden Düşünmek: Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif”, (Der.) Mustafa Aydın vd., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 340.

çatışmalara neden olmakta; bu durum toplumsal alanı resmi ideoloji açısından güvensizleştirmekte ve sürekli bir güvenlik sorununa yol açmaktadır.³²¹

Resmi ideolojinin ulusal güvenliği temin etmek amacıyla üzerine eğildiği bir diğer nokta kültürel güvenliktir. Zira resmi ideoloji devlet güvenliğinin sağlanması için kültürel düzeyde yeni bir kültürel zemin / kimlik kurmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede ülke içerisinde çağdaş, modern, ulusal nitelikte ortak, benzeş, tekil bir kültürel evrenin / kimliğin inşası ve korunmasına yönelik bir inkılap / ilerleme politikasına öncelik vermiştir. İşte bu kavşakta eski, geleneksel, dini içerikli kültürel değer, norm, kavram, pratik, kurum ve semboller, resmi ideoloji tarafından ulusal bir güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır. Bu algı etrafında, inkılap politikalarının ve dolayısıyla yeni kültürel kimliğin güvenlik zincirine alınması gerekli görülmektedir. Ne var ki, tıpkı toplumsal güvenlik konusunda olduğu gibi, burada da resmi ideolojinin belli bir kimlik modelini güvenlik altına alma girişimi, toplum tarafından ciddi bir huzursuzluk ve dirençle karşılanacaktır. Sonuçta da kültürel alan güvensizleşecek ve sürekli bir güvenlik sorununa dönüşecektir.³²²

Siyasal güvenlik, resmi ideolojinin güvenlik anlayışının uzandığı bir diğer alanı oluşturmaktadır. Ve bu alan, kendi içerisinde iki boyutlu bir görüntüye sahiptir. İlk olarak, siyasal güvenlik, “kurucu ilkesi, ağırlık merkezi ve kurumsal yapılanması” itibarıyla devlet teşkilatının, siyaset mekanizmasının yani siyasal rejimin güvenliğini ifade etmektedir. Genel olarak resmi ideoloji, devlet güvenliği için yeni bir siyasal düzlemi, mekanizmayı zorunlu görmektedir. Bu noktada ulus eksenli, kuvvetler birliğine dayalı ve tek partili bir siyasal sitem / rejim yani laik cumhuriyete dayalı ulus-devlet, arzulanan o yeni siyasal kimliği oluşturmaktadır. Bu siyasal kimlik etrafında saltanat, hilafet gibi geleneksel siyasal kurumlar, siyasal meşruiyet unsurları; hanedanlık, gelenek ve din temelli siyasal referans ilkeleri, normları; ayrıca tek parti dışındaki alternatif siyasal oluşumlar ve yaklaşımlar, çoklu bakışlar resmi ideoloji tarafından siyasal güvenlik tehdidi olarak değerlendirilecektir. Bu

³²¹ Ahmet İnsel, Age., s. 44-45; Ahmet Yıldız, “Kemalist Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 210-212, 224-225; Nur Betül Çelik, Agm., s. 84; Ali Bilgiç, Agm., s. 340.

³²² Ayhan Akman, “Milliyetçilik Kuramında Etnik / Sivil Milliyetçilik Karşıtlığı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İkinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 82, 85-86; İnsel, Age., s. 50; Nuray Mert, “Laiklik ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 199, 202.

değerlendirmeye bağlantılı olarak da siyasal rejimin bu tehditlere karşı korunması ve güvenlik altına alınması öncelikli politika haline gelecektir. Ancak yeni siyasal rejimin güvenlik altına alınması düşüncesi, toplum üzerinde oluşturduğu aşırı baskı nedeniyle resmi ideoloji açısından siyasal zemini güvensizleştirecek ve yeni bir güvenlik sorunu haline getirecektir.³²³

Siyasal güvenlik ikinci boyutu itibariyle, bir performans, tarz, pratik, program ajandası, sorunlar dosyası, katılım mercii olarak siyasal alanın güvenlileştirilmesine, sınırlandırılmasına işaret etmektedir. Resmi ideolojiye göre bir performanslar bütünü, sorunlar ajandası, çözümler paketi olarak siyasetin en temel ilgi alanı ulusal güvenlik ve bunun çözümü olarak düşünülen ulusal kimliğin, homojen ulus-devlet projesinin inşasıdır. Bunun dışında etnik ya da kültürel temelli herhangi bir toplumsal talep, hassasiyet, beklenti ve sorun siyaset alanına giremez ve siyasetin konusu olamaz. Bu çerçevede siyaset alanı toplumsal ve kültürel talepler ve sorunlara karşı güvenlik dairesine alınacaktır.

Görüldüğü gibi, resmi ideoloji açısından “devlet, toplum, kültür, siyaset kavrayışında”, ayrıca “devlet-toplum ilişkilerinde” “güvenlik” kavramı son derece belirleyici bir işleve sahiptir. Güçlü, merkezi bir devlet anlayışının gelişmesinde, politik devletçilik düşüncesinin şekillenmesinde, iktidarın / gücün merkezde toplanmasında, bütün toplumun her hangi bir çatışma / ayrışma olmaksızın tek vücut halinde birleşmesi düşüncesinde, ayrıca toplumun devletle bütünleşmesi fikrinde, ulusal kültürün yeni baştan dizaynı konusunda bu “güvenlik” kavramının biçimlendirici bir yeri vardır. Zira resmi ideoloji açısından ancak bu şekilde (devletin, toplumun, ulusun, siyasetin, devlet-toplum ilişkisinin bu şekilde kurgulanmasıyla) devletin kendisini ve ulusu düşmanlara karşı koruması mümkün olacaktır.³²⁴

Dolayısıyla resmi ideoloji tarafından ilk etapta toprak bütünlüğü, devlerin egemenliği, bağımsızlığı ve devletin bekası bağlamında ele alınan güvenlik sorunu, süreç içerisinde sorunu aşmak için tasarlanmış siyaset / çözüm paketinin ve siyaset zemininin güvenliğine uzanan bir boyut kazanacaktır.

³²³ Nilgün Toker ve Serdar Tekin, “Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 86-87; Nur Betül Çelik, Agm., s. 76-78; Zühtü Arslan, “Rousseau’nun Hayaletleri: Yeni Devlet Eski Söylem”, *DoğuBatı*, Sayı: 21, 2002, s. 21, 26.

³²⁴ H. Emre Bağce, *Official State Ideology*, s. 70.

Resmi ideolojinin devletin güvenliği ve bekası sorununa önerdiği çözüm / siyaset, ulusal kimliğin topyekün (toplumdan devlete, kültürden, insandan siyaset anlayışına) yeniden inşasıdır. Bu haliyle, güvenlik sorunu ilk etapta “devletin güvenliği”ni ifade ederken, zamanla “siyasetin güvenliği”ne (devlet güvenliği sorununun çözümü için tasarlanan siyaset paketinin / alanının güvenliğine) yani “kimliğin güvenliği”ne dönüşecektir. Hatta bir adım daha ötesi, bu “siyaset güvenliği”nin ve “kimlik güvenliği”nin ana yüklenicisi olan “rejimin güvenliğine” dönüşecektir. Başka bir ifadeyle resmi ideoloji açısından güvenlik endişesi, ilk başta “devletin güvenliği” etrafında yoğunlaşırken, zamanla siyasetin, kimliğin hatta rejimin güvenliğine doğru kayacak, yayılacak ve genişleyecektir.

C. Kimlik: Başka Bir Türkiye

1. Kavramın kariyeri

Yeni kimlik inşası, resmi ideolojinin ikinci parametresi ve kırmızı hattıdır. Memleket için “mutlak sorun” olarak gördüğü güvenlik konusuna karşı tasarladığı bir çözüm / siyaset paketi, bir “doğru yol”, bir “toplumun iyiliği” programıdır.³²⁵ Dolayısıyla resmi ideoloji söz konusu olduğunda, ortada varlık nedenini devletin bekasında, egemenliğinde, selametinde bulan büyük bir güvenlik sorunu ve bu soruna karşı girilen yeni bir kimlik arayışı, yeni bir kimlik inşası, hâsılı köklü bir değişim programı durmaktadır. Bu, zihinsel ve kurumsal düzeyde karşılıkları olan, çok katmanlı ve çok boyutlu bir değişim ve inşa serüvenidir.³²⁶

Yeni kimlik inşası serüveni, genel olarak bakıldığında toplumu, devleti, insanı, kültürü ve siyaseti belli bir şekilde görme / okuma / sabitleme biçimini ifade eder. Ve ayrıca, toplumsal alanın, devlet teşkilatının, insan unsurunun, kültürel kodların ve siyaset zemininin yeni baştan, başka endeksler üzerinden dizayn edilmesini anlatır. Türk siyasi tarihinde “modernleşme, ilerleme, devrim, çağdaşlaşma, değişim, yenilik ve batılılaşma” kavramlarıyla dile getirilen şey işte

³²⁵ Nur Betül Çelik, Agm., s.76; Simten Coşar, “Türk Modernleşmesi: ‘Aklileşme’, ‘Pataloji’ ve Tıkanma”, *DoğuBatı*, Sayı: 8, 1999, s. 62.

³²⁶ Hasan Bülent Kahraman “Avrupa: Türk Modernleşmesinin Xanadu’su: Türk Modernleşmesi Kurucu İradesinde Yeni Bir Bakış Denemesi”, *DoğuBatı*, Sayı: 14, 2001, s. 9-12; Hasan Bülent Kahraman, “Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 125-127, 131; Nuray Mert, Agm., s. 198-199.

tam da bu sözünü ettiğimiz çok yönlü ama total serüveni anlatmaktadır. Resmi ideolojinin kendi yerleşik kavramıyla söylenecek olursa “muasır medeniyet seviyesini yakalamak” ifadesi işte bu inşa safahatını vurgulamaktadır.³²⁷

Resmi ideolojinin kurguladığı bu kimlik serüveninde belirleyici olan ana sütunlara ya da “kurucular endeksi”ne bakıldığında, bu endeksin, katı ve keskin bir üçleme etrafında şekillendiğini söylemek mümkün: Etnisist bir ulusçuluk, radikal bir sekülerizm, ve kapsamlı / otoriter bir merkezîyetçilik. Bu üçleme, tam olarak resmi ideolojinin “yeni amentü”sünü, “resmi akide”sini oluşturacaktır. Zira bu üçleme, kimlik merkezli olmak üzere bütün sosyo-politik faaliyetlerin üzerine oturduğu ana çerçeveyi teşkil etmektedir.³²⁸

Dolayısıyla İslam ve onunla yoğrulmuş geleneğe karşı radikal bir sekülerizm; etnik / kültürel çeşitliliğe karşı etnik birliği (dolayısıyla da kültürel bir homojenliği) öneren özümsemeci bir ulusçuluk ve her şeyi içine alıp, hiçbir şeyi dışarıda bırakmak istemeyen otoriter bir merkezîyetçilik fikri, sözünü ettiğimiz kimlik serüveninin ana sütunlarını oluşturmaktadır.³²⁹ İşin aslına bakılırsa resmi ideolojinin karakter yapısını mümkün kılan şey de işte bu ana sütunların tarihin belli bir momentinde bir araya gelmesi ve düğümlenmesidir.³³⁰

Kimlik serüveninde bu üçlemeyi / ana sütunları öne çıkaran temel düşünsel dinamik neydi peki? Resmi ideoloji tarafından gerek İslam, gerek etnik ve toplumsal farklılıklar gerekse yönetim biçimi, Osmanlılar’ın içine düştüğü çöküş ve güvenlik sorununun ana kaynağı olarak görülüyordu. Zira çöken imparatorluğun, düşünsel, kültürel ve kurumsal yapısını; toplumsal ve siyasal sınıflandırma / örgütlenme sistemini belirleyen ana unsur İslam’dı. Ayrıca imparatorluktaki sosyal, kültürel ve kurumsal yapı farklı etnik, dini, cemaatsel farklılıklardan oluşuyordu. Ve son olarak imparatorluğun halkla olan iktidar ilişkisi oldukça uzaktan, mesafeli, dolaylı ve

³²⁷ Bu hususta bakınız: Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, 119-163; *Türk Siyasi Tarihi*, İkinci Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s. 46-64; Mete Tunçay, Age., s. 221-232; Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Yirmi Yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.276-287; H. Bülent Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi – II 1920-1960*, İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları, 2010, s. 86-118; Simten Coşar, Agm., s. 59-71.

³²⁸ Mesut Yeğen, “Kemalizm ve Hegemonya?”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 57-58, 61; Ahmet Yıldız, Agm., s. 212.

³²⁹ Bu noktada şunu da belirtmeliyiz ki, bu ana sütunlar resmi ideolojinin kendi özgün kanonları içerisinde “cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılapçılık” ilkeleriyle kodlanacak ve ifade edilecektir.

³³⁰ Mesut Yeğen, Agm., s. 57-58, 61.

zayıftı. Dolayısıyla güvenlik sorununun ortaya çıktığı dönemde imparatorluğu şekillendiren bu unsur ve durumlar, resmi ideoloji tarafından, güvenlik sorunun ana sebebi olarak görüldü. Ve resmi ideoloji, çözüm yolunda, yukarda sözünü ettiğimiz ana sütunlara dayalı yeni bir inşa serüvenine girişti. Burada, söz konusu inşa serüveninin tarihi bir vazife olduğuna duyduğu kesin inanç, resmi ideoloji için baştan çıkarıcı bir tahrik ve motivasyon kaynağı oldu.³³¹

Bu noktada, söz konusu sütunlar üzerinde yükselen kimlik inşa serüveninin gerçekleştiği alanların analizine geçilebilir.

2. Yeni bir toplum: Ulus-toplum

a. Genel çerçeve

Toplumsal alan, yeni kimlik inşa serüveninin gerçekleştiği ana zeminlerden ilkinin teşkil etmektedir. Resmi ideolojinin toplumu yeniden çözümleme, toplumsal alanı yeni baştan dizayn etme tutkusu, söz konusu serüvenin ana seyrini ve momentlerini biçimlendirmiştir.³³² Topluma yeni bir kimlik tayin etme projesine yaslanan bu serüveni, özü itibarıyla, imparatorluk bakiyesi çok aidiyetli, çok dilli, çok mezhepli, çok dinli, çok cemaatli, çok etnisiteli somut bir toplumsallıktan, “hayal edilmiş”, “tekil” bir toplumsal kimliğe geçişle özetlemek mümkün. Dolayısıyla yeni kimlik serüveni, toplumsal aidiyet bağının, kolektif tahayyülün ve toplumsal ilişkilerin, açıkça, hayal edilmiş, yüceltilmiş bir tekillik, türdeşlik, benzeşlik, kaynaşıklık etrafında kurgulanışını, tanımlanışını anlatmaktadır. Kısaca söylenecek olursa, toplumun, bölünmemiş, türdeş, kaynaşmış ve uyumlu bir bütünlük olarak kavranmasını ifade etmektedir.³³³

Bu noktada Türkiye-tarih sahnesine çıkan, burada giderek yıldızı parlayan ve toplumsal zeminin tüm hatlarından geçen şöhretli bir kavram, keskin bir norm, kurucu bir ilke, kritik bir “arkhe” vardır. Toplumsal olan her şeyin mukadderatına dokunan ve adeta yazgısı haline gelen bu kavram hiç kuşkusuz “ulus” kavramıdır. Yeni toplumsal kimliğin tanımında “mutlak ekseni” işte bu kavram oluşturacaktır.

³³¹ Nuray Mert, Agm., s. 198-200; Ahmet İnsel, Age., s. 19-20, 25, 28, 44-45; M. Asım Karaömerlioğlu, “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 276-277, 279-281.

³³² Bu serüven aslında resmi ideolojinin varlığını, temel karakterini, zihinsel önceliklerini açığa çıkaran parlak bir turnusol kağıdı olarak öne çıkmaktadır.

³³³ Nur Betül Çelik, Agm., s. 76.

Toplumsal alanda yeni bireysel ve sosyal aidiyet bağı, kolektif tahayyül zemini ve sosyal örgütlenme formu olarak eski/çokuluslu geleneksel yapıya alternatif yeni eksen artık “ulus” kavramıdır.³³⁴

Dolayısıyla yeni toplum, ulus temelli bir toplumdur. Bu bağlamda ulus, bireylerin ve toplumun anlam dünyasını şekillendiren egemen özdeşleşme ve içselleştirme referanslarını yeniden üreten ana unsur olarak öne çıkacaktır.³³⁵ Yeni toplumun ruhu, varlık zemini bu kavramda saklıdır. Ulus, yeni toplumsal kimliğin kurucu, birleştirici unsurudur. Birliğin sihirli garantörü, vekili; bütünlüğün büyülu paratoneridir. Dolayısıyla resmi ideolojinin, tahayyül ettiği yeni toplumsal kimliğe ulaşabilmek üzere, üstünden geçmeyi düşündüğü “Rubikon nehrinin karşı yakası”dır ulus kavramı. Bu “karşı kıyı”da toplumsal kimlik, nüfusun benzeşliği, etnik saflığı, ırk-dil-kültür birliği etrafında tanımlanmaktadır.³³⁶

Bu çerçevede resmi ideolojinin yeni toplum kimliği “ulus-toplum” modeli etrafında şekillenecektir. Ulus-toplum, geleneksel cemaat temelli toplumsallıktan, ulus eksenli toplum yapısına geçişi ifade etmektedir. Farklı etnik veya dini cemaatlerden oluşan bir toplumsal evren yerine, tekil ulus blokundan oluşan bir toplumsal evrene geçişi işaretlemektedir. Dolayısıyla ulus-toplum, referans kaynaklarını, semavi, dinsel, geleneksel, cemaatsel temellerden ya da farklı etnik kökenler manzumesinden değil, bagajında değişik anlam katmanlarını, farklı sosyal boyutları, kimliksel kulvarları taşıyan “ulus” kavramından alan bir toplum anlayışına yaslanmaktadır.³³⁷

Bu toplum modelinin sahaya yani gerçek hayata yansımaları şüphesiz sert ve sancılı bir şekilde gerçekleşecektir. Dinler, etnisiteler, tarikatler, mezhepler gibi somut, birebir, geleneksel / cemaatsel yapı ve ilişkiler etrafında şekil - anlam kazanan bir toplum haritası ve toplumsal ilişkiler evreni, siyasi iktidar tarafından yıkılacaktır. Ve yerini ulus, ulusallık gibi soyut, “hayali” kavram, norm ve ilke etrafında şekillenen bir toplum yapısına, bir ilişkiler ağına bırakacaktır.³³⁸ Başka bir ifadeyle Müslümanlar, Hristiyanlar, Yahudiler, Türkler, Araplar, Kürtler, Rumlar,

³³⁴ Ahmet Yıldız, Agm., s. 229; Etienne Copeaux, “Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler”, Çev.: Görkem Doğan, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İkinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 46; Nur Betül Çelik, Agm., s. 84.

³³⁵ Fethi Açıkel, Agm., s. 118.

³³⁶ Ayhan Akman, Agm., s. 81.

³³⁷ Ahmet İnel, Age., s. 22.

³³⁸ Aynı yer, s. 26-27.

Ermeniler gibi farklı etnik ve dini topluluklardan oluşan siyasi açıdan tekçi, kültürel bakımdan çoğulcu toplum yapısı hem sosyal hem de kültürel açıdan tekil, hayali bir ulusal yapıya evrilecektir.³³⁹

Bu bağlamda Osmanlı dünyasında birincil, gündelik, bireysel, toplumsal ilişkiler “dinler, tarikatlar ve etnik gruplar” gibi somut, sivil, geleneksel bağlar üzerinden birbirine eklemlenirken, yeni dönemde soyut, türdeş, kitlesel bir “ulus, ulusallık” kavramı üzerinden dolayısıyla devletin / siyasal iktidarın yörüngesinde – hayali ve resmi bağlar üzerinden- birbirine eklemlenecektir.³⁴⁰ Başka bir deyişle yeni devletin toprakları üzerinde kalan tüm değişik cemaatler, yeni kimlik sürecinde “uygar / hayali / total / blok bir ulus” bünyesinde eritilecektir.³⁴¹

Bu yeni durum, esas itibariyle, etnik farklılıkların bütünüyle gayrı meşrulaştırılmasını, dine / dini gruplara karşı tavizsiz bir tavır alınmasını, toplumun geleneksel motiflerinin olabildiğince kısa sürede silinmesini, sayısız dini ve etnik grupların üzerinin örtülmesini gerektirmektedir.³⁴² Artık toplum, dinsel aidiyetlere, etnik çeşitliliklere rıza göstermeyen bir kavram olarak ulus etrafında içerik kazanacaktır.³⁴³

Kültürel ve toplumsal çeşitliliğin meşruiyetini reddeden, bu çeşitliliği evrenselci, yaptırımcı, tekil bir kavrayış içinde yeniden ele alan yeni bir yapılanma ortaya çıkmıştır. Bu durum, resmi söylem açısından farklı etnik, dinsel, somut toplumsallıkların yan yana yaşama ve birbirlerine eklemlenme biçimlerini değiştirmeyi gerekli kılmıştır. Daha kısası, toplumsal alandan etnik, geleneksel farklılıkların silinmesini gerektirmiştir.³⁴⁴

Böylelikle resmi ideoloji, etnik, dini, geleneksel kurumların / yapıların gerisindeki bireysel, tekil, güncel toplumsal ilişkilere uzanmayı, o ilişkileri ele alıp, ulus ve ulusallık kavrayışı etrafında yeniden şekillendirebilmeyi hedeflemiştir.³⁴⁵ Dolayısıyla ulus ve ulusallık kavramları, toplumsal dokuyu yeniden içeriklendiren,

³³⁹ Ahmet Yıldız, Agm., s. 210-212, 224-225, 228; Ergun Özbudun, “Türkiye: Çoğulcu Toplum ve Tekçi Devlet”, (Der.) Ahmet T. Kuru, Alfred Stepan, *Türkiye’de Demokrasi, İslam ve Laiklik*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 62-68.

³⁴⁰ Ahmet İnel, Age., s. 28; Ergun Özbudun, Agm., s. 62-68.

³⁴¹ Ahmet İnel, Age., s. 25.

³⁴² Aynı yer, s. 44-45.

³⁴³ Etienne Copeaux, Agm., s. 46.

³⁴⁴ Ahmet İnel, Age., s. 44; Ergun Özbudun, Agm., s. 62-68.

³⁴⁵ Ahmet İnel, Age., s. 46.

toplumsal ilişkileri yeni baştan tayin eden, toplumsal konumları belirleyen, toplumsal hareketlilikleri sınırlandıran ana unsur olarak öne çıkmıştır. Eski dünyadaki toplumsallıklarla ilgili yasaklamalar ve devletleştirmeler de bu süreçteki temel metodolojiyi teşkil etmiştir.³⁴⁶

Resmi ideolojinin, bu gelişmelerle şekillenen ulus temelli yeni toplum serüveninin Osmanlı'ya özgü iki ana cemaatsel yapılanmayı, iki temel toplumsallık biçimini hedef tahtasına koyduğu görülür: İlki etnik toplumsallıklar; ikincisi dinsel toplumsallıklar. Dolayısıyla sürece genel olarak bakıldığında resmi ideolojinin ulus temelli toplum tasarımı öncelikle iki ana kırılma noktasına, iki kritik eğilime dayalı olarak biçimlenmiştir: Etnisite ve Sekülerlik / Laiklik. Bu şu anlama gelmektedir: Yeni kimlik öncelikle etnisite ve sekülerizm / laiklik ekseninde bir ulus-toplum inşasına dayanmaktadır. Resmi ideoloji açısından bu iki eksen “etnisite ve sekülerlik / laiklik” aslında bir makasın iki kenarını teşkil etmektedir. Zira toplumsal doku bu iki eksen arasındaki makasta dizayn edilecektir. Toplumsal alan bu iki kenarın makas darbeleri etrafında şekillenecektir.

Bu durum şunu göstermektedir: Ulus temelli toplum inşa süreci, farklı katmanlar / kulvarlar (düzeyler) etrafında gerçekleşen bir ulus-toplum sürecine tekabül etmektedir. Her katman / kulvar, farklı birer eksen, kırılma noktası etrafında biçimlenmektedir. Dolayısıyla da ulus temelli toplum inşa sürecine ve bu süreçle hedeflenen yeni toplumsal kimliğe farklı yaklaşımlar, temel hatlar / damarlar egemen olacaktır.

b. Etnisist ulusçuluk kulvarı: Antropolojik ulus

Ulus-toplum inşa sürecini şekillendiren katmanlardan / kulvarlardan ilki “antropolojik ulus” kulvarıdır. Resmi ideolojinin en temel amaçlarından biri “antropolojik ulus / toplum” yaratmaktır. Bunu da entnisite / ethnos eksenli bir toplum tasarımıyla / tasavvuruyla gerçekleştirmeye yönelmiştir. Tam da burada etnisist bir ulusçuluk fikri hem bu kulvara hem de genel olarak kimlik inşa sürecine hakim olan ana yaklaşım olarak öne çıkmıştır.³⁴⁷

³⁴⁶ Aynı yer, s. 54.

³⁴⁷ M. Şükrü Hanioglu, “İki ‘İki Türkiye’ (II): İkincisi Çatışır ve Bölünebilir”, *Sabah*, 29.09.2013; “Sorun Türklük Kürtlük Değil Ethnos Temelli Toplum Tasavvuru”, *Sabah*, 12.05.2013; “Sorun milliyetçilik değil toplumsal mühendisliktir”, *Sabah*, 24.02.2013.

Bu bağlamda bir etnisite olarak Türklük, yeni ulus-toplumun ana eksenini teşkil edecektir. Ülkenin resmi sınırları içerisinde yaşayan herkes kendi dil, din, kültür ve etnik kökeninden bağımsız bir şekilde “Türk” olarak değerlendirilecek, etnik olarak Türk ulusunun birer ferdi sayılacaktır. Dolayısıyla toplum inşa pratiği, ortak köken / şecere duygusunu temel alan etnisist-soya dayalı bir kulvarda içerik kazanacaktır. Bu kulvar üzerinde yeni ulus-toplum kimliğinin meşruiyet zemini etno-kültürel farklılıklardan ve bunlara dayalı taleplerden bağımsız olarak Türklük etrafında dizayn edilecektir. Toplumdaki tüm farklı kesimlerden, “akide, ruh ve vicdan itibarıyla Türk olmaları”³⁴⁸, “Türklük” kültürünü içtenlikle benimsemeleri beklenecektir. Etno-kültürel açıdan farklı kalmak isteyen toplumsal çevrelere karşı açık, ayrımcı ve dışlayıcı bir tavır alınacaktır. Böylelikle etnik bir ulus, Türklük, temelinde toplumsal türdeşlik sağlanmış olacaktır.³⁴⁹

Bu kapsamda öncelikle Anadolu’daki yerleşik etnik farklılıkların milletlik meşruiyetleri ortadan kaldırılır. Yeni toplumu şekillendirecek egemen etnik ulus olarak Türklük, yerel, somut etnik bir özellik olmaktan çıkarılır; soyut, genel, kuşatıcı, tarih üstü, evrensel bir ulus haline getirilir. Türklük, Hitit, Sümer vs. uygarlıklarını da içinde barındıran kıtalar ötesi, zamanlar ötesi, tarih-aşırı soyut bir içerik kazanır.³⁵⁰ İnşa edilen yeni Cumhuriyet, çağdaş ulus-devlet ise, zamanı aşırıp gelen uzun Türklük tarihi açısından “tarihin sonu”nu ifade eder.³⁵¹

Bu şekilde yeni toplumsal yapı ve toplumsal ilişkiler, içeriği resmi ideoloji tarafından belirlenen, genişletilen, derinleştirilen, etnik şeceresi / kökleri tespit edilen Türk ulusu kavramı etrafında inşa edilir. Türk ulusu, artık ülke içerisinde tüm çeşitli toplumsal grupların, yapı ve ilişkilerin resmi meşruiyet noktasını oluşturmaktadır.³⁵² Uygulamada bunun karşılığı, Türklüğün hemen her sosyo-politik meselede ön plana çıkarılmasıdır. Memuriyet ve sosyal meslekler konusunda Türklüğün altını çizen

³⁴⁸ Tanıl Bora, “Cumhuriyet’in İlk Döneminde Milli Kimlik”, (Haz.) Nuri Bilgin, *Cumhuriyet Demokrasi ve Kimlik*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997, s. 57.

³⁴⁹ Ahmet Yıldız, Agm., s. 210-212, 224-225, 228; M. Şükrü Hanioğlu, “Sorun Türklük Kürtlük Değil Ethnos Temelli Toplum Tasavvuru”, *Sabah*, 12.05.2013; “Sorun milliyetçilik değil toplumsal mühendisliktir”, *Sabah*, 24.02.2013; Umut Özkırmı, “Türk Milliyetçiliğinin ‘Etnisiteyle’ İmtihani: Bir Utangaç Aşk Hikayesi”, (Der.) E. Fuat Keyman, *Türkiye’nin Yeniden İnşası: Modernleşme Demokratikleşme Kimlik*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 88.

³⁵⁰ Ahmet İnsel, Age., s. 45-46.

³⁵¹ M. Zafer Çetin, “Tales of Past, Present, and Future: Mythmaking And Nationalist Discourse in Turkish Politics” *Journal of Muslim Minority Affairs*, 2004, 24:2, s. 354-355.

³⁵² Ahmet İnsel, Age., s. 54.

yasal düzenlemelerin yapılmasıdır. İskan ve zorunlu göç politikalarının izlenmesidir. Eldeki tüm devlet araçlarının Türklük temelli homojen bir ulus yaratma yolunda seferber edilmesidir.³⁵³ Bu şekilde Türk ulusu bir yandan ümmet hatta millet kavramının yerini almakta, diğer yandan da Osmanlı dünyasından devralınan kozmopolit, farklılıklarla örülü yapıya homojen, monolitik bir görünüm verme işlevi üstlenmektedir.³⁵⁴ Bu durum, yeni ulus-toplum kimliğinin gerçekleştiği diğer bir katmanı gündeme taşımaktadır.

c. Radikal sekülerizm katmanı / kulvarı: Teolojik ulus

“Teolojik ulus” resmi ideolojinin ulus-toplum inşa sürecini şekillendiren katmanlardan / kulvarlardan ikincisidir. “Teolojik ulus / toplum” yaratma düşüncesine dayanan bu kulvar, resmi ideolojinin antropolojik ulus fikriyle yoğun bir korelasyon ve paralellikler taşımaktadır. Bu kulvar, yeni ulus toplum kimliğinin ve yeni baştan dizayn edilecek toplumsal alanın dinle, dini referanslarla olan ilişkisini / yüzünü anlatmaktadır. Dini bağlara, yapılara, gruplara, ilişki formlarına karşı radikal bir tavır alışı, katı bir laik duruşu ifade etmektedir. Dolayısıyla teolojik ulus kulvarı özü itibarıyla sekülerlik / laiklik eksenli bir toplum tasarımı / tasavvuruna yaslanmaktadır. Bu noktada radikal bir sekülerizm kavrayışı teolojik ulus kulvarını ve dolayısıyla genel kimlik inşa sürecini biçimlendiren temel bir yaklaşım olarak belirmiştir.³⁵⁵

Teolojik ulus / toplum kulvarında Türklük kavramının ve onu tanımlayan ana unsurların din-dışı / laik karakterinin belirgin bir rolü vardır. Zira Türklük, yeni toplumu belirleyen ulusal çerçeveyi oluşturmaktadır. Ve Türk ulusunu tanımlayan özellikler (ortak dil, ortak siyasal varlık, ortak bir ırk ve köken, ortak vatan, tarihsel birlik) arasında din yoktur. Dinin toplumu / ulusu tanımlayan, toplumsal ilişkileri, pratikleri, düşünceleri, oluşumları belirleyen öğelerin dışında bırakılması söz

³⁵³ Umut Özkırımlı, Agm., s. 91-93.

18 Mart 1926 tarih ve 788 sayılı “Memurin Kanunu”; 11 Haziran 1932 tarih ve 2007 sayılı “Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun”; 14 Haziran 1934 tarih ve 2510 sayılı “İskan Kanunu”; 20 Temmuz 1931 tarih ve 1850 sayılı “İsyan Mıntıkasında İşlenen Ef’alin Suç Sayılmayacağına Dair Kanun”, bu kapsamda öne çıkan yasal düzenlemeler olarak sayılabilir.

³⁵⁴ Ahmet İnsel, Age., s. 54.

³⁵⁵ Bu kulvarla ilgili “teolojik ulus” kavramlaştırması bize aittir. Fakat yeni ulus-toplum konusunda bu kulvarın anlattığı “laiklik eksenli toplum tasavvuru” için bakınız: M. Şükrü Hanioğlu, “İki ‘İki Türkiye’ (I): Birincisi Çatışır ama bölünmez”, *Sabah*, 22.09.2013.

konusudur. Bu dışlayıcı yaklaşım etrafında yeni ulus-toplum, kültürel, dinsel çeşitlilik etrafında tarif edilmeyecektir. Ulus endeksli bu yeni toplum kavrayışı dini referanslardan, normlardan uzak ama derin bir ulusal sadakat duygusu temelinde şekillenmektedir. Ve sıkı bir birlik, türdeşlik tasarımıdır.³⁵⁶ Bu çerçevede geleneksel Osmanlı toplumsal kimliğinin ve aidiyet formunun ayırt edici unsuru dinsellik ve çeşitlilik iken, resmi ideolojinin tasarladığı yeni toplumsal kimliğin belirgin unsuru kaynaşmış, tekil bir seküler ulus formu olmuştur.³⁵⁷

Yeni toplumsal kimlik, etnik- ulusal bağ, özlem, bakış, değer, duygu örüntüleri ve öncelikler etrafında içerik kazanmıştır. Bu, esas itibarıyla toplumsal ilişkilerin laikleştirilmesi, radikal bir sekülerizasyona uğratılması demektir. Laikleştirme, toplumsal dokunun dini olmayan öğelerle ve etnik unsurlarla tanımlanmasını anlatmakta, başka bir deyişle Osmanlı dünyasındaki din, gelenek, millet, cemaat temelli toplumsal yapılanmanın ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir. Toplumdaki geleneksel, dinsel, cemaatsel bağlar, yapılar ve normlar, din-dışı, tekil bağ, norm ve önceliklerle yer değiştirecektir.³⁵⁸

Dolayısıyla resmi ideoloji, ulus temelli yeni toplum oluşturma yolunda açık bir şekilde -etnik toplumsallıklar yanında- dini toplumsallıkları ve referansları da hedef almıştır. Bu kapsamda 1924'te halifeliğin kaldırılması, ardından diğer dini-toplumsal kurumlar şeyhülislamlığın, dini okulların, medreselerin, tekke ve tarikatların kapatılması, İslam dini çevresinde ve onun kurumları etrafında şekillenen somut dini toplumsallıkların sonu olur. Burada dini kurumlarla ilgili söz konusu yasakların yanı sıra kimi dini kurumların devletleştirilmesi de bu yeni oluşumda etkili bir enstrüman olarak dikkati çeker. Böylelikle toplumsal alanın din-dışı öğelerle ve radikal sekülerist bir yaklaşımla yeni baştan dizaynı gerçekleştirilmiş olacaktır.³⁵⁹

Resmi ideolojinin antropolojik ve teolojik ulus toplum yapısını, başka türlü söylenirse, etnik-seküler / etnoseküler toplum tasavvurunu besleyen iki temel unsur,

³⁵⁶ Nur Betül Çelik, Agm., s. 84.

³⁵⁷ Aynı yer, s. 85.

³⁵⁸ Aynı yer, s. 84.

³⁵⁹ Ahmet İnel, Age., s. 46.

iki etkin enstrüman söz konusudur. Bu iki unsur hiç kuşkusuz resmi ideolojinin vatan kavrayışı ve tarih anlayışıdır.³⁶⁰

d. Etno-seküler ulus kimliğini besleyen unsurlar: Vatan

Seküler, etnisite temelli toplum inşasında “vatan” kavramı etkin ve belirleyici bir işlev üstlenmiştir. Yerel (kişinin doğup büyüdüğü yer), geleneksel (hanedan mülkü), dinsel (İslami normların hüküm sürdüğü yer) anlamlarından arındırılmış, yüceltilmiş, ezelden-ebede uzanan, bütün değerini kendinden alan “vatan” kavrayışı, ulusu merkez alan bir toplumsal kimlik tasarımının en önemli taşlarını döşemiştir. Zira ormanları, denizleri, çayırları, çimenleri, dağı, toprağı ve seküler nitelikli yeni ziyaret mekanlarıyla eşsiz bir kıymet arz eden “vatan” vurgusu, ulus bilincinin canlandırılmasına zemin sağlamıştır. Bir karış toprağı, bir tek çakıl taşı bile düşmanca bakışlardan korunacak, uğruna seve seve, şerefle can verilecek “vatan” vurgusu, toplumun ulus bilinci temelinde şekillenmesini etkilemiştir. “Her şey vatan için” eksenli salt yurtçu, duygusal ve heyecan yüklü bir söylem, insanları “vatana”, dolayısıyla “ulusa” sadakat, bağlılık konusunda motive eden, “adanmışlık” hissiyatıyla yoğuran, ulusal bilinç konusunda mobilize eden bir dinamik olarak öne çıkmıştır.³⁶¹

e. Etno-seküler ulus kimliğini besleyen unsurlar: Tarih

Diğer taraftan ulus eksenli, etnoseküler ve türdeş bir toplumsal kimlik inşasında tarih, bir başka kurucu unsuru oluşturmuştur. Bu noktada özellikle geliştirilen Türk Tarih Tezi, yeni toplum kimliğinin Türk kavmine, Türk etnisitesine aidiyet temelinde tanımlanmasına katkı sağlamıştır. Teze göre yeni ulus-toplum kimliğinin ana eksenini oluşturan Türk ulusu etnik köken itibarıyla mekansal olarak Orta Asya’ya, zamansal olaraksa insanlığın / tarihin “sıfır noktası”na uzanan ezeli bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca Anadolu’nun ezeli ve ebedi olarak Türk olduğu fikri de tezin ana önermelerinden bir diğerini oluşturmaktadır.³⁶² Bu “tarih başlatan ulus”

³⁶⁰ Ahmet Yıldız, Aqm., s. 210-212, 224-225, 228.

³⁶¹ Aynı yer, s. 211; Birol Caymaz, *Türkiye’de Vatandaşlık: Resmi İdeoloji Ve Yansımaları*, İkinci Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 20.

³⁶² Bu önermeyle esas olarak, Anadolu’da Türklerin varlığının Ermeni ve Yunan varlığından daha eski tarihli olduğuna işaret edilir ve Türk ulusu ilk yerleşen olarak meşrulaştırılır. Böylelikle Türk ulusu etrafında ebedi bir Anadolu kimliği inşa edilmiş olur. Ve Anadolu topraklarındaki yeni toplumun bu

yaklaşımıyla, genel dokusu ve örgütlenmesi itibariyle İslam-Osmanlı geçmişinden / bakiyesinden arındırılmış, soyutlanmış, seküler bir ulus toplum kimliği inşasının yol taşları döşenir.³⁶³

Aynı zamanda bu arındırma süreciyle birlikte Türk tarihi, genel olarak dünya tarihiyle özel olarak çağdaş uygarlık seviyesini temsil eden Avrupa tarihiyle bütünleştirilir. Tabi kuramsal düzeyde bu bütünleşmeyi sağlayabilmek adına son derece kritik, sofistike ve ince bir kaç hamle yapılmıştır. Öncelikle Türk etnisitesi insanlık tarihi içerisinde “ırkların kökeni” olarak, başka türlü söylenirse, bütün ırkların “Adem ve Havvası” olarak işaretlenmiştir. Diğer taraftan bir ulus olarak Türklerin tarihte medeniyet kuran / yapan şanlı bir topluluk oldukları ve dahası dünya tarihi içerisinde “medeniyetlerin kökeni”ni, “kök medeniyet”i teşkil ettikleri öne sürülmüştür. Bu bağlamda Türklerin hem “çok eski, kadim” hem de “nitelikli, medeni” bir ulus oldukları ortaya konularak, Türk tarihi adeta yeniden “icat edilmiş”tir. Yeniden icat edilen bu tarih içerisinde İslam-Osmanlı geçmişi ise, “etnik kökenli ulus, ulusal toplum ve medeniyet” kavrayışları açısından bir tarih-dışı, bir tarihsel sapma, bir karanlık ara dönem olarak paranteze alınmıştır.³⁶⁴ Böylece “kökleri tarihin derinlerinden gelen” ve “medeniyet kuran” ihtişamlı bir ulusa dayalı yeni toplum kimliği tasarımının “mantıksal” temelleri atılmıştır.³⁶⁵

Geriye dönük / retrospektif / anakronik bir okuma biçimine dayanan ve “tarihte ve Anadolu’da her açıdan önce Türk ulusu vardı!” şeklinde özetlenebilecek Türk Tarih Tezi, yeni toplumsal örgütlenmenin merkezine oturtulmuş ulusu, bir yandan uzak bir geçmişte “derin tarihi köklerine bağlaması”yla diğer yandan da bu ulusa “büyük, özgün, saygın, mükemmel, kurucu” kavramları eşliğinde getirdiği

ulusal kimlik etrafında inşası meşru, haklı bir gerekçe kazanır. Bu konuda bakınız: Etienne Copeaux, Agm., s. 49-50.

³⁶³ Ahmet Yıldız, Agm., s. 214, 222-223, 228; Cemil Koçak, “Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İkinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 37-38 Etienne Copeaux, Agm., s. 48-50; Füsün Üstel, “Makbul Vatandaş”ın Peşinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 167-168.

³⁶⁴ Ahmet Yıldız, Agm., s. 214, 222-223, 228; Suavi Aydın, “Cumhuriyet’in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 358-359; Etienne Copeaux, Agm., s. 48-50; Füsün Üstel, Agm., s. 167-168.

³⁶⁵ Suavi Aydın, Agm., s. 353.

Öte taraftan tarih teziyle bağlantılı Güneş-Dil Teorisi kapsamında toplumda kullanılan dilin, ulus temelli seküler bir dizayna tabi tutulması da, yeni toplumsal kimliğin teşekkülünde etkin bir rol üstlenmiştir. Bu konuda bakınız: Ahmet Yıldız, Agm., s. 228-229.

övgüyle, yeni toplum kimliğinin etnisite, dil, kültür, tarih ve ülkü birliği etrafında dizaynına ilişkin sihirli dokunuşu gerçekleştirmiştir.³⁶⁶ Tez, Türk ulusunun etnik kökenlerini, bu etnik kökenin mefharini, yüceliğini ortaya çıkarma çabasının yanı sıra, aynı geriye dönük okuma biçimiyle bu etnik kökenin bugünden geriye doğru temel özelliklerini ortaya çıkarmaya dolayısıyla tarih-üstü, evrensel bir “Türklük endeksi” belirlemeye / kurmaya katkı sağlayacaktır. Resmi ideolojinin ana karakterini uygun olarak “laik, ulusçu, yurtçu, eşitlikçi, cumhuriyetçi, akılcı, medeniyetçi” vs. gibi kavramlar, geriye doğru bir yansıtmayla bu Türklük endeksinin temel niteliklerini, yani yeni toplumun kurucu ilkesini oluşturan ulusun “genetik özelliklerini” teşkil edecektir. Ve bu şekilde Türklük genetik bir topluluğa dönüşmüş olacaktır.³⁶⁷

f. Otoriter merkeziyetçi damar / kulvar: Siyasal ulus

Yeni toplum kimliğini (yani ulus-toplum inşa sürecini) belirleyen katmanlardan / kulvarlardan üçüncüsü “siyasal ulus” kulvarıdır. Siyasal ulus kulvarı “devlet / merkez” eksenli bir toplum tasarımı / tasavvurunu öne almaktadır. Bu noktada otoriter merkeziyetçi bir yaklaşım, siyasal ulus kulvarını ve de genel olarak yeni toplum kimliğini biçimlendiren temel bir yaklaşım olarak dikkati çeker.

Bu yaklaşım, toplumun kendisini anlamlandırmak için başvurabileceği yegâne referans noktası olarak devleti, devlet aklını işaret etmektedir. Toplumun kendisini devletin aynasından tanımasını, devletin kavram çantasından tanımlamasını hatırlatmaktadır.³⁶⁸

Resmi ideolojinin yeni toplum kavrayışı ile ilgili en önemli sorun alanlarından biri toplumun devletle, iktidarla ilişkisi ya da toplumsal olanın siyasal olanla ilişkisi meselesidir. Bu konuda resmi ideolojinin toplumsal kimliğin yeniden inşasında (toplumun modernleşme doğrultusunda dönüştürülmesinde) devlete merkezi bir rol yüklediği görülür.³⁶⁹ Dolayısıyla genel olarak toplumun geniş bir açıdan siyaset / devlet temelli, dar bir açıdan iktidar temelli inşası söz konusudur. Bu

³⁶⁶ Ahmet Yıldız, Agm., s. 214, 222-223, 228, 231-232; Etienne Copeaux, Agm., s. 48-50.

Ancak burada geçerken belirtelim: Resmi ideoloji açısından Türk Tarih Tezinin en önemli hedeflerinden, kaygılarından biri Anadolu’nun Türklüğünü ve Türklüğün dünya uygarlığına katkısını bilimsel olarak göstermek olmuştur. Bu konuda bakınız: Suavi Aydın, Agm., s. 358-364.

³⁶⁷ Etienne Copeaux, Agm., s. 50; Füsun Üstel, Age., s. 168.

³⁶⁸ Nilgün Toker ve Serdar Tekin, Agm., s. 87-88.

³⁶⁹ Nur Betül Çelik, Agm., s. 84.

aslında toplumun düz ve tek yönlü bir çizgiyle siyasete, devlete, iktidara eklemelenmesi, bağlanması demektir.

Devletin / iktidarın proje, hedef ve öncelikleri doğrultusunda içerik kazanan, kendisini büyük resmi hedeflere (ilerleme, kalkınma, modernleşme vs.) adayan, devlet tarafından bu hedefler etrafında “mobilize / seferber edilen bir toplum” kimliği söz konusudur. Toplumsal olanın özerk bir alanı yoktur. Zira resmi ideoloji toplum ile devlet, toplumsal olan ile siyasal olan arasındaki ayrımları yok etmiştir.³⁷⁰ Ve toplumsal olanı devletin parçası, uzantısı haline getirmiştir. Dolayısıyla Cumhuriyet Türkiye’inde yeni toplum, aslında devletin dışında kalan bütün toplumsal alanın en küçük hücresine kadar devletin parçası haline dönüştürüldüğü, sıradan ve edilgen bir periferi durumuna getirildiği bir toplumdur. Bu toplum aynı zamanda pürüzsüz, temiz, sorunsuz yeni bir toplumdur.³⁷¹

Devlet otoritesinin yörüngesinde pürüzsüz bir yapılanmayı ifade eden bu ulus / toplum modelinin temel özelliklerinden biri siyasal olarak “denetlenebilir” ve merkezi otoriteyi izleyen bir profile sahip olmasıdır.³⁷² Bu özellik yeni toplumu, siyasal iktidara aktif, dinamik ve somut olarak meşruiyet zemini teşkil eden etkin bir aktör olmaktan çıkarmaktadır. Aksine edilgen konumdaki izleyici bir kitle olarak meşruiyet kaynaklığına yerleştirilen kurgusal bir varlık halini almaktadır. Yani siyasal hareketlilik kazanmayan, devletle ve siyasetle kendi iradesiyle doğrudan / birebir ilişki kurmayan bir toplum modeli dikkati çekmektedir.³⁷³

Bu bağlamda devlet tarafından denetlenebilir, devleti izleyici toplum, aynı zamanda devlet tarafından nüfuz edilmiş toplum demektir. Devlet aklıyla şekillenen toplum demektir. Bu konuda Halkevleri, Türk Ocakları gibi toplumsal kurumların yanı sıra sert hukuk kuralları ve yargısal düzenlemeler söz konusu aklın toplum üzerindeki nüfuz ve denetimini pekiştirici bir rol üstlenmiştir. Hukuk alanındaki kural ve düzenlemelerin yanında, ekonomi sahasındaki kurumlar ve devlet işletmeleri de, siyasal iktidara, ekonominin, dolayısıyla da toplumun içinde bulunma ve bu alanları yakından denetleme olanağı sağlamıştır.³⁷⁴

³⁷⁰ Aynı yer, s. 80-84.

³⁷¹ Ahmet İnel, Age., s. 25.

³⁷² Aynı yer, s. 49.

³⁷³ Aynı yer, s. 23.

³⁷⁴ Resmi ideoloji açısından, var olabilmek için sırtını tamamen devlete yaslayan ve devlete bağlanan bir müteşebbis çevrenin yani ulusal burjuvanın yaratılması ve devlet işletmeleri bünyesinde geniş bir

Devletin toplumsal örgütlenme biçimi üzerinde geliştirdiği katı denetim mekanizması vasıtasıyla etnik-kültürel farklılıkların denetlenmesi ve böylelikle toplumsal pratiklerin, eğilimlerin, tutum ve tercihlerin yönetimi ve gözetimi mümkün hale gelmiştir.³⁷⁵ Toplumsal hayatın psiko-sosyal donanımları, dinamikleri, sermayesi, siyasal iktidarın belirlediği ulusal idealleri gerçekleştirecek şekilde biçimlendirilmiş ve kanalize edilmiştir.³⁷⁶

Burada dikkat çeken temel husus, resmi ideoloji açısından “toplumun / vatandaşların enstrümanı olarak devlet” değil, “devletin enstrümanı olarak toplum / vatandaş” söz konusudur. Devlet, toplumsal ihtiyaçları ve sorunları, toplumsal irade ve tercihler doğrultusunda ele alan bir siyasal yapı olarak görülmemektedir. Aksine kendi varlığı için geliştirdiği ajandaya uygun bir şekilde toplumu peşine takan bir siyasi organizasyon olarak kabul edilmektedir. Kısacası burada, toplumun devletinden değil, devletin toplumundan söz edilmektedir.³⁷⁷

Dolayısıyla yeni toplum, özerk, yerel, bölgesel ve kendi içinde çeşitlilikler barındıran, sosyal hareketliliklerin olmadığı, bunların siyasal iktidarcı engellendiği bir yapılanmayı ifade etmektedir.³⁷⁸ Sonuç itibarıyla otorite / merkez odaklı paternalist ve güvenlikçi bu ulus / toplum anlayışı, hatalardan, tehlikelerden korunmaya, kılavuza muhtaç, yol gösterilmesi gereken bu “toplum” kavrayışı yeni ulus-toplum kimliğinin belirgin hatlarından birini, yani siyasal katmanını / kulvarını teşkil edecektir.

g. Sosyo-politik organizmacı kulvar: Sosyolojik ulus

Yeni toplum kimliğine şekil veren katmanlardan / kulvarlardan sonuncusu “sosyolojik ulus” kulvarıdır. Sosyolojik ulus kulvarı “solidarist korporatizm” eksenli

işçi sınıfının beslenmesi, iktisadi ve dolayısıyla da toplumu içten denetlemenin ya da toplumu devlet etrafında şekillendirmenin en önemli araçlarıdır. Toplumsal hayatın orta yerinden geçen girişimci ve işçi sınıfının devlete bağımlılığı, devletin eline toplumsal ve siyasal hayatta önemli bir denetleme alanı ve olanağı sunmaktadır. Başka bir ifadeyle iktisadi imkan ve varlık açısından devlete bağımlı bir nüfusun ve kurumların inşası, esas itibarıyla devlet tarafından denetlenebilir bir toplum ve siyaset yapısına imkan vermektedir. Böylelikle, devletin merkezi otoritesini, yeni ahenkli, tekil toplum yapısını / dokusunu yıpratma tehlikesi taşıyan iktisadi / toplumsal dinamikleri nötralize etmek mümkün hale gelmektedir (Ahmet İnel, Age., s. 50-51).

³⁷⁵ Nur Betül Çelik, Agm., s. 88.

³⁷⁶ Fethi Açıkel, Agm., s. 118.

³⁷⁷ H. Emre Bağcı, *Official State Ideology*, s. 70-73.

³⁷⁸ Etienne Copeaux, Agm., s. 44-45.

bir toplum tasarımı / tasavvurunu öne almaktadır. Bu noktada sosyo-politik bir organizmacı yaklaşım, gerek söz konusu sosyolojik ulus kulvarının biçimlenmesinde gerekse genel bir ölçekle yeni ulus-toplum kimliğinin içerik kazanmasında kendisini hissettirecektir.

Resmi ideoloji açısından yeni toplum inşasında etnik / köken olarak olduğu kadar sosyolojik olarak da türdeş, uyumlu, kaynaşmış, organik bir toplum kimliği geliştirmek oldukça kritik bir öneme sahiptir. Solidarist korporatizmi esas alan bu yaklaşıma göre Türk toplumunu oluşturan bireylerin, farklı mesleklere sahip olsalar bile, çıkarları arasında her hangi bir çatışma söz konusu olamaz. Çünkü bunların hepsi aynı “ulus”un, aynı vatanın üyeleridir. Bu bakış açısıyla, toplumsal ve iktisadi alandan geçmesi muhtemel sınıfsal fay hatlarının, farklılaşmaya, çatışmalara, ayrışmalara yol açacak çıkar temelli toplumsal damarların üzeri örtülecektir. Dolayısıyla toplumsal örgütlenme içerisinde (sınıfsal yapılanmalara olmasa da) sınıfsal çatışma ve mücadelelere yer verilmeyecektir.³⁷⁹ Böylece antropolojik olarak etnik bir kökende birleştirilen, türdeş hale getirilen toplumun, gündelik pratikleri / ilişkileri, sosyal örgütlenme biçimleri de türdeş ve uyumlu hale getirilecektir. Yeni kimliğe, “ulusal hedefler için uyum içinde ‘çalışan’ sosyal kesimler” motifini ilave eden fırça darbeleri atılacaktır. Yani kütleleşmiş ulus-toplum anlayışı gündelik pratikler üzerinden romantikleştirilecek, inceltilecek ve saflaştırılacaktır.³⁸⁰

Resmi ideolojinin bu yaklaşımına göre, Türk toplumunun dayanışmacı yapısı içerisinde sınıf farklılıkları ve sınıfsal çatışmalar söz konusu değildir.³⁸¹ Toplumsal alan çatışan değil birbirini tamamlayan, birbirine benzeyen, sosyal-ekonomik olarak ortak amaçlar etrafında birleşmiş, “ulusal çıkar uğruna yazgısını feda eden” unsurlardan oluşur. Dolayısıyla sosyolojik zeminde ulusçu hissiyatın beslediği bir standartlaşma, ahenk, uyum ve dayanışma esastır.³⁸²

³⁷⁹ Nur Betül Çelik, Agm., s. 88; Zühtü Arslan, Agm., s. 17; Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*, Cilt 3, Üçüncü Baskı, İstanbul: Deniz Yayınları, 2008, s. 40, 115, 209-211; Ergun Özbudun, Agm., s. 72-75.

³⁸⁰ Suavi Aydın, Agm., s. 362; Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*, Cilt 3, s. 115.

³⁸¹ Levent Köker, “Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 109; Ahmet Yıldız, Agm., s. 212; Ergun Özbudun, Agm., s. 72-75.

³⁸² Cemil Koçak, Agm., s. 39; M. Asım Karaömerlioğlu, Agm., s. 276-277; Ergun Özbudun, Agm., s. 72-75.

Bu çerçevede resmi ideoloji yeni toplumsal kimlik inşasında organik toplum düşüncesini benimsemektedir. Sosyolojik olarak gündelik yaşam pratikleri üzerinden, gündelik yaşam pratiklerindeki tercihler, yaklaşımlar üzerinden uyumlu ve türdeş bir yapının altını çizmektedir. Fakat resmi ideoloji için organik toplum düşüncesi, temellerine inildiğinde aslında sosyolojik değil siyasal bir düşünce olarak öne çıkmakta; yani “devlet ve ulusal çıkar” endeksli bir siyasal toplum anlayışına yaslanmaktadır. Organik toplum, sosyolojik bir toplumsal bütünlük düşüncesinden daha çok, resmi ideoloji tarafından tanımlanmış ulusal çıkarların, bireysel-grupsal ve sınıfsal çıkarlara üstün ve öncelikli olduğu anlayışını yansıtmaktadır. Ayrıca bireylerin ve bütün toplumun vazife şuuru etrafında ulusal varlığa, ulus kimliğine eklenmesine işmar etmektedir. Bu bağlamda resmi ideoloji tarafından toplumsal farklılaşma, aynı ulusal çıkara farklı düzeylerde katkı sunan, hizmet eden iş-alanları arasında bir farklılaşma olarak görülmektedir. Bu şekliyle toplumsal yapı, tek parça monolitik bir siyasal organizma olarak görülmekte, bireyler ve sosyal gruplar / sınıflar bu siyasal organizmanın birer parçası olarak kabul edilmektedir.³⁸³ Bu da sosyolojik yapılanmaya özü itibarıyla siyasal bir karakter yüklemektedir. Toplumsal olanın yani sosyolojik zeminin katı bir şekilde siyasallaşmasını ifade etmektedir.³⁸⁴ Zira türdeşlik, dayanışma, uyum, bütünlük üzerine kurulan organik bir ulus / toplum kavrayışı, esas itibarıyla güçlü, merkezi bir devleti söz konusu sosyal ahengin garantörü olarak hem kuramsal düzeyde varsaymaktadır hem de pratikte gerekli kılmaktadır.³⁸⁵

Toparlanacak olursa, resmi ideolojinin ulus ve ulusal değerler temelli toplumsal kimlik tasarımında dört farklı damarın, dört farklı kulvarın belirleyici olduğu söylenebilir. Belli bir ulusal standartlaşma sürecini ifade eden bu dört kulvar, antropolojik olarak etnisite (Türk / Türklük), kültürel olarak radikal sekülerizm /

³⁸³ H. Bülent Kahraman ve E. Fuat Keyman, Agm., s. 85; Ergun Özbudun, Agm., s. 72-75.

³⁸⁴ Zühtü Arslan, Agm., s. 17.

³⁸⁵ Ayhan Akman, Agm., s. 82. Diğer taraftan, bu bakış açısının siyaset katındaki yansımasıysa, siyasal iktidarın / Tek Parti'nin siyasal sistem içerisinde söz konusu toplumsal ahengin garantörü olacak şekilde sarsılmaz bir merkezi konuma yerleştirilmesidir. Dolayısıyla tekil, türdeş, kaynaşmış toplum anlayışının belki de en temel işlevi yeni siyasal düzlemin yani tek parti eksenli devlet teşkilatlanmasının meşrulaştırılmasıdır. Toplumun tek boyutlu kavranışı, toplumun siyasal düzlemde temsili konusunda tek partili bir siyasal mekanizmayı anlamlı ve yeterli kılmaktadır. Toplumun monolitik doğası ile tek partili siyasal mekanizma arasında bir eşdeğerlik ve paralel geçiş kurulmaktadır. (Bu yönde değerlendirmeler için bakınız: M. Asım Karaömerlioğlu, Agm., s. 282; Nur Betül Çelik, Agm., s. 76; Levent Köker, Age., s. 158.)

laiklik, sosyolojik olarak solidarizm / dayanışmacılık, siyasal olaraksa devlet / iktidar eksenli yeni değerler etrafında yeni bir toplumsal kimliğin inşasının ana hatlarını oluşturmuştur. Dolayısıyla bu dörtlü kulvar, antropolojik düzeyde etnik ve tarihsel bir tekdüzeliğe / türdeşliğe gönderme yaparken, teolojik / kültürel düzeyde din dışı unsurlarla tanımlanan bir yapılanmaya, sosyolojik düzeyde sınıfsal çatışmadan uzak organik bir toplumsal dokuya, siyasal düzeyde merkezi bir kitleye işaret etmektedir.³⁸⁶

Bu bağlamda resmi ideoloji tarafından üç temel problem olarak görülen “din, etniklik ve sosyal sınıflar” toplumsal fotoğrafta görünür unsurlar olmaktan çıkarılmıştır. Zira ulus toplum adlı türdeş ve kaynaşmış bir kitle fotoğrafında dini, etnik, sınıfsal, hanedani göstergeler, “bozucu, bölücü” nitelikler olarak değerlendirilmiştir.³⁸⁷

Resmi ideolojinin tasarladığı bu etnik-ulusçu, seküler, organik, monolitik, seferber edilmiş, denetlenebilir, makbul toplum kimliği, esas itibarıyla ulusal / çağdaş referanslar ve değerler etrafında standartlaştırılan, kaotik bir düzensizlikten, metodolojik bir bütünlüğe, sistematik bir mobilizasyona sevk edilen “geometrik bir ulus- toplum”u ifade etmektedir.³⁸⁸ Söz konusu geometrik ulus-toplumun şekillenmesinde resmi ideolojinin temel ilkeleri olan halkçılık (dayanışmacı toplum modeli) milliyetçilik (etnik-ulus temelli bir toplum) laiklik ve devletçiliğin son derece etkin, yaratıcı, işlevsel ve biçimlendirici bir rol üstlendiği söylenebilir.³⁸⁹

³⁸⁶ Bu manada Türkiye’de “sınıfsız, kaynaşmış, ulusal, tekil kitle” vurgusu, esas itibarıyla Osmanlı’nın çeşitli cemaatlerin, farklı etnisitelerin, değişik dinlerin toplamından oluşan çokuluslu toplumsal yapısına karşı yeni bir yapılanmayı ifade etmektedir (M. Asım Karaömerlioğlu, Agm., s. 276-277).

³⁸⁷ Ahmet Yıldız, Agm., s. 215.

³⁸⁸ Fethi Açıkel, Agm., s. 122, 134.

Resmi ideolojinin ulus temelli yeni toplumsal kimlik inşası aslında kendi içinde bir paradoks taşımaktadır. Zira ilkesel olarak modern-öncesi / geleneksel örgütlenme biçimlerini yani cemaatsel – etnik, dinsel, bölgesel, mezhepsel- yapıları aşmak ve yerine ulus temelli daha rasyonel, kuşatıcı bir toplumsal aidiyet ve temsil alanı oluşturmak isteyen resmi ideoloji, günün sonunda tuhaf bir noktaya demir atmıştır: Kendisine ait ulusal hakikatleri, inançları, referansları, grup psikolojisi olan modern ve seküler bir cemaat formu üretimi... Başka bir ifadeyle resmi ideoloji, modern öncesi cemaat yapısının dayanışmacı, bütünleştirici, türdeş kılıcı mantığını / formunu kullanarak yani onu bürokratikleştirerek, devletleştirerek, merkezileştirerek ve sekülerleştirerek ulusal bir cemaat yaratmıştır (Fethi Açıkel, Agm., s. 120-121).

³⁸⁹ Nur Betül Çelik, Agm., s. 75-89; Levent Köker, Age., s. 150-159, 161-166, 184-187.

3. Yeni bir devlet / yeni bir siyasal düzlem: Ulus-devlet

Yeni bir devlet düşüncesi, resmi ideolojinin görkemli kimlik inşası programında takip ettiği tutkulu güzergahlardan biridir. Devlet mekanizmasının temel kurgusu ve siyasal düzlemin / rejimin ana eksenini konusunda kadim Osmanlı yapısı üzerinde tasarlanan kritik değişiklikler bu güzergahın öne çıkan adımlarını oluşturmaktadır. Bu çerçevede yeni Türkiye’de siyasal düzlemin yeniden kurgulandığını; siyasetin ağırlık merkezinin, siyasal düzlemin yörüngesinin, devlet mekanizmasının omurgasının radikal bir biçimde değiştirildiğini söylemek mümkündür.

Modern ulus devlet, resmi ideolojinin devlet mekanizmasıyla ilgili “yeni yapılanma” ya da klasik yapılara dönük “görmekli baypas” konusunda izlediği parlak modeli teşkil etmektedir. Bu noktada ana hatlarıyla siyasal düzlem üzerinde “kurucu ilke (meşruiyet zemini)”, “kurumsal yapı / dizayn” ve “genel devlet anlayışı”ndan oluşan meşhur üçleme etrafında sert bir değişim dalgasının, hassas bir baypasın yaşandığı görülür.

a. Kurucu ilke: İktidarın kaynağı ve nesnesi olarak “ulus”

Siyasal düzlem konusunda yaşanan değişim dalgasının ilki kurucu ilke (meşruiyet kaynağı) düzeyinde gerçekleşmiş ve siyasal sistem yeni bir kurucu unsur etrafında yeni baştan dizayn edilmiştir. Bu çerçevede geleneksel kaynaklar etrafında şekillenen kadim siyasal düzlem yeniden kurgulanmış ve ulus-devlet etrafında şekillenen yeni bir siyasal düzlem geliştirilmiştir. Başka bir ifadeyle meşruiyetini dinsel zeminden ya da hanedanlık zemininden alan siyasal düzlem / rejim / sistem yerine, meşruiyetini kuramsal olarak “ulus”tan alan yeni bir siyasal düzlem tanımlamasına gidilmiştir. Bu şekilde eski geleneksel dünyadaki Osmanlı hanedanlığı ya da dinsel kaynaklar, dini motifler meşruiyet unsuru olmaktan çıkarılmış, yerlerini radikal bir şekilde ulus ve ulusal egemenlikte merkezlenen bir meşruiyet zeminine bırakmışlardır.³⁹⁰ Bu noktada resmi ideolojinin siyasal hayatta dinden, gelenekten, hanedana dayalı unsurlardan kaynaklanan bir otorite, iktidar,

³⁹⁰ M. Asım Karaömerlioğlu, Aqm., s. 275.

siyasal düzlemi kabul etmeyen yaklaşımı belirleyici olmuştur. Ve bu yaklaşım özü itibariyle Osmanlı devlet kuramından esaslı bir kopuşu temsil etmektedir.³⁹¹

Resmi ideolojinin devlet / iktidar kavrayışı, temellerini modern Batı siyasi düşüncesinde bulan siyasal organizasyonun, siyasal iktidarın doğa ya da Tanrı tarafından “verili bir şey” değil aksine insanlar tarafından tesis edilen “yapma bir şey” olduğu fikrine yaslanmaktadır. Buna göre siyasal organizasyon ya da devlet mekanizması doğal ya da Tanrısal bir kaynaktan gelen bir şey olmayıp insanlar tarafından kurulan, inşa edilen bir şeydir. Bu temel yaklaşım etrafında resmi ideoloji için siyasal organizasyonun kurucu unsuru yani meşruiyet kaynağı, türdeş / kaynaşmış bir kitleyi ifade eden ulus kavramıdır.³⁹²

Bu doğrultuda yeni siyaset mekanizmasının ve siyasal iktidarın meşruiyet, yasallık, aidiyet ve sadakat referansları yeni süreçte ulusal değerler ve dinamikler etrafında biçimlenmiştir.³⁹³ Artık devlet, siyaset ve iktidar bir ulus kavramı üzerinden anlam kazanacak; siyaset alanının (rejimin) sıklet merkezi ve devletin meşruiyet temelleri saltanatın gücünden veya dinsel motiflerden mutlak bir ulus kavramına kaydırılacaktır. Ve siyaset, ilkesel olarak tamamen ulusal değerlerden örülü bir zemine taşınacaktır. Bu şekilde resmi ideolojiye göre toplumla devlet arasında asırlardır var olan tarihsel kopukluk, açık, uçurum kuramsal olarak kapatılmış olacaktır.³⁹⁴ Ulus eksenli bu yeni siyasal rejim “cumhuriyet rejimi” olarak, yeni dönem ise “cumhuriyet dönemi” olarak adlandırılacaktır.

Dolayısıyla resmi ideolojinin ulus temelli yeni devlet kimliği, özü itibariyle siyasal iktidarın ulus-toplum ve ulus toplumun ana özellikleri etrafında tasarlanmasını, meşrulaştırılmasını ifade etmektedir. Ulus-toplum etrafı bu yapılanma da esas itibariyle devlet aygıtının, siyasal düzlemin, iktidar ilişkilerinin radikal biçimde tekil etnik temellere dayandırılması ve kurumsal olarak laikleştirilmesi / sekülerize edilmesi anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda resmi ideolojinin üzerine eğildiği yeni devlet kimliği sürecinde kritik kavşaklardan ilki devlet aygıtının türdeş, homojen bir etnik temele dayandırılmasıdır. Buradan bakıldığında Cumhuriyet dönemi resmi devlet ideolojisi,

³⁹¹ Nur Betül Çelik, Agm., s. 77.

³⁹² Nilgün Toker ve Serdar Tekin, Agm., s. 86-87.

³⁹³ Fethi Açıkel, Agm., s. 120, 122.

³⁹⁴ Nur Betül Çelik, Agm., s. 77.

Anadolu topraklarında yaşayan cemaatlerin tarihi açısından ve bu tarihe egemen olan siyasal düzlem açısından bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Zira resmi ideolojiyle birlikte siyasi egemenliğin doğası değişmiştir. Yeni devlet ve yeni siyasal düzlem artık sayısız dini veya etnik cemaat gruplarının / çevrelerinin değil, belli bir toprak üzerinde yaşayan yeni, tekil bir etnik ulusun devleti olma yolunu seçmiştir.³⁹⁵ Siyasal düzlemin bu şekilde türdeş etnik-ulus eksenli teşekkülü, farklı etnik-dinsel kimliklerin taleplerine, beklentilerine, iradelerine kapalı bir devlet örgütlenmesini beraberinde getirmiştir.³⁹⁶

Yeni devlet kimliği sürecinde resmi ideolojinin üzerine titrediği önemli noktalardan bir diğeri ise iktidar ilişkilerinin, devlet aygıtının laikleştirilmesidir. Bu nokta, ulusal egemenlik kavramının bir uzantısı olarak dinsel, geleneksel ve aşkın olanın siyasal alandan çıkarılmasını gerektirmektedir. Başka bir açıdan artık siyasal örgütlenmenin “rasyonel, bilimsel ve ideolojik” kararlar / normlar üzerinden şekillenmesini anlatmaktadır.³⁹⁷ Weber’in kavram aygıtıyla söylenirse, geleneksel otorite yapısından ve iktidar ilişkilerinden, rasyonel / yasal otorite yapısına ve iktidar ilişkilerine taşınmayı anlatmaktadır. Tabi bu rasyonel / yasal otorite, “laik (aşkın geleneksel normlardan arındırılmış) devlet aklının (raison d’etat)”, mutlak egemenliğine dayanan bir otoriteyi ifade edecektir. Resmi ideolojinin devlet mekanizması ya da siyasal düzlem hakkında “laik cumhuriyet” veya “cumhuriyetçilik” vurgusu buna işaret etmektedir.

Bu çerçevede devlet aygıtının laiklik etrafında dizaynı, ontolojik olarak yeni bir iktidar alanının yaratılması demektir. Yani devletin laikleştirilmesi, mutlak bir şekilde devlet içindeki aktörlerin, bürokrat çevresinin “laik” olmasını gerekli kılıyordu. Ayrıca devlet yönetimine talip olanlar için de laikliği vazgeçilmez bir ön koşul haline getiriyordu. Bu, aynı zamanda devlet tasarruflarının, bürokratik uygulamaların ve iktidar politikalarının da artık laik bir perspektif üzerinden anlamlandırılması ve haklılaştırılmasını beraberinde getirecektir. Böylelikle laiklik

³⁹⁵ Ahmet İnel, Age., s. 45-46.

³⁹⁶ Nur Betül Çelik, Agm., s. 78.

³⁹⁷ Aynı yer, s. 84-85.

Siyasal sistemin ağırlık merkezine ulusun yerleştirilmesi ve iktidar ilişkilerinin laikleştirilmesi, yeni devlet modeline giden yolda önce saltanatın ve ardından hilafetin kaldırılmasında ifadesini bulacaktır. Bu şekilde siyasal iktidarın ve siyasal mekanizmanın kaynağı dinsel / geleneksel olmaktan çıkacak, yerine soyut ve seküler içerikli ulus kavramı gösterilecektir (Nur Betül Çelik, Agm., s. 84-85).

iktidar alanını tanımlayan ana unsur halini alacak; bu alana dahil olmanın ve bu alana uygun tasarrufta bulunmanın temel kriteri olacaktır.³⁹⁸

Diğer taraftan yeni siyaset düzleminin ve iktidar yapısının tekçi, bölünmez, merkezi bir anlayışa dayandırılması, resmi ideoloji için, yeni devlet inşasında dönülmesi gerekli başka bir kavşak noktasını teşkil etmiştir. Bu kapsamda toplumsal alanda ya da siyasal düzlemde farklı siyasal fraksiyonlara, oluşumlara, akımlara göz yumulmayacaktır. Aksine buralarda doğabilecek tüm muhalif oluşumlar, alternatif yaklaşımlar, sosyal / siyasal hareketler, tekil ulus-toplumun genel çıkarı için dolayısıyla yeni ulus-devlet kimliği için tehdit ve tehlike olarak kodlanacaktır.

Bu merkezi, tekçi devlet kimliğinin, bölünmez iktidar anlayışının biçimlenmesinde, açıkça türdeş, organik, kaynaşmış ulus-toplum kimliğinin belirgin bir yeri vardır. Zira bu türdeş ulus toplum kimliği esas olarak tekile karşı genelin, bireye karşı devletin, topluma karşı onu temsil eden siyasal iktidarın öne çıktığı bir devlet kimliğini (siyaset mekanizmasını) besleyecektir.³⁹⁹ Dolayısıyla toplum bir kez içinde çelişkilerin, tezatların, çeşitliliklerin olmadığı bütünsel bir ulus yapısı olarak resmedildiğinde, bu türdeş, tekil ulus-toplum kavrayışı siyasal sistemin kurumsal dizaynına da kaçınılmaz olarak yansımaya olacaktır.⁴⁰⁰

Toparlanacak olursa, dinsel olmayan öğelerle tanımlanmış, etnik bir türdeşlikle biçimlenmiş monolitik bir ulus ve ulusal egemenlik kavramı, yeni siyasal düzlemin, yeni devletin kurucu ilkesini oluşturmaktadır.⁴⁰¹ Böyle olunca devlet ilkesel olarak, türdeş, kaynaşmış, antropolojik ve sosyolojik açıdan benzeş, etno-seküler toplum / kitle tasavvurunun en üst ve somutlaşmış idari organı olarak öne çıkmaktadır.⁴⁰² Dolayısıyla da etnik-ulusal, seküler / laik temeller üzerine kurulmuş tek merkezli bir devlet mekanizması söz konusudur.⁴⁰³

Ancak bütün bu analitik açıklamaların altına düşülmesi gereken belki de en kritik şerh, yeni devlet kimliğinin kurucu ilkesi olarak öne çıkan ulus kavramının, tamamen soyut / hayali bir kavramlaştırmayı ifade ediyor oluşudur. Zira misak-ı milli sınırları içerisindeki mevcut demografik yapı (halk), hem etnik kökeni itibariyle

³⁹⁸ Etyen Mahçupyan, "Türkiye'nin Modernleşme Zihniyeti ve Pozitivizm", *Türkiye'yi Anlamak*, İstanbul İletişim Yayınları, 2008, s. 129-130.

³⁹⁹ M. Asım Karaömerlioğlu, Agm., s. 278-279.

⁴⁰⁰ Aynı yer, s. 281.

⁴⁰¹ Levent Köker, Age., s. 163.

⁴⁰² Levent Köker, Agm., s. 110.

⁴⁰³ Ahmet Yıldız, Agm., s. 210.

hem de kültürel / dinsel düzeyi / görünümü itibarıyla devletin zihnindeki “gerçek ulus” kurgusundan çok uzaklarda durmaktadır.⁴⁰⁴

Dolayısıyla resmi ideolojinin kuramsal olarak öne sürdüğü ulus-toplum, düşünsel ve ilkesel olarak siyaset mekanizmasını ve siyasal iktidarı etkileyen, sınırlandıran, yönlendiren, biçimlendiren etkin / dinamik / somut bir meşruiyet unsuruna dönüşmemiştir. Aksine içeriğini devletin ve iktidarın belirlediği edilgen ve soyut bir pozisyonda varlık bulmuştur.⁴⁰⁵ Bu bağlamda resmi ideolojinin tasarladığı ulus-devlet modeli, mevcut toplumsal alanın bir uzantısı, türevi olarak değil, onu belirleyen, yeniden üreten, en küçük hücresine kadar kendi parçası haline getiren kurucu aygıtlardan biri olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁰⁶ Dolayısıyla devlet mekanizması ve siyasal iktidar, kendisi için meşruiyet zemini olarak tayin ettiği ulus-toplumu önceleyen bir şekilde, onu mutlak olarak belirleyen, kendi “periferisi” haline getiren bir tarzda tesis edilmiştir.⁴⁰⁷

Sonuçta toplumsal alana mümkün olduğunca yayılan, genişleyen, orada derinleşen ve örgütlenen bir devlet aygıtı varlık bulmuştur.⁴⁰⁸ Böylece yeni meşruiyet zemini olarak ulusal egemenliğin somut / teknik bir ilke şeklinde varlığı ve etkinliği, henüz var olmayan “ileri bir tarihe” havale edilmiştir.⁴⁰⁹ En nihayetinde siyasal meşruiyetini, toplum içinde devinen güçlere, toplumsal hareketliliğe veya toplumdaki geleneksel sembol, kurum ve yapılara değil de, soyut bir ulus kavramına, onun sembolik anlam dünyasına, soyut ilişkiler evrenine dayandıran bir siyasal düzlemin inşası söz konusu olmuştur.⁴¹⁰ Toplumun davranışlarıyla ve fikir dünyasıyla özdeşleşme arayışında olmayan, bu tür bir özdeşleşmeyi otorite zafiyeti olarak değerlendiren, dahası toplumu kendi zihin dünyasıyla özdeşleştirmeyi hedefleyen bir siyasal iktidar sahası tesis edilmiştir.⁴¹¹

⁴⁰⁴ Levent Köker, Age., s. 163.

⁴⁰⁵ Nilgün Toker ve Serdar Tekin, Agm., s. 84.

⁴⁰⁶ Fethi Açıkel, Agm., s. 120, 122; Ahmet İnsel, Age., s. 25.

⁴⁰⁷ Nilgün Toker ve Serdar Tekin, Agm., s. 86, 87; Ahmet İnsel, Age., s. 25.

⁴⁰⁸ Fethi Açıkel, Agm., s. 120, 122.

⁴⁰⁹ Nilgün Toker ve Serdar Tekin, Agm., s. 86, 87.

⁴¹⁰ Ahmet İnsel, Age., s. 23, 27.

⁴¹¹ Aynı yer, s. 25, 28.

b. Kurumsal yapılanma: Ana hatlar

Siyasal düzlem konusunda yaşanan değişim dalgasının ikincisi kurumsal yapılanma düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu kapsamda devlet aygıtı ve onun siyasal örgütlenmesi kurumsal olarak yeni baştan dizayn edilmiştir. Yeni devlet ya da yeni siyasal düzlemin kurumsal dizaynı ulus-devletlerin ayırt edici özelliği olan egemenlik ve iktidar kavramı etrafında şekillenmiştir. Bölünmez, parçalanmaz, paylaşılmaz, devredilmez, dağıtılmaz bir siyasal iktidar / egemenlik anlayışı, söz konusu dizaynın ana yörüngesini oluşturmuştur. Dolayısıyla yeni siyasal sistem güçlü bir merkezi otorite ve etkin bir siyasal iktidar etrafında inşa edilmiştir. Bu çerçevede yeni devlet mekanizmasının sistematik yapılanması, genel olarak merkezi otoriteyi / güçlü siyasal iktidarı tesis eden bir ilkeye, kuvvetler birliği ilkesine, dayalı olarak gerçekleşmiştir.

Bu ilke bağlamında devleti meydana getiren iktidar erkleri (yasama, yürütme, yargı), mutlak manada bu erklerden birinin yörüngesinde dizayn edilmiştir. Dolayısıyla siyasi güç belli bir erk elinde toplanmış, temerküz etmiş, yoğunlaşmış ve oradan diğer erklerle / etrafa / çevreye doğru uzanmış, yayılmış ve genişlemiştir. Kurumlar / erkler arası denge ve karşılıklı denetim mekanizması söz konusu değildir. Ayrıca sistem dışarıdan toplumsal katılıma kapalıdır ve toplumsal talepler / beklentiler / düşünceler evreninden herhangi bir şekilde etkilenmemektedir.

Bu kurumsal yapılanmanın merkez üssü, mutlak iktidar erki, kuşkusuz Meclis'tir. Dolayısıyla yasama ve yürütme yetkisi Meclis'te toplanmıştır. Bu manada siyasal sistem, mutlak, yanılmaz, sınırsız Meclis üstünlüğüne dayanmaktadır. Başka türlü söylenecek olursa: Devletin siyasal teşkilatlanması Meclis'in bölünmez, parçalanmaz, sorgulanmaz, devredilmez gücüne yaslanmaktadır.⁴¹² Evet, egemenlik kayıtsız şartsız millete aittir. Ancak bu egemenlik yalnızca Meclis tarafından kullanılacaktır.⁴¹³ Meclis, devletin resmi tasarruflarının, siyasal pratiklerinin, idari performanslarının, politik vizyonunun mutlak "kurucu gücünü" teşkil etmektedir. Böyle olunca Meclis siyaset yapmanın mümkün olabileceği tek alan haline gelmekte ve siyasal katılımın / temsilin alanı daralmaktadır.⁴¹⁴

⁴¹² Zühtü Arslan, Agm., s. 21.

⁴¹³ Aynı yer, s. 15.

⁴¹⁴ Nur Betül Çelik, Agm., s.77.

Meclis merkezli bu yeni devlet / siyaset mekanizması içerisinde “ulusun / toplumun irade ve isteklerinin temsili” konusu, yeni düzlemin çehresini ve doğasını belirleyen önemli hatlardan birini oluştuyordu. Teorik olarak ulusun irade ve isteklerini siyasal düzleme, devlet mekanizmasına taşıyan resmi temsil organı Meclis’ti. Fakat ulusal irade ile meclis arasındaki ilişki esas itibariyle bir temsil ilişkisinden çok bir özdeşlik ilişkisiydi. Ve dolayısıyla meclis kararları / tasarrufları, meşruiyeti kendinden menkul –toplum rızası gerektirmeyen- kararlar ve tasarruflardı.⁴¹⁵ Ayrıca Meclis’in egemenliği mutlak olduğu için, toplumu / bireyleri Meclis iktidarının tasarruflarına karşı koruyacak her hangi bir kontrol-denge mekanizması söz konusu değildi. Zira Meclis, milletin manevi / soyut varlığının açık, berrak, somut ifadesi olarak konumlanıyordu. Bu ulusal irade ve meclis özdeşliği, yeni devlet kimliği içerisinde kurumsal düzeyde devlet-toplum kaynaşmasına dayalı bir çizgiyi / özelliği belirginleştiriyordu.

Öte taraftan yeni devlet mekanizmasının çehresini ve doğasını biçimlendiren kritik hatlardan ikincisi, egemenliğin / siyasal gücün mutlak yüklenicisi konumundaki Meclis’in içyapısıyla yani meclisin “koltuk haritası”yla, “künye”siyle ilgilidir. Meclisin içyapısını oluşturan dolayısıyla koltuk dağılımına ve künyesine tek başına egemen olan siyasal aygıt Mustafa Kemal tarafından kurulan ve ülkenin siyasi tek partisi olan CHP idi.

CHP güvenlik / kurtuluş ve kimlik / modernleşme eksenli resmi ideoloji söylemini inşa eden, bu söylemi devlet koridorlarında kurumsal dolaşıma sokan yegane kurumdu. Dolayısıyla ulus-toplum için ne yapacağıyla ilgili elinde hakikat yüklü –halka sormayı gerektirmeyecek- devasa bir ajanda bulunan parti, halkın mutlak temsilcisi olarak devlet mekanizmasının, siyasal düzlemin kalbinde / merkezinde duruyor; meclise yerleşiyordu.⁴¹⁶ Böyle olunca en temel politikası halk adına yeni bir ulusal kimlik inşa etmek olan Parti, doğal olarak ulusun temsil organıyla yani meclisle özdeşleşmiş oluyordu.

Böyle olunca sistem içerisinde Meclis’e atfedilen “sınırsız güç” esas itibariyle “meclis çoğunluğunu elinde tutan” siyasi parti ve onun liderine ait hale geliyordu. Dolayısıyla “mutlak meclis üstünlüğü” fikri, uygulamada “meclisteki

⁴¹⁵ Aynı yer, s. 88.

⁴¹⁶ Aynı yer, s. 77.

çoğunluğun mutlak üstünlüğü”nü ifade etmekteydi.⁴¹⁷ Başka türlü söylenecek olursa, teorik olarak mutlak, sınırsız, dokunulmaz egemenliğe sahip olan Meclis’in fiiliyattaki (de facto) karşılığı, mutlak, sınırsız, dokunulmaz bir siyasi iktidar, tek parti iktidarıydı.⁴¹⁸ Sistem doğası itibarıyla “kadir-i mutlak bir Meclis” ve ona fiiliyatta hükmeden “kadir-i mutlak bir parti ve lider” etrafında teşekkül ediyordu.

Bu haliyle yeni devlet teşkilatlanması adeta bir matruşka modelini andırıyor, iç içe geçmiş kurumlardan, dolayısıyla da dıştan içe doğru birbirini örten iktidar yapılarından oluşan siyasi bir matruşka tarzında dizayn ediliyordu. Bu siyasi matruşkanın en dışında Meclis yer alıyordu. Meclis’in içerisini Tek Parti iktidarı yani CHP dolduruyordu. Tek Parti’nin içerisinde ise siyasi gücün / iktidarın asıl merkezi ve kullanıcısı olarak Lider / Ulu Önder duruyordu. Dolayısıyla teorik olarak iktidar ilişkileri açısından toplumla devlet mekanizması arasındaki ilişki ilk etapta meclis üzerinden kuruluyor. Yani iktidar, öncelikle asıl sahibi olan toplumdan meclise devrediliyor. Ardından bir dizi devirler eşliğinde nihai olarak bir liderin elinde toplanıyordu.

Devletin / sistemin bu şekilde, kuvvetler birliği ve Tek Parti ekseninde biçimlenişini rasyonelleştiren ve gerekçelendiren en önemli argüman, resmi ideolojinin benimsediği etnik, dinsel ve sosyolojik olarak homojen, tekil, kaynaşmış toplum modeliydi. Solidarist nitelikli bu modele göre, esas olarak cemaatsel çeşitliliklerin, toplumsal, kültürel farklılıkların, sınıfsal ayrışmaların olmadığı homojen, tekil, ulus temelli bir toplumda, ulusu ve ulusun genel iradesini temsil eden Tek Parti, ulusal egemenliği gerçekleştirmek için yeterlidir.⁴¹⁹ Başka bir ifadeyle toplumsal alanda kültürel, düşünsel, iktisadi ve çıkar odaklı farklılaşmanın, ayrışmaların, farklı yapılanmaların, çatışmaların yokluğu fikri, toplumun siyasi hayata ve yönetime katılımı için siyasi sistem içerisinde yer alan temel bir “kurumsal dinamiği” yeterli hale getiriyordu. Bu dinamik, tüm toplumu her şeyiyle bünyesine alan tek siyasi parti olan CHP’den başkası değildir.⁴²⁰ Dolayısıyla sistem içerisinde ulus, kendisini bir bütün olarak ulusal kurtuluş hareketinin sembolü ve

⁴¹⁷ Zühtü Arslan, Agm., s. 21.

⁴¹⁸ Aynı yer, s. 26.

⁴¹⁹ Nur Betül Çelik, Agm., s.78; Zühtü Arslan, Agm., s. 19; Ergun Özbudun, Agm., s. 72-75.

⁴²⁰ Levent Köker, Age., s. 158; Aykut Kansu, “Türkiye’de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 260; Ergun Özbudun, Agm., s. 72-75.

ulusal bütünlüğün teminatı olarak sunan Tek Parti tarafından temsil edilmektedir.⁴²¹ Bu bağlamda resmi ideoloji açısından Meclis üstünlüğüne dayalı tek parti rejimi, rasyonel bir çerçeveye yerleştirilecektir.

Siyasal sisteme egemen olan bu Meclis-Tek Parti özdeşliği, yeni devlet kimliği içerisinde yapısal olarak devlet-parti kaynaşmasına dayalı bir niteliği öne çıkaracaktır. Tek Parti'yi devletin ve sitemin merkezine yerleştiren bu yapılanma, hem partiyi siyasal pratiklerin, idari tasarrufların ana aktörü haline getiriyor hem de partinin devlete ve topluma nizam veren bir aygıt olarak algılanmasını ifade ediyordu. Dolayısıyla devlet-parti özdeşliği nedeniyle Tek Parti'nin programları anayasalara eşdeğer kurucu metinler halini alıyordu.⁴²² Ayrıca toplumsal alanda da Tek Parti aracılığıyla işleyen bir devlet paternalizmine zemin sağlıyordu.⁴²³

Kurumsal olarak yeni devlet mekanizmasının çehresini ve doğasını biçimlendiren kritik hatlardan üçüncüsü, “ulusal irade - Tek Parti - meclis” özdeşliğinin bir uzantısıdır. Bu uzantı, siyasal sistem içerisinde iktidar ile toplum arasında köprü konumunda duran her hangi bir “ara mekanizma”nın bulunmayışıdır. Yeni devlet mekanizması içerisinde devlet ile yönetilenler arasında, siyasal iktidar ile toplum arasında her hangi bir aracı kurum, yapı ya da toplumsal oluşum, (bugünkü kullanımla “sivil toplum yapılanması” denilebilir) gereksiz, yersiz ve anlamsız görülecektir. Dolayısıyla yeni devlet, toplumla kendisi arasında ne dini ne de dünyevi, ne resmi ne de sivil bir takım ara kurumların varlığına müsaade etmeyecektir. Bu kapsamda hem Osmanlı'dan gelen bu tür kurumların tamamını ortadan kaldıracak, hem de yenilerinin kurulmasına göz yummayacaktır. Dolayısıyla, Türk siyasal sisteminin kurucu ilkesi olan “egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” cümlesi, resmi ideoloji tarafından hem siyasal sistemin meşruiyet kaynağı olarak ulusu gören bir anlayışla hem de artık bir takım ara mekanizmalara ihtiyaç olmadığı vurgusuyla anlamlandırılacaktır.⁴²⁴

Bütün bu belirleyici hatlar çerçevesinde yeni devlete ilişkin kurumsal yapılanmaya (bu yapılanmanın çehresine, doğasına) bakıldığında, burada aşağıdan yukarıya ya da çevreden merkeze doğru, toplumun devlete, devletin partiye

⁴²¹ Nur Betül Çelik, Agm., s. 78.

⁴²² Aynı yer, s. 76.

⁴²³ Zühtü Arslan, Agm., s. 19.

⁴²⁴ M. Asım Karaömerlioğlu, Agm., s. 279-280.

dolayısıyla toplumun aynı zamanda partiye özdeş sayıldığı yeni bir siyasal mekanizma vardır. Bu mekanizma, özdeşlik öyküsünün izlediği seyrin tersine, merkezden çevreye, yukarıdan aşağıya doğru işletilmekte, yönetilmekte, yönlendirilmekte ve tasarıma / hendeseye tabi tutulmaktadır.

Dolayısıyla resmi ideoloji yeni devlet kimliği kapsamında, yüzünü topluma, toplumsal kesimlere dönen, onların beklenti ve taleplerine öncelik veren siyasal bir düzlem / sistem yerine, “güç, otorite ve modernleşme” yönü ağır basan, dolayısıyla toplumu meydana getiren farklı kesimlerin, grupların devlete erişebilmelerinin önünü kesen bir siyasal sistemi benimsemiştir.⁴²⁵ Toplumun karar alma süreçlerine katılımını engelleyen, bunun yerine topluma kararlar gönderen bir siyasal sistem söz konusudur.⁴²⁶

Yeni devlet kimliği inşasıyla ilgili “kurucu ilke” ve “kurumsal yapılanma” etrafında buraya kadar işaret edilen noktalar, yeni devleti şekillendiren görkemli üçlemenin, hayati “baypas” alanlarının üçüncüsünü, resmi ideolojinin sahip olduğu “yeni devlet anlayışı”nı gündeme taşımaktadır.

c. Genel devlet anlayışı

Bu yeni anlayış etrafında devlet, bütün toplum adına egemenliği mutlak bir şekilde sahiplenilen ve kullanan bir “güç ve bilgi aygıtı”nı ifade ediyordu. “İdeal”, “doğru” ve “sağlam” çözümlerin ancak devlet tarafından üretilebileceği ve ancak devlet eliyle hayata geçirilebileceği yargısı yeni anlayışın en temel önermesini teşkil ediyordu. Buradan hareketle devlet resmi ideoloji tarafından dünyayı doğru anlayan ve yorumlayan tek aktör olarak öne çıkarıldı. Ve toplumun devlete uyum göstermesi doğal, zorunlu bir duruma dönüştürüldü. Devletin toplumsal denetimin dışında pozisyon alarak toplumu her türlü enstrümanla dönüştürmesi doğal ve meşru bir çerçeve kazandı.⁴²⁷ Bu çerçevede yeni devlet, “siyasal iktidarın yanılmaz, hata yapmaz, bölünmez, sınırsız, mutlak egemenliği” fikri üzerine yerleştirilmiş oldu.⁴²⁸

Bu “hakikati bilen”, “güçlü” devlet kavrayışı, açıkça yeni devlet anlayışının devlet-toplum ilişkisine yoğunlaşan boyutuna dair önemli noktalara işaret

⁴²⁵ Levent Köker, “Agm., s. 107.

⁴²⁶ Nur Betül Çelik, Agm., s. 78.

⁴²⁷ Etyen Mahcupyan, Agm., s. 126.

⁴²⁸ Zühtü Arslan, Agm., s. 17.

etmekteydi. Burada biri aşağıdan yukarıya / çevreden merkeze, diğeri yukardan aşağıya / merkezden çevreye seyreden iki kulvarlı bir ilişki söz konusuydu.

Bu ilişkinin aşağıdan yukarıya, çevreden merkeze seyreden kulvarına bakıldığına orada, resmi ideoloji açısından toplum, devlet içerisinde erimiş vaziyetteydi. Devlet ile ulus-toplum homojen bir bütünlüğe sahipti. Devlet adeta toplumun kendisi olarak görülmekteydi. Ulusun özlemleri, irade ve istekleri devlette vücut bulmaktaydı. Bu kapsamda ulusal irade devletle ve Partiyle özdeşleştirilerek; siyasal ve tarihsel bir kavram olarak halk kavramı, soyut, tarih dışı “ulus” kavramıyla değiştirilerek toplumsal alan ile devlet arasındaki çizgiler ve ayrımlar devlet lehine kaldırılmıştır.⁴²⁹

Dolayısıyla toplumla organik bütünlüğe sahip devletten farklı düşünenler, hain ya da karşı devrimci olarak görülmüştür. Sonuçta bu homojen toplum ve homojen / merkezi devlet anlayışı muhalefetsizliği beraberinde getirmiştir. Böyle bir siyasi mekanizma içerisinde kurumlaşmış bir muhalefet yapısı söz konusu olamayacağı gibi, güçler ayrılığı fikrinin izlerine de rastlanamayacaktır.⁴³⁰

Devlet-toplum ilişkisinin yukardan aşağıya, merkezden çevreye ilerleyen ikinci kulvarında ise tam bir kopukluk ve uçurum söz konusudur. Bu kulvarda resmi ideoloji açısından devlet kendi içinde kapalı, bağımsız, kendi iç kurallarıyla yaşayan bir yapıyı anlatmaktadır. Buna uygun olarak da dışarıdan bilinmesi, değerlendirilmesi ve sorgulanması mümkün değildir. Dolayısıyla yukardan aşağıya doğru bakıldığında devletle toplum arasında açık bir ayrım, kopukluk söz konusuydu. Zira devlet katı, büyük bir zihinsel / bilişsel farklılığı ve farklı bir menfaat kavrayışını ifade ediyordu.⁴³¹

Özellikle iç ve dış düşman algısına dayalı güvenlikçi söylem devletin sürekli olarak kendisini toplumdan ayrı bir şekilde konumlandırmasına, güçlendirmesine, toplum üzerinde tasarrufta bulunmasına, toplumun “rahatsız edici” boyutlarını budamasına zemin sağlıyordu. Sonuçta devlet, kendi sınırlarını kendisi tayin eden, “hikmetin sual olunmayan”, “kerameti kendinden menkul” bir kurumsal yapı halini aldı.⁴³²

⁴²⁹ Nur Betül Çelik, Agm., s. 85.

⁴³⁰ Zühtü Arslan, Agm., s. 22.

⁴³¹ Etyen Mahcupyan, Agm., s. 126.

⁴³² Aynı yer, s. s. 127.

Devletin bu “üstün, yüksek, uzak” konumu ona toplum üzerinde hemen her konuda sınırsız bir şekilde norm koyma ve uygulatma yetkisine sahip bir yapı kazandırdı. Toplumun hemen her konuda nasıl davranacağı, nasıl düşüneceği, yaşayacağı, nelerden hoşlanacağı devletin koyduğu normlar, sınırlar çerçevesinde şekilleniyordu. Devlet bu norm koyma ve uygulatma niteliğiyle hem kendisini toplumsal denetimin dışında bir aygıt olarak tanımlama hem de toplumun hareket alanını, kültürel kalıplarını nasıl istiyorsa öyle belirleyip sınırlandırabilme imkanı buluyordu. Bu aynı zamanda devletin kendisine ve topluma yeni bir siyasal / kültürel bir kimlik ve ideoloji tayin etme ve bunu topluma deklare etme kapısını da açıyordu.⁴³³

Yine devletin “güçlü, sınırsız ve üstün” konumu, onu, toplumsal / bireysel tercih, düşünce, beklenti ve amaçların önünde en büyük “icazet kapısı”nı teşkil eden bir siyasal organa dönüştürüyordu. Devlet, topluma / vatandaşlara “güvenlik” ve aynı zamanda “hakikat” bahşeden bir kutsallığa bürünüyordu. Bu yanılmaz, kuşatıcı egemen devletin “ulusun kutsal ruhu” adına varlığını kendisine borçlu olan toplumdan / vatandaşlardan en temel beklentisi fedakarlıktı. Bu beklentinin mahiyeti, zamana ve zemine bağlı olarak farklılaşabiliyordu.⁴³⁴

Özetle, resmi ideolojinin “kurucu ilke, kurumsal yapı ve genel devlet anlayışı” etrafında tasarladığı yeni devlet kimliği, toplumdaki anlayış, düşünce ve taleplerin en iyi şekilde temsilini, toplumsal refah ve huzurun yerel normlar etrafında tesisini sağlamak amacından öte, devletin / rejimin güçlendirilmesi, her şeye karşı korunaklı hale getirilmesi gibi daha üst bir ideale hizmet etme amacına yaslanıyordu. Bu anlayış ise resmi ideolojinin hem toplumsal kimlik kavrayışına hem de yeni siyaset anlayışına yansiyacak, oraları derinden etkileyecektir. “Devletle özdeş tekil toplum”, “bürokrasi eksenli, merkezi bir siyaset kültürü” işte sözünü ettiğimiz bu yansımayı ve etkiyi ifade eden hususlardır.⁴³⁵

Son olarak yeni devlet kimliğinin resmi ideolojinin savunduğu temel ilkelerle ilişkisine bakıldığında: Burada, ana hatlarıyla etnisist ulusçuluk, otoriter merkezîyetçilik, radikal sekülerlik ve solidarist korporatizm kalıpları içerisinde

⁴³³ Aynı yer, s. 127-128.

⁴³⁴ Zühtü Arslan, Agm., s. 17.

⁴³⁵ Doğan Özlem, “Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 460-462.

şekillenen yeni bir devlet kimliği kendisini göstermektedir. İşte bu yeni devlet kimliğinin inşasında, resmi ideoloji içerisinde öne çıkan temel ilkelerden, cumhuriyetçilik (ulusal çıkar ve güçlü otorite bağlamında), milliyetçilik (devlet mekanizmasının ve siyasal rejimin kendini etnik ve homojen bir yapı olarak ulusa yaslaması anlamında), laiklik (dinin devlet mekanizmasına dahil olan, onu şekillendiren bir unsur olmaktan çıkarılması; ayrıca milliyetçiliğe muhalif olan bir unsur olarak dinin milliyetçilik karşısında pasifize edilmesi çerçevesinde) ve devletçilik (“kurucu irade” bağlamında) ilkelerinin son derece etkin, operasyonel, yönlendirici ve stratejik bir rol üstlendiği söylenebilir.

4. Yeni bir kültür: Modern / ulusal kültür

a. Genel çerçeve

Resmi ideolojinin yeni kimlik inşa programında, heyecanlı, gerilimli ve ısrarlı başlıklardan bir diğeri, yeni bir kültürel kimlik inşasıdır. Yeni kültürel kimlik esas itibariyle çağdaş, homojen yeni bir ulus-toplum kimliği inşa etme fikrinin önemli bir parçasını ve uzantısını teşkil etmektedir. Zira tek yürek halinde çarpan çağdaş ulus-toplum fikri, o toplumun kültürel hatlarını, sembollerini, kalıplarını, formlarını, kodlarını köklü bir şekilde değiştirmeyi ve bu yeni kültürel doku etrafında toplumun birleştirilmesini gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla resmi ideoloji açısından kültürel alan ve bu alanı yeniden inşa serüveni “muasır medeniyet seviyesine erişme” ve “toplumun iyiliğini gerçekleştirme” yolunda önemli bir kritik eşiği oluşturmaktadır.⁴³⁶ Resmi ideoloji için bu eşiğin “çağdaşlık” hedefine giden yolda atlanabilmesi, yoğun ve radikal bir değişim dalgası etrafında mümkün görülmektedir.

Yeni kültürel kimlik dizaynı başta dünya görüşü, düşünce biçimi olmak üzere yaşam tarzı, gündelik pratikler, sembolik kalıplar, normatif ilkeler, kurumsal yapılar alanında çalkantılı bir değişimi ifade etmektedir. Bir adım ötesi, bunları tanımlayacak, şekillendirecek referans noktasının, felsefi öncüllerin değişimini

⁴³⁶ Seçil Deren, “Kültürel Batılılaşma”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 383.

anlatmaktadır. Resmi ideolojinin kültür tasarımı işte bu referans noktası ve felsefi öncüller etrafında köklü bir değişim süreci şekillendirecektir.⁴³⁷

Bu kapsamda yeni kültürel kimlik inşası her şeyden önce bir dünya görüşü değişimine, bir hafıza, zihniyet dönüşümüne karşılık gelmektedir. Toplumun yerleşik geleneksel dünya görüşünün, temel kodları itibariyle oldukça farklı, başka bir toplumun dünya görüşüyle yenilenmesini anlatmaktadır. Daha ayrıntılı bir ifadeyle, özü itibariyle muasır Batı dünyasında türeyen bir medeniyetin referans kalıplarının, İslam Osmanlı dünyasında gelişmiş bir başka medeniyet ve dünya görüşüne değer veren bir topluma apar topar, alelacele, paldır küldür kabul ettirilmesi sürecidir. Tikel cemaatsel yapılar yerine homojen ulus-toplumlardan hareket eden, bireyci söylemini otoriter-merkeziyetçilikle pekiştiren, salt akılcı, bilimci, seküler bir dünya görüşünün, tarih içerisinde bütün bu özelliklerden uzak olarak geleneksel / dinsel bir zeminde şekillenmiş bir medeniyetin mensuplarına mutlak, radikal, amansız bir şekilde benimsetilmesi sürecidir.⁴³⁸ Resmi ideolojiye göre “boş, faydasız inançlara” dayalı geleneksel dünya görüşünün egemen olduğu bir topluma, “hayatta en hakiki mürşit ve tarikat olarak bilimi tanıyan” bir dünya görüşünü taşımak, öğretmek bu radikal sürecin zihniyet değişimi yolundaki sancılı eşiğini oluşturmaktadır.⁴³⁹

Bu haliyle yeni kültür inşası, topyekün bir “medeniyet dönüşümü”nü, bütün bir toplumu bir medeniyetten bir başka medeniyete taşıma, “göç ettirme” sürecini ifade etmektedir. Bu sürece sıkı sıkıya bağlılık gösteren resmi ideoloji için, evrensel modern / muasır medeniyete ulaşma yolculuğunda yerel, etnik, geleneksel veya dini nitelikli kültürel kalıplar, pratikler, tercih ve talepler sakıncalı ve hatta tehlikeli birer unsur olarak görülmüştür. Diğer taraftan modern Batı uygarlığına endeksli olarak, tamamen çağdaş kültürel parametreler, ilkeler, pratikler çerçevesinde ruhen ve şeklen yeni bir kültür tanımlaması ve tasarımı ise yüceltilmiştir. Dolayısıyla modern, batılı, türdeş bir kültürel kimlik inşası resmi ideoloji için bilinçli ve kapsamlı bir politik çabayı ifade etmektedir.⁴⁴⁰

Resmi ideolojinin bu yaklaşımına bakıldığında yeni kültür inşası, toplumdaki yerleşik kültürel uzanımların, değerler sisteminin, referans noktalarının,

⁴³⁷ Mete Tunçay, “İkna (inandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 95-96.

⁴³⁸ Ahmet İnel, *Age.*, s. 50.

⁴³⁹ Seçil Deren, *Agm.*, s. 383.

⁴⁴⁰ Ayhan Akman, *Agm.*, s. 82, 85, 86; M. Zafer Çetin, *Agm.*, s. 351-353.

sembollerin değiştirilmesi ve bu şekilde toplumun zamana, mekana, hayata ve dünyaya ilişkin algı çerçevesinde bir kırılma yaratılmasıdır.⁴⁴¹ Toplumun zamansal, mekânsal ve kurumsal olanı kendisinin kılma kapasitesinde yeni bir değerler düzleminin, yeni bir düşünme tarzının esas alınmasıdır. Açıkça bu yeni kültürel kimlik inşası, bir tür kültürel kırılma ve bir çeşit zihinsel yarılmadır. Pozitif bilime dayalı seküler zihniyet, katı ulusal rasyonalite ve laiklik, bu yeni kırılmanın kurucu / dinamik unsurlarını, temel referans noktalarını oluşturmaktadır.⁴⁴² Başka türlü söylenirse, yeni kültürel kimlik, referans noktasını, temel kodlarını ve felsefi temellerini bilimcilik, rasyonalite, ulusallık, laiklik ve otorite kavramlarının oluşturduğu bir düşünce biçimi, zihin dünyası, dünya kavrayışı etrafında dizayn edilecektir.

Bu bağlamda resmi ideoloji, toplum içerisinde yürüttüğü yeni bir kültürel kimlik projesinde, yukardaki referans noktalarından hareketle kültür alanında yeni anlamlar, pratikler, alışkanlıklar ve yapılar üreten, eklemlenen bir yol takip etmiştir.⁴⁴³ Bu yolda, çok çeşitli cemaatsel yapılar içerisinde yaşayan bireylere ulusal, laik ve akılcı olmaları, evrensel yani çağdaş Batılı kalıplara uygun, uygar bir dış görünüm edinmeleri önerildi. Yeni, çağdaş toplumsal davranış kurallarını benimsemeleri talep edildi. Burada iki kademeli bir süreç yaşamaktaydı. Bir taraftan yasal yollar kullanılmak suretiyle geleneksel kültürel kurum, kalıp ve performanslar gayri meşru ilan edilerek yasaklanıyordu. Diğer taraftan ise bu yasaklarla ortaya çıkan boşluklar Batı dünyasından ithal edilen norm, kurum ve kalıplarla yani “çağdaş yaşam tarzı paketleri”yle dolduruluyordu. Böylelikle yeni sosyal ilişki tarzları, yeni toplumsal kurallar, yeni kültürel kalıplar, semboller, tutumlar temin ediliyordu. Bu süreçte devletin ideolojik aygıtları, toplumu motive ve mobilize edici, etkin bir rol üstlenecektir. Yargı, ordu, okul, basın-yayın, yaygın eğitim kurumları bu aygıtlar arasında sayılabilir.⁴⁴⁴

Dolayısıyla kültürel kimliğin yeniden inşası özü itibarıyla düşünsel düzeyde bütün bir değerler hiyerarşisinin, kültürel normların ve sembolik kalıpların yeniden düzenlenmesi ve bu çerçevede pratik düzeyde yaşam tarzının, gündelik pratiklerin,

⁴⁴¹ Selçuk Akşin Somel, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Kimliği”, (Haz.) Nuri Bilgin, *Cumhuriyet Demokrasi ve Kimlik*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997, s. 80-81.

⁴⁴² Nilgün Toker ve Serdar Tekin, *Agm.*, s. 89-91.

⁴⁴³ Nur Betül Çelik, *Agm.*, s. 75.

⁴⁴⁴ Ahmet İnsel, *Age.*, s. 46-47; M. Zafer Çetin, *Agm.*, s. 351-353.

yeni baştan dizayn edilmesi demektir. Ayrıca kurumsal düzeyde de sosyo-kültürel ve siyasal kurumların yenilenmesi demektir. Bu kapsamda modern Türk kültürünü / insanını yaratmak için öncelikle bireylerin fiziki görüntülerinin, kullandıkları dilin, toplumsal ilişki biçimlerinin, zaman-mekan kavrayışlarının, gündelik yaşam pratiklerinin çağdaş formlar etrafında dönüşümü gerçekleştirilmiştir. Aynı şekilde eğlence / kutlama alışkanlıklarının, sanatsal tercihlerin, müzik eğilimlerinin, giyim kuşam tarzının, mekanı ve zamanı tayin eden birimlerin, eşya ile kurulan ilişki biçiminin, kurumsal örgütlenmelerin, sokak levhalarının, dükkan tabelalarının, toplumsal normların, kadın-erkek imgelerinin ve ayrıca düşünce kalıplarının Batı standartlarına göre düzenlenmesine gidilmiştir.⁴⁴⁵ Kısacası toplumsal hayatı yönlendiren, biçimlendiren norm, motif, kalıp, kurum, davranış biçimleri ve alışkanlıklara kadar bütün toplumsal ve sembolik sermaye unsurları sert bir dönüşüm bandından geçirilmiştir. İnsanların dünya görüşleri ve yaşam tarzları üzerinde etkili olan tüm sembolik evren ve tüm kavramsal-kurumsal araçlar kültürel bir değişime, devrime, kültürel bir kontrole tabi tutulmuştur.⁴⁴⁶

Bu bağlamda kültürel alanın yeniden dizaynı ve modern / ulusal kültür kimliğinin ikamesi konusunda atılan somut, pratik adımlar listesine hızlıca bakılacak olursa, ortaya oldukça kabarık, gerilimli ve radikal bir dosya çıkacaktır. Hilafetin kaldırılması, şeyhülislamlığın lağvı, eğitim ve yargıdaki dini kurumların kapatılması, okullarda din derslerinin kaldırılması, din eğitiminin yasaklanması, şapkanın milli başlık olarak kabulü, tekke, zaviye ve türbelerin seddi, hicri ve rumi takvimlerin yerine miladi takvimin ve alafranga saatin kabulü, İsviçre medeni kanunu ve İtalya ceza kanunlarının uyarlanmasıyla Kıta Avrupa'sı hukukunun alınması, din referanslı hukuki hükümlerin kaldırılması, harf inkılabı ve Latin alfabesinin kabulü, bütün ölçü birimlerinin değiştirilmesi, pazar gününün hafta tatili olarak benimsenmesi, alaturka müziğin öğretiminin ve çalınmasının yasaklanması, opera, bale, çok sesli müziğin öne çıkarılması, ezanın Türkçeleştirilmesi, Batılı giyim tarzının ve adab-ı muaşeret

⁴⁴⁵ Seçil Deren, Agm., s. 386-393, 396-399; Fethi Açıkel, Agm., s. 133-134.

⁴⁴⁶ M. Zafer Çetin, Agm., s. 350.

kurallarının resmileştirilmesi, işte bu gerilimli dosyanın muhtevasını oluşturan somut, kritik adımlardır.⁴⁴⁷

Bu adımlar, bir taraftan geçmişin ötekileştirilmesini ve yadsınmasını diğer taraftan da gündelik hayatın modernleşmesi gereken bir “nesne” olarak ele alınmasını ifade etmektedir.⁴⁴⁸ Resmi ideoloji açısından işte bu adımlar etrafında geçmişle, geleneksel kültür dokusuyla ilişkilerin koparılması ve geleneksel dokudan ulusal, seküler, modern bir kültür dokusuna geçiş mümkün hale gelmiştir.⁴⁴⁹

Genel olarak bakıldığında resmi ideoloji için yeni kültürel kimlik macerası ana seyri itibariyle yerel ve geleneksel bir kültür havzasından başka yeni bir kültürel havzaya geçişi anlatmaktadır. Fakat ana çerçevesini bu “kültürel havza değişikliği” politikasının oluşturduğu bu macerada, söz konusu havza değişimine yerel / ulusal bir çehre / nitelik kazandırılması ve yine bu değişimin merkezi otoriteyle / siyasal iktidarla ilişkilendirilmesi politikaları da belirleyici olmuştur. Dolayısıyla yeni kültürel kimlik, muhtevasını bu üçlü politika etrafında kazanmıştır. Bu bağlamda yeni kültürel kimlik macerasına esas olarak üç temel yaklaşımın yön ve şekil verdiğini söylemek mümkündür. Radika sekülerizm, etnisist ulusalcılık ve otoriter merkezîyetçilik bu üçlü yaklaşımı teşkil etmektedir.

b. Radikal sekülerizm

Katı laiklik olarak da adlandırılabilen radikal sekülerizm, yeni kültürel kimlik inşasında temel referans noktası ve kurucu ilke olarak pozitivist düşünce, pozitif bilim ve araçsal rasyonalite üçlüsünün öne çıkarılmasını anlatmaktadır. Bu bağlamda radikal sekülerizm, dini düşüncenin, dini bilgi ve normların kültür için belirleyici birer referans olmaktan çıkarılmasına işaret etmektedir.

Resmi ideolojinin kültürel alanı yeniden dizaynında pozitivist düşünceye, araçsal rasyonaliteye ve pozitif bilime sarsılmaz, tutkulu gözü kara bir inanç beslediğini söylemek mümkün. Ona göre gündelik hayatta “doğru”nun, “iyi”nin, “yararlı”nın ne olduğunu tayin edecek yegane ölçü-cetvel, “mürşit” artık (geleneksel değerler ve dini düşünce değil) araçsal akıl ve pozitif bilimdir. Ve resmi ideoloji bu

⁴⁴⁷ Mete Tunçay, *Age*, s. 225-233; Mete Tunçay, *Agm.*, s. 92; Ahmet Yıldız, *Agm.*, s. 223; Ayhan Akman, *Agm.*, s. 86; M. Şükrü Hanioğlu, “Kemalizm’in Tarihi Kökenleri”, (Der.) Ahmet T. Kuru vd., *Türkiye’de Demokrasi İslam ve Laiklik*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 44-45.

⁴⁴⁸ Hasan Bülent Kahraman ve E. Fuat Keyman, *Agm.*, s. 86; M. Zafer Çetin, *Agm.*, 352-355.

⁴⁴⁹ Mete Tunçay, *Agm.*, s. 92-93; M. Zafer Çetin, *Agm.*, 352-355.

pozitif bilim, rasyonalite kartlarını mutlak bir şekilde kendi tarafında, kendi elinde, tutmaktadır.⁴⁵⁰

Resmi ideolojiyi etkileyen pozitivist düşünce dünyası, toplumların selametini, dinsel-metafizik düşüncelerin yerini, bilimsel-akılcı düşüncenin almasında görmektedir. Dini kurum ve düşüncenin belirlediği kültürel zemini, felaketlerin ve sıkıntıların ana sebebi olarak kabul etmektedir. Bu düşünce atmosferi içerisinde dini düşüncenin etkisi altındaki geniş halk kitlelerini, modern bir toplum oluşturmak üzere kültürel olarak dönüştürmek, aklın ve bilimin ışığına yönlendirmek gerekmektedir. Hayata ve tarihe işte bu pozitivist perspektiften bakan resmi ideoloji için dini düşünce ve kurumlar, yeni bir kültürel kimlik inşasının ve dolayısıyla modernleşme treninin önündeki en kritik engel olarak durmaktadır.⁴⁵¹

Dolayısıyla resmi ideolojinin radikal sekülerizm eksenli yeni kültür kavrayışı, geleneksel ve dinsel olan ile rasyonel ve bilimsel olan arasında ikili bir karşıtlığa; Doğululuk /Müslümanlık / Osmanlılık ile Batıllık / modernlik arasında bir dikotomiye dayanmaktaydı. Birinden diğerine yapılması zorunlu mutlak bir göç / taşınma yolcuğunu anlatmaktaydı. Bu bağlamda resmi ideolojinin yeni kültürel kimlik inşası, özü itibarıyla batılı aydınlanmacı değerlere taşınmaya; düşünce ve muhakeme tarzının bilimsellik ve rasyonellik ölçütünde şekillenmesine; halkın düşünce tarzını belirlediği düşünülen “batıl hurafe ve inançları” geride / eski zamanlarda bırakmaya; topluma pozitif bilimlerin bakış açısını, modern, laik yaşam tarzını yerleştirmeye dönük bir tasarımdır.⁴⁵² Kısacası memleketi, Avrupa’nın belirlediği “kavramsal ve normatif evren”e, Avrupa tarihinin ve düşüncesinin kapladığı “çağdaş mekan”a yerleştirme tasarımıdır.⁴⁵³ İşte din (özel adıyla İslam) burada bu yeni kültürel tasarımın varlık bulması için dışlanması, terk edilmesi, ihraç edilmesi gereken önemli bir unsurdur. Zira resmi ideolojiye göre, ulusa, topluma, kültüre ait olan işlerde dini düşünce tanımlayıcı, yol gösterici olamaz. Din yeni kültürel tasarım içerisinde ancak kişiselleştirilmiş, rasyonelleştirilmiş, bir “vicdan ve mabet meselesi”ne evrilmiş haliyle “kabul edilebilir” ve “gerçek” bir inanç formu

⁴⁵⁰ Mete Tunçay, Age., s. 221-228; Mete Tunçay, Agm., s. 95-96; Levent Köker, Agm., s. 102-104.

⁴⁵¹ Nuray Mert, Agm., s. 199, 202.

⁴⁵² Nur Betül Çelik, Agm., s. 86.

⁴⁵³ Andrew Davison, “Laiklik ve Türkiye’nin Kültürel Modernitesi: Türkiye’yi Avrupa’nın Belirlediği Kavramsal Mekana Yerleştirmek”, (Der.) E. Fuat Keyman, *Türkiye’nin Yeniden İnşası: Modernleşme Demokratikleşme Kimlik*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 35-48.

olarak tanımlanır. Sosyal, kültürel ya da siyasal görünürlüğü olmayan “romantik”, “ulusal” bir inanç formu olarak kodlanır.⁴⁵⁴

İşte söz konusu bu yaklaşım etrafında resmi ideoloji, toplumun kültürel hayatının ve kültürel kimliğinin katı laik, rasyonel ve bilimsel değerler etrafında tanımlanmasını ve şekillenmesini hedeflemektedir. Bu hedef yeni kültürel kimliğin geleneksel toplumlara özgü dini unsurlardan, anlamlardan, kurumlardan, anlayış ve alışkanlıklardan, değer ve normlardan, motiflerden, hiyerarşilerden arındırılması ile “tam isabet” olacaktır.⁴⁵⁵

c. Etnisist ulusçuluk

Etnisiteye dayalı ulusçu bir yaklaşım ya da somut ifadesiyle Türk ulusçuluğu fikri resmi ideolojinin kurguladığı yeni kültürel kimliğin diğer ana damarını teşkil etmektedir. Yeni kültürel kimlik tasarımı en önemli nokta yerleşik / yerel kültürün ana referansı olan İslam’ın yeni kültür için bir kaynak ve referans olmaktan çıkarılması; yerine katı laikliğin, radikal sekülerliğin getirilmesi.⁴⁵⁶

Bu tasarım sürecinde ana eksen olarak katı laikliğin, radikal sekülerliğin kabulü, resmi ideoloji açısından mantıksal olarak kritik, oyunbozan bir soruna yol açıyordu. Bir tür “yerellik, ulusallık” sorunuydu bu. Daha açıkçası kültürel kimlik inşasında Batılı, modern kültürel motiflerin yerel, ulusal olan ile ve gelenek ile eklemlenmeden, etkileşmeden kabulünün yarattığı, bir “kökensel yabancılık” ve “meşruiyet” sorunuydu.⁴⁵⁷ Bu bağlamda topluma sunulacak yeni modern kültürel kimliğin yerelliği, ulusallığı, özgünlüğü, yeni geliştirilen kültürel dokunun yerel, ulusal olanla uyumluluğu resmi ideolojinin önünde teorik olarak aşması gereken en temel sorun yumağıydı.

Zira hayattaki her şey için, şaşmaz, düşmez-kalkmaz kılavuz olarak pozitif bilim ve araçsal rasyonalitenin tayini, toplumsal hafızada ve kültürel dokuda, yoğun bir duygu ve heyecan açığı, derin bir manevi boşluk, “batarya boşluğu” meydana getiriyordu. Resmi ideoloji için işte bu açığı kapatmak, oluşan boşluğu doldurmak

⁴⁵⁴ Nur Betül Çelik, Agm., s. 87; Ahmet Yıldız, Agm., s. 223-224; M. Şükrü Hanioğlu, Agm., s. 42-44.

⁴⁵⁵ Nur Betül Çelik, Agm., s. 85; Nuray Mert, Agm., s. 204-205.

⁴⁵⁶ Hatta İslam’ın (metin, düşünce, kurum ve pratik olarak İslam’ın), kendi yerine geçen yeni referans noktaları (radikal sekülerlik ve etnik Türk ulusallığı) etrafında yeniden biçimlendirildiği görülmektedir. Mete Tunçay, Agm., s. 94; Mete Tunçay, Age., s. 221-228.

⁴⁵⁷ Ayhan Akman, Agm., s. 89; Andrew Davison, Agm., s. 42-46.

için ihtiyaç duyulan şey tereddütsüz ulusçu bir hissiyat, ulusal bir damardı. Dolayısıyla söz konusu açığı kapatmak üzere etnik, milliyetçi, ulusçu temalar devreye sokulacaktı. Yeni kültürel kimliğin ihtiyaç duyduğu duygusal, psikolojik motifler bu ulusçu unsurlardan devşirilecektir. Böylelikle etnik, ulusçu değerler ve etnisist ulusçu bir yaklaşım yeni kültürel kimliğin yapısal bir parçası, tanımlayıcı bir niteliği haline gelecektir.⁴⁵⁸

İşte bu noktada “tarih/geçmiş”, şöhretli adıyla Türk Tarih Tezi önemli, operasyonel bir işlev icra edecektir. Modern, seküler ama ulusal bir kültürel kimlik inşasında, “İslam dışı geçmiş” düşüncesi ve “Türklüğün ezeliliği” anlayışı, yeni radikal seküler kültürel kodlara ulusal bir çehre kazandıracak ve böylelikle bu kodların transferi için makbul bir geçiş vizesi sağlayacaktı.

Başka türlü söylenirse, “İslam dışı ve aynı zamanda medeniyetlere kaynaklık etmiş” bir “Türk tarihi tezi”, toplumsal kimliğin yanı sıra kültürel kimliğin de seküler-ulusçu bir versiyonla inşa edilmesine oldukça kritik ve gerilimli bir hizmet sunmuştur.⁴⁵⁹ Tez esas itibarıyla Türk ulusunun kültürel kökenlerine hatta dünya milletlerinin kültürel kökenlerine işaret etmektedir. Teze göre medeniyetin kurucusu olan ulus, hiç kuşkusuz Türklerdir. Ve medeniyet dünyaya Türkler aracılığıyla yayılmıştır.⁴⁶⁰

İşte bu, tarihte Türklerin medeniyetin asıl “kurucu ulus”u, dolayısıyla “asıl sahibi” olduklarına ilişkin “eşsiz tarih”, “parlak geçmiş”, “altın çağ” tezi, yeni kültürel kimliğin inşasında iki yönlü ve sofistike bir fonksiyon icra edecektir.⁴⁶¹ Bir taraftan Osmanlı öncesi geçmişin “haşmeti”, “parlaklığı” ve “uygarlığa yaptığı katkı” ortalığa çıkarılacak; yeni kültürel kimliğe bulaşabilecek kozmopolit-Osmanlı motifler, İslamî unsurlar hafızalardan ve kültürel alandan temizlenecektir.⁴⁶² Diğer taraftan da kültürel kalıp ve normları yenileme sürecinde hal-i hazırda egemen, muasır Avrupa medeniyetine yönelmenin aslında, Türk ulusu için “kendi özüne /

⁴⁵⁸ Ahmet Yıldız, Agm., s. 229; Hasan Ünder, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 147-149; Andrew Davison, Agm., s. 42-46. Bu noktada, özellikle Ziya Gökalp’in kültür-medeniyet ayrımı üzerinden yaptığı kültürel modernleşme okuması, yeni kültürel kimliğin teorik düzeyde yerellik ve ulusallık sorununu aşma noktasında dikkat çekici bir çaba olarak öne çıkmaktadır.

⁴⁵⁹ Ahmet Yıldız, Agm., s. 212.

⁴⁶⁰ Suavi Aydın, Agm., s. 358.

⁴⁶¹ Aynı yer, s. 355.

⁴⁶² Aynı yer, s. 355.

köklerine dönüş”, bir çeşit “eve dönüş” olduğu kabulü üretilecek, haklılaştırılacak ve pekiştirilecektir.⁴⁶³

Kültür konusundaki bu tutum bir anlamda “evrensel batı medeniyetinin kurucusu biziz” ya da “asıl modern / batılı medeniyet biziz” iddiasını öne çıkaracaktır. Bu iddia ise doğal olarak Türk kültürünün aslında modern Batı kültürüyle uyumlu olduğu düşüncesine canlılık kazandıracaktır. Bu yaklaşım aynı zamanda evrensel nitelikli modern kültürel unsurların, “antik” Türk ulusunun kültür kalıplarının bir uzantısı olduğu düşüncesini güçlendirmiştir.⁴⁶⁴

Bu şekilde seküler ve ulusal bir “şimdi” oluşturmak için öncelikle “toplumun tarihi, geçmişi ve geçmişteki kültürel dokusu” sekülerleştirilmiş, ulusallaştırılmıştır. Geçmişteki kültürel durumun etnik, ulusal, seküler hatları öne çıkarılmıştır. Ve sonuçta tarih, kültürel alanı Osmanlı-İslam geçmişinin bakiyelerini tasfiye ederek, bütünüyle ulus temelli ve aynı zamanda seküler unsurlarla yeniden ikame etmede motor güç olarak öne çıkmıştır.⁴⁶⁵

Özetlenecek olursa, tarihe ve ulusa referansla girilen bu yeni kültürel kimlik inşası, bir dizi yerel / geleneksel / kültürel hafıza izlerini silerek yerine başka, çağdaş-ulusçu kültürel hafıza izlerinin, dizgesinin yerleştirilmesini anlatmaktadır. İnşa edilen yeni kültürel kimlik esas itibariyle iki farklı değerler dünyasına yaslanmaktadır. Bunlardan ilki ilerlemeyi, yükselmeyi, laikliği temsil / telkin eden çağdaş, batılı medeniyetin değerler dünyasıdır. İkincisi ise ulusal hissiyatı besleyen ve esas itibariyle İslam-Osmanlı hattının yabancı etkileri altında bastırılmış / unutulmuş olduğu varsayılan antik, etnik, belki mitolojik kökenli ulusçu değerler dünyasıdır. Dolayısıyla resmi ideoloji açısından yeni kültürel kimlik inşası aslında iki yönlü (katı laik, etnik ulusçu) bir bilinç ve şuur uyandırma operasyonunu ifade etmektedir. Bu operasyonun havaya uçurmayı planladığı “tereddütsüz hedef” ise söz konusu iki değerler dünyası arasında yaklaşık bin yıllık bir tarih dilimini kapatan “dinsel gelenek” yani “İslam-Osmanlı köprüsü”dür.⁴⁶⁶ Bu şekilde hedef alınan dinsel geleneği, kültürel pratiklerden, ilişki biçimlerinden, alışkanlıklardan, kurumlardan,

⁴⁶³ Aynı yer, s. 354; Seçil Deren, Agm., s. 383.

⁴⁶⁴ Seçil Deren, Agm., s. 383.

⁴⁶⁵ Ahmet Yıldız, Agm., s. 212. Bu noktada “evrensellik” ilkesi de belirleyici bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Bakınız: Ayhan Akman, Agm., s. 89.

⁴⁶⁶ Zafer Yörük, “Politik Psişe Olarak Türk Kimliği”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İkinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 313.

toplumdan çıkartıp atmak ve kültürel alanda “öz-hakiki geleneği” yani “katı laik-ulusal geleneği” oluşturmak mümkün hale gelecektir.⁴⁶⁷

d. Otoriter merkezîyetçilik

Anadolu toplumunu ve kültürünü uygar-ulusal bir kalıba dökme programı, hemen her alanda olduğu gibi kültürel alanda da otoriter merkezîyetçi bir yaklaşımın etkin olmasına yol açmıştır.⁴⁶⁸ Dolayısıyla resmi ideolojinin kurguladığı yeni kültürel kimliğin üçüncü ana damarını otoriter merkezîyetçilik fikri teşkil etmektedir.

Bu bağlamda devletin / siyasal otoritenin yörüngesinde gerçekleşen bir kültürel kimlik inşası söz konusudur. Sürecin ana aktörü siyasal iktidar yani merkezi otoritedir. Dolayısıyla sürece, merkezi otoritenin aklı, tasarrufları, inisiyatifi ve öncelikleri damgasını vurmuştur. Merkezi otorite, toplumun değerler sistemini, kolektif sembolleri, kültürel sermayesini, davranış kalıplarını, yaşam pratiklerini, “çağdaşlaştırma düşüncesi” ve “ulusçuluk hissiyatı” etrafında ve tabii ki kendi ağırlığını koyarak biçimlendirme yolunu seçmiştir.⁴⁶⁹ Bu durum doğal olarak kültürel alanın ve semboller dünyasının merkezileşmesini, siyasal iktidar etrafında biçimlenmesini beraberinde getirmiştir.⁴⁷⁰

Devletin diğer alanları olduğu gibi kültürel alanı da kuşatma altına almasını, en açık bir şekilde yeni kültürel kimliğin referans noktalarından olan “rasyonalite” kavrayışında görmek mümkündür. Yeni kültürel dokunun inşasında resmi ideoloji açısından hiçbir kurum, toplumsal pratik, kültürel eğilim, “rasyonalite ve bilimcilik” referansları dışında düşünülmemiştir. Fakat bu konuda fiiliyata bakıldığında, de-facto olarak devlet otoritesini mutlak bir şekilde öne alan ikircikli, paradoksal bir durum ortaya çıkmıştır. Zira yeni kültürel kimlikle ilgili olarak bir taraftan rasyonalizm sorgulamaksızın benimsenmiş ve toplum, birey, kültürel evren rasyonellik temelinde yeniden inşa edilmeye, tanımlanmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan da birey ve toplum “rasyonel seçimlerde bulunabilen kurucu bir özne” olarak kabul edilmemiştir.

⁴⁶⁷ Simten Coşar, Agm., s. 62.

⁴⁶⁸ Seçil Deren, Agm., s. 387.

⁴⁶⁹ Fethi Açıkel, Agm., s. 120.

⁴⁷⁰ Aynı yer, s. 133-134.

“Rasyonel özne” konumu ve rasyonel olma, rasyonaliteyi kullanma yetkinliği sadece devlete / iktidara özgü, sadece “devlete vergi” bir durum olarak sabitlenmiştir.⁴⁷¹

Otoriter merkezîyetçilik çerçevesinde devlet / siyasal iktidar, kendi otoritesini, kendi ulusal kimlik projesini toplum üzerinde üreten ve yeniden üreten, kendi sembolik hafızasını pekiştiren, kendini yeniden ve yeniden sergileyen, çevreye / toplumun kılcallarına yayan kültürel pratikleri, alışkanlıkları öne çıkarmıştır. Ya da şu şekilde de söylenebilir: Devletin belirleyici olduğu yeni kültürel kimlik, “iktidarı, merkezi otoriteyi” toplumsal alanda gündelik pratikler, ritüeller eşliğinde yeniden ve yeniden üreten, yayan, genişleten, pekiştiren, meşrulaştıran bir çehreye bürünmüştür.

Ayrıca tersten bir bakışla, yeni kültürel doku, toplumun / kitlelerin merkezi iktidara bağlanmasını sağlayacak kültürel pratikleri, sembolleri ve referansları bünyesinde toplamıştır. Bu durum, yeni kültürel çerçeveye, insanları ve toplumsal hayatı gündelik pratikler, kültürel yapılar, sembolik unsurlar, normlar üzerinden siyasal iktidara ve merkezi otoriteye eklemleyen bir nitelik kazandırmıştır. Dolayısıyla yeni kültürün grameri, çağdaşlık bağlamında radikal sekülerlik ve etnisist ulusalcılık damarlarının yanı sıra otoriter merkezîyetçilik etrafında şekillenen bir eğilim göstermiştir.⁴⁷²

Bu merkezîyetçi ve aynı zamanda ulusçu kültürel kimlik anlayışının en önemli aygıtları kuşkusuz mimari, anıtlar, ritüeller, mitler, şiir, para, pul, marş, merasimler, bayramlar, protokol uygulamaları, kutlamalar, kısacası törensel ve sembolik kültürdür. Yeni kültürün ulusçu ve otoriter karakteri bu sembolik sermaye etrafında şekillenmiştir.⁴⁷³

Bu resmi kültürel ritüeller, pratiklerle resmi ideoloji kendi manevi şahsiyetini toplum nazarında somutlaştırmaya, pekiştirmeye çalışmıştır. Bu şekilde düzen, disiplin, itaat, uyum ve çağdaşlık eksenli bir kültürel alanın dizaynı hayata geçirilmiştir. Kültürel alanın otorite merkezli yeni bir zihniyet, algı, anlayış, davranış kalıbı ve sembol dünyası etrafında dönüştürülmesi mümkün hale gelmiştir.⁴⁷⁴

Resmi ideolojiye göre bu noktada topluma düşense, koşulsuz ve çekincesiz olarak, ne pahasına olursa olsun, her alanda adımlarını merkezi otoritenin

⁴⁷¹ H. Bülent Kahraman ve E. Fuat Keyman, Agm., s. 85.

⁴⁷² Fethi Açıkel, Agm., s. 134-137.

⁴⁷³ Nur Betül Çelik, Agm., s. 86; Ahmet Yıldız, Agm., s. 210; Fethi Açıkel, Agm., s. 134-137; M. Zafer Çetin, Agm., s. 350.

⁴⁷⁴ Fethi Açıkel, Agm., s. 134-137.

beklentilerine uygun şekilde, modern uygarlığın kültürel motiflerine göre ayarlamak ve o kültür dünyasını kendisine mal etme gayreti içerisinde olmaktadır.⁴⁷⁵

Resmi ideolojinin buraya kadar resmedilen “kültürel değişim” ve “yeni kimlik inşa” projesi genel hatlarıyla özetlenecek olursa, proje kendi içinde farklı anlam katmanları taşımaktadır. Her şeyden önce “bilgisizliği, geri kalmışlığı, ufuksuzluğu, karanlığı ve ataleti” temsil eden geleneksel kalıplardan, formlardan arınmayı ve bunların yerine “aydınlığı, ilerlemeyi, bilgiyi, parlak ideali, dinamizmi” yansıtan çağdaş kalıplarla, formlarla buluşmayı ifade etmektedir. Ayrıca dinsel, etnik, toplumsal, bölgesel (köylü-kentli) farklılıkların eritilip, ortadan kaldırılmasını, ortak / benzeş / tekil / laik / ulusal bir kültürel motifin canlandırılmasını anlatmaktadır. Diğer yandan, devlet eliyle uygulandığı için, devlet otoritesini pekiştiren, merkezin gücünü / aklını kenarlara yayan bir etki taşımaktadır. Son olarak da kültürel alanın siyasal alanla iç içe geçmesi, kültürün siyasallaşması, siyasetin merkezine oturmasına işaret etmektedir.⁴⁷⁶ Bu anlam katmanları etrafında eski kültürel dokunun yenilenmesi sürecinde resmi ideolojinin ana ilkelerinden özellikle laiklik, inkılapçılık ve devletçilik ilkeleri operasyonel ve etkin bir rol üstlenmiştir. Ne var ki bu kurucu unsurlar etrafında yaşanan kültürel ve zihinsel kırılma, son kertede, toplumsal hafızanın zedelenerek, içinde yaşadığı dünyayı kavrama, kendisinin kılma ve bu sayede dünya üzerinde etkiye bulunma kapasitesinin ağır bir şekilde sekteye uğramasına neden olacaktır.⁴⁷⁷

5. Yeni bir insan: Yurttaş (modern / ulusal) insan

a. Genel çerçeve

Yeni kimlik inşası ya da modernleşme düşüncesi kapsamında resmi ideolojinin programına / ajandasına aldığı ve çalışma alanı olarak gördüğü bir diğer nokta, “insan” unsuruydu. Bu noktada yeni toplumsal, siyasal, kültürel kimlik inşasına paralel olarak buralardaki kimlik formlarının gereklerine uygun yeni bir

⁴⁷⁵ Ayhan Akman, Agm., s. 86.

⁴⁷⁶ Seçil Deren, Agm., s. 387-388; Nur Betül Çelik, Agm., s. 76.

⁴⁷⁷ Nilgün Toker ve Serdar Tekin, Agm., s. 89-91.

insan kimliğinin inşası hedefleniyordu.⁴⁷⁸ Bu yeni insan kimliği genel bir özetle şu satır başlarından oluşuyordu:

Yeni insan, yeni ulusal kimlik projesiyle uyumlu, ona eklemlenen, o kimlik projesinin temel norm ve değerlerini içselleştiren, yeni rejimin temel ilkeleriyle özdeş, ona bütün kuvveti ve özverisiyle hizmet eden ve onun müdafaasını en derin imanla benimseyen bir insan modelini anlatıyordu.⁴⁷⁹ Yeni insan, yeni devletin psikolojisini, ideolojisini tamamıyla kavramış, Türk toplumu ve Türk devleti için son derece faydalı, merkezi otoriteye bağlı bir insan kavrayışına işaret ediyordu.⁴⁸⁰ Yine yeni insan, ancak ulus-toplum içerisinde bir varlık kazanabilen, ulusal hissiyatı kuvvetlendirilmiş, kökleşmiş bir birey tipini ifade ediyordu.⁴⁸¹ Yeni insan ayrıca ulusal değerlerin yanı sıra modern, seküler değerler etrafında toplanan, çağdaş normları takip eden, “aynı”laşmış bir insan tipiyle tanımlanıyordu.⁴⁸² Hasılı yeni insan kimliği esas itibarıyla, devlet, yurt, ulus, çağdaşlık eksenli bir insan tasavvurunun inşası demektir.⁴⁸³

Bu kısa özetin anlattığı şey şudur: Resmi ideoloji yeni bir insan-özne tipolojisi tasarımına odaklanmıştı. Ve resmi ideolojinin hedeflediği bu yeni insan tipolojisi, her şeyden önce “yurttaş-insan” profiline yaslanıyordu. Bu profile göre yeni insan, yurttaş-insandır. Yani belli normlar, değerler ve duyarlılıklar etrafında belli bir siyasal topluluğa (siyasal otoriteye) bağlanmış, onun parçası olan bir varlıktır. Yeni devlet ve toplum modelinin yaslandığı “değerler” zemini üzerinde hayat bulan, bu değerler ekseninde kalıplanan, biçimlenen, ruh kazanan bir varlıktır.⁴⁸⁴

Resmi ideoloji açısından bu yurttaş insan kimliğinin inşa edilmesi belli bir metodolojik yaklaşımı ve hamleyi gerektiriyordu. Zira memleketin insan unsuru, siyasal, sosyal ve kültürel olarak “varolan kimlik / düzen” ile “getirilmek istenen kimlik / düzen” arasındaki kritik makasta / açıkta atıl bir vaziyette duruyordu. İnsanların resmi ideolojinin önceliklerine ve ideallerine uygun olarak eğitilmeleri, yönlendirilmeleri ve böylece ulusal, rasyonel, resmi, bilimsel, laik ve modern

⁴⁷⁸ Nur Betül Çelik, Aqm., s. 84-85.

⁴⁷⁹ Füsün Üstel, Age., s. 127.

⁴⁸⁰ Aynı yer, s. 136-137, 139.

⁴⁸¹ Aynı yer, s. 139-140.

⁴⁸² Aynı yer, s. 138.

⁴⁸³ Aynı yer, s. 134-135.

⁴⁸⁴ Aynı yer, s. 157, 162.

değerlere sahip kılınmalarıyla bu makasın ve açığın kapatılması mümkün olabilirdi.⁴⁸⁵ İşte bu yaklaşım / yöntem, aynı zamanda yurttaş insanın yaratılmasına giden serüvenin kısa hikayesine ve o serüvende etkin olan ana kulvarlara, (dinamiklere, parametrelere) ve hatta serüvenin gerçekleştiği “olay mahalli”ne yani kritik kavşağa işaret etmektedir.

Bu çerçevede resmi ideolojinin yeni yurttaş insan kimliği inşasında laiklik, ulusallık ve merkeziyetçilikle alakalı üç temel kulvarın belirleyici olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle yurttaş insan, radikal sekülerizm, etnik ulusçuluk ve bürokratik merkeziyetçilik kulvarlarının buluştuğu bir kavşakta, mahalde tanımlanacaktır. Bu üç temel kulvar, insanların sadece kamusal hayatını değil, aynı zamanda özel alanını da düzenleyen, anlamlandıran, denetleyen bir sistematik sunmuştur.⁴⁸⁶ Dolayısıyla burada yeni yurttaş-insanın karakter çizgilerine işaret eden bir üçleme dikkati çeker.

Bu bağlamda resmi ideoloji ve insan modeli söz konusu olduğunda üç boyutlu bir insan kimliğinden, karakterinden söz etmek mümkün: Uluslaşma projesinin bir uzantısı olarak etnisist ulusçuluk boyutu; Medenileşme, çağdaşlaşma projesinin bir uzantısı olarak katı sekülerlik boyutu ve Ulus-devletin konsolidasyon sürecinin bir uzantısı otoriter devletçilik boyutu... Bu boyutlara bakıldığında şu hususlar rahatlıkla söylenebilir: Yurttaş insan, bir tarafıyla ulus-insan (homo nationalismus)dur. Bir tarafıyla laik-insan (homo laicus)dur. Başka bir tarafıyla devlet-insan (homo etatus)dur. Ama sadece birisi ya da diğeri değildir. Hepsidir. Yani ortada üç boyutlu bir insan kimliği söz konusudur.

b. Laik-insan / Homo laicus

Laik İnsan, yeni yurttaş insan kimliğinin belki de en kritik, en radikal, en dikkat çekici tarafını / cephesini oluşturmaktadır. Hatta Cumhuriyetle birlikte yaşanan radikal, mutlak dönüşümün, büyük ulusal kimlik projesinin “sembolik temsil gücü ve değeri” en yüksek kavram ve kategorilerinden biri hatta birincisidir.

Laik insan, radikal sekülerizm vadisinde yoğrulan, geleneksel ve dinsel değerlerden, bakışlardan, alışkanlıklardan, tavırlardan, cemaatsel örgütlenmelerden / bağlardan arınmış bir insandır. Çağdaş bilimin, rasyonalitenin öncelikleri ve

⁴⁸⁵ Nur Betül Çelik, Agm., s. 88.

⁴⁸⁶ Füsün Üstel, Age., s. 174-175.

ilkeleriyle, modern davranış ve düşünüş standartlarıyla tanımlanan, kavranan bir insandır. Dinle, dini hissiyatla ve dini akideyle bağlantısını vicdanının تنها, kuytu, uzak köşelerinde kuran; dini pratiklerle, ibadetlerle irtibatını mabet duvarları arasında geliştiren; dini düşünceyle ilişkisini bilimin / rasyonelitenin pozitif sınırlarında / gözetiminde inşa eden bir insandır.

Laik insan, yukarda da belirtildiği gibi, resmi ideolojiye yön veren radikal sekülerlik / katı laiklik anlayışının bir uzantısıdır. Ve katı laiklik, yeni yurttaş-insanın, zihin / anlam dünyası itibariyle olduğu kadar, davranış tarzları ve kültürel alışkanlıkları, yaşam pratikleri ve tercihleri itibariyle çağdaş Batı medeniyetinin normlarına yakınlaşmasını, o normlara eklemelenmesini gerekli kılmaktaydı. Zira resmi ideoloji için Batı medeniyeti yaşanan “asrın hayatına hakim” bir medeniyetti. Bu bağlamda Batı medeniyeti, yeni insanın düşünce, davranış ve yaşam tarzı itibariyle ana temellerinden birini oluşturmaktaydı. Ve resmi ideoloji yeni yurttaş profilini Batı medeniyetini işaret eden “medenilik”, “çağdaşlık” eksenini üzerinde inşa etmek isteyecekti.⁴⁸⁷

Dolayısıyla laik-insan profili, gündelik hayatında medeni / çağdaş hayatın davranış ve yaşam tarzına uygun pratikleri tercih eden bir insan tipolojisini anlatmaktadır. Burada yeni insan kimliği “ev hali”nden, “sofra adabı”na, “sokak adabı”ndan giyim kuşam biçimine, kültürel ve sanatsal tercihlerine, musiki zevkine kadar yeni davranış modelleri ve alışkanlıklar etrafında düzenlenir. Bu şekilde hem kamusal alanı hem de özel alanı içine alan bir sistematik ve program, bu süreçte memleket insanını kuşatır. Buna göre yeni laik-insanın, gündelik hayatta medeni / çağdaş olmanın gerektirdiği toplumsal kaidelere ve kültürel pratiklere uygun davranan bir kimlikle kendisini göstermesi beklenir. Köyde, kasabada, şehirde, parkta, bahçede, sinemada, tiyatrodaki, konferansta, devlet dairelerinde, otobüste, trende kendisinden beklenen medeni / çağdaş davranış ve giyim kuşam tarzına azami özen gösterir. Bu haliyle yurttaş insan, zihinsel duyuş / düşünüş referansları ve sosyal davranış kodları açısından “medeni dünya” / “muasır medeniyet” ile buluşan, bütünleşen laik bir varlıktır.⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ Aynı yer, s. 175-176.

⁴⁸⁸ Aynı yer, s. 175-179; Seçil Deren, Agm., s. 386-393, 396-399; Fethi Açikel, Agm., s. 133-134; Birol Caymaz, Age., s. 29.

Ancak yeni yurttaş insanın temel profili sadece katı laiklik / sekülerlik boyutuyla / cephesiyle sınırlı değildi. Özü itibariyle yine laiklik / sekülerlik boyutuyla ilişkili olan başka bir boyutu daha vardı bu profilin: Ulusallık... Dolayısıyla yeni yurttaş-insan, aynı zamanda ulus-insandı. Sosyal davranış kodları, bireysel düşünüş formları ulusal değerlerle buluşan bir varlıktı.⁴⁸⁹

c. Ulus-insan / Homo nationalismus

Hiç kuşkusuz, yeni yurttaş insanı tanımlayan ana zeminlerden, eksenlerden birisi “ulus” kavramıdır. Dolayısıyla yeni insan, inşa edilen modern ulus-devlet modeline, ulus-toplum çizgisine uygun normlar ve değerlerle donanmış bir varlıktır. Yani ulus-insan esas itibariyle din-dışı etnik / ulusal temelli değer, motif, hissiyat ve duyarlılıklarla şekillenen (bu haliyle laik / seküler karakteri ağırlaşan bir) insandır.⁴⁹⁰ Ulus-insan / özne, her şeyden önce insanın yüce bir kollektif kimliğin içinde tanımlanması, ulusallaştırılması, “ulus için” ve “ulusa ait” hale getirilmesidir.⁴⁹¹

Bir adım daha atarak söylenecek olursa, ulus-insan, insanın etnik kökenli bir ulus olarak Türklük zemininde konumlandırılması, toparlanmasıdır. İnsanın, etnik bir ulusun yani “büyük Türklük anlatısının” bir parçası, “Türklüğün ortak genetik özellikleri”nin bir taşıyıcısı haline getirilmesidir. Dolayısıyla etnik bir unsur olarak Türklük, yeni insan için “makbul yurttaşlığın” referans kaynağı, giriş kapısı, geçiş vizesidir.⁴⁹² Böyle bakıldığında resmi ideoloji açısından yurttaş-insan tanımında, etnik ulus boyutu kritik bir önem taşımakta ve kategorik konumlamalara, uygulamalara ebelik yapan ana kriter olarak öne çıkmaktadır.⁴⁹³

Ayrıca resmi ideolojinin yeni kimlik anlayışı içerisinde Türklüğün önemi bu kadarıyla da sınırlı değildir. Resmi ideoloji için Türklük salt ontolojik bir değer olarak yurttaşlar için başlı başına bir özgüven kaynağı, bir tür “özgüven serumu”dur. Başka her hangi bir şey değil, sadece Türk olmanın kendisi, yeni yurttaşın özgüvenini artıran, yükselten, pekiştiren yüce, ontolojik bir değerdir.⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ Füsun Üstel, Age., s. 176.

⁴⁹⁰ Aynı yer, s. 127, 132.

⁴⁹¹ Fethi Açıkel, Agm., s. 121.

⁴⁹² Füsun Üstel, Age., s. 222-229.

⁴⁹³ Ahmet Yıldız, Agm., s. 213. Bu şu demektir: Resmi ideolojinin etnik temelli, ulus merkezli yurttaşlık politikaları, aslında insanlar arasında ayrışmaları pekiştiren bir toplumsal dokuya yol açmıştır.

⁴⁹⁴ Tanıl Bora, Agm., s. 61-62.

Diğer taraftan, yeni insan için tayin edici bir unsur olarak ulusallık damarı, zihinsel düzeyde bütünleştirici, toparlayıcı, düzenleyici bir mihenk taşıını teşkil etmekteydi. Resmi ideolojiye göre bireysel düşünceler, tercihler, çıkarlar kaosu, alçaltıcı bir belirsizliği, istikrarsızlığı ifade etmektedir. Buna karşılık toplumsal idealler, ulusal hedefler ve çıkarlar ise yüceltici bir enerjiyi, ufku anlatmaktadır. Dolayısıyla resmi ideolojinin insan tasavvuru, toplumsal / ulusal olanın “mutlak üstün” olarak öncelendiği, ağırlık merkezine yerleştirildiği bir düşünce evreninde şekillenmiştir.⁴⁹⁵

Bu çerçevede insan, kendi şahsi çıkarlarını, akli melekelerini, bireysel gereksinmelerini, duygu dünyasını bir tarafa bırakarak, kaotik-bulanık-buhranlı bireyselliklerden arınarak, çağdaş ulus tasavvurunun renklendirdiği üst düşünce / duygu evrenine yükselecek ve arzulanan ulus-insan boyutu gerçekleşmiş olacaktır.⁴⁹⁶ Genel olarak “ulusal mefkure”, “vazife” ve “kollektif vicdan” kavramları etrafında yoğrulan bu insan tipi, bireysel çıkarlardan tamamen arınmış, kriz / tehlike anlarında yardıma yetişen ve normal şartlar altında olmayacağı kadar fedakar, kendisini hiçe sayarcasına ulusun büyük menfaatlerine adamaya hazır bir karaktere sahiptir.⁴⁹⁷ Ulus-toplunun bekası, güvenliği, huzuru ve ilerlemesi için üzerine düşen ulusal beklentilere içtenlikle bağlılık duyar, bu bağlamda kolektif ulusal vicdana ve kolektif ulusal tahayyüle uygun davranışlar sergiler.⁴⁹⁸ Dolayısıyla bütün aidiyet eksenleriyle ulusa bağlı yeni insan, ulusal çıkarlar, değerler, idealler etrafında standartlaştırılan, konsantre hale getirilen ve mobilize edilen bir varlık halini ifade eder.⁴⁹⁹

Yeni ulus-insan kavrayışına analitik ve kategorik bir yaklaşımla bakıldığında resmi ideolojinin ulus-insan kimliğini genel olarak iki ana eksen üzerinde inşa ettiği görülür. Bir: Yurtseverlik, İki: Ulusal tehdit, düşman ve tehlike motifi. Yani “mekan / yurt” ve “tehdit / öteki” temelli bir ulus-insan kavrayışından söz edilebilir.⁵⁰⁰

⁴⁹⁵ Fethi Açıkel, Agm., s. 122-123; Tanıl Bora, Agm., s. 54-55.

⁴⁹⁶ Fethi Açıkel, Agm., s. 125-132.

⁴⁹⁷ Fethi Açıkel, Agm., s. 122-123; Tanıl Bora, Agm., s. 54-55.

⁴⁹⁸ Fethi Açıkel, Agm., s. 128-129.

⁴⁹⁹ Aynı yer, s. 122.

⁵⁰⁰ Füsün Üstel, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Resmi Yurttaş Profiline Evrimi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İkinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 277; Füsün Üstel, Age., s. 181-182.

Ulus-insanın “mekan / yurt” temelli kavranışından, yani yurtseverlik ekseninden başlanacak olursa: Resmi ideoloji içerisinde yurt kavramı her şeyden önce “mekan”ın ulusal değerler etrafında kurgulanmasını ve tayin edilmesini ifade etmektedir. Bu çerçevede yurt, yerel (kişinin doğup büyüdüğü yer), geleneksel (payitaht mülkü), dinsel (İslami normların hüküm sürdüğü yer) anlamlarından arındırılmış, bunlar yerine etno-seküler temalarla içeriklendirilmiş ve kökensel olarak ezelden-ebede uzanan bir mekan / toprağı anlatmaktadır. Bütün değerini kendinden alan bu “yurt” vurgusu, ulus bilincinin canlandırılmasına önemli bir katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla toprakla bağlantılı olarak “yurt kavrayışı”, yeni insan kimliğinin mekânsal çerçevesini oluşturmaktadır.⁵⁰¹

İşte tam da bu noktada yurtseverlik kavramı belirleyici bir işlev üstlenmiştir. Yurtseverlik, insanın ulusal değerler çerçevesinde tanımlanmasını anlatmaktadır. Dolayısıyla resmi ideoloji, yurtseverliği yeni ulus-insan kimliğinin, yurttaşlığın ön koşulu olarak belirlemektedir. Zira yurtseverlik, yeni kimliğin duygu evrenini yani ulusal hissiyatını teşkil etmektedir. Yurtseverlik bir taraftan coğrafi / mekansal sadakat, teritoryal bağlılık temelli bir duygu dünyasını tarif etmektedir. Bu haliyle dinî, geleneksel ve hanedanî referanslardan arınmış salt “toprak /yurt” temelli bir aidiyet eksenini ve insan kimliği inşasını öne çıkarmaktadır. Diğer taraftan da etnik ve kültürel anlamda bir sadakat ve duyarlılık hissiyatını ifade etmektedir. Bu yönüyle de ulusal-etnik kültürün parçası olan, kültüralist ve ulusçu referanslardan beslenen bir insan kimliğini işaret etmektedir.⁵⁰²

Bu haliyle yurtseverlik özü itibarıyla, insanlara vazifelerini hatırlatan bir kategori olarak dikkati çekmektedir. Her şeyden önce yurdunu sevmek, insanlar için başlı başına bir vazifeye karşılık gelmektedir. Ayrıca yurdunu sevmek, ona karşı, onu ayakta tutan kurum ve normlara (devlet, kanunlar) karşı vazifelerinin, sorumluluklarının farkında olmayı, onlara adanmayı ifade etmektedir.⁵⁰³ Dolayısıyla yurtseverlik eksenini, hissiyat olarak yurt ve ulusa intibak etmiş, siyasal sosyalleşmesini esas olarak bu çerçevede gerçekleştirmiş, hatta bütün

⁵⁰¹ Füsün Üstel, Age., s. 156-159.

⁵⁰² Füsün Üstel, Agm., s. 277, 279-280; Füsün Üstel, Age., s. 156-162; Birol Caymaz, Age., s. 24.

⁵⁰³ Birol Caymaz, Age., s. 20.

sosyalleşmesini bu tür bir siyasal zeminde tamamlamış bir insan karakterinin gelişimini vurgulamaktadır.⁵⁰⁴

Yeni ulus-insan için ikinci eksen ise ulusal tehdit, düşman ve tehlike motifidir. Bunu bir tür “öteki” kavrayışı olarak adlandırmak da mümkündür. Söz konusu bu “gerçek ya da kurgusal düşman / tehdit” temasının ana işlevi, insanlar arasında bir “biz” duygusunun, bir ulusal bilincin, ulusal dayanışma ve bütünlük hissiyatının içselleştirilmesi ve pekiştirilmesidir. Ayrıca zihinsel bir teyakkuz halini, bir seferberlik durumunu bireysel ve dolayısıyla toplumsal psikolojinin üzerinde etkin kılmak da tehdit temasının temel fonksiyonlarından. Bu çerçevede tehdit motifinin öncelikle devr-i sabık’ta ve devr-i sabık için kodlanan bütün “karanlık”, “fena” kişi, durum, uygulama ve kurumlarda (saltanat, padişah, kötü yönetim, cehalet, imtiyazlar, padişah işbirlikçileri) somutlaştığını söylemek mümkün. Yakın geçmişin temsilcileri (padişah, ailesi) ve işbirlikçileri (yeni rejimi eleştirenler), halkın, ulusal bağımsızlığın ve ulusal kimliğin “baş düşmanları” olarak işaretlenmekte ve ötelenmektedir. Ayrıca memleketin bağımsızlığını tehdit eden eski işgalci güçler yani “dış düşmanlar” da aynı şekilde tehdit motifinin unsurları arasında yer almaktadır. Fakat burada dikkat çekici nokta şudur: Dış düşman kapsamında Batılı “büyük devletler”in adları (Yunanistan hariç) açıkça telaffuz edilmez. Bunun yerine “İtilaf devletleri” veya “işgal orduları” gibi genel tanımlamalara yer verilir.⁵⁰⁵

Özetlenecek olursa ulusallık, mekan (yurt), zaman (tarihi kökler), değer dünyası (ulusal kültür) ve öteki algısı boyutlarıyla yeni insanın kimlik katmanlarında önemli bir yer tutmaktadır. İnsanları, mekansal, zamansal (romantizm içerikli vurgular taşıyan) ve değerler evreni itibarıyla “ulus”un parçası haline getirmekte, ulus-insanı ortaya çıkarmaktadır.⁵⁰⁶

d. Devlet-insan / Homo etatus

Devlet-insan, yeni yurttaş-insan kimliğinin devletle olan boyutunu yani otoriter devletçi cephesini ifade etmektedir. Resmi kurum ve kurallarla, bürokratik ulusçulukla uyum içinde olan bir insan anlayışını anlatmaktadır. Bu anlayış etrafında yeni insan, yukardan bir bakışla ve tüm özel alanı kuşatması altında tutan devasa bir

⁵⁰⁴ Füsün Üstel, Agm., s. 276.

⁵⁰⁵ Füsün Üstel, Age., 209-214; Füsün Üstel, Agm., s. 277-278.

⁵⁰⁶ Füsün Üstel, Age., 162, 164.

kamusal alan içerisinde tanımlanmıştır. Yine bu anlayışın bir uzantısı olarak, yeni insanın gündelik yaşamının bütünü üzerinde, - boş zaman, haz ve eğlence kültürü, hijyen ve sağlık alışkanlıkları dahil olmak üzere - tasarruf, gözetim ve denetim mekanizması devreye sokulmuştur.⁵⁰⁷

Devlet, yeni yurttaş insanın çehresi üzerinde bu devlet-insan cephesi üzerinden belirleyici olan ana aktördür. Ve devlet, bu aktör rolünü en belirgin şekilde “otoriter bir kuvvet” ve “yanılmaz bir rehber” olarak yerine getirecektir. Bu kapsamda hayatı ve istikbali için zorunlu gördüğü bütün kıymetleri, ilkeleri, idealleri yurttaşlarına aşılayan “sarsılmaz bir güç ve şaşmaz bir bilge”dir. Ulus mefhumunu, Türk ulusunun karakterini, ululuğunu, kudretini yurttaşlarına kavratmak bu “kuvvetli önderin” temel önceliğidir. Bu çerçevede Türk ulusunu sevdirmek, saydırmak, Türk askerini ve ordusunu sevdiren saydırmak, kısacası Cumhuriyet rejimi için sadık, itaatkar ve fedakar, cumhuriyetçi, ulusçu, laik birer birey yetiştirmek, yeni insan kimliği inşasında devletin önem verdiği ana temalardır.⁵⁰⁸ Bu temalar resmi ideolojinin “kuvvetli cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve devrimci yurttaş yetiştirmek” idealinde kodlanacak ve ifadesini bulacaktır.⁵⁰⁹ Ve bu ideal, devletin kendi siyasal kurumları ve öncelikleri etrafında inşa etmeyi amaçladığı insan modelinin hem ana hatlarını, hem de otoriter devletçi boyutunu tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır.

Kendisine ve çevresine ulus devletin gözüyle / referanslarıyla / değerleriyle bakan; “fikren, vicdanen ve bedenen” itaatkârlaşmış; gönüllü olarak ulus-devletin “manevi şahsiyeti” karşısında boyun eğen yeni bir insan modeli, işte bu otoriter devletçi boyutun en canlı ifadesidir. Buna göre yurttaşlar, her durumda kolektif ideallere, devlete, kurumlara ve ulusal referanslara bağlılığını kanıtlamak, sadakatini kollamak ve inancını tazelemek zorundadır.⁵¹⁰

⁵⁰⁷ Füsün Üstel, “Agm., s. 281-282; Ayşe Kadioğlu, “Milliyetçilik-Liberalizm Ekseninde Vatandaşlık ve Bireysellik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İkinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 287.

⁵⁰⁸ Füsün Üstel, Agm., s. 281; Birol Caymaz, Age., s. 18; Füsün Üstel, Age., s. 141.

⁵⁰⁹ Füsün Üstel, Agm., s. 281. Resmi ideolojinin bu kimlik anlayışı, siyasal rejime tek başına egemen olan CHP’nin resmi belgelerinde söz konusu ilkeler etrafında somutlaşmıştır. Dolayısıyla bu durum aslında, devletin dizaynını düşündüğü yeni insan kimliğinin bir yönüyle “parti-insan” modeline uygun düştüğünü de göstermektedir.

⁵¹⁰ Fethi Açıkel, Agm., s. 132-133, 136; Tanıl Bora, Agm., s. 54-55.

Yine yurttaşlar, katıldıkları toplumsal ve siyasal etkinliklerde, hem kendilerini hem de toplumsal çıkarları gözetken aktif, özgür bireyler olarak değil, devletin onlara bahsettiği, sınırları belli hareket alanında yine aynı devletin beklentilerini karşılamakla yükümlü kişiler olarak davranmak durumundadır. Dolayısıyla yurttaşlara aktif katılımlarından ziyade ulusal bütünlük içerisinde pasif, devlet politikalarını onaylayıcı bir rol yüklenmektedir. Bu noktada arzulanan, itaatkâr bir yurttaş tipidir. Devletin (cumhuriyetin) değerlerinin taşıyıcısı, kanun, nizam ve kararlara itirazsız boyun eğen, devlet karşısında hep edilgen pozisyon alan bir varlık, bu itaatkar yurttaş tipini ifade etmektedir. Kısaca rejime ve ulusal kimlik formuna uyumlu bir varlık olarak insan, resmi ideolojinin ana hedefidir.⁵¹¹

e. Ulusal püritanizm ve ulusal vazife: Arınmış insan, adanmış insan ve vazife yüklü insan...

Buraya kadar hikayesi anlatılmaya çalışılan resmi ideolojinin yeni insan kimliği inşa serüvenine geriye dönüp bakıldığında “ulus, çağdaşlık ve otorite” ekseninde duygusal, düşünsel bir rafineleştirme, saflaştırma sürecinden geçirilmiş bir yurttaş-insan tipolojisi kendisini gösterir ve hatta anıtlar.

Evet, yeni yurttaş insan katı sekülerizm, etnik ulusçuluk ve otoriter merkezîyetçilik kulvarlarının buluştuğu bir kavşakta tanımlanmaktadır. Bu üç kulvarın (ulusallık, çağdaşlık / laiklik ve otorite / resmiyet kulvarlarının) buluştuğu söz konusu bu kavşak, genel yapısı itibarıyla, bir durumdan rahatlıkla diğerine dönüşebilen “sihirli bir küreyi” andırmaktadır. Çağdaşıktan ulusallığa, ulusallıktan resmiyete, resmiyetten tekrar çağdaşığa geçilebilen efsunlu bir “dönüşüm makinası”... Tabii bu dönüşüm mekanizmasını işletecek sihirli bir parola gerekli. İşte bu sihirli parola, ulusal “vazife” kavramıdır.

Dolayısıyla vazife kavramı, yeni yurttaş insan için esrarengiz bir öneme sahiptir. Zira bu vazife kavramı ile insanlar, aynı zaman dilimi içerisinde ulusallaşmakta, çağdaşlaşmakta ve resmileşmektedir. Hayatla, toplumla ve devletle

⁵¹¹ Birol Caymaz, Age., s. 26-27; Levent Köker, Agm., s. 110-111; Füsün Üstel, Age., s. 141-142.

Bu açıdan bakıldığında resmi ideoloji için, “özgür bir yurttaş” fikri, ancak rejime ve ulusal kimlik formuna uyumlu yurttaş ifade etmektedir. Özgür yurttaş yetiştirme düşüncesi ise rejime ve ulusal kimlik formuna uyumlu yurttaş yetiştirmeye işaret etmektedir. Bu da doğal olarak, eğitim ve kültür politikalarının doğrudan devlet aklı tarafından tayin ve tespit edilmesinin yolunu açmaktadır. (Levent Köker, Agm., s. 110-111.)

vazife kavramı üzerinden irtibat kuran insan, bir yandan kendisini otoriteye bağlamaktadır. Diğer taraftan aynı süreçte otoritenin iki ana meşruiyet zemini ve projesi olan ulusallık ve çağdaşlık durumlarına eklemlenmeye yazgılı hale gelmektedir. Tabii vazife fikri etrafında gerçekleşen bütün bu dönüşüm, yenilenme süreci, en başta kritik bir arınmayı, saflaşmayı ve püritanizmi zorunlu kılmaktadır.

Bu çerçevede bakıldığında resmi ideolojinin en çarpıcı girişimlerinden biri, yeni insan kimliğini idealist bir kolektivizmin rehberliğinde, “ulusal püritanizm” ve “ulusal vazife” fikri etrafında inşa etmesidir.⁵¹²

Resmi ideoloji açısından yurttaş insanın “insan-ı kamil” halini, bir tür “erme noktası”nı işaret eden ulusal vazife hali yani “vazifeli-insan konumu”, beraberinde bir ulusal püritanizmi gerekli kılmaktadır. Ulusal püritanizm, öncelikle yeni insanın arınmasını, saflaşmasını, temizlenmesini ifade etmektedir. Yani ortada arınmış, adanmış ve iradeli bir insan vardır. Bu arınma süreci öncelikle, insanın kişisel arzularından, heveslerinden, süfli çıkarlarından arınmasını içermektedir. Kaotik, bulanık, karmaşık, belirsiz ruh halinden, psikoloji evreninden çıkmayı ihtiva etmektedir. Gelenekten ve geleneksel alışkanlıklardan uzaklaşmayı kapsamaktadır. Farklı etnik ve cemaatsel uygulamılardan, aidiyetlerden, zihni kalıplardan kurtulmayı; farklı kültürel değer yargılarından kopuşu anlatmaktadır. Dinsel motiflerden, duyuş, düşünüşlerden, ilahi / aşkın normlardan, anlam dünyasından uzak durmayı ifade etmektedir. Bütün bu “eski, kötü, lüzumsuz, faydasız, aksine zararlı” unsurlardan arınan insan, sağlam bir iradeyle kendisini yurduna, ulusuna ve devlete adayacaktır. Bu adanma hali ise insanı ulusal vazifelerle örülü bir anlam dünyasına ulaştıracaktır.

Dolayısıyla yurttaş-insan kimliği için en kritik parametrelerden biri, kuşkusuz ulusal vazifeler bütünüyle ilgilidir. Bu noktada esas itibariyle ulusal “vazifelerle borçlu” yurttaş kavrayışı öne çıkmaktadır. Başka türlü söylenirse, yurttaş-insanı tanımlayan ve anlamlı hale getiren belki de en önemli kavram “vazife” kavramıdır. Bu bağlamda yurttaş-insanı ortaya çıkaran, tarif eden, formüle eden ona hayatiyet kazandıran “periyodik vazifeler cetveli”nde dört kategorik başlığın yer aldığı söylenebilir. Kendine karşı vazifeler (sağlam vücut, iyi huy); aileye karşı vazifeler; köy, yurt, ulus ve insanlığa karşı vazifeler (çalışkanlık, uyum); ve son

⁵¹² Fethi Açıkel, Agm., s. 132, 136.

olarak bu vazifelerin içtenlikle, “seve seve” yerine getirilmesi... Tabi bu “vazifelerin sayımı” içerisinde vatan hizmeti kapsamında yer alan “askerlik yapmak”, “askere ve askerliğe sevgi ve saygı beslemek” tereddütsüz en özel ve hararetli vazifeyi teşkil etmektedir. Ayrıca “kanunlara itaat göstermek”, “mutlak bir şekilde boyun eğmek” de yeni insan kimliği için ayırt edici kutlu vazifelerdendir. Kritik vazifelerden bir diğeri ise vergi vermektir.⁵¹³

Ne var ki, yurttaş-insanın ulusal vazifeler ajandası bu kadarla sınırlı değildir. Yurdu ve ulusu için işbölümü ve dayanışma içerisinde durmadan çalışmak; yurdunu, ulusunu “özünden çok sevmek”; yurdu ve ulusu uğruna yaşamak, “canla başla” mücadele etmek, savaşmak; gerektiğinde seve seve ölmeye hazır olmak bu vazife ajandasının önemli bir bölümünü teşkil eder.⁵¹⁴

Dolayısıyla yurttaş-insandan yurdun her türlü cefasına, mihnetine katlanması, yurt ve ulus uğruna yaşadığı sıkıntılara, haksızlıklara tahammül etmesi, dişini sıkması beklenir. O, yurdunun başına bir felaket gelmesini, düşman istilasına uğrayarak esarete düşmesini önlemek için her türlü fedakarlığı sergiler. Gerektiğinde canını ulusuna “armağan” eder. Her yerde ve her işte, her zaman ulusun menfaatlerini, huzurunu kendi menfaatlerinden ve saadetinden üstün tutar; bunu ulusunun kuvveti, bağımsızlığı için zorunlu görür. Bu haliyle “cesur”, “itaatkar”, “özverili”, “adanmış”, fedakar bir insandır bu yeni yurttaş-insan. Ulusal açıdan “yararlı” ve “duyarlı” bir varlıktır o. Bireysel varlığın kötü ve değersiz görüldüğü bu anlayış etrafında, insanların kendilerinden ziyade ulusu düşünmeleri övülesi bir yüceliği ifade eder. Ve ulus sevgisi, yurttaş olmanın temel koşulu halini alır.⁵¹⁵

Öte taraftan sağlık ve hijyen kurallarına uygun davranmak, sağlığını korumak, spor yapmak ve beden terbiyesine dikkat etmek de ulusal vazifeler ajandasındaki bir diğer kritik noktadır. Evet, sağlıklı olmak ve spor yapmak “ulusal bir vazife”dir. “İyi yurttaş” olmanın gereklerindendir. Zira, sağlam, sağlıklı, dirençli, çalışkan bedenlere sahip yurttaşlar, ulusun gücünün ve bağımsızlığının güvencesini teşkil etmektedir. Bu şekilde resmi ideoloji tarafından yurttaş insanın, onun

⁵¹³ Füsün Üstel, Agm., s. 277, 280; Ayşe Kadioğlu, Agm., s. 288; Füsün Üstel, Age., s.181-182; Birol Caymaz, Age., s. 18, 20, 22.

⁵¹⁴ Füsün Üstel, Age., s. 142, 173, 180, 189-191.

⁵¹⁵ Birol Caymaz, Age., s. 17-18, 23-24, 34; Füsün Üstel, Age., s. 173, 180, 196-198; Tanıl Bora, Agm., 54-55, 61.

bedeninin, spor ve beden terbiyesinin ulusal yarar çerçevesinde araçsallaştırıldığını söylemek mümkündür.⁵¹⁶

Vazife ajandasındaki belki de son önemli başlık, aslında haklar bahsiyle ilgili “siyasal / devletlu” bir konudur: Seçimler. Resmi ideoloji tuhaf bir şekilde seçimlere katılmayı yurttaşlara kutsal ve büyük bir vazife olarak sunmaktadır. Dolayısıyla yurttaş insanlar, seçimlere katılmak suretiyle tek parti idaresi üzerine kurulu siyasal sistemin meşruiyetini sağlama vazifesini yerine getireceklerdir.⁵¹⁷

Geriye çekilip, bu vazifeler cetveline genel bir perspektiften bakıldığında görülen manzara şudur: Bu cetvel, esas olarak yeni ulus-insan kimliğinin resmi ideoloji tarafından açık bir şekilde “görev eksenli” olarak, “ortak yarar” ve “iyi yaşam” anlayışı üzerinden inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla burada söz konusu olan özgür ve özerk bir insan değil, genel yarar için, ulusun iyi yaşamı için vazifeler üstlenen, yaşamı bu vazifeler ile anamlanan bir insan profilidir. Bu insan profilinden, hayatları için muhakemede bulunmaları değil vazifelerini yerine getirmek için iradeli olmaları beklenmektedir. Bu haliyle kişisel yararını, toplumun genel yararıyla bütünüyle özdeşleştirmiş, sosyal dayanışma motifiyle anlam kazanan “holistik” bir insan profili adeta anıtlamaktadır.⁵¹⁸

f. Serüvenin finali

Resmi ideolojinin çıktığı bu yeni insan profiline ilişkin serüvenin kısa hikayesinde final kısmına geçilebilir. Bu inşa serüveninde baştan sona “ulusallık, çağdaşlık ve iktidar” üçlüsünün belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Bu üçlünün, resmi ideolojinin temel ilkeleri içerisindeki karşılığı “kuvvetli cumhuriyetçi, devletçi, ulusçu ve laik yurttaş” kavrayışıdır. Bu ilkeler, resmi ideolojinin hedeflediği ulus, sekülerite ve iktidar merkezli yeni insan kimliğinin ana çizgilerini ortaya koymaktadır. Vatana, ulusa, siyasal rejime, devlete yönelik bitmez-tükenmez, durmaz-durulmaz bir “aşk-ı derun” besleyen... Ya da yeni toplum, devlet, kültür ve siyaset kimliğine hatta devletin siyasal sisteminin kalbinde duran tek

⁵¹⁶ Füsün Üstel, Age, s.192-195; Birol Caymaz, Age., s. 18, 21.

⁵¹⁷ Birol Caymaz, Age., s. 22. Burada geçerken belirtelim: Resmi ideoloji açısından genel olarak ulusal haklar, sadece sorumlu olunan ulvi vazifelerin eksiksiz ifası için / hatırına bahse konu olmakta ve bir değer taşımaktadır. Bu konuda bakınız: Füsün Üstel, Agm., s. 277; Birol Caymaz, Age., s. 22.

⁵¹⁸ Füsün Üstel, Agm., s. 277, 280; Ayşe Kadioğlu, Agm., s. 288; Füsün Üstel, Age., s.181-182; Birol Caymaz, Age., s. 18, 20, 28; Fethi Açıkel, Agm., s. 122-123.

partiye hesapsız bir aşk, tutku, heyecan ve sadakatle bağlı... Türk ulusunun genetik, etnik özelliklerini / üstünlüğünü bedeninde, kalbinde, ruhunda ve aklında taşıyan... Gündelik pratiklerini, Türk etnisitesinin çağdaş dünya ile uyumlu laik-kültürel normları etrafında şekillendiren... Vazife bilinciyle kendisini ulusuna, toplumuna, devletine adayan, kişisel arzularından arınmış, özverili bir duruş... İşte bu nitelikler, söz konusu yeni yurttaş-insanın ana çizgilerini teşkil etmektedir.⁵¹⁹ Kısacası resmi ideolojinin öne sürdüğü yeni etno-seküler ulusal kimliğe ve normlara uygun davranabilmesi ve iktidarın yurttaşlık beklentilerine karşılık verebilmesi durumunda “anlam, itibar ve yurttaşlık” kazanan bir insan tipolojisi, yeni inşa serüveninin hakim unsurunu oluşturmaktadır.⁵²⁰

Bu çerçevede yeni yurttaş insan kimliği, devlete, merkezi otoriteye ve ulusa, siyasal / hukuksal bağın ötesinde, öncelikle “duygusal, etnik ve kültürel bağ” ile bağlanan bir insan anlayışına dayanmaktadır. Yani teorik olarak siyasal - hukuksal bir kategori olan yurttaşlığın “öncelikle ve ancak” “etnik - kültürel kategori” etrafında inşa edilmeye çalışıldığını söylemek mümkün.⁵²¹ Dolayısıyla resmi ideoloji açısından “sözleşmeci / iradeci” yani siyasal / hukuksal temelde bir yurttaş insan kimliği ve kavrayışından çok, organik / doğal yani etnik-kültürel eksenli bir yurttaş insan kavrayışı söz konusudur.⁵²²

6. Yeni bir siyaset: Yeni tarz-ı siyaset

a. Genel çerçeve

Kuşkusuz burada “yeni siyaset”le kastedilen şey, kurumsal bir yapı olarak siyaset değil. Zira kurumsal bir yapı, düzlem olarak siyaset mekanizması, bu çalışmada “yeni devlet” başlığı altında ele alınmıştı. Dolayısıyla bu başlık altında yeni siyaset ile kast edilen, siyasete yaklaşım biçimi, siyaset yapım tarzıdır; siyaset üslubudur, siyaset anlayışıdır. Yani siyaset yapma biçimine karakter kazandıran hususlar, eğilimler, ana çizgiler ve önceliklerdir. Bir yönüyle yönetim erkinin politikaları, projeleri, amaç ve öncelikleridir; bu politikaları ve öncelikleri uygulamaya geçirme biçimidir. Siyasal tasarruflarda benimsenen tutumlardır. İktidar

⁵¹⁹ Ahmet Yıldız, Agm., s. 214; Füsun Üstel, Age., s. 143.

⁵²⁰ Fethi Açıkel, Agm., s. 121.

⁵²¹ Füsun Üstel, Age., s.142, 196-197; Umut Özkırmılı, Agm., s. 91-93; Tanıl Bora, Agm., s. 57.

⁵²² Füsun Üstel, Age., s. 162; Umut Özkırmılı, Agm., s. 91-93; Tanıl Bora, Agm., s. 57.

ilişkilerine (yöneten-yönetilen ilişkilerine) hakim olan tavır ve tutumlardır. Kısacası yeni tarz-ı siyasettir.

Resmi ideolojinin kimlik inşa serüveni, diğer alanları olduğu gibi, bir pratik, bir performans olarak siyaset alanını da yani siyasetin statüsünü, anlam dünyasını, önceliklerini, siyaset yapma tarzını da değişime uğratmıştır.⁵²³

Cumhuriyet dönemine kadar, klasik Osmanlı toplum, devlet ve kültür yapısına uygun, bunların uzantısı olan bir siyaset yapım tarzı (kültürü) söz konusudur. Bu bağlamda saltanat ve hilafet kurumları etrafında geleneksel norm, değer ve önceliklerle, genel olarak aşkın referanslarla ve farklı tarzlarla yürütülen bir siyaset yapım biçimi (kültürü)nden bahsetmek mümkündür. Cumhuriyet dönemiyle birlikte şekillenen resmi ideoloji içerisinde ise siyaset, her yönüyle ve tamamen bir “modern siyasal iktidar performansı” olarak, hikmeti sorgulanamayan bir “ulus-devlet pratiği” olarak anlam, statü, üslup ve tarz kazanacaktır. Dolayısıyla burada ulus-devletin / siyasal iktidarın öncülüğünde ve onun şekillendirdiği idealler, öncelikler, kanallar ve pratikler etrafında biçimlenen bir siyaset anlayışından söz edilebilir.⁵²⁴ Başka bir ifadeyle, siyaset, resmi ideoloji tarafından hedeflenen toplum, devlet / rejim, insan ve kültüre ilişkin yeni bir kimlik dizaynı üzerinden yeni bir anlam kazanmıştır; bu konuda benimsenen yeni politikalarla, politik tutumlarla, projeler ve tavırlarla yeni bir içerik ve statü edinmiştir.

Dolayısıyla böyle bakıldığında resmi ideoloji açısından “yeni siyaset” projesi kapsamında, her şeyden önce siyasetin amaç ve öncelikleri değişmiştir. Ulusal güvenlik, devletin egemenliği/bağımsızlığı, ulusal birlik, ulusal egemenlik, düzen, ilerleme ve inkılaplar resmi ideolojinin temel siyasal öncelikleri ve kaygıları olarak belirginleşmişti. Resmi ideoloji, bu kapsamda kaos, hizipçilik, düzensizlik, karmaşa kaygılarıyla ulusal birliğe dikkat çekmekteydi. Aynı zamanda merkezi güçlü bir devlet ve üstün bir liderin önemine işaret etmekteydi. Güçlü bir otorite etrafında rejimin değiştirilmesine vurguda bulunmaktaydı. Yine bu kaygılarla, her türlü etnik, kültürel, sosyal ve politik alanlarda çoğulculuğa ve farklılığa siyasi bir tutum olarak kesin bir şekilde karşı çıkmaktaydı.⁵²⁵ Bu anlayış doğrultusunda toplum, devlet ve kültürle ilgili devr-i sabıktaki geleneksel yapıların yıkılarak, baypas edilerek

⁵²³ Nur Betül Çelik, Agm., s. 75.

⁵²⁴ Fethi Açıkel, Agm., s. 136-137.

⁵²⁵ H. Emre Bağce, *Official State Ideology*, s. 165.

yerlerine yeni bir toplum modelinin, devlet mekanizmasının, kültür dokusunun ve insan tasavvurunun dizayn / inşa edilmesi resmi ideolojinin siyaset sahasındaki ana amacını teşkil ediyordu.

Bu bağlamda siyasetin anlam haritası, bir yandan güvenlik, düzen ve bütünlüğün sağlanması etrafında şekillenmekteydi. Öte yandan inkılaplarla hedeflenen ulus-toplum, ulus-devlet modelinin, yeni kültür dokusunun ve insan tipinin siyasal iktidarın / otoritenin rehberliğinde inşa edilmesi üzerinden biçimlenmekteydi. Ayrıca bunların belli bir uyum / insicam içerisinde kaynaştırılması, uyumlu bir bütün haline getirilmesi ve koordinasyonuna yönelik politikalarla form kazanmaktaydı. Yapılacak değişimin sevk ve idaresini, orada takınılan tavrı, en önemlisi de geliştirilen siyaset tarzını kapsıyordu.

Diğer taraftan resmi ideolojinin yeni siyaset anlayışının şekillenmesinde “temel siyasi amaç ve öncelikler”in yanı sıra resmi ideolojinin siyasete yaklaşım biçimi, siyaset yapma tarzı da belirleyici bir yer tutacaktır. Resmi ideolojinin siyasete yaklaşım biçimini, siyaset yapma tarzını kısacası siyaset anlayışını formüle eden, dolayısıyla özetleyen kavram çantasında “güvenlik, dikotomi, inşacılık, devlet, kültürelilik, özcülük, çatışma” gibi temel kavram araçları vardır.

Yani resmi ideolojinin siyaset anlayışı genel olarak *güvenlikçi* (toprak bütünlüğünün, egemenlik haklarının korunmasını, toplumun birlik ve düzeninin muhafazasını amaçlayan);⁵²⁶ *devlet merkezli* (güçlü devlet, ulusal çıkar vurgusu taşıyan, ayrıca siyaseten devlet aklını ve reflekslerini öne alan); dolayısıyla *merkeziyetçi* bir siyasal yaklaşıma dayanmaktadır. Resmi ideoloji ayrıca *kültürcü* (ilerici-gerici, alaturka-alafranga, çağdaş-geleneksel cephelerinde şekillenen kültürel çatışmalara – kültür temelli düalistelere dayalı); bu bağlamda *modernleşmeci ve laisist* bir siyaset anlayışını takip etmektedir. Bu haliyle de *dikotomik, özcü ve çatışmacı*; aynı zamanda *inşacı* (yeni bir toplum, devlet, kültür, insan kimliği inşa etmek isteyen) ve *seçkin / bürokratik* bir siyasal yaklaşıma ve pratikler bütününe yaslanmaktadır.

⁵²⁶ Güvenlikçi siyaset anlayışı için tezin ikinci bölümü içerisinde yer alan “Güvenlik” başlığına bakılabilir.

b. Dikotomik siyaset

Resmi ideolojinin yeni siyaset anlayışı, her şeyden önce, “dikotomik, özcü ve kategorik” bir siyaset biçimine, siyasal üsluba ve siyasal bir dile yaslanmaktadır. Bu üslup kendisini en çok iktidarın dilinde açık etmektedir. İkili karşıtlıklar, keskin kategoriler, sabit / mutlak / değişmez özler üzerine kurulu, ara durumları kabul etmeyen bu siyaset biçimi, hayata dair her şeyi ve tabii ki toplumsal alanı, kültürel dünyayı, siyaset sahnesini katı / ikili karşıtlıklar üzerinden okumaktadır. Bu dikotomik okuma biçimi, “biz - öteki”, “Doğu - Batı”, “çağdaş - geri”, “bilimsel - hurafe”, “rasyonel - batıl”, “dinci – laik”, “rejim taraftarı - rejim düşmanı”, “birlik / düzen - kaos / anarşi”, “güvenlik – tehdit”, “Türk olan- olmayan”, “devletin yanında- karşılarında” şeklinde özetlenebilecek kavram örgülerinde kendisini göstermektedir. Dolayısıyla toplumsal düzlemde gerçekliğe oturmayan bir bölünme ve çatışma algısı üzerinden yürütülen, dolayısıyla dost - düşman ayrımına, ikili karşıtlıklara dayalı bir akıl yürütme biçimiyle şekillenen bir siyaset anlayışı söz konusudur. Bu, özü itibarıyla, dost düşman eksenli ve ulusçu reflekslerin canlı olduğu bir siyaset anlayışıdır.⁵²⁷

c. İnşacı siyaset

Öte taraftan resmi ideoloji genel hatlarıyla “uluslaştırma ve uygarlaştırma” kavramları (teknikleri, pratikleri) etrafında şekillenen “inşacı” bir siyaset anlayışını benimsemektedir. Nüfusun büyük çoğunluğunun kırsal alanda yaşadığı ve okur-yazarlığın son derece düşük seyrettiği, buna karşılık merkezi-bürokratik aygıtın nispeten örgütlü olduğu Türkiye’de, resmi ideoloji kitlelerin merkezden, eğitici ve bilgiç bir tarzla uluslaştırılmasına, uygarlaştırılmasına dönük bir siyaset geleneğine yaslanmıştır.⁵²⁸

Bu çerçevede ulusçuluğun ve çağdaşlığın gramerine göre toplumu, kültürü, bireyi yeniden yapılandıran, dizayn eden bir siyasal tarz ve üslup izlenmiştir. Kendi repertuarı, dağarcığı ve yol haritası etrafında sosyal, kültürel ve bireysel alana

⁵²⁷ Etienne Copeaux, Agm., s. 52.

⁵²⁸ Fethi Açıkel, Agm., s. 118-119.

yeniden biçim vermek resmi ideolojinin siyasal olarak en kritik önceliğini oluşturmuştur.⁵²⁹

Bu bağlamda resmi ideoloji açısından siyaset, farklı taleplerin karar alma sürecine eklemlenmesi ve temsili şeklinde değil, toplumun, devlet seçkinlerinin medeniyet arzusu çerçevesinde tanımlanan “ortak yarar” etrafında yeniden tasarlanması, kurgulanması anlamına gelmektedir.⁵³⁰ Başka bir ifadeyle toplumun, kültürün, insanların ulusal, çağdaş referanslar, hedefler, çıkarlar, öncelikler etrafında standartlaştırılmasını, yeniden yapılandırılmasını anlatmaktadır.⁵³¹

Bu haliyle resmi ideolojinin yeni siyaset anlayışı etrafında siyasete yüklediği anlam ve işlev yeni bir boyut kazanmıştır. Siyaset, toplum üzerinde uygulanan ve belli bir sosyal düzeni, ulusal kimliği imal etmeye ve denetlemeye yarayan bir “ulusal / sosyal teknik” olarak kavranmış ve anlamlandırılmıştır.⁵³² Evet, resmi ideolojiye göre siyaset esas itibarıyla bir “ulusal / sosyal teknik”tir. Bir ulusal / sosyal teknik olması niteliğiyle de sosyal ilişkileri, sosyal olguları, kültürel pratikleri, bireysel eğilimleri, -geleniğin belirlenimlerinden arındırarak- yeniden üretme, inşa etme ve denetleme işleviyle donatılmıştır. Resmi ideolojinin yeni toplum, yeni kültür, yeni devlet ve yeni birey ideallerinin taşıyıcısı, yüklenicisi olarak önem kazanmıştır.⁵³³

Dolayısıyla bir ulusal / sosyal teknik olarak siyaset, geleniğin belirlenimlerinden, motiflerinden arındırılmış; kültürel bakımdan steril bir durum, ortam ve kimlik yaratmaya yönelik “inşacı” pratiklerle şekillenmiştir. Bu bağlamda toplumu, bireyleri, devlet merkezli ve çağdaş ideallerden türetilmiş bir “ortak iyi” etrafında yeniden biçimlendirmenin, inşa etmenin ana zeminini oluşturmuştur.⁵³⁴

Bu haliyle resmi ideoloji içerisinde siyaset, bir toplumsal katılım etkinliiği olarak değil “devlet” tarafından kullanılan bir “iktidar tekniği” olarak öne çıkmıştır. Siyasete yüklenen fonksiyon, halkın kendi hayatını belirlemesi olarak değil, yeni bir ulusal kimliğin belli bir model (Batı modeli) etrafında devlet / iktidar eliyle yeniden üretilmesi olarak cereyan etmiştir. Siyasete biçilen bu rol, resmi ideoloji açısından

⁵²⁹ Aynı yer, s. 134.

⁵³⁰ Ayşe Kadioğlu, Agm., s. 287.

⁵³¹ Fethi Açıkel, Agm., s. 122.

⁵³² Nilgün Toker ve Serdar Tekin, Agm., s. 84.

⁵³³ Aynı yer, s. 85-87.

⁵³⁴ Aynı yer, s. 88.

siyasetin her zaman “idari bir etkinlik” olarak düşünülmesine imkan tanımıştır. Dolayısıyla da siyaset pratiğinin icra edildiği kamusal alanın bir “idari saha” olarak tanımlanmasını ve devletleştirilmesini ortaya çıkarmıştır. Bu şekilde kamusal alanın toplumun siyasal katılımına kapatılması, toplum için “ortak iyi” ve “mutlak doğru” denen şeyin, (bu bağlamda “siyaset alanının”) her zaman devletin tekelinde olmasına yol açmıştır.⁵³⁵

d. Devlet merkezli siyaset

Siyasetle ilgili bu tür inşacı, “teknolojik” bir yaklaşım, siyaseti kaçınılmaz olarak devlet eksenli bir pratik ve platform haline getirmiştir. Bu durum ise resmi ideolojinin siyaset anlayışında bir başka karakteristik özelliği daha gün yüzüne çıkarmaktadır: Devlet eksenli siyaset. Ya da devlet aktörlüğünde ve nezaretinde siyaset.

“Devlet ve otorite eksenli bir siyaset” resmi ideolojinin siyaset kavrayışının vazgeçilmez bir özelliğidir. Resmi ideoloji devleti öne alan, devleti topluma önceleyen ve aynı zamanda devleti toplumun uzağında bir yere konumlandıran, dolayısıyla devleti mutlak, aktif aktör sayan bir siyaset anlayışı ve biçimiyle öne çıkmıştır.⁵³⁶ Buna göre siyaset bir devlet, bürokrasi, merkez, “devletli seçkin” pratiğidir. Resmi ideoloji ve siyaset dendiğinde bir tür devlet siyasetinden, kurumsal (sadece devlet kurumlarının, bürokrasinin yürüttüğü) siyasetten, merkezi (aynı zamanda seçkin) akla dayalı bir siyasetten söz edilmektedir.

Devlet merkezli siyaset, “devlet aklı”na dayalı bir siyasettir. Devletin belli kurumlarının, bürokratlarının devlet aklını temsil ettiği bir siyasettir. Devletin sınırlarına vakıf, devletin güvenliğini koruma yetkisini sahiplenen bürokratik kurumların, hayata yön verecek tek, mutlak çözümleri üretmesidir. Bürokrasinin “devlet çıkarı” çerçevesinde kararlar almasının siyaset yapmak olarak görülmesidir. Buna karşılık toplumun, halkın siyasetten kesinlikle uzak tutulması gereken bir kategori olarak işaretlenmesidir. Toplumun / insanların “devlet aklı”na vakıf olamadıkları için, sorunları anlayamayacağının ve doğru çözümleri üretemeyeceğinin düşünülmesidir. Bu manada toplumun, siyaset dışı sayılmasıdır. Toplumun

⁵³⁵ Aynı yer, s. 87.

⁵³⁶ Ahmet İnel, Age., s. 53-59.

taleplerine cevap vermeye çalışmanın değil, devlet maslahatını bilen bürokratik aklın kararlarını / programlarını halka ulaştırmanın siyaset olarak kabul edilmesidir.⁵³⁷

Buna göre devlet merkezli siyaset, devlet marifetiyle toplumun, kültürün, bireyin yeni baştan yaratılabileceği, yönlendirilebileceği, denetlenebileceği ve devletin bekasının, güvenliğinin ancak bu şekilde temin edilebileceği anlayışını ifade etmektedir. Siyasal iktidar dışında hemen her şeyi birer nesne olarak algılayan, otorite yönü ağır basan bir siyaset anlayışıdır bu.⁵³⁸

Bu kapsamda merkezin resmi-siyasal-kültürel kodlarının, çözüm programlarının çevreye yayılması ve toplumsal alanın merkezi / resmi önceliklerle belirlenmesi şeklinde biçimlenen bir siyaset anlayışı gelişmiştir. Bu siyaset anlayışı ile merkezin ideal değerler sistemi, referansları, tarih ve toplumu kavrama biçimi, çözüm ajandası çevreye / bireylere yayılma imkanı bulmuştur. Yine bu anlayış etrafında kültürel alanın yeniden üretiminin merkezileşmesine, sembolik alanın devlet belirlenimine açık tutulmasına yönelik bir siyaset pratiği önem kazanmıştır. Bu durum, açıkça toplumsal dilin, kültürel semboller dünyasının merkezileşmesi, devletleşmesi demek. Ama aynı zamanda siyasetin de merkezileşmesi ve devletleşmesi demektir.⁵³⁹

Devlet merkezli siyasetin şekillenmesinde, “devletin / ulusun menfaatleri” kavramının oldukça işlevsel bir rolü vardır. Zira siyaset bu “ulusal menfaatler” etrafında yürütülecektir. Bu kavram, devletin siyaset alanını tamamen kuşatmasına imkan tanımaktadır. Zira ulusal menfaatlerin alanını tayin edecek yegane siyasi organ, devlettir. Devlet aklıdır. Devlet bürokratlarıdır. Ulusal menfaatlerin gerekleri hususunda devletin düşünce ve kararları zamana ve zemine göre değişmekte, sonuçta devlet siyaset sahnesinde (zamansal ve mekânsal olarak) geniş bir manevra alanına sahip olmaktadır. Ayrıca ulusal menfaat kavramı siyaset sahnesinde toplumsal, bireysel tercihlerin, beklenti ve taleplerin anlamsızlaşmasına, değersizleşmesine, kolaylıkla yok sayılmasına imkan tanımaktadır. Bu beklenti, tercih ve talepler,

⁵³⁷ M. Şükrü Hanioglu, “Meselelerimizi ‘devlet aklı’ değil siyaset çözecektir”, *Sabah*, 17 Mart 2013.

⁵³⁸ Nilgün Toker ve Serdar Tekin, *Agm.*, s. 85-87.

⁵³⁹ Fethi Açıkel, *Agm.*, s. 118-119, 133-134.

devletin ve ulusun yüce menfaatleri temelinde kolaylıkla görmezden gelinebilmekte ve değersizleştirilmektedir.⁵⁴⁰

Toparlanacak olursa, resmi ideoloji açısından siyaset, devlet aklının programları doğrultusunda (ulusal çıkar ve ulusal kimlik kavramları üzerinden) toplumu yönlendirme ve şekillendirme pratiği olarak biçimlenmektedir. Topluma karşı devlete, devletin / bürokratların yanılmaz, hikmetinden sual olunmaz kararlarına, kerameti kendinden kaynaklı politikalarına öncelik veren bu siyaset biçimi, istisnasız hemen her konuda ulus-devleti kurucu bir pozisyona yerleştirmektedir. Bu haliyle devlet yalnızca bir kurum ya da mekanizma değil, aynı zamanda toplumu açıklayan siyasal bir ilke ve felsefi bir konumdur. Dolayısıyla resmi ideoloji ve onun idealleri etrafında devletten, devletin egemenliğinden söz etmek yalnızca bir mekanizma olarak ulus-devletten söz etmek değildir. Aksine toplumsal yaşamın, kültürel hayatın, bireysel eğilimlerin üretiminden ve yeniden üretiminden söz etmektir. Devlet toplumsal, kültürel değişimin aktif öznesi, sosyal ve kültürel hayatın planlayıcısı, güvencesi ve de dönüştürücüsüdür. Devlet resmi ideolojinin ideallerine ve projelerine anlam veren siyasal bir ilkedir, normdur.⁵⁴¹

e. Kültür temelli siyaset

Radikal bir çağdaşlaşma programı çerçevesinde, yeni bir ulusal kimlik tasarımı, resmi ideoloji tarafından temel bir siyaset yaklaşımı olarak benimsenmiştir. Bu yaklaşımsa, esas itibarıyla kültür temelli bir siyaset anlayışını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla resmi ideolojinin siyaset anlayışının karakteristik özelliklerinden biri de, bu kültür temelli siyaset tarzıdır. Kültür temelli siyaset, siyasetin kültürel değerler üzerinden (hatta belli bir kültürel örgünün topluma yayılması üzerinden) yapılmasını anlatmaktadır. Tersten bakışla, kültürün siyasal bir “tasarım rejimi”ne dönüşmesini işaretlemektedir. Kültüralist siyaset olarak da adlandırılabilen bu siyaset biçimi, tüm toplumu kuşatan mevcut “geleneksel / eski” kültürel dokunun, çağdaş değerler ve normlar etrafında radikal bir şekilde değiştirilmesine dayanan bir siyaset tarzıdır.

⁵⁴⁰ Zühtü Arslan, Agm., s. 24; M. Şükrü Hanioğlu, “Meselelerimizi ‘devlet aklı’ değil siyaset çözecektir”, *Sabah*, 17 Mart 2013.

⁵⁴¹ H. Bülent Kahraman ve E. Fuat Keyman, Agm., s. 84-85.

Resmi ideoloji, kültür temelli siyaset anlayışı etrafında kategorik olarak yerel, geleneksel veya dini nitelikli kültürel kimlik kalıplarının, tercih ve taleplerin gerek toplumsal hayatta, gerek siyaset zemininde ifadesini ve temsilini isteksiz karşılamıştır. Hatta buna açık bir şekilde karşı çıkmıştır. Bunların yerine yine kategorik olarak modern, Batılı, laik kültürel norm, pratik, tercih ve sembollerin tüm topluma yayılmasına yönelik bir siyasi anlayışını takip etmiştir. Bu anlayış, çağdaşlığı yakalama iddiasındaki bir kültürel değişim hareketi olarak öne çıkmıştır.⁵⁴²

Resmi ideolojinin bu yaklaşımında açıkça özcü bir anlayış⁵⁴³ da vardır. Yani resmi ideolojiye göre geleneksel, dinsel, Doğulu olan yani “devr-i sabık”tan gelen bütün kültürel unsurlar “öz olarak” eskidir, zararlıdır, hurafedir, yanlışır ve kötüdür. Diğer taraftan modern, asri, laik, Batılı olan ise “öz olarak” faydalıdır, aydınlatıcıdır, doğrudur ve iyidir. Dolayısıyla yeni ulusal kimliğin, öz olarak faydalı ve iyi olan Batılı, çağdaş unsurlar etrafında yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Yani “özünde iyi” olana ulaşmaya dönük bir siyaset tarzının izlenmesi gerekmektedir.

Bu kültürel özcülüğe dayalı siyaset anlayışının bir uzantısı olarak resmi ideolojiye göre, toplumla / çevre ile kültürel tercihler ve kültürel çoğulculuklar temelinde bir uzlaşa geliştirilmesi ve bu seyirde bir siyaset anlayışının geliştirilmesi, ne kaçınılmaz bir gereklilik ne de arzulanan bir sonuçtur. Resmi ideolojinin siyaset anlayışı, kültürel olarak mutlak bir modernleşme, reform ve kimlik inşası etrafında şekillenmiştir. Kısacası devrimlerin gerçekleştirilmesi, yerleştirilmesi ve konsolidasyonu resmi ideoloji için temel siyaset pratiği olmuştur. Bu bağlamda, toplumu, kurumları, devleti, kültürü, insanı ve siyasetiyle yeni bir ulusal kimlik yaratma sürecinde, yerel, öznel, geleneksel nitelikli kültürel unsurların içerilmesi ve katılımı reddedilmiştir. Aksine bunların siyaset zemininden dışlanmasına dayalı bir siyaset kulvarı, akli ve geleneği takip edilmiştir.⁵⁴⁴

Toplumun çeşitli kesimlerinin bu kültür temelli siyaset biçimine olan isteksizliği, mukavemeti ve tepkisi ise “halkın cahilliği ve cumhuriyet öncesi yönetim erkinin ihmali” ile açıklanmış; bütün bunların eğitim ve bilim yoluyla

⁵⁴² Ayhan Akman, Agm., s. 82.

⁵⁴³ Özcülük esas itibarıyla çok yönlü, çeşitli, renkli ve farklı niteliklere sahip olay, olgu, nesne ya da aktörlerin, tekil bir özellik etrafında tanımlanması ve kimliklendirilmesidir.

⁵⁴⁴ Ayhan Akman, Agm., s. 88-89.

aşılacağı düşünölmüştür. Bu hayliyle resmi siyaset aklı, kendi költürel tercihleri bulunmayan, ancak devletin iradesi ve müdahalesiyle költürlenen, kıymete değer her hangi bir yerel, geleneksel niteliğe sahip olmayan, dolayısıyla eğitilen, dönüştürölen türdeş bir toplum / kitle tasavvuru etrafında şekillenmiştir.⁵⁴⁵

İlginç bir şekilde bu siyaset kavrayışı, resmi ideoloji için kendi içinde ironik ve paradoksal bir duruma yol açmıştır. Şöyle ki: Resmi ideoloji başlangıç noktası itibariyle yeni ulusal kimlik inşası kapsamında “dinsel, geleneksel toplumdan / devletten / költürden kopuş” üzerine kuruludur. Zira resmi ideolojiye göre o dinsel / geleneksel dünya “uzak durulası bir noksanlık”, “kabul edilemez bir özellik” taşımaktadır: “Hakikat / kutsal vazetme ve dayatma”. Ne var ki, resmi ideoloji yukardaki eğitici, öğretici tutumuyla, aslında en başta karşı çıktığı dinsel, geleneksel dünya ile işte tam da bu “uzak durulası özellik” üzerinde buluşmuştur. Esas olarak geleneksel, dinsel dünyanın “hakikat, kutsal vaz eden ve itaat bekleyen” költür anlayışına keskin bir şekilde karşı çıkarken, burada aynı anlayışı yani “itaat ve takip mantığıyla, didaktiklikle ve bürokratik tekniklerle hakikat sunma, kitlelere ulaşma, kök salma” siyasetini benimsemiştir.⁵⁴⁶

f. Çatışmacı siyaset

Resmi ideolojinin mutlak költürel değişime ve kimlik inşasına dayalı yeni siyaset tarzı, beraberinde eski yapıları temsil eden veya savunan kavram, kurum, çevre ya da kimliklere karşı mesafeli bir siyasi yaklaşımı getirmiştir. Toplumsal alanda sosyolojik ve költürel olarak tektipleştirmeyi gerçekleştirmeye çalışan, buna uyum göstermeyenleri dışlayan, yabancılaştıran bu yaklaşım, költür temelli siyaset yapımının, kutuplaştırıcı, çatışmacı ve mücadelecı bir karakter kazanmasına yol açmıştır. Yani költürel değerler, açıkça toplumun ve siyasetin temel tartışma eksenı olma niteliği kazanmıştır. Siyaset ise süregiden bir “költür savaşları” karakteri kazanmıştır. Siyaset, en üst düzeyde bir “költür çatışması” ve “költür mücadelesi” olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu bağlamda siyaset adeta, yürütölen amansız bir költürel savaşın, ideolojik bir paketi halini almıştır.⁵⁴⁷

⁵⁴⁵ Aynı yer, s. 88-89.

⁵⁴⁶ Fethi Açıköl, Agm., s. 117.

⁵⁴⁷ M. Şükrü Haniöğlu, “Siyaset ve Költürel Çatışma”, *Sabah*, 7 Temmuz 2013.

g. Siyasal enstrümanlar

Resmi ideolojinin siyaset anlayışını şekillendiren, pekiştiren, yayan ve konsolide eden en kritik unsur, kuşkusuz resmi ideolojinin kullandığı temel siyaset enstrümanlarıdır. Parti, hukuk, eğitim, kültürel semboller / kavramlar, kamusal ritüeller ve törenler bu kapsamda öne çıkan temel siyasal enstrümanlardır. Resmi ideoloji adeta bu siyasal enstrümanların (kurum ve kavramların) içerisine gömülmüştür ve bu kurumlar aracılığıyla operasyonlarını icra etmiştir.⁵⁴⁸

Resmi ideolojinin asıl mimarı Mustafa Kemal tarafından kurulan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), resmi ideolojinin siyaset anlayışının merkezi, kurucu dinamiğini teşkil etmektedir. Zira CHP, yeni siyaset anlayışının tanımlayıcı programlarından olan ulusal kimlik serüveninde (yani modernleşme ve batılılaşma programında) en önemli “inşa, değişim ve etkinlik aracı” olarak dikkat çekmiştir. Siyaset sisteminin kalbindeki kurum olarak CHP, Cumhuriyet Türkiye’sinin tüm siyasi program ve tutumlarının ana belirleyeni, kurgulayıcısı ve yüklenicisidir. Parti, devlet mekanizmasına egemen olan teşkilat yapısı ve lideri ile tüm toplum hayatına yön veren “devlet aklı”dır; “siyasal pratiğin merkezi”dir. Bu bağlamda, Erken Cumhuriyet döneminde Parti’nin varlığından, programlarından ve uygulamalarından bağımsız herhangi bir siyasal tasavvur, etkinlik ve pratik düşünmek olanaksızdır. Siyaset alanına hakim olan Parti, resmi ideoloji için siyasetin yanı sıra toplum ve kültür üzerinde de bir tekel oluşturma aracı olarak belirmiştir.⁵⁴⁹

Resmi ideolojinin siyaset anlayışı içerisinde olağanüstü ve akıl almaz bir rol üstlenen bir başka siyasal enstrüman hukuktur. Genel olarak bakıldığında resmi ideoloji, toplumun iradesine kulak veren, onu devletin karar mekanizmalarına taşıyan ve hukuk çerçevesinde norma dönüştüren bir siyaset anlayışı izlememiştir. Aksine hukuk, resmi ideolojinin kurguladığı yeni ulusal kimlik inşasının (topyekün modernleşmenin) gerçekleştirilmesinin, topluma kabul ettirilmesinin hatta korunmasının bir aracı olarak görülmüştür. Bu kapsamda hukuki düzenlemeler yapılmış, kanunlar çıkarılmış ve büyük “ulus devlet” projesi, çağdaş “ulusal kimlik” programı hukuk üzerinden topluma sunulmuştur. Bu proje ve programların, dolayısıyla da bunlara yaslanan yeni rejimin toplum içerisindeki konsolidasyonunu,

⁵⁴⁸ M. Zafer Çetin, Agm., s. 351, 352.

⁵⁴⁹ Nur Betül Çelik, Agm., s.76. Bir siyasal enstrüman olarak Parti’nin siyasal mekanizma içerisindeki konumu için, bu bölüm içerisinde yer alan Yeni Devlet kısmına bakınız.

güvenliğini tesis edebilmek üzere, gerekli görüldüğünde Takrir-i Sükun Kanunu gibi olağan üstü hukuki düzenlemelere gidilmiştir. Ayrıca İstiklal Mahkemeleri gibi hukuki yapılarla bütün devrim politikaları, ulusal kimlik programı (toplum, devlet, kültür ve insanın yeniden dizayn edilmesi) kısacası yeni siyaset anlayışı (rejim), hukuki açıdan kurumsal bir koruma / güvence altına alınmıştır. Böylelikle devlet yanılmaz bilgi dünyasını, çarpıcı siyaset kavrayışını, sarsılmaz / kudretli hukuk normları ve kurumlarıyla toplumsal hayata yerleştirmiştir.⁵⁵⁰

Bu haliyle resmi ideoloji açısından hukuk “siyasi ve ideolojik bir karar”dır; “siyasi ve ideolojik bir yapı”dır. Daha açık bir ifadeyle “ideolojik yoğunlaşma”nın yaşandığı siyasal bir zemindir. Hukuk, kendisinden önce var olan “homojen bir ulus-devlet inşa etme” projesine tâbi olarak varlık kazanmıştır. Hukukun varlığı ve itibarı, en başta "ulus-devlet"in bekası kaygısına, ulusal / ulus-devletçi bir projeye, "homojen bir toplum" yaratma programına bağlıdır. Dolayısıyla hukuk, ideolojik damarlar taşıyan "homojen ulusal toplum" hedefine dayalı bir siyasî anlayışın / kararın hâkimiyeti altında, onun tabii uzantısı olarak şekillenmiştir.⁵⁵¹

Bu bağlamda hukuki düzenlemeler merkezden belirlenen siyasi idealleri, projeleri, toplumsal hayatta dolaşıma sokmakta ve bunların somut uzanımlarını belirlemektedir. Resmi ideoloji için inkılap yapmak, önce kanun yapmak demektir. Topyekün modernleşmenin asıl taşıyıcı, aracı kurumları ve kararları, hukuk / kanun biçimini alarak hayata dahil olmaktadır. İdeolojik projeler, devrim hedefleri ve dolayısıyla da siyaset hukuk ile özdeşleşmektedir. Bütün bir modernleşme hikayesi ve resmi ideolojinin temel ilkeleri tamamen yasal bir meseleye indirgenmektedir.⁵⁵²

Öte taraftan eğitim, yeni siyaset anlayışını besleyen, hayata taşıyan parlak rolüyle resmi ideolojinin bir diğer önemli siyasal enstrümanını teşkil etmektedir. Eğitim yeni kimlik inşa süreçlerinin ve bu bağlamda yapılan devrimlerin, üretilen yeni normların, algıların içselleştirilmesi, yayılması için resmi ideolojinin en önemli

⁵⁵⁰ Seyfi Öngider, “Kemalist Rejimin İnşası: Takrir-i Sükun Kanunu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 312-318; Levent Köker, Age., s. 175.

⁵⁵¹ Levent Köker, “Demokratik toplumda hukuk-siyaset ilişkisini nasıl anlamalı?”, *Zaman*, 11.08.2011; “Hukuk-siyaset ilişkisini doğru anlamamanın koşulları”, *Zaman*, 25.08.2011.

⁵⁵² Orhangazi Ertekin, “Türkiye’de Hukuk Siyaset İlişkileri: Türk Devlet Biliminin Doğuşu ve Yükselişi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 289-293; Levent Köker, Age., 2009, s. 175.

siyaset aracı olmuştur.⁵⁵³ Özellikle “eski dünya”nın zihinsel kalıplarından arınmış, yeni ulusal kimlik politikalarına uygun, devrim projesine adanmış, muvazzaf ve makbul yurttaşların yetiştirilmesinde bulunmaz bir “sihirli dönüşüm aralığı” işlevi üstlenmiştir.

Bu konuda okullar, sembolik, ideolojik ve psikolojik olarak toplumun / insanların anlam dünyalarını resmi söylemle bütünleştirme ve büyük siyasi ideallerle uyumlu hale getirme konusunda etkili ve eşsiz bir imkan sunmuştur. Bireylerin “yeni insan- yeni toplum” (çağdaşlaşma) projesine eklemlenmelerinde, dolayısıyla söz konusu projeyi tanımlayan toplumsal / siyasal norm ve değerlerin genç nesillere aktarılmasında merkezi bir konum üstlenmiştir. Okullar vasıtasıyla, resmi ideolojinin gündelik yaşam ve kültürel alan üzerinde belirleyici olması mümkün hale gelmiştir.⁵⁵⁴ Esas olarak resmi ideolojinin ihtiyaç duyduğu şey, çağdaş, resmi, merkezi, dikey, okul-aktarımlı tekil bir kültürel bütünlüğün tesis edilmesidir. Okullar bu konuda parlak bir rol icra edecektir.⁵⁵⁵

Ayrıca ulusal kimlik inşa sürecinin toplum direnişiyle karşılaşmaması ve geniş kitlelere yayılması için toplumu aydınlatmak, devrim politikaları doğrultusunda motivasyonlarını sağlamak ve seferber etmek üzere kimi ara kurumlar oluşturulmuştur. Bu konuda Halkevleri gibi kurumlar resmi ideolojinin toplumsal alana yayılan, nüfuz eden iktidar kanalları ve ara merkezleri olarak dikkat çekmiştir. Bu kurumlar Tek Parti merkezli siyasal rejimin propaganda aracı olarak hizmet görmüş; rejimin “kültür ve otorite” merkezli siyasal ideallerini toplumun ara mahallelerine, kenar sokaklarına taşıma rolü üstlenmiştir. Bu şekilde hem kaynaşmış bir ulus toplumun yaratılması hem de yeni rejim ve onun inkılap politikalarıyla toplum / halk arasında bir bütünleşmenin sağlanması amaçlanmıştır.⁵⁵⁶

Kültürel semboller ve kavramlar, resmi ideolojinin siyaset anlayışı içerisinde göz önünde bulundurulması gereken diğer bir siyasal enstrümandır. Resmi ideoloji, toplumsal hafızada yeni ulusal kimlik tasavvuruyla ilgili ortak bir ulusal

⁵⁵³ Mete Tunçay, Agm., s. 95; Mete Tunçay, Age., s. 235-241; Etienne Copeaux, Agm., s. 51.

⁵⁵⁴ Füsün Üstel, Age., 127-129, 136-137; Birol Caymaz, Age., s. 11-13; Fethi Açıkel, Agm., s. 122; Mete Tunçay, Age., s. 235-241.

⁵⁵⁵ M. Zafer Çetin, Agm., s. 352-353.

⁵⁵⁶ Neşe G. Yeşilkaya, “Halkevleri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 113-117; Nur Betül Çelik, Agm., s. 88; Ayrıca bakınız: Levent Köker, Age., s. 176. Bu konuda ayrıca bakınız: Esra Dicle Başbuğ, *Resmi İdeoloji Sahnede: Kemalist İdeolojinin İnşasında Halkevleri Dönemi Tiyatro Oyunlarının Etkisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

algı, ulusal konsensüs üretmeye dönük bir siyaset seyri takip etmiştir. Bu kapsamda çeşitli değerlere, olgulara, güncel ya da tarihi olaylara / gelişmelere, eski ve yeni yapılara, resmi kurumlara ilişkin yurttaşlardan beklenen kanaatlerin, yargıların ve kamusal davranışların toplamı üzerinde ortak bir algı ve konsensüsün oluşturulması amaçlanmıştır. Bu maksatla topluma yönelik olarak, resmi ideoloji ve onun ulusal kimlik tasarımı “mutlak değer” olarak alan stabil, sabit bir dil / söylem kullanımına gidilmiştir. Yani resmi ideoloji, sürekli olarak zaten kamuoyu tarafından bilinmekte olan söz, cümle, imaj, slogan ve sembollere başvuracaktır. Bunlar yeni hiçbir şey ortaya koymamakta, hep aynı şeyi söylemekte ve aynı şeye hizmet etmektedir: Toplumdaki resmi ideoloji ve ulusal kimlik merkezli ortak algıyı, yargıyı, kanaati, davranış kalıplarını, sosyal konsensüsü yeniden ve yeniden üretmek. Bu çerçevede siyasal iktidar tarafından, portreler, imajlar, semboller birer siyasal enstrüman olarak kullanılır. Bu kültürel sembollere, kamusal alan nezdinde kutsal bir statü kazandırılır. Bu şekilde resmi ideoloji, mantıksal önermeler, semboller, sözcükler üzerinden toplumsal hafızayı ortak bir konsensüs etrafında yeniden inşa eden bir siyaset çizgisi takip eder.⁵⁵⁷

Resmi ideolojinin, ulusal bir konsensüs oluşturma, kendini ve kendi ulusal kimlik projesini yeniden üretme, kendi kollektif hafızasını güçlendirme, kendini yeniden ve yeniden sergileme, çevreye / toplumun kılcallarına yayma siyasetinin bir başka önemli aracı, kamusal ritüeller ve tören kültürüdür. Bu çerçevede resmi ideoloji için törenler, bayramlar, resmigeçitler, anma toplantıları, açılışlar, yıldönümleri, kuralları iyice ayrıntılandırılmış kutlamalar, protokoller gibi kamusal ritüeller ve kitlesel pratikler oldukça etkin bir fonksiyon icra etmiştir. Zira resmi ideoloji bunlar vasıtasıyla “toplumsal disiplin, itaat ve uyum” etraflı bir konsensüs oluşturmaya, kendi manevi şahsiyetini toplum nazarında somutlaştırmaya, pekiştirmeye çalışmıştır. Yine bu ritüel ve pratiklerle topluma ve bireylere izlemeleri ya da izlememeleri gereken hedefler anımsatılmış, vatandaşlar geçmişin ve geleceğin tehlikelerine karşı bilinçlendirilmiştir. Başka türlü söylenecek olursa, bu tören kültürü, “ulusal standartlaştırma”, “geometrik toplum dizaynı” ve “toplumsal mobilizasyon” siyasetinin etkin araçları olarak öne çıkarılmıştır. Toplumsal alanın siyasal iktidarın bu bürokratik tören kültürü etrafında aklen, vicdanen ve bedenlen

⁵⁵⁷ Etienne Copeaux, Agm., s. 51-52.

dönüştürülmesi, itaatkarlaştırma sürecine tabi tutulması mümkün hale gelmiştir. Bu şekilde düzen, disiplin, itaat, uyum ve çağdaşlık eksenli bir toplumsal / kültürel alanın, ortak algı dünyasının inşası hayata geçirilmiştir.⁵⁵⁸

Resmi ideolojinin siyasal öncelikleri, siyaset yapma tarzı ve yaslandığı siyasal enstrümanlar etrafında buraya kadar anlatılanlar kısaca özetlenecek olursa, genel olarak bir “ötekileştirme” / “çatışma”, bir de “nesneleştirme” / “inşa etme” politikası dikkat çekmektedir. Yani resmi ideoloji genel olarak bir taraftan geçmişin ötekileştirilmesine, yadsınmasına, geçmişle çatışmaya yönelik bir siyaset çizgisi izlemiştir. Diğer taraftan da gündelik hayatın ve toplumun modernleş(tiril)mesi gereken bir “nesne” olarak ele alınmasına ve yeniden inşa edilmesine dayalı bir siyaset anlayışı takip etmiştir.⁵⁵⁹ Bu yeni siyaset anlayışı çerçevesinde resmi ideolojinin temel ilkelerinin tamamının ve özellikle milliyetçilik, devletçilik, inkılapçılık ve laiklik ilkelerinin operasyonel bir pozisyona sahip olduğunu söylemek mümkündür.

D. Eksen / Model: Batı

Eksen / model olarak Batı, resmi ideolojinin teorik çerçevesini tamamlayan son ana halkayı teşkil etmektedir. Kuşkusuz bu halkanın ortaya çıkışı, resmi ideolojiyi biçimlendiren iki temel dinamikte yani güvenlik ve kimlik gibi iki devasa sorun blokuyla ilgilidir. Resmi ideoloji hayat ve tarih kavrayışı içerisinde güvenlik problemini önünde duran en kritik “mutlak sorun” olarak görmekteydi. Ve bu problemi aşmak üzere ürettiği ana çözüm ise topyekûn modernleşme, uygarlık ya da kısacası yeni ulusal kimlik projesiydi. İşte eksen / model olarak Batı, bu ulusal kimlik projesinin bir uzantısını oluşturmaktadır. Yani resmi ideoloji açısından Batı, o büyük “sarsıcı sorun” için üretilen çözümün somut modelidir. Başka bir ifadeyle çağdaşlaşma, yeniden inşa, yeni bir kimlik kazanma konusunda Batı dünyası resmi ideoloji için ana eksen ve ihtişamlı modeldir.⁵⁶⁰

Hiç kuşkusuz Cumhuriyet Türkiye’sinde Batı’nın eksen / model olarak ortaya çıkmasında kilit ve karizmatik kavramlardan biri “çağdaş uygarlık”

⁵⁵⁸ Fethi Açıkel, Agm., s. 134-137; Etienne Copeaux, Agm., s. 51.

⁵⁵⁹ Hasan Bülent Kahraman ve E. Fuat Keyman, Agm., s. 86.

⁵⁶⁰ Ahmet İnsel, Age., s. 20.

kavramıdır. Resmi ideoloji açısından devletin egemenliğini, bağımsızlığını, bütünlüğünü sağlamanın yegâne yolu “uygarlığa girmek”, “çağdaş uygarlık seviyesini yakalamak”tır. Yani uygar bir kimlik edinmektir. Çağdaş, modern bir ulus kimliğine bürünmektir.⁵⁶¹ Uygarlık yolunda yürümek ve başarılı olmak, Türk ulusunun görkemli yazgısı açısından hayatın en temel şartıdır. Bu yol üzerinde duraksayanlar veya bu yol üzerinde ileri değil geriye bakmak hatasını sergileyenler, uygarlığın coşkun seli altında boğulmaya mahkumdur. Uygarlığın buluşlarının, tekniğinin dünyayı değişimden değişime uğrattığı bir dönemde asırlık “köhne zihniyetler”le, geçmişe bağlılıklarla ulusal varlığın korunması mümkün değildir. Uygarlık yolunda başarı, yapılacak inkılaplara bağlıdır. Sosyal, siyasal, ekonomik, bilimsel ve teknolojik alanda başarılı olmak için tek yol, uygarlık yolunu takip etmek ve modernleşmektir.⁵⁶²

Uygarlığın ve modernleşmenin somut şekli ise hiç kuşkusuz Batı’dır; Batı dünyasıdır. Dolayısıyla Batı, kurtuluş ve güvenlik formülünün ta kendisidir. Zira Batı, uygarlık / modernleşme projesi kapsamında neyin kabul edilebilir, doğru, yararlı ve geçerli bir önerme, duygu, pratik olduğunu tayin eden ana merkezdir. Bu haliyle Batı, “modernliğin grameri”dir. Modernliği tarihsel olarak belirleyen, temsil eden hassas cetveldir. Çağdaş yaşamın kıymetli, üretici, büyülü, işlevsel değerler, normlar ve performanslar repertuarıdır. Batı bir zihniyettir. Modern ulusu yaratmaya, ayakta tutmaya, var olan krizleri çözmeye, ulusu yeni durumlara hazırlamaya hizmet eden ideal değerler evrenidir.⁵⁶³ Dolayısıyla Batı kavramı, son derece olumlu bir kavram olarak çağdaş uygarlık kavramıyla özdeşir.⁵⁶⁴ Resmi ideoloji açısından Batı, binlerce yıl süren gelişmeler sonunda insan aklının, bilimin ve teknolojinin katkılarıyla ortaya çıkan, bütün insanlığın eseri olan uygarlığın, çağdaş uygarlığın, somut ve gözle görülür halidir.⁵⁶⁵

Resmi ideolojiye göre çağdaş Batı uygarlığı, hakim uygarlıktır, tek medeniyettir. Batı uygarlığı sadece tarihte eşi görülmedik maddi ilerlemelerin, başarıların uygarlığı değil; yaşam tarzı, düşünce biçimi, sanat ve bilgi anlayışı

⁵⁶¹ Aynı yer, s. 20.

⁵⁶² Mesut Erşan, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 3, 2006, s. 47.

⁵⁶³ Meltem Ahıska, “Garbiyatçılık: Türkiye’de Modernliğin Grameri, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 1051-1052.

⁵⁶⁴ Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1988 s. 212.

⁵⁶⁵ Mesut Erşan, *Agm.*, s. 42.

itibariyle başka uygarlıklardan tümüyle farklı olan bir uygarlıktır. Bütün insanlığın ortak birikimidir.⁵⁶⁶

Çağdaş Batı uygarlığı, uygarlıkların en mükemmelidir. En kuvvetli olduğu ve de önüne geçilemeyeceği için, ona karşı durmak diye bir şey söz konusu değildir; aksine onun gibi olmak vardır. Ona katılmak zorunluluktur. Batı uygarlığına katılmak memleket için bir varoluş, bir ilerleme meselesidir. Dolayısıyla Türk devrimlerinin temel kararı Batı ailesi içerisine girmektir. Türk insanını Batılı insan ve vatandaşın sahip olduğu ileri düzene ulaştırmaktır. Yekpare bir şekilde Batı uygarlığına girmek Türk ulusu için zorunlu bir yaşama, hayatta kalma ilkesidir. Bu haliyle Doğu'dan Batı'ya yöneliş tarihsel ve doğal bir kanundur. Resmi ideolojiye göre, Osmanlı imparatorluğunun yıkılışı, kendisini Avrupa devletlerine bağlayan bağları kestiği gün başlamıştır. Bu açık bir hatadır. Ve bu hatayı yeni cumhuriyet tekrar etmeyecektir. Türklerin asırlardan beri takip ettiği yol, daima aynı yönde, doğudan batıya doğru ilerlemektir. Bu yolculuk bu yönde devam edecektir.⁵⁶⁷

Kısacası, Batı, galip medeniyeti temsil etmektedir. Batı medeniyeti asrın hayatına hakim medeniyettir. İlerlemek, modernleşmek ve yeni bir kimlik inşa etmek için bu galip / egemen medeniyeti yani Batı'yı bütün yönleriyle model almaktan, Batı medeniyetine bütünüyle katılmaktan başka çıkar yol yoktur.⁵⁶⁸

Zira Batı dünyası, hedeflenen çağdaş uygarlık seviyesinin bizzat kendisini ifade etmektedir. Dolayısıyla Resmi ideolojinin temel önceliği ve politikası olan modernleşme ya da yeni ulusal kimlikle kastedilen, Batı ülkelerinde egemen olan toplumsal, siyasal, kültürel örgütlenme biçimlerini, düşünce ve davranış normlarını benimseme, bunları yaşayan ilkeler haline dönüştürme sürecidir. Batı'nın tekniğinin yanı sıra düşünce ve yaşam biçiminin benimsenmesidir. Batı uygarlık sistemine dahil olmaktır. Batılı memleketler ailesinin bir uzvu haline gelmektir. Batı hayat felsefesini ana çizgileriyle benimsemektir.⁵⁶⁹ Dolayısıyla Modern Türkiye'yi kurmanın temel dinamiği Batı uygarlığına dahil olma çabasıdır. Memleketi

⁵⁶⁶ Niyazi Berkes, Ahmet Kuyaş, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yedinci Baskı, İstanbul: İstanbul Yapı Kredi Yayınları, 2005 s. 521-526.

⁵⁶⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, Üçüncü Baskı, İstanbul: Arba Yayınları, 1994, s. 110-111; Mesut Erşan, Agm., s. 41, 42, 45.

⁵⁶⁸ Nuray Mert, Agm., s. 203; Füsun Üstel, Age, s. 175; Mesut Erşan, Agm., s. 42.

⁵⁶⁹ Ahmet İnel, Age., s. 20; Levent Köker, Agm., s. 106-108; Yücel Bozdağlıoğlu, "Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policy", *Insight Turkey*, Vol: 10, No: 1, 2008, s. 60-61; Mesut Erşan, Agm., s. 43.

çağdaşlaştırmak, Türkiye’de çağdaş dolayısıyla Batılı bir devlet ve toplum yapısı vücuda getirmektir.

Buradan hareketle şu tespitte bulunmak mümkün: Resmi ideoloji modern medeniyeti Batı’yla, modernliği de batıcılıkla özdeşleştiren yeni bir ulusal kimlik projesini sahiplenmiştir.⁵⁷⁰ Ve resmi ideolojiye göre yeni bir ulusal kimlik inşası, hiç tereddütsüz Batılı, modern bir kimlik inşasıdır.⁵⁷¹

Bu kimlik inşasında Batı sadece pragmatik ve araçsal bir şekilde değil, inançlı ve ideolojik olarak da benimsenmiştir. Batı, resmi ideolojinin dizayn ettiği yeni ulusal kimliği ve ideallerini tanımlayan yegâne, mutlak kriterdir. Zira resmi ideolojinin dünya algısı içerisinde Batı toplumunun tek geçerli ve üstün uygarlık olduğu, bu uygarlığın maddi ve manevi yönlerinin ayrılmaz bir bütün oluşturduğu, sadece tekniğinin veya biliminin değil tüm unsurlarının Batı uygarlığının üstünlüğünde rol oynadığı inancı sarsılmaz bir konuma sahiptir. Dolayısıyla Batı Avrupa toplumlarının kültürel pratikleri, siyasal yapıları, toplumsal kimliklerinden seçici ama kültürel olarak bütüncül bir şekilde yeni bir ulusal kimlik oluşturulacaktır.⁵⁷²

Batı dünyasına yönelik bu yaklaşım açıkça “topyekûn uygarlık değiştirme” inancına yaslanmaktadır. Bu inanç ise Batı uygarlığına yönelik olarak resmi ideolojinin öne çıkardığı iki temel kavram, tutum ya da stratejiye işaret etmektedir: Evrenselleştirme ve bütüncüllük. Topyekûn uygarlık değiştirme inancı ilk olarak, Batı uygarlığının tek geçerli, doğru uygarlık olarak tanımlanmasını, mutlaklaştırılmasını ve evrenselleştirilmesini kapsamaktadır.⁵⁷³ Burada Batı’nın Hıristiyanlık’ın ve onun kültürel geleneklerinin dünyası olarak değil, prensip olarak evrenselleştirilebilir ilkelere, yani akıl ve bilimden hareketle kavranması söz konusudur.⁵⁷⁴ Bu bağlamda galip medeniyet olarak Batı, resmi ideolojinin gözünde kendi kültürel çerçevesinden çıkarılarak evrenselleştirilmiş ve mutlaklaştırılmıştır.⁵⁷⁵

⁵⁷⁰ Ahmet Yıldız, Agm., s. 223-224.

⁵⁷¹ Nuray Mert, Agm., s. 206.

⁵⁷² Ayhan Akman, Agm., s. 82, 85-86.

⁵⁷³ Aynı yer, s. 85.

⁵⁷⁴ Nilgün Toker, Serdar Tekin, Agm., s. 83.

⁵⁷⁵ Nuray Mert, Agm., s. 206.

Batının kültürel normları, toplum ve siyaset modelleri, en baştan ilerici, evrensel ilan edilerek benimsenmiş ve transfer edilmiştir.⁵⁷⁶

İkinci olarak resmi ideolojinin topyekûn uygarlık değiştirme inancı, Batı uygarlığının maddi ve manevi yönlerinin ayrılmaz bir bütün oluşturdukları inancını da kapsamaktadır.⁵⁷⁷ Bu çerçevede Cumhuriyet Türkiye'sinde, Batı her hangi bir ayırım gözetilmeksizin bir sistem olarak, bir bütün olarak alınmaya çalışılmıştır. Avrupa medeniyeti, pozitif bilimler, sınai teknikler, kültürel sermayeler ve sosyal / siyasal teşkilatlardan ibaret bir bütün olarak görülmüştür. Dolayısıyla da, teknolojik imkanlar, devlet yönetimi, toplum hayatı, düşünce / zihin dünyası ve kültür örgüsü konusunda “Avrupa hayat yolu”nu benimsemek ve uygulamak resmi ideolojinin temel politikasını oluşturmuştur.⁵⁷⁸ Bu doğrultuda Batı'nın bütünüyle mutlak bir model olarak benimsenebileceği ve dolayısıyla topyekûn bir biçimde batılılaşmanın gerçekleştirilebileceğine ilişkin bir strateji takip edilmiştir.⁵⁷⁹

Bütün bu anlatılanlar toparlanacak olursa, resmi ideoloji açısından Batı'yı eksen olarak almak, Batı'ya yönelmek, “tümüyle Osmanlı geçmişinden kopmak” anlamına gelmektedir. Osmanlı devletinin geri kalmasına, zayıflamasına, yenilmesine, yıkılmasına neden olan çağdışı kavrayışlar, kurumlar ve uygulamaların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunların yerine siyasi, kültürel, sosyal, ekonomik alanlarda Batı uygarlığının kurumları, normları ve pratikleri geçirilecektir. Böylece modern, çağdaş, medeni yeni bir ulus-devlet, yeni bir Türk toplumu kısacası her yönden yeni bir ulusal kimlik ortaya çıkacaktır. Bu çerçevede, Batı'yı model almak, Türkiye'nin önündeki güvenlik, ilerleme, uygarlaşma, modernleşme engellerinin kaldırılmasını ifade etmektedir.⁵⁸⁰ Dolayısıyla modern Türkiye kimliğinin temel motifleri olarak Batılı normlar yerel halka benimsetilecektir. Osmanlı-İslam evrenine ait geleneksel ve dinsel motifler ise toplumun ve siyasetin güç merkezinden uzaklaştırılacaktır. İslam dini, devletin ve iktidarın meşruiyet kaynağı olmaktan, toplumsal ve siyasal hayat için yönlendirici olmaktan çıkarılacaktır. Böylece dini semboller yeni ulusal kimlik için tanımlayıcı nitelik olma

⁵⁷⁶ Ayhan Akman, Agm., s. 82, 85-86.

⁵⁷⁷ Aynı yer, s. 85.

⁵⁷⁸ Mesut Erşan, Agm., s. 41, 46.

⁵⁷⁹ Nilgün Toker, Serdar Tekin, Agm., s. 83.

⁵⁸⁰ Yücel Bozdağlıoğlu, Agm., s. 60.

işlevini kaybedecektir.⁵⁸¹ Sonuçta Osmanlı-İslam birikimi, ilerleme, inkılap ve uygarlığın karıştını temsil eden “kullanışlı bir gulyabani”ye dönüştürülecektir. Mevcut haliyle “İslam” ve “uygarlık” birbiriyle uyuşmayan, buluşmayan iki zıt kavram olarak işaretlenecektir. Dünyayı, evreni anlamak ve yönlendirmek için dini düşünceden pozitif bilime geçiş zorunlu görülecektir.⁵⁸²

Bu manada resmi ideoloji için Batıya yönelmek demek, Türk ulusunun içindeki her şeyi kötürümleştiren, “olumsuz, kötü, köhne Doğu’yu” öldürmek demektir. Eski dünya görüşünü, hayat tarzını yıkmak, ilimde ve sanatta her türlü eski fikir ve ruh esirliğinden kurtulmak demektir. Tabiatın, bilimin, sanatın kafaları ve vicdanları harekete geçiren kutlu ateşini tutuşturmak demektir.⁵⁸³

Dolayısıyla resmi ideolojiye göre, Batı merkezli modernleşme programının, yeni ulusal kimlik serüvenin sonucunda Türkiye, İslam-Arap medeniyetinin ekseninden çıkacak; rasyonalite, bilim ve teknolojinin temsil ettiği çağdaş, muzaffer Batı medeniyetinin ekseninde hak ettiği yeri alacaktır. Ayrıca memleketin ve devletin, dünyanın gözü önünde saygınlık, itibar ve mertebe kazanması mümkün olacak; Türkiye’nin Avrupa toplumuna yabancı, aykırı, uzak bir memleket olmadığı gösterilmiş olacaktır.⁵⁸⁴

İşte bu “ulvi yol”da, siyasal olarak resmi ideolojinin temel ilkeleri olan cumhuriyetçilik, devletçilik, halkçılık, milliyetçilik, laiklik ve inkılapçılık, Cumhuriyet Türkiye’sini çağdaş uygarlığa, Batı uygarlığına götürecek, taşıyacak en önemli araç, aygıt ve yol haritasıdır. Bu bağlamda “siyasi idealler, inkılap politikaları, devrim projeleri, modern ulus-devlet projesi ve yeni ulusal kimlik inşası” kapsamında gerçekleştirilen bütün uygulamalar, hep uygarlaşmak, çağdaş uygarlığa, Batı uygarlığına, Batı’ya ulaşmak içindir.⁵⁸⁵

Diğer taraftan kültürel olarak pozitif bilim, fen ve akıl, adımları izlenen çağdaş Batı uygarlığının ana ilke ve kriterlerini teşkil etmektedir. Resmi ideoloji açısından bunlar, dünyada her şey için, uygarlık için, hayat için en hakiki mürşittir. Türk ulusunun yürümekte olduğu terakki ve uygarlık yolunda elinde ve başında tuttuğu meşaledir. Pozitif bilimin, aklın, tekniğin mürşitliği ile varılacak olan yer

⁵⁸¹ Ertan Efegil, Agm., s. 194-195; Yücel Bozdağlıoğlu, Agm., s. 61.

⁵⁸² Yücel Bozdağlıoğlu, Agm., s. 61.

⁵⁸³ Mesut Erşan, Agm., s. 43.

⁵⁸⁴ Nuray Mert, Agm., s. 206; Ahmet Yıldız, Agm., s. 222-224.

⁵⁸⁵ Baskın Oran, Age., s. 139-140.

çağdaş Batı uygarlığıdır. Dolayısıyla Batı dünyası, bilimdir, fendir, akıldır. Ve Batı dünyası, “ebedi kurtuluş diyarı”, “göz alıcı saadet mekanı”dır.

Resmi ideolojinin buraya kadar (ikinci bölüm boyunca) ele alınan uzun teorik serüveni özetlenecek olursa, bu sancılı serüven “güvenlik, kimlik ve model Batı” üçgeninde şekil ve anlam kazanmıştır. Bu haliyle resmi ideoloji güvenliksiz, geri bir tarihi-toplumsal noktadan, seküler, ulusçu ve otoriter referans kaynaklarına tutunarak / sarılarak “çağdaş, ileri, müreffeh bir noktaya”, kısacası “güvenli bir evrene”, adı konarak söylenirse “muasır Batı uygarlığına” ulaşmaya dönük radikal bir dönüşüm projesidir. Devletin siyasal aklını biçimlendiren bu dönüşüm projesi, yeni Türkiye’de devletten topluma, kültürden siyasete tüm alanları egemenliği altına almış; sarsıcı, sancılı, tüketici, krizlerle ve gerilimlerle dolu bir siyasal kültürün, politik atmosferin yayılmasına, zamanla konsolidasyonuna yol açmıştır. Bu dönüşüm projesi ve bir dönüşüm projesi olarak resmi ideoloji, iç siyasete, siyasal kültüre ilişkin bu ağır etkilerinin yanında, Cumhuriyet Türkiye’sinin dış politika anlayışında / yapımında da sert ve kalıcı uzantılarla, yansımalarla kendisini gösterecektir.

III. RESMİ İDEOLOJİ VE DIŞ POLİTİKA

A. Giriş

Uluslararası ilişkilerde dış politika analizi bağlamında devletlerin dış politika vizyonlarını belirleyen iki ana unsur öne çıkmaktadır: Uluslararası ortam / sistem ve İç siyasal yapı / siyasal kültür. Bu tez çalışması, dış politika analizinde iç siyasal yapıya, siyasal kültüre odaklanmakta; siyasal kültürün dış politika üzerindeki etkilerini ve yansımalarını ele alan, bu etkilerin / yansımaların boyut ve biçimine mercek tutan bir yaklaşımı takip etmektedir. Bu bağlamda, siyasal kültürün ve bu siyasal kültürün dayandığı kurucu ideolojinin ne olduğu, bunun dış politikaya nasıl yansıdığı meselesi, bu çalışmanın ana gündemini oluşturmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın ilk iki bölümünde erken Cumhuriyet Türkiye'sinde siyasal kültürün kurucu dinamiği olan resmi ideolojinin söylemsel, kurumsal ve teorik olarak ne tür bir çerçeveye yaslandığı konusu analiz edilmiştir. Bu üçüncü ve son bölümde ise erken Cumhuriyet dönemi “resmi ideoloji - dış politika ilişkisi” ele alınmaktadır.

Erken Cumhuriyet döneminde dış politika anlayışını, dış politika yapım süreçlerini etkileyen, belirleyen dinamik unsurlardan biri, belki de en önemlisi, resmi ideoloji ve onun kurucu parametreleridir.⁵⁸⁶ *Güvenlik kaygısı, ulusal kimlik inşası ve eksen/model olarak Batı*, resmi ideolojiyi biçimlendiren söz konusu kurucu parametreleri teşkil etmektedir. Bu kurucu parametreler, erken Cumhuriyet dönemi dış politika vizyonu üzerinde açık bir etkiye sahip olmuştur. Başka bir deyişle dış politika, resmi ideolojinin ve onun kurucu unsurlarının bir parçası, yansıması, ürünü olarak ilkesel bir çerçeve kazanmış, içeriklenmiş ve bir kararlar, tercihler bütününe dönüşmüştür.⁵⁸⁷ Dolayısıyla resmi ideolojiyi biçimlendiren üç temel parametrenin

⁵⁸⁶ Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 4, Sayı: 8, Yaz 2011, s. 17-20.

⁵⁸⁷ Cevat Okuyan ve Fulya Ereker, “Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde Rejim Unsuru”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 8, Güz 2005 / 2, s. 190; Ertan Efeğil, Agm., s. 193.

aynı zamanda resmi ideolojiyi dış politikayla ilişkilendiren üç temel kulvar ve koridor işlevi üstlendiğini söylemek mümkündür.

Bu çerçevede resmi ideolojinin dış politika üzerindeki etkisini ve yansımasını üç kulvar, üç kritik hat üzerinden gösterdiği söylenebilir. Güvenlik kaygısı bu kulvarlardan ilkinin oluşturmaktadır. Yani resmi ideolojinin içeride yaşadığı “devlet ve rejim güvenliği” ile ilgili kaygı, “egemenlik ve bağımsızlığa” ilişkin endişe dışarda güvenlik öncelikli bir dış politika vizyonuna dönüşmüştür.⁵⁸⁸

Diğer taraftan modern bir ulusal kimlik, yeni ulus-devlet inşa projesi resmi ideoloji ile dış politikayı ilişkilendiren ikinci kulvarı ifade etmektedir. Zira yeni, çağdaş bir ulusal kimlik, güçlü, modern bir ulus devlet inşa politikası, dış politikada, aktif izolasyona dayalı, statükocu bir çizginin takip edilmesine yol açmıştır.⁵⁸⁹

Ulusal kimlik inşası için Batı’nın model olarak alınması yani Batılılaşma başlığı, resmi ideolojinin dış politikaya yansıdığı üçüncü ve son kulvardır. Resmi ideolojinin yeni ulusal kimlik çerçevesinde çağdaş Batı dünyasına yakınlaşma projesi, dış politikaya Batı yönelimli dış politika anlayışı olarak yansımıştır.⁵⁹⁰ Bu noktada şu husus belirtilmelidir: Resmi ideoloji, olay ve duruma bağlı olarak bazen bu üç kulvardan sadece biri ile, bazen ikisi ile, bazen de hepsiyle birlikte dış politika tercihlerini etkilemiş ve biçimlendirmiştir. Dolayısıyla resmi ideoloji ve dış politikaya etki konusunda bu kulvarlar birbirlerini karşılıklı olarak tamamen dışlamazlar.

İşte bu son bölümde erken Cumhuriyet dönemi dış politikasının belirleyici dinamiği olarak resmi devlet ideolojisinin sözünü ettiğimiz üç kulvar ve hat üzerinden dış politika yapımına etkileri ve yansımaları incelenecektir.

⁵⁸⁸ Cevat Okuyan ve Fulya Ereker, Agm., s. 192, 195, 197.

⁵⁸⁹ Hasan Kösebalaban, *Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism and Globalization*, New York: Palgrave Macmillan, 2011, s. 54-60; Baskın Oran, “TDP’nin Temel İlkeleri”, (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, On yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 46-48; Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, Agm., s. 21; Cevat Okuyan ve Fulya Ereker, Agm., s. 197.

⁵⁹⁰ Ertan Efeğil, Agm., s. 196, A. Haluk Ülman ve Oral Sander, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) – II”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 27 (1), 1972, s. 2-4; Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, Agm., s. 21; Yücel Bozdağlıoğlu, Agm., s. 62, 71; Cevat Okuyan ve Fulya Ereker, Agm., s. 197.

B. Güvenlik Öncelikli Dış Politika

Güvenlik hassasiyeti, erken Cumhuriyet dönemini baştan sonra kat eden resmi devlet ideolojisinin tanımlayıcı, anahtar kavramlarından biridir. Bu anahtar kavram aynı zamanda resmi ideolojiyi dış politika yapımına taşıyan ara koridorlardandır. Bu koridoru etkin, dinamik ve işlek hale getiren kritik neden, resmi ideolojinin ajandasındaki yakıcı ve sarsıcı üç kritik problemidir. Resmi ideolojinin ajandasında yer alan bu üç kritik nokta, dış politika anlayışının güvenlik öncelikli olarak şekillenmesinde açık bir rol üstlenmiştir. “Beka sorunu”, “türdeş ulusal kimlik” ve “egemen ulus devlet”ten oluşan bu kritik üç nokta güvenlik meselesini erken cumhuriyet dönemi dış politika anlayışının merkezine yerleştirmiştir. Başka bir ifadeyle resmi ideolojinin imparatorluk mirası olarak kucağında bulduğu ağır “beka sorunu (devletin güvenliği)”, ayrıca “ortak ulusal yarar ve ulusal bütünlük eksenli yeni bir ulusal kimlik inşa politikası” ve son olarak “bağımsız, egemen bir ulus-devlet projesi” dış politikada, güvenlik öncelikli bir yaklaşımın egemen olmasına yol açmıştır.⁵⁹¹

Beka sorunu, Osmanlı’dan Cumhuriyete intikal eden, dolayısıyla tarihsel kökleri olan bir sorun olarak dış politikada güvenlikçi anlayışı besleyen bir dinamiktir. Osmanlı İmparatorluğu son yüzyılı boyunca cephede kaybedilen savaşlar, dini - etnik kökenli ayrılıkçı hareketler, toprak kayıpları ve siyasal güç erozyonlarıyla mücadele etmiştir. Bu durum imparatorlukta devletin varlığını sürdürme ve bekasını koruma konusunu aşılması gereken devasa bir sorun haline getirmiştir. Bu bağlamda Osmanlı’nın son dönemlerinden Cumhuriyet rejimine uzanan “devletin yıkılması, dağılması ve yok olması” korkusu, devleti kurtarma, koruma, kollama, düşmana karşı devletin bekasını sağlama kaygısı, erken Cumhuriyet döneminde resmi

⁵⁹¹ Tabi burada, uluslararası ortam açısından, sistem düzeyinde bir okumayla şu noktayı belirtmeliyiz: Yeni Cumhuriyet’in içinde yer aldığı coğrafi konumun (çeşitli jeopolitik bölgelere yani Kafkaslar, Ortadoğu, Balkanlar, Akdeniz, Avrupa vs. yakınlık; Doğu-Batı, Kuzey-Güney eksenlerinin kesişme noktasında yer alma; İmparatorluktan ayrılarak kurulan devletlerle zorlu komşuluk ilişkileri; dönemin iki süper gücünden biri SSCB ile komşuluk; Boğazlara sahip olunması vs.) Türkiye’nin güvenlik öncelikli bir dış politika izlemesinde belirgin bir yeri vardır. A. Haluk Ülman, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) - I”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23 (3), 1968, s. 244-256; Oral Sander, “Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 37 (3-4), 1982, s. 105-106; Baskın Oran, “TDP’nin Kuramsal Çerçevesi”, (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, On Yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 24-25; Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, Agm., s. 22.

ideolojinin dış politika yaklaşımında güvenliği öne alan yani devletin egemenliğini, ulusun bağımsızlığını ve toprak / sınır emniyetini önceleyen bir perspektifin gelişmesine / yerleşmesine kapı aralamıştır. Dolayısıyla yeni Cumhuriyet'in ve onun resmi ideolojisinin varoluş nedeni, devletin siyasal egemenliğini ve ülkenin toprak bütünlüğünü tüm düşmanlara / tehditlere karşı korumak olarak belirlemiştir.⁵⁹²

Öte taraftan resmi ideolojinin “ortak yarar, ulusal bütünlük” temelli yeni bir ulusal kimlik inşa politikası da güvenlik eksenli bir dış politika anlayışının gelişmesinde etkili olmuştur. Zira resmi ideoloji, bireylerin kişisel çıkarlarını bir kenara bırakarak bunun yerine siyasal iktidar tarafından belirlenen “ulusal çıkar / ortak yarar”a öncelik ve ağırlık veren bir ulusal kimlik hedeflemiştir. Ayrıca ulusal birlik ve bütünlüğe dayalı bir ulusal kimlik dizaynı da hedeflerinden bir diğeridir. İşte bu “ortak ulusal yarar ve ulusal bütünlük” merkezli / vurgulu bir ulusal kimlik projesinin hayata geçirilebilmesi zorunlu olarak etrafta ülkeyi kuşatan, saran bir “dış düşman, tehdit, pusuda bekleyen tehlike”nin varlığını (veya buna ilişkin bir kabulü, vurguyu) beraberinde getirmektedir.⁵⁹³ Bu dış düşman vurgusu ya da kabulü ise güvenlik öncelikli bir siyaset kültürüne, bu kültür de güvenlik ağırlıklı bir dış politika anlayışına yol açmaktadır. Zira “düşmanlar”ın varlığı ya da düşmanlarla çevrelenmiş bir uluslararası yapı algısı açıkça dış politika da “güvenlik” sorununu, hassasiyetini temel bir öncelik ve eksen haline getirmiştir.⁵⁹⁴

Son olarak Osmanlı imparatorluğunun siyasi, toplumsal, kültürel mirası üzerine milli mücadelenin ardından yeni bir ulus-devlet inşa etme projesi de güvenlikçi bir dış politika vizyonunun şekillenmesinde etkili olmuştur. Zira bu yeni devletin en temel önceliklerinden biri uluslararası zeminde bağımsız, egemen bir aktör olarak var olmak, sınır ve toprak güvenliğini tesis etmektir. Bu çerçevede yeni bir ulus-devlet olarak Türkiye, uluslararası arenada bağımsız, eşit egemen bir aktör olarak tanınma, siyasal egemenliğini tesis etme, uluslararası düzen içerisindeki

⁵⁹² Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, Agm., s. 20, 23; Mustafa Aydın, “Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 3, Sayı 2, 2003, s. 167-168.

⁵⁹³ Zira bir imparatorluğun çok uluslu, çok kültürlü toplumsal yapısından “ortak değerler” üretmek ve bu ortak değerler adına yurttaşların kişisel çıkarlarını kenara alarak toplumcu bir özveri, fedakarlık ve bütünlük içinde olmalarını beklemek açık / sürekli bir “dış düşman, tehdit, pusudaki tehlike”nin varlığı ile – ya da kabulü vurgusu ve algısı ile- mümkündür. (Cevat Okuyan ve Fulya Ereker, Agm., s. 193.

⁵⁹⁴ Cevat Okuyan ve Fulya Ereker, Agm., s. 191-195; Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, Agm., s. 20.

devletlerle eşit şartlarda ilişki içine girebilme, her hangi bir siyasal üst otoritenin kontrolünden bağımsız olarak karar alabilme, uygulayabilme, hareket edebilme yetenek ve imkanının teminini, sahip olduğu toprakların emniyetini hedeflemiştir. Dolayısıyla yeni devlet, uluslararası düzlemde özellikle muzaffer Batılı devletler tarafından ve ayrıca Osmanlı'dan ayrılarak kurulan yeni / komşu devletler tarafından tanınan, siyasal egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve ülke sınırlarına saygı duyulan bir devlet olma çabası içerisindeydi.⁵⁹⁵

İşte bu temel çaba / öncelik, dış politikada “radikal güvenlikçi” bir anlayışı öne çıkarmıştır. Bu noktada Osmanlı'dan sancılı, sorunlu ve krizli bir şekilde ayrılarak kurulan yeni komşu devletler ile arasında kapanmayan hesaplar, bitmeyen şüpheler ve dinmeyen husumetler de yeni Cumhuriyeti dış politikada güvenlik merkezli bir çizgiye sevk etmiştir. Bu bağlamda “güvenlik devleti” kavrayışı, yeni Cumhuriyet için iç düzenin yanı sıra, dışarda özellikle yeni komşularla ilişkilerin doğasını etkileyen temel sabitelerden birini teşkil etmiştir.⁵⁹⁶

Güvenlik öncelikli bu yaklaşımın dış politika yapımında ortaya çıkardığı belki de en önemli niteliklerden biri, devlet merkezli bir anlayışın dış politika süreçlerine egemen olmasıdır. Dolayısıyla resmi ideoloji içerisinde öne çıkan devlet merkezlilik, dış politika yapımına da uzanmış ve o sürece kılavuzluk eden ana kriterlerden biri olmuştur. Bu bağlamda uluslararası politikalar ve özellikle de Türkiye dış politikası, devlet penceresinden bakılarak anlaşılmaya ve yapılandırılmaya çalışılmıştır. Dış politika devletin, devlet bürokratlarının, devlet aklının tek aktör olduğu bir alan olarak görülmüş ve buna uygun tavırlar geliştirilmiştir.⁵⁹⁷

Dolayısıyla erken Cumhuriyet döneminde dış politikanın en temel önceliklerinden birini devlet merkezli olarak güvenliğin sağlanması oluşturmuştur. Yani devletin ana aktör olduğu bir süreç ve düzlemde devletin egemenliğini, ulusun bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü, sınır güvenliğini tesis etmek olmuştur. (Bu, aynı

⁵⁹⁵ Ramazan Gözen, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası”, Ramazan Gözen, *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara: Palme Yayıncılık, 2009, s. 60-61; Cevat Okuyan ve Fulya Ereker, Agm., s. 195; Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, Agm., s. 23-24.

⁵⁹⁶ Şadi Ergüvenç, “Turkey's Security Perceptions”, (Ed.) Salomon Ruysdael vd., *New Trends in Turkish Foreign Affairs*, Bloomington: iUniverse, 2002, s. 12-13, 17.

⁵⁹⁷ Ramazan Gözen, “AKP / Ak Parti Dönemi: Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon”, Ramazan Gözen, *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara: Palme Yayıncılık, 2009, s. 104.

zamanda dış politikanın sınırlarını çizen kurucu akıl olarak resmi ideolojinin varoluş nedenlerinden biri, belki de en önemlisidir.)⁵⁹⁸

Yeni ulus-devlet ve onun resmi ideolojisi için dış politikada sınır güvenliği, toprak bütünlüğü ve siyasal egemenliğin tesisi bağlamında gündeme oturan, dolayısıyla da “güvenlik fayları”nı harekete geçiren üç temel sorun ve gelişme vardı: I- Musul Sorunu; II- Boğazlar Meselesi ve III- Hatay / Sancak Sorunu.

1. Musul sorunu

Esat itibariyle Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan Musul, İngiltere tarafından Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda işgal edilmişti. Daha sonra bu bölge, Milletler Cemiyeti’nin şemsiyesi altında oluşturulan ve İngiltere’ye verilen Irak Manda yönetiminin içine dahil edildi. Kurtuluş Savaşı boyunca bu durum böylece devam etti.⁵⁹⁹

Milli mücadele sonrasında yeni Cumhuriyet, kendisine ait olduğunu öne sürdüğü bu bölgeyi egemenliği altına almak ve komşusu Irak (ve dolayısıyla İngiltere) ile arasındaki sınırlı netleştirmek, sınır güvenliğini sağlamak istiyordu. Bu çerçevede Lozan görüşmeleri sırasında bu toprakların Türkiye’ye devri istenmiş ve fakat sonuç alınamamıştı. Bunun üzerine Türkiye - Irak sınırının Lozan görüşmelerinden sonra, Türkiye ile İngiltere arasında yapılacak görüşmelerle dokuz ay içerisinde çözüme kavuşturulması, eğer burada anlaşma sağlanamazsa sorunun Milletler Cemiyeti’ne taşınması karara bağlandı.⁶⁰⁰ Bu çerçevede, Mayıs 1924’te İstanbul’da Haliç Konferansı gerçekleştirildi ve fakat konuyla ilgili bir uzlaşma sağlanamadı. Konferansın başarısızlığa uğramasının ardından İngiltere sorunu Milletler Cemiyetine taşıdı. Milletler Cemiyeti ise sorunla ilgili olarak bir komisyon oluşturdu. Komisyon, Temmuz 1925’te sunduğu raporda Türkiye - Irak sınırının Musul bölgesi Irak tarafında kalacak şekilde çizilmesini öngördü.⁶⁰¹

⁵⁹⁸ Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, Agm., s. 20.

⁵⁹⁹ İlhan Uzel ve Ömer Kürkçüoğlu, “İngiltere ile ilişkiler”, (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, On Yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 259-260; Mehmet Gönübol ve Cem Sar, “Laussane’dan Sonra Türk Dış Politikası”, (Der.) Mehmet Gönübol vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1965*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969, s. 70; Ramazan Gözen, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası”, s. 69.

⁶⁰⁰ Mehmet Gönübol ve Cem Sar, Agm., s. 70; İlhan Uzel ve Ömer Kürkçüoğlu, Agm., s. 260-262; Ramazan Gözen, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası”, s. 69.

⁶⁰¹ Türkiye’nin raporu reddetmesi ve ayrıca Milletler Cemiyetinin bu sorunla ilgili bağlayıcı karar alamayacağına ilişkin itirazı üzerine Milletler Cemiyeti Türkiye’nin bu itirazıyla ilgili olarak

Sonuçta Milletler Cemiyeti, Aralık 1925'te komisyonun raporuna uygun olarak Musul'un Irak'a bırakılması yönünde karar aldı. Her ne kadar Türkiye başlangıçta bu kararı tepkiyle karşılasa ve tanımadığını açıklasa da sonunda, İngiltere ile bir anlaşma yapmak üzere görüşmelere başladı. Görüşmeler sonunda Haziran 1926 yılında Türkiye, İngiltere ve Irak arasında Türkiye - Irak sınırını belirleyen anlaşma imzalandı. Anlaşmaya göre Türkiye - Irak sınırı Musul Irak tarafında kalacak şekilde belirlendi.⁶⁰²

Böylece Türkiye Musul'dan feragat etmek suretiyle Irak / İngiltere ile arasındaki sınır ve toprak eksenli güvenlik sorununu çözüme kavuşturmuş oldu. Ayrıca İngiltere ile arasındaki gerilimli güvenlik sorununu aşmak suretiyle ikili ilişkilerin barış ve uyum zeminine taşınmasını sağladı.⁶⁰³

2. Boğazların durumu: Egemenlik ve güvenlik

Yeni ulus-devlet ve onun resmi ideolojisinin dış politikada güvenlikle ilgili fay hatlarını harekete geçiren sorunlardan ikincisi Boğazlar sorunuydu. Lozan Antlaşması'nda Boğazlar'la ilgili olarak getirilen düzenlemeler, Milli Mücadele sonrasında Türkiye'de kurulan yeni ulus devlet açısından hayli sorunlu, dezavantajlı ve kısıtlayıcı idi. Zira bu antlaşma etrafında yapılan düzenlemeyle Türkiye Boğazlar üzerinde siyasal egemenliğini tam olarak tesis edememişti. Özellikle Boğazlar'ın askerden arındırılması ve silahsızlandırılması hükmü Türkiye'nin egemenlik haklarını sınırlandırıyordu. Aynı şekilde, Boğazlar'dan geçişin Uluslararası Komisyon tarafından kontrol edilmesi kararı da yeni Cumhuriyet'in egemenliğini ihlal eden düzenlemelerden biriydi. Dolayısıyla Lozan'da Boğazlar'la ilgili olarak

Milletlerarası Daimi Adalet Divanına başvurmuştur. Türkiye'nin savunma için temsilci göndermediği çalışmalarda Divan, Milletler Cemiyeti'nin sorunla ilgili vereceği kararın bağlayıcı olacağına hükmetmiştir.

İlhan Uzel ve Ömer Kürkçüoğlu, Aqm., s. 262- 267; Mehmet Gönübol ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, 1919-1938*, İkinci Baskı, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1973, s. 63-69.

⁶⁰² İlhan Uzel ve Ömer Kürkçüoğlu, Aqm., s. 267-270; Ramazan Gözen, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası", s. 69.

⁶⁰³ Fulya Ereker, *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 130. (Bu çalışma bundan sonraki dipnotlarda "Dış Politika ve Kimlik" şeklinde ifade edilecektir.)

getirilen düzenleme ve geçiş şartları stratejik olarak Türkiye'nin güvenliği bağlamında önemli bir sorun teşkil ediyordu.⁶⁰⁴

Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini ihlal eden bu olumsuz düzenlemenin değiştirilmesi / düzeltilmesi, yeni ulus-devletin toprak bütünlüğü ve siyasal egemenliği açısından son derecede hayati bir önem taşımaktaydı. Bu çerçevede Türkiye, Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesi talebini 1933'ten itibaren uluslararası arenada dillendirmeye ve bu konuda diplomatik girişimlerde bulunmaya başladı.⁶⁰⁵ Bu girişimler 1936 yılına gelindiğinde uluslararası konjonktürde yaşanan savaş yönelimli gelişmeler etrafında sonuç verdi.⁶⁰⁶

Türkiye Nisan 1936'da Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf devletlere, bir nota gönderdi. Ve Boğazlar'da yeni bir rejimin saptanması için uluslararası bir konferansın toplanmasını talep etti. Bu talep etrafında Haziran 1936'da Montreaux'de Boğazlar Konferansı toplandı. Toplantıda Türkiye öncelikle Boğazlar'ın silahsızlandırılmasını öngören maddenin değiştirilmesini; ayrıca Boğazlar'ın denetimini elinde tutan uluslararası komisyonun kaldırılmasını önerdi. Bunlardan başka, savaş ve ticaret gemilerinin Boğazlar'dan geçişine ilişkin bir takım kısıtlamaların getirilmesini talep etti. Bu bağlamda, "pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi" durumunda geçişlerle ilgili tüm inisiyatifin kendisine verilmesini öne sürdü.⁶⁰⁷

İki ay süren konferans sonunda 20 Temmuz 1936'da Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan arasında Montreaux Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. Buna göre sözleşmede Türkiye'nin tasarısına uygun olarak Boğazlar'ın askerileştirilmesi, Boğazlar Komisyonu'nun kaldırılarak Boğazlar'ın denetiminin tamamen Türkiye'ye devredilmesi, savaş tehdidi durumunda geçişlerle ilgili inisiyatifin tam olarak

⁶⁰⁴ Ramazan Gözen, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası", s. 65-66; A. Haluk Ülman, Agm., s. 263.

⁶⁰⁵ Mehmet Gönübol ve Cem Sar, Agm., s. 121; Kudret Özersay, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi", (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, On Yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 370 .

⁶⁰⁶ Bu dönemde, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından saldırgan, revizyonist bir dış politika izleyen devletlerden İtalya'nın Habeşistan'ı işgali, Almanya'nın Ren bölgesini işgali, Milletler Cemiyeti'nin bu işgaller konusunda etkisiz kalması ve ayrıca Balkanlar'da Bulgaristan'ın revizyonist ülkelerle birlikte hareket etme eğilimi etrafında uluslararası arenada savaş, çatışma ve kuvvet politikalarının yaygınlaştığı yeni bir ortam oluşmuştu. Mehmet Gönübol ve Cem Sar, Agm., s. 120-121. Kudret Özersay, Agm., s. 370-371; Fulya Ereker, *Dış Politika ve Kimlik*, s. 135.

⁶⁰⁷ Mehmet Gönübol ve Cem Sar, Agm., s. 122-123; Kudret Özersay, Agm., s. 371-372.

Türkiye'ye bırakılması karara bağlandı. Savaş ve ticaret gemilerinin geçişiyle ilgili rejim ise İngiltere'nin talebine uygun olarak belirlendi.⁶⁰⁸

Bu sözleşmeyle Türkiye Boğazlar üzerindeki siyasal egemenliğini, coğrafi güvenliğini yeniden tesis etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin uluslararası ortamda tanıtmaya ve benimsetmeye çalıştığı ulus-devlet kimliğini pekiştirme imkanı bulmuştur. Bu bağlamda sözleşme, Türkiye'nin uluslararası arenada eşit egemen bir devlet olarak saygınlığını artırmıştır.⁶⁰⁹

3. Hatay / Sancak sorunu

Yeni ulus-devletin dış politika yapımında güvenlik faylarını harekete geçiren üçüncü sorun / gelişme, Hatay meselesi, nam-ı diğer Sancak bölgesi sorunuydu. Sancak da Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer almasına rağmen milli mücadele koşullarında Fransa ile yapılan 1921 anlaşması kapsamında sınırların dışında bırakılmıştı. Sancak'ın bir güvenlik sorunu olarak tekrar gündeme gelmesi, 1936'da Fransa'nın Suriye'ye (1939 itibarıyla) bağımsızlığını vermek üzere harekete geçmesiyle oldu. Bu plana göre Fransa, mandası altında yer alan Suriye bölgesi üzerindeki tüm haklarını Suriye hükümetine devretmekteydi. Yani bölgede yeni, bağımsız bir Suriye devleti kurulmaktaydı. Dolayısıyla Fransa'nın bölge yönetimini Suriye devletine devri, Suriye bölgesi içerisinde özerk statüsü bulunan Sancak'ın da Suriye'ye devri anlamına gelmekteydi. Ve bu durum açıkça Türkiye için güvenlik alarmını harekete geçiren, rahatsızlık verici bir sorunu ifade ediyordu.⁶¹⁰

Zira Fransa bölgeden çekilmekteydi ama çekilirken geride Türkiye'nin sınır güvenliği açısından tehdit oluşturan bir sorunun fitilini ateşliyordu. Bu sorun Sancak bölgesinin durumu ve bu bağlamda güney sınırında toprak bütünlüğünün ve sınır güvenliğinin temini konusuydu.

Fransa'nın bölgeden çekilmesiyle Türkiye güney sınırında Sancak'ı da içine alan yeni, bağımsız bir devletle, Suriye ile, karşı karşıya geliyordu. Dolayısıyla daha önce Türkiye ile Fransa arasında "Sancak'ın özerk bölge olarak kalması" kaydı etrafında sağlanan sınır güvenliği, bağımsız Suriye devletinin kurulmasıyla yeniden

⁶⁰⁸ Kudret Özersay, Agm., s. 374-381; Mehmet Gönübol ve Cem Sar, Agm., s. 124-125.

⁶⁰⁹ Mehmet Gönübol ve Cem Sar, Agm., s. 126; Fulya Ereker, *Dış Politika ve Kimlik*, s. 137.

⁶¹⁰ Mehmet Gönübol ve Cem Sar, Agm., s. 85; Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu", (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, On Yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 283.

bozuluyordu. Zira Türkiye açısından, güney sınırında kurulan ve Fransa'nın himaye ettiği Suriye devleti, "Sancak bölgesi" etrafında kendisinin sınır güvenliğini, toprak bütünlüğünü, devlet egemenliğini belirsizliğe sürüklüyor, tehlikeye atıyor, kısacası tehdit ediyordu. Sonuçta Sancak, her ne kadar savaş yıllarında özerk bir bölge olarak Fransa'ya bırakılsa da, Türkiye resmi görüşü açısından Misak-ı Milli sınırları içerisinde kabul edilmekteydi. Ve bağımsız Suriye'nin kurulmasıyla birlikte artık bölgede yeni bir siyasal durum oluşuyordu. Dolayısıyla hem bağımsız bir ulus-devlet olarak Suriye'nin kurulması, hem de Türkiye'nin Misakı Milli sınırları içerisinde kabul ettiği Sancak'ın Suriye'ye verilecek olması, Türkiye açısından bir sınır güvenliği sorununa yol açmaktaydı.

Türkiye güvenlik tansiyonunu yükselten bu gelişme üzerine, ikili görüşmeler yoluyla Fransa'nın Suriye ile yaptığı anlaşmanın aynısının Sancak ile de yapılmasını dolayısıyla Sancak'ın da bağımsızlaşmasını gündeme getirdi. Fakat Fransa manda anlaşmasına aykırı olduğu gerekçesiyle bu teklifi reddedecek ve konuyu Milletler Cemiyeti'ne götürmeyi teklif edecekti. Türkiye'nin bu teklifi kabul etmesi üzerine, Aralık 1936'da konuyla ilgili Milletler Cemiyeti kapsamında bir raportör tayin edildi ve bir gözlemci heyet kuruldu. Heyetin hazırladığı rapor Ocak 1937'de Milletler Cemiyeti Konseyine sunuldu ve oybirliği ile kabul edildi. Buna göre Sancak, dış işleri Suriye tarafından yönetilen, iç işlerinde bağımsız, kendi anayasası olan "ayrı bir siyasi varlık" olarak kabul edildi.⁶¹¹

29 Mayıs 1937'de Milletler Cemiyeti Konseyi Sancak anayasasını onayladı. Böylece Sancak, hukuken ayrı bir siyasal varlık olarak kurulmuş oldu. Aynı gün Türkiye ile Fransa arasında Türkiye'nin güney sınırlarının güvenliği açısından hayati öneme sahip olan iki antlaşma imzalandı. Bu antlaşmalardan ilki Sancak'ın toprak bütünlüğünü teminat altına alan bir antlaşmaydı. İkincisi ise Türkiye-Suriye sınırının güvence altına alınmasına ilişkindi. Bu ikinci antlaşmaya göre taraflar, Türkiye-Suriye sınırını kesin olarak tanıdıklarını ve bu sınırın dokunulmazlığını güvence altına aldıklarını kabul ediyorlardı. Ayrıca gerek Türkiye'nin gerekse Suriye'nin toprakları üzerinde birbirlerinin siyasal egemenliğine ya da güvenliğine karşı kışkırtmaları önleyeceklerini taahhüt ediyorlardı.⁶¹²

⁶¹¹ Mehmet Gönübol ve Cem Sar, Agm., s.128-129; Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, Agm., s. 283-286.

⁶¹² Mehmet Gönübol ve Cem Sar, Agm., s. 131; Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, Agm., s. 286-287.

Diğer taraftan, Sancak'ın ayrı bir siyasi varlık olarak hukuki statüsü kabul edildikten sonra, Sancak'ta yapılacak seçimleri düzenlemek ve denetlemek üzere Milletler Cemiyeti tarafından bir komite tayin edildi. Ancak komitenin Sancak'taki Türk toplumu aleyhine kararlar alması ve Seçim Yönetmeliği'ni Türkiye'ye danışmadan hazırlayıp Milletler Cemiyeti'ne göndermesi Sancak'ta çatışmalara yol açarken, Türkiye-Fransa ilişkilerinde de gerilimi hat safhaya ulaştırdı. Tırmanan bu gerginlik, bir yandan Türkiye'nin baskısı diğer yandan uluslararası ortamın uygun olması üzerine Seçim Komitesi'nin Milletler Cemiyeti tarafından feshedilmesiyle sona erdi. 1 Ağustos 1938'de yapılan seçimlerde kırk üyeli Sancak meclisinin yirmi ikisini Türk topluluğu kazandı. Ardından 2 Eylül 1938'de bağımsız Hatay Cumhuriyeti ilan edildi. Bir yıl sonra 29 Haziran 1939'da Hatay Devleti, Hatay Meclisi'nin oybirliğiyle aldığı kararla Türkiye'ye katıldı.⁶¹³

Böylece Türkiye'nin güney sınırlarıyla ilgili güvenlik sorunu, Hatay'ın Türkiye topraklarına katılmasıyla kesin bir şekilde aşılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin Batılı devletler Fransa ve İngiltere ile arasında ittifak ve uyuma giden yolda da önemli bir mesafe kat edilmiştir.⁶¹⁴

Toparlanacak olursa, Türkiye Musul'dan feragat etmek suretiyle Irak / İngiltere ile arasındaki sınır, toprak ve siyasal egemenlik eksenli güvenlik sorununu çözüme kavuşturmuştur. Yine Hatay'ı kendi topraklarına dahil ederek Suriye / Fransa ile arasında söz konusu olan güvenlik ve egemenlik sorunlarını sonuca bağlamıştır. Montreaux Sözleşmesi'yle Boğazlar üzerindeki siyasal egemenliğini tesis etmiştir. Bu sorunları çözüme kavuşturmak suretiyle Batı ile ilişkileri normalleştirme ve ilerletme konusunda yeni Cumhuriyet'in önünde duran muallak, sürüncemeli temel güvenlik sorunları aşılmıştır.⁶¹⁵ Türkiye'nin uluslararası arenada eşit egemen bir devlet olarak saygınlığı pekiştirilmiştir. Yine yeni Cumhuriyet'in tüm enerjisini yeni kurulan devlet ve toplumun inşasına harcamak için dış politikada önemli bir kavşak dönülmüştür.

⁶¹³ Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, *Agm.*, s. 131-133; Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, *Agm.*, s. 287-291.

⁶¹⁴ Fulya Ereker, *Dış Politika ve Kimlik*, s. 139.

⁶¹⁵ Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, *Agm.*, s. 70.

C. Aktif İzolasyon ve Statükocu Çizgi

Erken Cumhuriyet döneminde resmi ideolojinin en önemli önceliği ve projesi Batılı tarzda güçlü bir ulus devlet inşa etmek, modern bir ulusal kimlik tasarımı gerçekleştirmek, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmaktı. Resmi ideoloji bu yolda siyasi, toplumsal, kültürel alanda çok köklü değişikliklere, devrimlere ve inkılap hareketlerine girişmişti. Siyasal rejimin konsolidasyonu, modernleşme, imparatorluk mirasının tasfiyesi, iç istikrar ve bütünlüğün sağlanması, yeni devletin güçlendirilmesi, yeni bir ulus yaratımı bu projenin eylem haritasındaki ana hatları oluşturuyordu. Bu yoğun değişim programı, devasa baypas operasyonu ve kapsamlı inkılap hamleleri Türkiye açısından dış politikada yeni / farklı bir yönelimi ve yaklaşımı beraberinde getirmiştir.⁶¹⁶ Esas itibarıyla dış politikayı ikincilleştiren ve içerdeki değişim projesi için araçsallaştıran bu yeni yönelim ve yaklaşım, “ülke sınırları” ve “sınırların ötesi / arkası” ile ilgili resmi ideoloji kaynaklı sert bir perspektiften beslenmekteydi. Bu perspektife göre sınırlar, kaos, kargaşa, çalkantı, husumet, saldırı ve işgal geçirmez “muhkem kale duvarı”, “sağlam şato surları” ve “korunaklı baraj seti” olarak görülmekteydi. Sınırların ötesi ise istikrar ve kaos, sulh ve çatışma, statüko ve revizyon arasında salınan karmaşık ve bulanık bir dünya olarak algılanıyordu.

İşte böyle bir perspektife yaslanan dış politikanın yeni çerçevesi, resmi ideolojinin içerdeki büyük projesini gerçekleştirecek şekilde formüle edilmiştir. Dolayısıyla dış politikada yeni yönelim ve yaklaşım, resmi ideolojinin önceliklerini gerçekleştirmeye imkan tanıyacak bir çizgide şekillenmiştir. Politik vizyonunu Misak-ı Milli ile sınırlandırmak, bu sınırların ötesindeki topraklarla bağları koparmak, ayrıca sınırların ötesinde / etrafında istikrar ve sulh ortamını desteklemek, dış politikadaki bu yeni çizginin ve formülasyonun ana kodlarını oluşturacaktır.⁶¹⁷

Sonuçta Türkiye öncelikli olarak iç sorunlarını çözmeye, imparatorluk bakiyesi üzerine yeni, modern bir ulusal kimlik, güçlü bir ulus-devlet inşa etmeye yoğunlaşmıştır. Bu süreçte Cumhuriyet, bütün enerjisini iç bütünlüşmeye, uluslaşmaya, devletleşmeye, uygarlaşmaya yönelik olarak, kısacası yeni bir ulus yaratmak, icat etmek üzere harcamayı anlamlı bulmuştur. Dış politikada ise istikrar

⁶¹⁶ Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, Agm., s. 27; Baskın Oran, “TDP’nin Temel İlkeleri”, s. 47.

⁶¹⁷ Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, Agm., s. 27; Baskın Oran, “TDP’nin Temel İlkeleri”, s. 47.

ve izolasyona dönük bir yaklaşım geliştirmiş, düzen arayışında olmuştur. Bu arayış, bu politika resmi ideoloji tarafından “yurtta sulh cihanda sulh” ilkesiyle tanımlanmıştır. Böylelikle Türkiye eski imparatorluk topraklarıyla bağlarını koparma, yakın coğrafyasına uzak (kısmen ikircikli) bir siyaset izleme, kendisini uluslararası sorunlardan ve komşu devletlerle aktif / yakın ilişkilerden mümkün olduğunca soyutlama, izole etme, uzak tutma yolunu seçmiştir.⁶¹⁸

Bütün bu anlatılanlara tarihsel seyri ve bağlamı içerisinde bakılacak olursa, Türkiye dış politikasının, resmi ideolojinin Osmanlı geçmişiyle arasında kurduğu “sorunlu / keyifsiz ilişki” evreninde hayat bulduğu söylenebilir. Başka türlü söylenirse, Türkiye dış politikası, erken cumhuriyet boyuncu, yıkılan imparatorluğun tarihsel mirası ile “ilişki sorunu” etrafında şekillenmiştir. Sevr, Anadolu’nun işgali, milli mücadele, Arap ayrılıkçı hareketi etrafında biçimlenen siyasal hafıza ve son olarak da Kürt isyanları, erken Cumhuriyetin siyasi kadrosunu ve dolayısıyla resmi ideolojiyi derinden etkilemiştir. Bu gelişmeler resmi ideolojiyi “ulusal güvenlik - yeni ulusal kimlik” sarmalında şekillenen yeni bir dış politika anlayışına sevk etmiştir.⁶¹⁹

Bu kapsamda resmi ideoloji imparatorluk bakiyesi coğrafya ile güvenlik eksenli bir ilişki kurma yoluna gitmiştir. Zira söz konusu coğrafyada Osmanlı’dan gürültülü bir şekilde ayrılarak kurulan yeni komşu devletler ile modern Türkiye arasında siyasal-psikolojik olarak kapanmamış hesaplar, küllenmemiş husumetler mevcuttu. Ayrıca yeni ulus-devletlerle ve sömürgecilik serüveniyle biçimlenen bu komşu coğrafya, karmaşa, belirsizlik, istikrarsızlık, kaos ve çalkantılarla harmanlanıyordu.⁶²⁰ Diğer taraftan resmi ideoloji Anadolu’daki imparatorluk bakiyesi toplumsal yapı ile ise reform, yeni / çağdaş bir ulusal kimlik merkezli bir ilişki kurdu. Bu da, yeni Cumhuriyet’in bütün iktidarını içeriye yoğunlaştırma hevesi içerisinde olması anlamına geliyordu. Dolayısıyla imparatorluk mirası “coğrafya ve toplumsal yapı” ile kurulan bu sorunlu ilişki biçimi dış politikaya istikrar arayışına, izolasyona dayalı bir anlayış olarak yansdı.

Artık Türkiye’nin dış politikası, sorunlu, girift, karmaşık uluslararası olay ve gelişmelerden özenle kaçınan, uzakta duran bir atmosfer etrafında yapılacaktır.

⁶¹⁸ Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, Agm., s. 23, 27.

⁶¹⁹ Hasan Kösebalaban, Age., s. 53.

⁶²⁰ Şadi Ergüvenç, Agm., s. 12-13.

Ayrıca yeni komşularıyla çatışmasız, nötr, stabil, oldukça mesafeli bir ilişki düzeyi kurmaya çalışan, bölgesel istikrarı oluşturmak üzere çabalayan bir dış politika çizgisi takip edilecekti.⁶²¹

Böylece yeni Cumhuriyet, imparatorluğun küllerinden yeni / farklı bir ulus devlet inşa etme projesini gerçekleştirebilmek üzere iç politikaya odaklanmış ve dışarıda uluslararası olaylardan uzak, rahat nefes alabileceği, içerdeki hedeflerine yoğunlaşabileceği stabil bir politik atmosfer oluşturmaya çalışmıştır. Bu konuda resmi ideolojinin baş mimarı Mustafa Kemal, köklü reform ve yenilikler içinde bulunan bir memleketin hem kendi içinde hem de dış dünyada sulh ve huzur arayışı içinde olmasının son derece zorunlu, kaçınılmaz ve doğal olduğunu belirtecektir. Bu söylem açıkça dış politikada, mümkün olduğunca ilişkisizliği, izolasyonu, statükoculuğu ifade etmektedir. Ayrıca dış politikada revizyonist, saldırgan, irredentist, yayılmacı bir amacın güdülmediğinin ilanıdır.⁶²²

Bu söyleme uygun olarak Türkiye dış politikada, bağımsızlık dışında bir talep geliştirmeyecektir. Toprakları dışında kalan soydaşlarına yönelik olarak yayılmacı, Pan-Türkist, hatta Osmanlı coğrafyası etrafında Pan-İslamist bir politika izlemeyecektir. Bunun yerine, öncelikle kendi Misak-ı Milli sınırları içerisinde kalmayı tercih edecektir. Bu sınırların dışına müdahalede bulunmak gibi bir politik tutum izlemeyecektir. Buna karşılık diğer devletlerden de aynı şekilde kendi sınırlarına ve topraklarına ilişkin politik hedeflerinin ve taleplerinin olmamasını bekleyecektir. Bu doğrultuda yeni Cumhuriyet, dışardan tehdit edilmediği sürece dışarıyla ilgilenmeyen bir politik duruş benimsemiştir. O öncelikle içerde karşılaştığı sorunların üstesinde gelmeye ve yeni kurduğu ulus-devleti güçlendirmeye çalışmıştır.⁶²³

Toparlanacak olursa, erken Cumhuriyet dönemine egemen olan resmi ideoloji için içeriye dönmek ve yeni ulus-devletin, yeni ulusal kimliğin inşasına yönelik olarak harekete geçmek siyasal gündemin ana maddelerinden birini oluşturmuştur. Bu süreçte uluslararası arenada özellikle istikrar ortamının, statükonun hakim olması yeni Cumhuriyet açısından büyük bir önem arz etmektedir.

⁶²¹ Şadi Ergüvenç, Agm., s. 12-13.

⁶²² Hasan Kösebalaban, Age., s. 53-54.

⁶²³ Hasan Duran, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Dış Politika Anlayışı ve İlkeleri", (Ed.) Mustafa Bıyıklı, *Türk Dış Politikası: Cumhuriyet Dönemi*, Cilt:1, İstanbul: Bilimevi, 2008, s. 41; Baskın Oran, "TDP'nin Temel İlkeleri", s.46-47.

Dolayısıyla dış politikada izolasyon ve statükoya dayalı bir yaklaşım, esas itibariyle resmi ideolojinin istikrar ve düzen ortamına duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Zira dış politika ortamına istikrar ve barışın hakim olması, Türkiye için söz konusu inşa gündemine odaklanma imkanı tanıyan oldukça işlevsel ve etkili atmosferin tesisi anlamına gelmektedir.⁶²⁴

Bu bağlamda içeride ulus-devletin konsolidasyonu ve seküler devrimlerin tamamlanmasını amaçlayan resmi ideoloji, dış politikada sınır güvenliğini kalıcı bir şekilde tesis ederek, dışardan soyutlanmaya ama dışarda da istikrarın sürdürülmesine yönelik bir politik hattı takip etmiştir. Bu hatta paralel olarak serüvencilikten uzak, özellikle Batı ile arasındaki ideolojik farklılıkları, zihinsel açığı kapatan, geçmiş düşmanlıkları körüklemeyen, daha çok istikrar, düzen ve barış söylemiyle şekillenen bir dış politika yapımından yana olmuştur.⁶²⁵ Bu noktada Balkan Paketi ve Sadabat Paketi söz konusu anlayışa uygun dış politika uygulamaları olarak dikkat çekmektedir.

Bu iki pakt, esas olarak birer saldırmazlık antlaşmasıdır. Bölgesel aktörlerin birbirlerinin iç işlerine karışmamasını garanti altına almayı amaçlamaktadır. Bu anlamda bölgedeki devletlerin birbirlerine verdikleri bağımsızlık garantisi, saldırmazlık taahhüdüdür. Her iki pakt bu haliyle bölgede yeni kurulan ulus-devletler arasındaki mevcut “toprak statüsü”nün bozulmasına engel olma kaygısına yaslanmaktadır. Dolayısıyla askeri, ekonomik bir birlik ya da entegrasyon değildir. Her iki paktın odaklandığı nokta entegrasyon değil, karşılıklı olarak birbirlerine saldırmayacaklarına dair bir güvenlik ve izolasyon programıdır. Ayrıca ortak savunma amaçlı bir organizasyon olmaktan öte, bölgedeki mevcut sınırların bölge devletleri tarafından kendi aralarında karşılıklı olarak güvence altına alınmasını amaçlayan bir antlaşmadır. Zira Pakt’a katılan devletlerden hiç biri, Pakt üyesi herhangi bir devleti güçlü bir başka devletin saldırısına karşı savunmayı taahhüt etmemektedir.⁶²⁶

1. Balkan Paketi: Batı yakasının tahkimi

Bu kapsamda Balkan Paketi’na bakıldığında orada, Pakt’ın Balkanlar’daki toprak statüsünü koruma amaçlı bir karşılıklı saldırmazlık antlaşması olduğu görülür.

⁶²⁴ Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, Agm., s. 24; Fulya Ereker, *Dış Politika ve Kimlik*, s. 126-127.

⁶²⁵ Oral Sander, Agm., s. 110.

⁶²⁶ Kösebalaban, Age., s. 54-57.

Şubat 1934 tarihli Pakt'ın ana çerçevesini oluşturan giriş ve üç madde, bu amacı gerçekleştirmeye dönük temel kriterleri teşkil etmektedir. Buna göre Pakt'ın giriş bölümünde tarafların Balkanlar'daki mevcut toprak düzeninin sürdürülmesi ve güvence altına alınması konusunda kesin kararlı oldukları belirtilmektedir. Birinci maddede “ Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya'nın kendilerine ait tüm Balkan sınırlarının güvenliğini, karşılıklı olarak teminat altına aldıkları” ifade edilmektedir. İkinci maddede taraflar, “antlaşmada gösterilmiş olan çıkarlarını bozabilecek olasılıklar karşısında alınacak önlemlere ilişkin aralarında görüşmeler yapmayı” ve ayrıca “bu Pakt'ı imzalamayan her hangi bir başka Balkan ülkesine karşı, birbirlerine önceden haber vermeksizin, hiçbir siyasal eylemde bulunmamayı ve diğer tarafların izni olmaksızın herhangi bir başka Balkan ülkesine karşı siyasal hiçbir sorumluluk üstlenmemeyi” taahhüt etmektedirler. Üçüncü maddede ise Pakt'ın yürürlüğe girme koşulları belirtilerek, her Balkan ülkesine karşı açık olduğu belirtilmektedir.⁶²⁷

İşte Türkiye bu ittifakla, dış politikada Balkan ülkeleriyle arasında sınır güvenliğinin tesisine ilişkin ortak bir güvenlik, saldırmazlık çemberi oluşturmaya yönelmiştir. Böylece Batı sınırlarını güvence altına alarak, o güvenli sınırların arkasında kendisini dışarıdan soyutlama, yalıtma ve iç meselelerine dönme, yeni ulus-devletin restorasyonunu ve konsolidasyonunu sağlamaya öncelik vermiştir. Dolayısıyla Balkan Paktı, resmi ideolojinin dış politika yapımında kendisini gösterdiği temel uygulamalardan biri olarak dikkat çekmektedir.⁶²⁸

2. Sadabat Paktı: Doğu sınırlarının konsolidasyonu

Diğer taraftan Doğu komşularıyla imzalanan Sadabat Paktı'nda da bölgedeki ülkelerin özellikle birbirlerinin iç işlerine karışmama, toprak bütünlüklerine saygı duyma amacının öne çıktığı ve ana gündemi teşkil ettiği görülmektedir.⁶²⁹

Türkiye açısından bakıldığında, yeni ulusal kimlik inşası ve bu bağlamda Kürt isyanları, Sadabat Paktı'nı resmi ideolojinin dış politikaya uzandığı ana

⁶²⁷ Mehmet Gönübol ve Cem Sar, Aqm., s. 99-106; Melek Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler”, (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, On yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 350-353.

⁶²⁸ Hasan Kösebalaban, Age., s. 55-56.

⁶²⁹ Kösebalaban, Age., s. 56-57.

zeminlerden biri haline getirmiştir. Zira resmi ideoloji için etno-seküler bir ulusal kimlik inşa etme projesi ve bu bağlamda türdeş, kaynaşmış, homojen bir ulus dizayn etme politikası, 1925'ten itibaren büyük bir meydan okumayla karşılaşmış; Doğu vilayetlerinde Kürt isyanlarına yol açmıştır. Türkiye içeride yeni ulusal kimlik projesine meydan okuyan bu soruna karşı dış politikada, sorunun çözümü için uygun bir ortam oluşturmaya ve sorunla ilgili dışarıdan gelebilecek müdahalelerin önünü kapamaya dönük bir yol takip etmiştir. Yine Türkiye yeni, çağdaş ve ulusal kimlik projesine odaklanmak, yeni ulus-devletin konsolidasyonunu sağlamak üzere dikkatini içeriye yoğunlaştıran bir dış politika çizgisi izlemiştir. İşte bu bağlamda bölge ülkeleriyle sınır güvenliğini, toprak bütünlüğünü, egemenlik hakkını güvence altına almak ve böylece kendisini / ilgisini çevreden kopartarak içeriye yoğunlaş(tır)mak üzere ortak saldırmazlık ittifakı olan Sadabat Paktı'nı imzalamıştır.⁶³⁰

Temmuz 1937 tarihli antlaşmada öncelikle (Türkiye, İran, Irak ve Afganistan'dan oluşan) tarafların birbirlerinin içişlerine karışmaktan kesin bir şekilde kaçınma politikası izleyecekleri kararlaştırılmıştır. Yine tarafların, ortak çıkarlarını ilgilendiren uluslararası nitelikteki her türlü uyuşmazlıklarda birbirleriyle istişarede bulunacakları bildirilmiştir. Ayrıca taraflardan her birinin, içlerinden her hangi birine karşı hiçbir eylemde bulunmayacakları belirtilmiştir. Dolayısıyla müşterek sınırların dokunulmazlığına riayet edileceği karara bağlanmıştır. Antlaşmada ayrıca, taraflardan her birinin “kendi sınırları içerisinde diğer tarafların kurumlarını yıkmak, düzen ve güvenliğini sarsmak veya politik rejimlerini bozmak amacıyla silahlı çeteler, birlikler veya örgütlerin kurulmasını ve eyleme geçmelerini engellemek”le yükümlü oldukları ifade edilmiştir. Pakt bu genel yapısıyla açık bir şekilde erken Cumhuriyet dönemi resmi devlet ideolojisini tanımlayan temel sütunlardan birinin, modern kimlik projesinin, dış politikadaki iz düşümü (aktif / güvenli izolasyon) olarak biçimlenmiştir.⁶³¹

⁶³⁰ Aynı yer, s. 56-57.

⁶³¹ Mehmet Gönübol ve Cem Sar, Agm., s. 106-108; Atay Akdevelioğlu ve Ömer Kürkcüoğlu, “Ortadoğu’yla ilişkiler”, (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, On yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 365-369; Mehmet Gönübol, “Atatürk’ün Dış Politikası: İlkeler ve Amaçlar”, Turhan Feyzioğlu vd., *Atatürk Yolu*, İkinci Baskı, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1987, s. 273.

Bu çerçevede genel olarak her iki Pakt'a da bakıldığında, Türkiye dış politikada Batı'da Balkan Paktı, Doğu'da Sadabat Paktı'yla egemenliğini, toprak bütünlüğünü bölgedeki devletlerle karşılıklı olarak teminat altına almış, sınırlarda stabil, statik bir durum oluşturarak sınır güvenliğini kalıcı bir şekilde çözme kavuşturmuş, bu şekilde statükonun tesisini sağlamış ve nihai olarak da güvenliği tesis edilen sınırların gerisinde kendisini dışardan soyutlayan, dış sorun, gelişme ve olaylardan uzak durmayı mümkün kılan, dış dünyayla ilişkisini azaltan aktif bir izolasyon politikası hayata geçirmiştir. Bu şekilde dış saldırılara karşı kendi sınırlarını emniyete alıp, kendini dışarıdan, uluslararası gelişmelerden soyutlama, içe kapanma ve izole etme imkanı bulmuştur. Başka bir ifadeyle Türkiye, ülke sınırları etrafında ortak bir güvenlik çemberi oluşturmak suretiyle içeride ülkenin toplumsal, siyasal ve kültürel anlamda yeniden şekillendirilmesine yoğunlaşma, bu süreçte olası dış problemlerden mümkün olduğunca uzak kalma yolunu seçmiştir.⁶³²

Sınır güvenliğinin tesisini ve topraklar üzerindeki egemenliğin sağlanmasını amaçlayan Balkan ve Sadabat Paktları'nın ardından Türkiye Balkanlar ve Ortadoğu'daki gelişmeleri çoğu kez ve uzun süre "tarafsızlık", "karışmazlık" adına görmezden gelmiş, ilgisiz, kayıtsız ve hareketsiz izlemiştir. Mümkün olduğunca ve aslında mutlak bir şekilde bu bölgelerden uzak durmaya çalışmıştır. Bu şekilde kendi ülke sınırları dışında kalan alanlarda sorumluluk ve yükümlülük altına girmekten kaçınmıştır.⁶³³

D. Batı Yönelimli Dış Politika

Resmi ideolojinin dış politika yapımında öne çıkardığı ilkesel niteliklerden bir başkası, Batı yönelimli dış politika geleneğidir. Bu nitelik açıkça resmi ideolojinin sınırlar üzerinde ulusal güvenlik, siyasal egemenlik kurma programı ve bu çerçevede seküler bir ulusal kimlik, modern bir ulus-devlet yaratma projesi ile bağlantılıdır. Zira söz konusu program ve proje, Batı merkezli olarak şekillenen, Batı dünyası dikkate alınarak çizilen bir süreci ifade etmekteydi. Burada Batı, yakınlaşmak ve aynileşmek istenen özel bir varlık kategorisi olarak işaretlenmekte; Türk devletinin ve ulusunun yegane çıkış yolu olarak görülmekteydi. Bu süreçte

⁶³² Hasan Kösebalaban, Age., s. 53-57.

⁶³³ Ramazan Gözen, "Türk Dış Politikasının Temelleri", s. 36, 48.

imparatorluğun Doğulu / geleneksel bağları, dini vasıfları tasfiye edilecek, yeni ulusal kimlik ve ulus-devlet radikal bir sekülerlik ve katı bir laiklik temelinde yani çağdaş normlar etrafında yeniden inşa edilecektir. Dolayısıyla yeni Cumhuriyet ve resmi ideoloji yüzünü tamamen Batı'ya dönecek, Batılı bir ulusal kimliğin ve Batılı bir ulus-devletin inşasına yönelecektir. Bu durum, dış politikanın Batıya yakınlaşan, Batılı devletlerle barışçıl, sağlıklı, iyi ilişkiler kuran bir anlayış etrafında biçimlenmesinde önemli bir faktör olacaktır. Yani resmi ideolojinin hedeflediği yeni ulusal kimliğin Batıcı niteliği ve Avrupa modeline uygun bağımsız bir Türk ulus-devleti yaratma projesi, dış politikaya Batı yönelimli bir yaklaşım olarak yansıyacak ve formüle edilecektir. Zira Batı dünyası ile iyi ilişkilerin geliştirilmesi, modern bir ulusal kimlik inşası için gerekli hatta zorunlu bir politik strateji olarak görülecektir.⁶³⁴

Tarihsel bir perspektiften bakılacak olursa, Batı yönelimli dış politika anlayışı resmi ideolojinin Osmanlı geçmişiyle kurduğu sorunlu, dışlayıcı ilişki etrafında şekillenecektir. Başka bir deyişle, resmi ideolojinin Osmanlı mirası ile “sorunlu ilişki”si, dış politikada, izolasyonist hattın yanı sıra Batı yönelimli hattın gelişiminde de kendisini gösterecektir. Bu kapsamda resmi ideoloji gerek ulusal kimlik inşası bağlamında içerde, gerekse Batı'yla bütünleşme bağlamında dışarda, Osmanlı'yı ve onun bakiyesini “karşı öteki” olarak işaretleyecek “negatif referans” olarak sabitleyecektir. Dış politikada bir tarafa Osmanlı ve onun Avrupa'ya bakışını, diğer tarafa ise Avrupa ve onun dünya siyasetindeki pozisyonunu, etkisini, dünya siyasetine yaklaşımını yerleştirecektir. Ve dış politika tercihlerini, Avrupa'nın konumu ve yaklaşımı lehine / ölçeğinde biçimlendirecektir. Mesela, bir zamanlar Osmanlı'nın parçası olan topraklarla ve uluslarla Batılı devletler bağlamında sınırlı bir ilişki kuracaktır. Batı dünyasıyla sorunsuz, sıkı bağlar kurmaya ve bu dünya ile entegre olmaya çalışacaktır.⁶³⁵

Zira Avrupalı bir devlet ve uluslararası toplumun saygın bir üyesi olabilmek için modern, seküler temeller üzerine yeni bir ulusal kimliğin ve yeni bir ulus-devletin inşası ve icadı yeterli değildir. Yaklaşmak, aynileşmek istenen Batı'yla ilgili

⁶³⁴ Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, Agm., s. 20-21, 25.

⁶³⁵ Şaban H. Çalış, “Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası”, (Der.) Şaban H. Çalış vd., *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik Demokrasi Güvenlik*, Ankara: Liberte Yayınları, 2001, s. 25-26, 28-30.

dış politikada özellikle Osmanlı'dan gelen tarihsel düşmanlıkların, anlaşmazlıkların, yaklaşım ve tutumların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu çerçevede Türkiye, genel olarak Batı'ya sempati ile bakacak, Osmanlı'nın Batı'yla ve dünyayla ilgili "tarihsel-siyasal hafızasını" kullanmayacaktır. Bunun için, Misak-ı Milli sınırları içerisinde kurulan ulusal, laik bir devlet olarak Pan-İslamist ve Pan-Türkist politikalardan uzak duracaktır. Ayrıca Batılı seküler devlet kimliğine uygun olarak dış ilişkilerinde de seküler bir çizgi takip edecek, din temelli her hangi bir kurum, kuruluş ve organizasyon içerisinde yer almayacak ve bu tür oluşumları desteklemeyecek, bu yönde ittifaklara ilgi duymayacaktır.⁶³⁶ Böylece bir cumhuriyet olarak Türkiye'nin izlediği dış politikanın en temel özelliklerinden biri, Batı'ya yönelimlilik olacaktır.⁶³⁷

Bu çerçevede dış politikada Batı yanlısı gelenek, Avrupa devletler sisteminin bir parçası olma, Avrupalı devletlerle saygın ve sorunsuz ilişki geliştirme hedefinde somutlaşmaktadır. Resmi ideoloji Avrupalı, çağdaş bir ulusal kimlik benimsemiştir. Ve dış politikada bu kimliğini Batı'ya kabul ettirdiği oranda güvende olacağını kabul etmiştir. Bu yönüyle Batı, resmi ideoloji için bir yandan güçlü rakip devletler bloku olarak bir tür "güvensizlik / tehdit kaynağını" ifade etmekte diğer yandan model alınacak çağdaş uygarlık düzeyi olarak da bir "güvenlik kaynağını" teşkil etmektedir. Dolayısıyla Batıya uyumlu, Batı yönelimli dış politika geleneği, resmi ideoloji için ulusal güvenliği tesis etmenin en önemli unsuru olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle ülke bütünlüğünü ve ulusal bağımsızlığı pekiştirmenin etkin bir yolu sayılmaktadır.⁶³⁸

Analitik bir bakışla burada dikkat çeken husus şudur: Resmi ideoloji açısından Batı yönelimli dış politika anlayışını besleyen, rasyonalize eden ve harekete geçiren iki temel saik, dinamik ve boyut kendisini göstermektedir: Birincisi güvenlik boyutu; ikincisi ise ulusal kimlik boyutu.

⁶³⁶ Şaban H. Çalı, Agm., s. 24-25, 29-30.

⁶³⁷ Oral Sander, Agm., s. 105.

⁶³⁸ Pınar Bilgin, "Securing Turkey Through Western-Oriented Foreign Policy", *New Perspectives on Turkey*, Sayı: 40, 2009, s. 116-119; Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, Agm., s. 25; Elvan Özdemir, "Türk Siyasal Kültürünün Türkiye'nin Dış Politikasına Yansıması", (Der.) Ertan Efeğil vd., *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*, Cilt 1, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 595.

1. Güvenlik ve Batı

Resmi ideoloji için yeni ulus-devletin uluslararası ortamda gerek varlığını koruyabilmesi gerekse güçlenebilmesi ve prestij sahibi, saygın bir devlet olabilmesi hayati bir önem taşıyordu. Toprak ve ulus bütünlüğünü, siyasal egemenliğini, bağımsızlığını elinde tutan güçlü, eşit ve itibarlı bir devlet düşüncesi resmi devlet politikalarının hareket noktalarından, kurucu, merkezi dinamiklerinden biriydi. Bunun için atılması gereken en önemli adımlardan biri, kuşkusuz dünya siyasetine, uluslararası sisteme ve onun geleceğine egemen olan Batı toplumuyla her açıdan yakınlık kurmak, Batılı devletleri model olarak kabul etmektir. Parçalanma ya da yıkılma, egemenliğini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmamanın güvencesi, Batılı devletler topluluğu içerisinde yer almakta, Batılı devletlerle yakın işbirliğinde görülüyordu. Dolayısıyla resmi kavrayışa göre Batı dünyası ile karşı karşıya gelerek savaşmak yerine, ortak ittifak sistemi içerisinde yer alarak hatta bu dünya ile kaynaşarak Batı'dan gelecek muhtemel saldırılardan uzak durmak, kısaca güvenlik sorunundan kurtulmak mümkün hale gelecekti.⁶³⁹

İşte bu anlayış dış politikaya genç Cumhuriyet'in Batı devletlerin içinde olmasını, Batılı ülkeler ve devletlerle aynı ortamı paylaşmasını ve güçlü ilişkiler kurmasını, Batı'yla işbirliği ve dayanışma içinde olmasını ön gören / mümkün kılan uygulamalar etrafında yansımıştır. Başka bir ifadeyle Batı devletlerinin işgal ve kontrol politikalarına karşı başarılı olabilme ve ayakta kalabilme düşüncesi Batı'ya yaklaşmayı bir dış politika prensibi olarak biçimlendirmiştir. Bu şekilde "sahip olduğu çağdaş uygarlık birikimi ve gücüyle" yeni ulus-devletin karşısına bir güvensizlik, tehdit, tehlike kaynağı olarak dikilen Batı dünyası, onunla aynı tarafta durmak, yaklaşmak suretiyle bir güvenlik kaynağına dönüştürülecektir. Ve genç Cumhuriyet için uluslararası arenada güvenli bir siyasal alan yaratılmış olacaktır.⁶⁴⁰

Yeni ulus-devletin dış politikada Batı'ya yönelme ve Batıyla entegrasyon tercihi sadece ve basitçe güvenlik kaygılarına yaslanmıyordu. Bu tercih daha çok, Türk modernleşme projesinin yani yeni, resmi, çağdaş, ulusal bir kimlik yaratma

⁶³⁹ Hasan Duran, Agm., s. 47; Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası* (Der.) Melek Fırat, İkinci Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2000, s. 155; Ramazan Gözen, "AKP / Ak Parti Dönemi: Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon", s. 106; Ramazan Gözen, "Türk Dış Politikasının Temelleri", s. 47.

⁶⁴⁰ Hasan Duran, Agm., s. 47; Oral Sander, Acm., s. 155; Ramazan Gözen, "AKP / Ak Parti Dönemi: Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon", s. 106; Ramazan Gözen, "Türk Dış Politikasının Temelleri", s. 47.

politikasının tamamlayıcı bir parçasıydı. Zira bu yeni kimlik programı aslında Batılı bir ulus-devlet kimliği yaratmak demektir. Bu Batılı kimlik ise dış politika süreçlerinde belirleyici bir unsur olarak öne çıkacaktı. Yani yeni ulus-devlet, kendi Batılı kimlik karakterine uygun olarak Batı dünyasına yönelen, oraya yakınlaşan tercih ve davranışlarda bulunacaktı. Bu da Batı yanlısı dış politikayı etkileyen, rasyonalize eden, biçimlendiren ikinci unsura / dinamiğe, kimlik unsuruna / dinamiğine, işaret edecekti.⁶⁴¹

2. Kimlik ve Batı

Ulus olarak güvende olmanın yolunu güçlü olmakta, güçlü olmanın yolunu ise en başta modern-seküler bir ulusal kimliğin inşasında gören resmi ideoloji, bunun için batılılaşma yoluyla modernleşmeyi, dolayısıyla Batı'yla aynı koordinatlarda yer almayı (zihinsel, kurumsal ve ilkesel olarak Batı ile aynı dünyaları paylaşmayı, aynı düzeyde durmayı) güvenli bir siyasal alan yaratmanın ön koşulu olarak görmüştür. Bu çerçevede milli mücadeleyi takip eden yıllarda devlet, toplum ve birey düzeyinde yeni, resmi, modern ve ulusal bir kimlik inşasını resmi devlet politikası haline getirmiştir. Batılılaşma yoluyla modernleşmeyi ve uygarlaşmayı ulus-devletin varlığının ön koşulu olarak gören resmi ideoloji, dış politikasının sınırlarını da bu bağlamda çizmiş, hatta dış politikayı söz konusu hedeflerini gerçekleştirme konusunda etkin bir enstrüman olarak tasarlamıştır.⁶⁴² Zira ulusal kimliğin modernlik / batılılık temelinde tanımlanması, burada Batı'nın ideal model olarak kabul edilmesi, uluslararası arenada çıkarların da Batı'yla birlikteliğini getirmiştir. Ve doğal olarak dış politikayı modern-seküler kimlik bağlamında Batı merkezli bir vizyona taşımıştır. Dolayısıyla özü itibarıyla, Batı'nın bir parçası olmayı ifade eden yeni kimlik projesi, dış politikada Batılı devletlerle yakın, aynı koordinatlarda bulunma anlayışını beraberinde getirmiş, hatta gerekli kılmıştır. Bu bağlamda resmi ideolojinin ulusal kimliği ve devlet kimliğini tanımlama biçimi, dış politikadaki yönelimleri, tercihleri ve pratikleri derin bir şekilde etkilemiştir.⁶⁴³

⁶⁴¹ Yücel Bozdağlıoğlu, Agm., s. 71.

⁶⁴² Fulya Ereker, *Dış Politika ve Kimlik*, s. 127; A. Haluk Ülman ve Oral Sander, Agm., s. 2-3.

⁶⁴³ Yücel Bozdağlıoğlu, Agm., s. 56; Fulya Ereker, *Dış Politika ve Kimlik*, s.140; Hasan Duran, Agm., s. 47.

Resmi ideolojinin kimlik düzeyinde Batı'yı ulaşılması gereken bir hedef olarak gören yaklaşımı, dış politikada Batı'yı iş birliği yapılması gereken bir taraf haline getirmiştir. Batıya karşı muhalif ya da alternatif bir duruş değil, bu eksenin bir parçası olmaya dönük bir dış politika çizgisi kendisini göstermiştir. Uluslararası sistem içerisinde kendini tamamen Batıya entegre etme, onunla uyumlulaştırma politikası ağırlık kazanmıştır. Bu çerçevede modern ve ulusal kimlikli bir ülke olarak Batılı uluslar topluluğunun eşit ve saygın bir üyesi olma fikri, Batı ile olan ilişkilerin temel motivasyon kaynağı olmuştur.⁶⁴⁴

Özetlenecek olursa, yeni ulus-devlet için dış politikada en önemli hedeflerden biri, bütün çağdaş devletlerle barış ve uyum etrafında buluşmak, birlik oluşturmak, kısacası modern Batı dünyasının eşit statüde bir parçası haline gelmek olmuştur. Zira resmi ideolojiye göre ulusun ilerlemesi için yegane medeniyet olan Batı dünyasına dahil olmak hayati bir zorunluluktur. Avrupa devletleriyle iyi ilişkileri ve irtibatı kesmek büyük bir hatadır. Resmi ideolojiye göre “Osmanlı devleti bu hataya düşmüştür”. Ve yeni Cumhuriyet bu hatayı asla tekrar etmeyecek; hem ulusal kimlik olarak hem de politik çıkar olarak Avrupa devletleriyle her daim yakınlık içerisinde olacaktır.⁶⁴⁵ Batılı devletlerle sadece iyi, yakın ilişkiler kurmak değil, aynı zamanda Batı Avrupa topluluğu içinde yer almak da dış politikadaki ana eğilimlerinden birini teşkil edecektir.⁶⁴⁶ Avrupa sistemi içerisinde uyumlu bir şekilde yaşayan, uygar bir devlet idealiyle yoluna devam edecektir.⁶⁴⁷

3. Musul ve Hatay yakası: Batı'yla ilişkilerde normalleşme

Batı yönelimli dış politika çizgisi çerçevesinde Türkiye, Batılı devletler ile arasındaki sorunları çözmeye yönelik bir dış politika tercihinde bulunmuştur. Bu bağlamda, ilk olarak Fransa ve İngiltere ile sorunlarını çözmeye öncelik vermiştir. Bu kapsamda Lozan Barış Antlaşması'nda çözüme kavuşturulamayan konuları, tek tek çözümlenmeye çalışmıştır.⁶⁴⁸

Musul sorununda, esas olarak Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan bölgeden feragat ederek ve buradaki düzenlemeyi kolaylaştırarak İngiltere ile

⁶⁴⁴ Yücel Bozdağlıoğlu, Agm., s. 56; Hasan Duran, Agm., s. 35-36, 47.

⁶⁴⁵ Yücel Bozdağlıoğlu, Agm., s. 62.

⁶⁴⁶ Haluk Ülman ve Oral Sander, Agm., s. 2-4.

⁶⁴⁷ Oral Sander, Agm., s. 108.

⁶⁴⁸ Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, Agm., s. 27-28.

arasındaki güvenlik temelli anlaşmazlık meselesini çözme yoluna gitmiştir. Böylelikle İngiltere ile ilişkilerini normalleştirme; yakınlık, barış ve uyum zeminine taşıma yolunu izlemiştir.⁶⁴⁹

Hatay meselesinde, Fransa'yla arasındaki ilişkileri tıkayan ve kilitleyen temel güvenlik sorununu çözüme kavuşturmaya çalışmış, Batılı devletlerle arasındaki ilişkileri iyileştirmenin önündeki temel engellerden birini daha kaldırmaya öncelik vermiştir. Bu şekilde Batı dünyasıyla yakınlaşma ve ittifak politikasını gerçekleştirmeyi amaçlamıştır.⁶⁵⁰

Ayrıca yine Batı eğilimli dış politika anlayışı doğrultusunda, Türkiye söz konusu sorunların çözümünde Batılı devletler tarafından teşkil edilen uluslararası sistem, süreç, kurum ve normlar çerçevesinde hareket etmiştir. Bu sistem, kurum, norm ve süreçler içerisinde diplomatik yollardan çözüm arayışında olmuştur. Batı dünyasıyla birlikte hareket etme, ortak karar alma ve ortak çözümler üretmeye yönelik dış politika anlayışına yaslanmıştır.

4. Milletler Cemiyeti: Batı dünyasıyla ittifak için başlangıç

Türkiye'nin Batı yönelimli dış politika anlayışı etrafında uygulama alanında attığı önemli adımlardan biri, yapısal olarak Batılı devletler tarafından kurulan ilk uluslararası örgüte, Milletler Cemiyeti'ne, üye olmasıdır. Milletler Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası barışın korunması ve işbirliğinin sağlanması amacıyla kurulan yeni bir teşkilattır. Başka bir ifadeyle bir tür kolektif güvenlik sistemidir. Bu çerçevede Batı merkezli uluslararası kurum olarak Milletler Cemiyeti'nin dönem itibarıyla hem uluslararası güvenlik sorunlarının diplomatik yollardan müzakeresi ve çözümü, hem uluslararası arenada istikrarın devam ettirilmesi konusunda hem de Batı dünyasıyla yakın ilişkiler geliştirme konusunda merkezi bir yeri vardır.⁶⁵¹

Resmi devlet ideolojisi kapsamında temel kaygılarından biri güvenlik olan Türkiye, kolektif güvenlik çabalarına karşı kayıtsız kalmamış bu çerçevede Milletler Cemiyeti'nin kurumsal amaçlarına derin bir ilgi ve hassasiyet göstermiştir. Bu manada Milletler Cemiyeti'nin kurumsal vizyonu ile uyumlu, ona yakınlaşan bir dış

⁶⁴⁹ Oral Sander, Agm., s. 109.

⁶⁵⁰ Hasan Duran, Agm., s. 42.

⁶⁵¹ Mehmet Gönübol ve Cem Sar, Agm., s. 94-95.

politika takip etmiştir. Gerek Musul sorununun çözümünde, gerek azınlıkların korunmasıyla ilgili düzenlemelerde gerekse Boğazlar Sözleşmesi'nde geliştirilen rejimde bu politik duruşu görmek mümkündür.⁶⁵²

1930'lu yıllara gelindiğinde uluslararası ilişkilerde meydana gelen gelişme, çalkantı ve kamplaşmaya bağlı olarak Türkiye'nin Cemiyet'e üyeliği gündeme gelmiştir.⁶⁵³ Özellikle devletler arasında statükocu-revizyonist gruplaşması iyice belirginleşmiş; bu ortamda Türkiye'nin statükocu devletler arasında yer alması başta İngiltere olmak üzere statükocu devletler tarafından oldukça önemli sayılmış ve Türkiye bu konuda teşvik edilmiştir. Sonuçta Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nda 6 Temmuz 1932 tarihinde Türkiye ile ilgili, "üyeliğe davet edilmesi" kararı alınmıştır. Türkiye'nin bu davete olumlu karşılık vermesinin ardından takvimler 18 Temmuz 1932'yi gösterdiğinde Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nda oy birliği ile Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üyeliği gerçekleşmiştir.⁶⁵⁴

Türkiye, Milletler Cemiyeti üyeliğiyle kendisini Batı sistemi içerisine yerleştirme, Batılı devletlerle aynı koordinatlarda konumlanma imkanını elde etmiştir. Bu şekilde ortak güvenlik sisteminden yararlanma yoluna gitmiştir. Ayrıca Batılı güçlerle ortak kararlar etrafında hareket etme, ortak siyasi tavır ve tercihler geliştirme, benzer siyasal kültür ve süreçler içerisinde çözümler geliştirme yolunda kritik bir adım atmıştır.⁶⁵⁵

Ayrıca Milletler Cemiyeti üyeliği Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele sonrasında kendisini eşit egemen kimlikle tanıma konusunda isteksiz davranan Batılı büyük devletler arasında eşit egemen bir üye olarak yer almasına imkan tanıyordu. Yine bu üyelik, Türkiye'nin henüz inşa etmek için uğraş verdiği yeni, çağdaş ve ulusal kimliğini Batı dünyasına kabul ettirmesine katkı sağlıyordu.

⁶⁵² Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, Agm., s. 95-96; İlhan Uzgel, "Uluslararası Güvenlik, Silahsızlanma Çabaları ve Türkiye" (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, On yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 309-310. Türkiye'nin ilk zamanlarda Milletler Cemiyeti ile ilgili en önemli çekincesi, hiç kuşkusuz eşit hukuk kapsamında eşit muamele görememek olmuştur. Bakınız: Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, Agm., s. 95-96.

⁶⁵³ Bunda 1930'ların başı itibariyle Türkiye'nin İngiltere'ye daha çok yakınlaşmasının da önemli bir etkisi olmuştur. Bakınız: İlhan Uzgel, Agm., s. 310.

⁶⁵⁴ Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, Agm., s. 95, 97-98; İlhan Uzgel, Agm., s. 310-311; Fulya Ereker, *Dış Politika ve Kimlik*, s. 134.

⁶⁵⁵ Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, Agm., s. 28; Mehmet Gönlübol, Agm., s. 253.

Bu yeni ulus-devlet kimliğiyle Batılı devletler ve uluslararası sistem tarafından tanınma statüsünü elde ediyordu.⁶⁵⁶

⁶⁵⁶ Fulya Ereker, *Dış Politika ve Kimlik*, s. 134; Hasan Kösebalaban, *Age.*, s. 54.

SONUÇ

*“Burada işler üç şekilde yürür evlat!
Doğru şekilde,
Yanlış şekilde
Ve benim dediğim şekilde...
Sen, benim dediğim şekilde yapacaksın!..”*

Nicholas Pileggi

Erken Cumhuriyet döneminde resmi devlet ideolojisi Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü ve Recep Peker’in söylev ve demeçlerinde öne çıkan temel kavramlar ve kaygılar etrafında söylemsel çerçevesini kazanmıştır.

Ulusal güvenlik kavramı, resmi ideolojinin kavramsal / söylemsel haritası içerisinde yer alan ve o haritaya hemen her noktada etki eden, ana unsurlardan, kaygılardan, önceliklerden biridir. Güvenlik kavrayışı resmi ideoloji içerisinde bütün diğer kavrayışlarla bağlantı taşımakta, onlar üzerinde toparlayıcı, düzenleyici bir rol üstlenmektedir. Mustafa Kemal ulusal güvenlik kavramını “memleket tehdit altında” vurgusuyla öne çıkarmaktadır. Bu kapsamda o, ulusun varlığını, devletin bağımsızlığını ve egemenliğini koruma fikrine; güçlü, bağımsız bir güvenlik devleti kurma düşüncesine; dış müdahale ve baskılardan bağımsızlık / özgürlük hedefine işaret etmektedir.

Kavramla ilgili olarak İsmet İnönü ağırlıklı olarak “toplumsal kaos ve anarşi” eksenli bir okuma yapmaktadır. İnönü’nün söylemlerinde güvenlik fenomeni, içerde ve dışarıda anarşi, düzensizlik, kaos kaygısı etrafında şekillenmektedir. Ona göre devletin güvenliğini tehdit eden en temel sorun, anarşi, parçalanma ve toplumsal güvensizlik sorunudur.

Ulusal güvenlik kavramını Recep Peker ise ulusun, devletin bekası etrafında ama daha çok siyasal sistem ve rejim güvenliği üzerinden ele almaktadır. Peker, ulusal bünyeye uymayan bir siyasal rejimin, kaçınılmaz olarak kaos, karmaşa ve

düzensizliğe yol açacağını, ulusal güvenlik ve ulusal birliği tehdit edeceğini, devletin otoritesini zayıflatacağını savunmaktadır.

Mustafa Kemal, İsmet İnönü ve Recep Peker güvenlik kavrayışı ve kaygısıyla ilgili çözüm olmak üzere kapsamlı bir “kurtuluş projesine” değinmekte; “ortak ulusal çıkar için çalışmak, ulusal bütünlüğü korumak, ilerleme / kalkınma politikaları, güçlü merkezi otorite” temalarını bu kurtuluş programının ana başlıkları olarak göstermektedir.

Ulusal egemenlik kavramı, hiç kuşkusuz, resmi ideolojinin söylemsel çerçevesi içerisindeki temel bileşenlerden, önceliklerden bir diğeridir. Ulusal egemenlik, Mustafa Kemal’in söylemlerinde, ilkesel olarak toplumun / ulusun, siyasi mekanizma ve siyasal iktidar için kurucu unsur, temel dayanak noktası, meşruiyet kaynağı olarak kabul edilmesini ifade etmektedir. Kurumsal olarak ise bir siyasi model, siyasal sistem, bir siyaset mekanizması, yönetim biçimi tercihi yani Cumhuriyet rejimini anlatmaktadır.

Mustafa Kemal’in ulusal egemenlik / cumhuriyet kavrayışı, bir egemenliğin kaynağı olan halka / ulusa bakış açısı ile, diğer egemenliğin icra mekanizması olan siyasal sistemin dizayn tarzı ile ilgili olan iki cephe üzerinde şekillenmektedir. Mustafa Kemal egemenliğin kurucu ilkesi olarak kabul ettiği halkı / ulusu, kendi haline bırakılmayacak, yönlendirilecek, gözetilecek, yeni baştan inşa edilmesi gereken bir kitle olarak görmektedir. Diğer taraftan da ulusal egemenliği / cumhuriyet rejimini, bir parti ve onun lideri etrafında şekillenen bir siyasal sistem olarak tasarlamaktadır.

İsmet İnönü için de ulusal egemenlik, siyasetin / devlet aygıtının “ulus iradesi” ekseninde tasarlanmasını, rasyonalize edilmesini ifade etmektedir. İnönü ulusal egemenliğin kurumsal yüzünü, bir siyasal rejim olarak “Cumhuriyet” etrafında; bir siyaset mekanizması olarak da “Büyük Millet Meclisi” yörüngesinde ele almaktadır. İnönü’ye göre meclis, devlet iktidarını ve otoritesini temsil eden esas / eksen kurumdur.

İnönü’nün söylemlerinde ulusal egemenlik kavrayışının kurumsal yüzünü oluşturan “siyaset mekanizması” ile ilgili olarak (Büyük Meclis’ten sonra) öne çıkan bir diğer kurum Tek Parti, Cumhuriyet Halk Fırkası’dır. İnönü’ye göre Tek Parti, yeni siyaset mekanizması içerisinde hem Büyük Meclis’in çalışmalarına hem de parti

hükümetinin ulus için icraatlarına ve dolayısıyla bütün memlekete rehberlik eden, yön tayin eden bir önem ve işlev üstlenmektedir. Tek Parti, devlet politikalarını ve siyaset mekanizmasını yönlendiren, yol gösteren merkezi bir kurum olarak rejim içerisinde tanımlayıcı, öncelikli ve üstün bir konuma sahiptir.

Diğer taraftan Recep Peker de söylemlerinde ulusal egemenlik ve cumhuriyet kavramını “ulusal devlet” kavramlaştırması üzerinden okumaktadır. Peker de tıpkı Mustafa Kemal ve İnönü gibi iktidarın referans kaynağı olarak “ulus”a işaret etmektedir. Fakat siyasal sistem ve iktidar biçimi olarak “ulusal devlet” sistemine vurgu yapmaktadır. Ve bu vurgu onun ulusal egemenlik ve cumhuriyeti kavrama biçimini; bir ilke olarak ulusal egemenliğe ve sistem olarak cumhuriyete düştüğü şerhleri ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Peker’e göre “bireysel özgürlüklere ya da sınıfsal çıkarlara” dayalı bir ulusal egemenlik ve cumhuriyet söz konusu olmayacaktır. Toplumsal, siyasal düzen ve istikrara dayalı bir ulusal egemenlik ve cumhuriyet olacaktır. İktidar ilişkilerinin dizaynı açısından “kuvvetler birliği” ve iktidarın idari pratikleri açısından “siyasal düzen kavramı” öne çıkacaktır.

Dolayısıyla resmi ideoloji söylem olarak ulusal egemenlik ve cumhuriyet rejimini, devlet mekanizmasının, siyasal düzlemin kontrolünü mutlak bir şekilde elinde tutan güçlü bir hükümet, güçlü bir yönetim etrafında kurgulamaktadır. Cumhuriyeti güçlü yönetim / hükümet biçimi olarak görmektedir. Cumhuriyet rejimi etrafında bütün siyasal gücü ve iktidarı bir merkezde toplamaya / birleştirmeye yönelik bir yönetim modelini sahiplenmektedir.

Güçlü merkezi otorite, resmi ideolojinin kurucu mimarlarının söylemleri içerisinde öne çıkan kurucu kavramlardanır. Kavram, özellikle devletin güvenliği, ulusal birliğin sağlanması, siyasal rejimin korunması ve ilerleme hamlelerinin gerçekleştirilmesi konusunda kritik bir öneme sahiptir. Bu manada kavram, güvenlikçi bir anlayışın siyasal sonucudur.

Mustafa Kemal’in söylemlerinde memleketin “büyük meseleler”le karşı karşıya olduğu, “olağanüstü zamanlar”dan geçtiği, ulusal çıkarların her şeyin üstünde olduğu savı, güçlü merkezi otorite kavrayışını besleyen zihinsel parametreyi teşkil etmektedir. Mustafa Kemal’e göre, bağımsızlık ve gelişme yolunda yürüyen Türkiye’de toplumun ve ulusun, devlet, güçlü otorite ve güçlü lider ekseninde şekillenmesi hayati bir zorunluluktur.

Diğer taraftan İnönü, “muktedir merkezi otorite” kavramını, devlet nizamının ve kanunların memleketin her noktasında saat gibi işlemesi, hissedilmesi fikri üzerinden ele alır. İnönü’ye göre güçlü merkezi otorite fikri, toplumun, yurttaşların ve siyasal hayatın devlet eliyle “vatan, ulus, rejim, vazife” gibi otoriteyi ve iktidarı temsil eden büyük kavramlara referansla kurgulanmasını gerekli kılar.

Güçlü merkezi otorite konusunda “disiplinli özgürlük”, “mutlak iktidar gücü” parolası üzerinden hareket eden Peker’e göre merkezi otoritenin sağlanması öncelikle bireysel ve toplumsal alanda özgürlüklerin disipline edilmesi ile mümkündür. Siyasal sistem alanında ise, denetimsiz, muhalefetsiz bir yönetime, mutlak bir iktidara imkan veren bir sistemin geliştirilmesi gerekmektedir.

Ulusal birlik ve bütünlük, resmi ideolojinin söylem haritasını şekillendiren bir diğer temel kavramdır. Kavram, resmi devlet söylemi içerisinde, güvenlik ve ilerleme kaygısına ilişkin çözüm formüllerinden, kurtuluş reçetelerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Ulusal birlik ve bütünlük, Mustafa Kemal, İsmet İnönü ve Recep Peker’in toplum ve siyaset tasavvurunun ana eksenini, hakim çizgisini oluşturmaktadır. Zira ulusal birlik ve bütünlük bağlamında söz konusu siyasi liderlerin üzerinde durduğu en hayati nokta, öncelikle etnik-ulus temelli, ortak, resmi bir ulusal kimlik oluşturmak, yani yeni, tekil bir ulus, Türk ulusu, inşa etmektir. Çeşitli etnik / dini kökene sahip unsurların ortak bir Türk ulus kimliği potasında eritilmesi yani “dar bir ulus derisinin geniş imparatorluk bedeninin üzerine gerilerek geçirilmesi”, ulusal birliğin inşasında en öncelikli politik tavrı ifade etmektedir. Kurucu siyasi liderlerin ulusal birlik ve bütünlük konusunda etnik kökenden sonra dikkate aldığı ikinci ve önemli nokta, sosyal sınıf çatışmalarının örtülerek ortak bir toplumsal dokunun geliştirilmesidir. Ayrıca liderler için toplumsal düzeyde etnik ve sınıfsal birlik/bütünlüğün sağlanmasına paralel bir biçimde siyasal sistemde de aynı ulusal birlik ve bütünlüğün sağlanması önemlidir. Bu da içerik itibarıyla otoritenin, devlet gücünün, iktidarın merkezde toplanmasını, egemenliğin kuvvetler birliği ilkesi etrafında kullanılmasını ifade etmektedir.

Dolayısıyla resmi ideolojinin ulusal birlik kavrayışında, ortak etnik köken, ortak toplumsal doku ve merkezi bir siyasal sistem vurgusu öne çıkmaktadır. Hem toplumsal hem de siyasal alanda etnik köken ya da dine dayalı gruplaşmalara, sınıfsal

çatışmalara yer tanınmamaktadır. Bunlar sosyal ve siyasal zeminde ulusal birlik temini yolunda atılması gereken ağır yükler / bagajlar olarak görülmektedir.

Ulusal ilerleme ve inkılaplar resmi ideolojinin kurucu liderlerinin kavramsal dünyasında belirleyici olan blok kavramlardan sonuncusudur. Kurucu liderlerin söylemlerine bakıldığında ulusal ilerleme fikrinin, “güvenlik, güç / güçlü devlet / devletin güçlendirilmesi ve çağdaşlık / medeniyet / çağdaş medeniyet seviyesi” kavram ve kaygıları etrafında içerik kazandığı görülmektedir.

Bu kapsamda kurucu liderler tarafından, güçlü ve güvenli bir Türkiye için, çağdaş ve uygar bir devlet, toplum, kültür yapısına geçilmesi, bu yolda kararlı, hızlı, radikal inkılap politikalarının, yenilik programlarının uygulanması, toplumda yeni bir zihinsel hafıza ve kurumsal düzenin inşa edilmesi ön görülmektedir. Bu nedenle kurucu liderlerin düşünce dünyasında, toplumsal, kültürel ve siyasal zeminin geleneksel ve dini olmayan, katı seküler unsurlarla yeniden tanımlanması ve içeriklendirilmesi gerekmektedir. Bunun için de ulusal ilerleme inkılap politikaları siyasi liderler tarafından özellikle “dünyevi zihniyet” ve “ulusal çıkar” vurgularıyla topluma sunulacaktır. Ulusal çıkarların, dünyevi zihniyet etrafında gerçekleştirilen katı seküler inkılaplarda olduğu mesajı geliştirilecektir.

Ulusal ilerleme ve inkılap kavramı esas olarak geleneksel Osmanlı düzenini (Osmanlı zihniyet ve kurumlar dünyasını) karşısına almıştır. Zira kurucu liderlere göre Osmanlı düzeni, her alanda son asırların yüksek bilimsel ve toplumsal ilerlemesine karşı duyarsız kalmıştır. Dolayısıyla “eskinin her şeyiyle yıkılıp yerine yenişinin inşa edilmesi” böylelikle dünya siyasetine egemen olan çağdaş uygarlıkla aynı yerde durulması yeni Cumhuriyetin ilerlemesi ve güçlenmesi için hayati bir önem taşımaktadır. Bu haliyle ilerleme ve inkılap politikaları kurucu liderler açısından “Türk ulusunun kurtuluş savaşı” olarak görülmekte ve sunulmaktadır.

* * *

Resmi ideoloji, dönemin resmi / kurumsal belgeleri olan CHP Nizamnameleri / Programları ve 1924 Anayasası üzerinde 1923’ten 1937’ye uzanan tarihi seyirde kurumsal çerçevesini kazanmıştır. Bu süreçte kurucu siyasi liderlerin söylemlerinde öne çıkan temel kavramlar, resmi devlet belgeleri (dönemin siyasi iktidarını elinde bulunduran Tek Parti’nin Nizamname ve Programları; dönemin anayasa metni) üzerinden kurumsal bir forma dönüşmüştür.

1923 CHP Nizamnamesi'nde resmi ideoloji, kısmi, parçalı ve daha çok kavramsal karakterini koruyan bir nitelik arz etmektedir. Burada resmi ideoloji halkın egemenliği, çağdaş devlet tasarımı, ulusal birlik, halkçılık fikri, milliyet vurgusu, parti rehberliği ve kanunların üstünlüğü gibi kavrayışlar üzerine inşa edilmiştir.

Resmi ideoloji için kurumsal çerçeveye geçişin en önemli işaretlerini ve izlerini taşıyan 1927 Nizamnamesi'ne hakim temel özellik, yine kısmilik ve kesitselliklerdir. Ancak 1927 Nizamnamesi aynı zamanda resmi ideoloji için tematik / kavramsal içerikten ilkesel bir karaktere geçişin kritik eşiğidir. Bu belgede ilk kez resmi ideoloji “cumhuriyetçilik, halkçılık ve milliyetçilik” ilkeleriyle kurumsal yüzünü gösterecektir. Belge ayrıca, laikliğe yönelik kavramsal göndermeler de taşıyacaktır.

1923 ve 1927 Nizamnameleri'ndeki bu kısmi, kesitsel durum, 1931'de yerini tamamen bütünlüklü, ilkesel bir yapıya, kurumsal bir çerçeveye bırakacaktır. Zira 1931 Parti Programı, resmi ideolojinin kurumsal anlamda ilk kez ve tam olarak, bütün ilke ve unsurlarıyla ortaya çıktığı tarihsel bir dönemeci ifade etmektedir. Programda resmi ideolojiyi şekillendiren söz konusu kurumsal ilkelerin tamamı “*Cumhuriyet Halk Fırkası, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Lâyük ve İnkılâpçıdır,*” cümlesiyle tek tek yer alacaktır. Programın giriş bölümünde bu kurumsal çerçeve “yalnız bir kaç sene için değil, istikbale de şamil olan tasavvurlarımızın ana hatları” şeklinde nitelendirilmekte ve dile getirilmektedir.

1931 Programı'nda bu şekilde bütün ilkeleri ve ana parametreleriyle yer alan kurumsal çerçeve, 1935 Programında da varlığını aynı şekilde sürdürmüştür. 1935 Programı'nda 1931 Programı'nda yer verilen ilkeler ve ilkelerle ilgili tanımlamalar aynen korunmuştur. Böylelikle resmi ideolojinin kurumsal yüzü, siyasi bir belgede bir kez daha ve aynı şekilde yer almak suretiyle pekiştirilmiş ve teyit edilmiştir.

Türkiye'de resmi devlet ideolojisinin kurumsal kalıplarını kazanmasında belirleyici yere sahip olan bir diğer önemli belge, 1924 Anayasası ve bu anayasaya 1928 ve 1937 yıllarında getirilen değişiklik maddeleridir. 1923'ten 1935'e uzanan tarih hattında CHP Nizamname ve Programları'nda ilkesel çizgilerini ve kurumsal çerçevesini kazanan resmi söylem, gerek 1924 Anayasası'na en başta yerleştirilen

bazı maddelerle gerekse 1928 ve 1937’de getirilen değişiklik maddeleriyle kurumsal, resmi, normatif kimliğini kazanmıştır. 1924’te anayasa metninde cumhuriyet, milli hakimiyet kavramlarına yer verilirken, 1928’deki değişiklikte “devletin dini din-i İslamdır,” ifadesi anayasadan çıkarılmıştır. 1937 yılında ise anayasaya “*Türkiye devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır,*” maddesi ilave edilmiştir. Böylece devlet yönetimine hakim olan siyasi kadronun “zihin dünyası” ve siyasal sisteme egemen olan siyasi kurumun (CHP) “siyasal belgeleri” etrafında şekillenen resmi ideoloji, önce 1924, ardından 1928 ve 1937 eşiklerinden geçerek devletin kurucu metni olan anayasadaki yerini almış; kurumsal çerçevesini tamamlamıştır.

* * *

Resmi ideoloji teorik olarak sınırları, “devasa bir sorun (güvenlik)”, bu sorunu gidermek için üretilen “sarsıcı bir siyaset/çözüm (yeni kimlik)” ve bu siyasetin dayanak noktası olan “muzaffer bir eksen (Batı)” etrafında çizilen bir çerçeve ve muhteva üzerinde şekillenmiştir.

Bu bağlamda teorik olarak güvenlik konusu, resmi ideolojinin kurucu parametrelerinden ilkinin ve hatta en çok öne çıkarılanını teşkil etmektedir.

Resmi ideoloji tarafından ilk etapta toprak bütünlüğü, devlerin egemenliği, bağımsızlığı ve devletin bekası bağlamında ele alınan güvenlik sorunu, süreç içerisinde sorunu aşmak için tasarlanmış siyaset/çözüm paketinin ve siyaset zemininin güvenliğine uzanan bir boyut kazanmıştır. Resmi ideolojinin devletin güvenliği ve bekası sorunu için önerdiği siyaset/çözüm, ulusal kimliğin toplumdan devlete, kültürden insana, siyaset anlayışına kadar topyekün yeniden inşasıdır. Bu haliyle, güvenlik sorunu ilk etapta “devletin güvenliği”ni ifade ederken, zamanla “siyasetin güvenliği”ne (devlet güvenliği sorununun çözümü için tasarlanan siyaset paketinin güvenliğine) yani “kimliğin güvenliği”ne dönüşmüştür. Hatta daha ötesi, bu “siyaset güvenliği”nin ve “kimlik güvenliği”nin ana yüklenicisi olan “rejimin güvenliğine” dönüşmüştür. Böylece resmi ideolojinin güvenlik endişesi başlarda devlet güvenliği etrafında yoğunlaşırken, zamanla siyasetin, kimliğin ve rejimin güvenliğine doğru kaymış ve genişlemiştir.

Yeni kimlik inşası, resmi ideolojinin ikinci parametresi ve kırmızı hattıdır. Memleket için “mutlak sorun” olarak gördüğü güvenlik konusuna karşı tasarladığı bir çözüm/siyaset paketi, bir “doğru yol”, bir “ulusal çıkar” programıdır.

Resmi ideolojinin kurguladığı bu kimlik serüveninde belirleyici olan ana sütunlara ya da “kurucular endeksi”ne bakıldığında, bu endeksin, katı ve keskin bir üçleme etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür. Etnisist bir ulusçuluk, radikal bir sekülerizm ve kapsamlı / otoriter bir merkezîyetçilik söz konusu üçlemeyi teşkil etmektedir. Bu üçleme, tam olarak resmi ideolojinin yeni ulusal kimlik inşa projesinde “siyasal amentü”sünü, “resmi akide”sini oluşturacaktır.

Resmi ideoloji yeni kimlik bağlamında toplum, devlet, kültür, insan ve siyaseti yeniden tasarlayacak ve inşa sürecini başlatacaktır.

Bu kapsamda resmi ideoloji yeni toplumu ulus eksenli olarak tasarlamış, Osmanlı’dan gelen dinsel ve etnik cemaatsel yapıları ulus kavramına referansla yeniden dizayn etmiştir. Kestirmeden söylenirse, ulus temelli toplum inşa süreci, farklı katmanlar etrafında gerçekleşen bir ulus-toplum sürecine tekabül etmektedir. Buna göre yeni ulus-toplum inşası, öncelikle “antropolojik bir ulus / toplum” yaratma sürecini ifade eder. Burada etnik ulusçu çizgi kendisini gösterir. Yani bir etnisite olarak Türklük, yeni ulus-toplumun ana eksenini teşkil edecektir. Yeni ulus toplum inşası aynı zamanda “teolojik bir ulus / toplum” tasarım sürecini kapsamaktadır. Bu noktada radikal sekülerist bir damar öne çıkmaktadır. Dolayısıyla yeni toplum kimliği, etno-seküler bir karakter taşımaktadır. Yine yeni ulus-toplum süreci “siyasal bir ulus / toplum” yapılanmasına tekabül etmektedir. Otoriter merkezîyetçi bir yaklaşım bu yapılanmayı şekillendirmiştir. Son olarak yeni toplum “sosyolojik bir ulus / toplum” inşasını anlatmaktadır. Sınıf çatışmalarının üzerini kapatan organik bir toplum yapısı yeni toplumun sosyolojik boyutunu oluşturmuştur.

Diğer taraftan resmi ideoloji siyasal düzlemde yani devlet mekanizmasında da değişikliğe gitmiştir. Siyasal düzlem konusunda yaşanan değişim dalgasının ilki kurucu ilke (meşruiyet kaynağı) düzeyinde gerçekleşmiş ve siyasal sistem yeni bir kurucu unsur etrafında dizayn edilmiştir. Bu çerçevede geleneksel kaynaklar etrafında şekillenen kadim siyasal düzlem yeniden kurgulanmış ve ulus-devlet etrafında şekillenen yeni bir siyasal düzlem geliştirilmiştir. Başka bir ifadeyle meşruiyetini dinsel zeminden ya da hanedanlık zemininden alan siyasal düzlem /

rejim / sistem yerine, meşruiyetini kuramsal olarak “ulus”tan alan yeni bir siyasal düzlem tanımlamasına gidilmiştir.

Siyasal düzlem konusunda yaşanan değişim dalgasının ikincisi kurumsal yapılanma düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu çerçevede yeni devlet mekanizmasının sistematik yapılanması genel olarak merkezi otoriteyi / güçlü siyasal iktidarı tesis eden bir ilkeye, kuvvetler birliği ilkesine ve Meclis - Tek Parti özdeşliğine / yönetimine dayalı olarak gerçekleşmiştir. Bu siyasal sistem içerisinde iktidar ile toplum arasında köprü konumunda duran her hangi bir “ara mekanizma” da söz konusu değildir.

Siyasal düzlemle ilgili değişimin üçüncü dalgası devlet anlayışı etrafında gerçekleşmiştir. Bu yeni anlayış etrafında devlet, bütün toplum adına egemenliği mutlak bir şekilde sahiplenen ve kullanan bir “güç ve bilgi aygıtı” olarak kavranmıştır. “İdeal”, “doğru” ve “sağlam” çözümlerin ancak devlet tarafından üretilebileceği ve ancak devlet eliyle hayata geçirilebileceği yargısı yeni anlayışın en temel önermesini teşkil etmiştir.

Resmi ideoloji, yeni ulusal kimlik bağlamında kültür alanını da yeniden inşa yoluna gitmiştir. Burada radikal sekülerist, etnik ulusçu ve otoriter merkezîyetçi politikalar eşliğinde geleneksel, dini kültür unsurları kültürel hayattan çıkarılmış, Osmanlı kültür yapısı tarihin dışına alınmıştır. Yeni kültür evreni, devlet otoritesinin aktörlüğünde çağdaş medeniyet kalıplarına uygun kültürel motifler çerçevesinde dizayn edilmiştir.

Resmi ideoloji yeni ulusal kimlik bağlamında memleketin insan unsurunu da yeni bir model etrafında şekillendirmeye yönelmiştir. Bu noktada yeni toplum, siyaset, kültür alanlarındaki kimlik formlarının gereklerine uygun yeni bir “yurttaş insan” kimliğinin inşası hedeflenmiştir. Bu bağlamda resmi ideoloji ve yurttaş insan modeli söz konusu olduğunda ortada üç boyutlu bir insan kimliği, karakteri söz konusudur. Yani yurttaş insan, bir yönüyle ulus-insan (homo nationalismus)dur. Bir yönüyle laik-insan (homo laicus)dur. Başka bir yönüyle devlet-insan (homo etatus)dur. Dolayısıyla sekülerlik / laiklik, ulusalcılık ve devletçilik yeni insanın kimliksel hatlarını teşkil etmektedir.

Resmi ideoloji yeni ulusal kimlik bağlamında siyaset tarzında ve anlayışında da yeni bir çizgi geliştirmiştir. Resmi ideolojinin siyaset anlayışı genel olarak

güvenlikçidir; toprak bütünlüğünün, egemenlik haklarının korunmasını, toplumun birlik ve düzeninin muhafazasını amaçlamaktadır. Devlet merkezlidir; güçlü devlet, ulusal çıkar vurgusu taşımakta, ayrıca siyaseten devlet aklını ve reflekslerini öne almaktadır. Bu haliyle merkezîyetçidir. Ayrıca resmi ideolojinin siyaset anlayışı kültürcüdür; ilerici-gerici, alaturka-alafranga, çağdaş-geleneksel cephelerinde şekillenen kültürel çatışmalara, kültür temelli düallitelere dayanmaktadır. Bu bağlamda modernleşmeci ve laisisttir. Diğer taraftan genellikle dikotomiktir, özcü ve çatışmacıdır. Yeni siyaset tarzı, aynı zamanda inşacı (yeni bir toplum, devlet, kültür, insan kimliği inşa etmek isteyen) ve de seçkinci / bürokratik bir siyasal yaklaşıma ve pratikler bütününe dayanmaktadır.

Parti, hukuk, eğitim, kültürel semboller / kavramlar, kamusal ritüeller ve törenler resmi ideolojinin siyaset anlayışı içerisinde öne çıkan temel siyasal enstrümanlardır.

Eksen / model olarak Batı, resmi ideolojinin teorik çerçevesini tamamlayan son ana halkayı teşkil etmektedir. Kuşkusuz bu halkanın ortaya çıkışı, resmi ideolojiyi biçimlendiren iki temel dinamikte yani güvenlik ve kimlik gibi iki devasa sorun blokuyla ilişkilidir. Resmi ideoloji için Batı dünyası, güvenlik sorununun çözümü olarak görülen çağdaşlaşma, çağdaş uygarlık, yeni bir ulusal kimlik inşa etme sürecinde ana eksen ve ihtişamlı modeldir. Dolayısıyla modern ulusal kimlik inşası yoluyla Batı dünyasıyla bütünleşme ulusal kurtuluş projesinin özünü oluşturmaktadır.

* * *

Erken Cumhuriyet döneminde resmi devlet ideolojisinin dış politika ile ilişkisi ve dış politika koordinatlarına yansımaları, döneme ait siyasi kültürün önemli bir satır başlığını oluşturmaktadır. Resmi ideoloji erken Cumhuriyet döneminde dış politika anlayışını, dış politika yapım süreçlerini etkileyen, belirleyen dinamik unsurlardan biri, belki de en önemlisidir. O, dış politika yapımı üzerindeki bu belirleyiciliğini, kendi teorik çerçevesini oluşturan üç temel parametre ve kulvar üzerinden gerçekleştirmiştir.

Güvenlik kaygısı bu kulvarlardan ilkinin oluşturmaktadır. Resmi ideolojinin içerde yaşadığı “devlet ve rejim güvenliği” ile ilgili kaygı, “egemenlik ve

bağımsızlığa” ilişkin endişe dışarda güvenlik öncelikli bir dış politika vizyonuna dönüşmüştür.

Osmanlı’dan miras kalan “beka sorunu”, Cumhuriyet döneminde önem kazanan “ ortak yarara dayalı türdeş ulusal kimlik” ve yine Cumhuriyet döneminin tutkulu hedefi “egemen / saygın bir ulus-devlet”ten oluşan kritik üç nokta güvenlik meselesini erken cumhuriyet dönemi dış politika anlayışının yörüngesine yerleştirmiştir. Bu çerçevede yeni ulus-devlet ve onun resmi ideolojisi için dönemin güvenlik endişesinin yoğunluk merkezini teşkil eden “sınır güvenliği”, “toprak bütünlüğü” ve “siyasal egemenliğin tesisi” konuları dış politika gündeminin ana maddelerini oluşturmuştur. Burada gerek Musul sorunu, gerek Boğazlar meselesi, gerekse Hatay / Sancak sorunu dış politikada güvenlik endişesini harekete geçiren tarihsel sorunlar olarak belirlemiştir.

Diğer taraftan modern bir ulusal kimlik, yeni ulus-devlet inşa projesi resmi ideoloji ile dış politikayı ilişkilendiren ikinci kulvarı ifade etmektedir. Zira yeni, çağdaş bir ulusal kimlik, güçlü, modern bir ulus devlet inşa politikası, dış politikada, aktif izolasyona dayalı, statükocu bir çizginin takip edilmesine yol açmıştır.

Bu noktada Türkiye öncelikli olarak iç sorunlarını çözmeye, imparatorluk bakiyesi üzerine yeni, modern bir ulusal kimlik, güçlü bir ulus-devlet inşa etmeye yoğunlaşmıştır. Bu süreçte Cumhuriyet, bütün enerjisini iç bütünleşmeye, uluslaşmaya, devletleşmeye, uygarlaşmaya yönelik olarak, kısacası yeni bir ulus yaratmak, icat etmek üzere harcamayı anlamlı bulmuştur. Dış politikada ise istikrar ve izolasyona dönük bir yaklaşım geliştirmiş, düzen arayışında olmuştur. Bu arayış / politika, resmi ideoloji tarafından “yurtta sulh cihanda sulh” ilkesiyle tanımlanmıştır. Böylelikle Türkiye, sınır güvenliğini garanti altına aldıktan sonra eski imparatorluk topraklarıyla bağlarını koparma, yakın coğrafyasına uzak, kısmen de ikircikli bir siyaset izleme, kendisini uluslararası sorunlardan ve komşu devletlerle aktif / yakın ilişkilerden mümkün olduğunca soyutlama, izole etme, uzak tutma yolunu seçmiştir. Burada özellikle Balkan Paktı ve Sadabat Paktı (birer saldırmazlık, iç işlerine karışmama antlaşması olarak) söz konusu anlayışa uygun dış politika uygulamaları olarak dikkat çekmektedir.

Resmi ideolojinin dış politika yapımında öne çıkardığı ilkesel niteliklerden üçüncüsü ve sonuncusu, Batı yönelimli dış politika geleneğidir. Bu nitelik açıkça

Resmi ideolojinin sınırlar üzerinde ulusal güvenlik, siyasal egemenlik kurma programı ve bu çerçevede seküler bir ulusal kimlik, modern bir ulus-devlet yaratma projesi ile bağlantılıdır. Dolayısıyla analitik bir yaklaşımla dış politikada Batı yönelimli bir gelenek oluşumunu ortaya çıkaran temel iki boyut söz konusudur. İlki güvenlik boyutudur. İkincisi ise kimlik boyutu.

Güvenlik boyutunda, Resmi ideoloji tarafından Batı, öncelikle yeni Cumhuriyet için temel bir güvenlik kaynağı olarak kabul edilmiştir. Yani parçalanma ya da yıkılma, egemenliğini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmamanın güvencesi, Batılı devletler topluluğu içerisinde yer almakta, Batılı devletlerle yakın işbirliğinde görülmüştür.

Kimlik boyutunda ise, ulusal kimliğin modernlik / batılılık temelinde tanımlanması, burada Batı'nın ideal model olarak kabul edilmesi, uluslararası arenada çıkarların da Batı'yla birlikteliğini getirmiştir. Ve doğal olarak dış politikayı modern-seküler kimlik bağlamında Batı merkezli bir vizyona taşımıştır. Dolayısıyla özü itibariyle, Batının bir parçası olmayı ifade eden yeni kimlik projesi, dış politikada Batılı devletlerle yakın, aynı koordinatlarda bulunma anlayışını beraberinde getirmiştir.

Sonuçta Batı yönelimli dış politika çizgisi çerçevesinde Türkiye, Batılı devletler ile arasındaki ilişkileri normalleştirmeye yönelik bir dış politika tercihinde bulunmuştur. Bu bağlamda, ilk olarak Fransa ve İngiltere ile sorunlarını çözmeye öncelik vermiş, Musul ve Hatay sorunlarının çözümüne yönelik bir seyir izlemiştir. Ayrıca Türkiye yine Batı yönelimli dış politika çizgisi çerçevesinde Batılı devletler tarafından kurulan ittifak sistemi Milletler Cemiyeti'ne üyelik adımını atmıştır.

* * *

Bütün bu noktalardan sonra, resmi ideoloji ile ilgili şu değerlendirmelerde bulunulabilir:

1. Türkiye'de resmi ideoloji bir güvenlik bunalımını, buna bağlı olarak yeni bir kimlik arayışını (radikal modernleşme çabasını) ve bir eksen / model krizini ifade etmektedir. Dış politika da bu kriz ve arayışların şekillendirdiği bir siyasal kültür içerisinde vizyon kazanmıştır.

2. Resmi ideolojinin kurguladığı devlet-toplum, devlet-birey ilişkisi total olarak devlet lehine sıfır toplamıdır. Zira resmi ideoloji için devlet tarafının

güçlenmesi aynı zamanda toplumun ve bireyin de güçlenmesi demektir. Fakat toplumun ve bireyin güçlenmesi devletin güçlenmesi anlamına gelmemektedir. Böyle bir şey devletin otoritesi, gücü ve bekası için felaket demektir. Tersten bir ifadeyle devletin zayıflaması toplumun ve bireyin de zayıflamasını ifade eder. Fakat toplumun, bireyin zayıflaması / kaybetmesi devletin güçlenmesi anlamına gelmektedir.

İşte bu ilişki biçimi çerçevesinde dış politika kulvarları da devlet merkezli olarak (ve onun kaygıları, öncelikleri, prensipleri doğrultusunda) şekillenmiştir.

3. Resmi ideoloji, toplumsal karşılığı bulunan temel kavramları, kendi ideolojik politikaları çerçevesinde retoriğe dönüştürmek suretiyle, söz konusu kavramların toplumla ilişkilerinin altını boşaltmıştır. Bu bağlamda birlik beraberlik retoriğine sıkça başvuran “resmi ideoloji”, aslında “ulusal birlik” çağrıları yaparak (politikaları izleyerek) toplumsal ayrılıkları pekiştiren bir etki göstermiştir. Diğer taraftan “ulusal egemenlik” retoriğini yaptığı vurguyla ulus-devlet otoritesini toplum üzerinde artıran, güçlendiren bir etki sergilemiştir. “Ulusal ilerleme ve yenileşme” etrafındaki retorik ile de toplumsal alanda derin bir yabancılaşma, kopuş, köksüzlük duygusunun yayılmasına yol açacaktır. Ve bu “ayrılıklar, otorite ağırlıkları ve yabancılaşma” etrafı durum ülkede genel olarak güvenliksiz bir siyasal kültürü, güvenlik endişesinin hakim olduğu bir siyaset biçimini üretmiştir. Bunun dış politikaya yansması ise daha çok güvenlik arayışı ve daha fazla izolasyon politikaları olmuştur.

4. Erken Cumhuriyet döneminde resmi ideoloji “politik deformasyon” olarak adlandırılabilir bir siyasal durum içerisinde şekillenmiş ve bu çerçevede Türkiye toplumunun hayatına, tarihine ve yazgısına etki etmiştir. Her dönemin, her akımın, her hareketin ve her ideolojinin hayatla ilgili, gerçeklikle ilgili göz ardı ettiği, dikkate almadığı, önemsiz gördüğü kısaca “kör nokta”⁶⁵⁷ veya “tarihsel gedik” olarak metaforlaştırılabilir konular, hususlar, kaygılar ve düşünceler vardır. Buna karşılık dikkate aldığı, göz önünde bulundurduğu, önem verdiği, yıldızı parlayan, kariyeri ışıldayan başkaca hedefler, kaygılar, öncelikler, kısacası “tutkulu politikalar” vardır.

Resmi ideoloji için de bu durum geçerlidir. Erken Cumhuriyet döneminde resmi ideoloji için güvenlik, ilerleme, modernleşme, uygarlaşma, uluslaşma,

⁶⁵⁷ Bu metaforu Amin Maolouf’tan, onun *Doğu’dan Uzakta* adlı romanından, ödünç alıyorum.

devletleşme gibi hususlar, dikkate alınan, göz önünde tutulan, politik ajandayı baştan sona kat eden temel öncelikler, hedefler, “tutkulu politikalar” olmuştur. Fakat diğer taraftan, yeni devlet içerisinde toplumsal, kültürel farklılıkların korunması ve yaşatılması; toplumsal bakış, anlayış, talep ve yaşayışların siyasetin ağırlık merkezine kaydırılması; bireysel beklentilerin, insani onurun muhafaza edilmesi; yerel-tarihsel motiflerin kültürel ve gündelik hayata taşınması gibi noktalar ise göz ardı edilen, dikkate alınmayan “kör noktalar”, “tarihsel gedikler” olmuştur.

5. Aynı durum resmi ideolojinin dış politika vizyonunda kendisini göstermiştir. Resmi ideoloji iç meselelere ve ulusal kimlik politikalarına öncelik verirken, dış dünyayla ilişkileri “tarihsel gedik” alanına bırakmaya dönük bir yol izlemiştir. Ayrıca, Batı’ya, Batılı devletlere, çağdaş dünyaya ilişkin “tutkulu politikalar”a yakınken, Doğu’yu, Osmanlı bakiyesi yeni ulus-devletleri yani Ortadoğu’yu “kör noktalar” diyarına yerleştirmiştir.

6. Esas olarak resmi ideolojinin toplumla, kültürle, tarihle kavga eden bir karakteri vardır. O, inkılap, devrim, çağdaşlık derken aslında hep toplumla, kültürle, tarihle kavga etmektedir. Ve bu karakter, onun inkılap, devrim hamleleriyle geliştirmeyi vadettiği ve planladığı güçlü devlet, çağdaş toplum zırhında hep bir gedik açmıştır. Bu nedenle de içerde olduğu kadar dışarda da güvenlik politikalarına, istikrar ve izolasyon politikalarına öncelik vermiştir.

7. Resmi ideoloji genel olarak güvenlikçi, inşacı ve çatışmacı karakteri dolayısıyla otoriter, merkeziyetçi bir siyaset tarzını benimsemiştir. İçinde bulunduğu “güvenlikli, gerilimli ve olağanüstü” atmosferde, hayatın, toplumun, siyasetin ve tabii ki dış politikanın akış yönüne, sıklet merkezine kendisini yerleştirmiştir. Tüm memleket işlerinin kendi öncelikleri, ilkeleri, kurguları, istekleri doğrultusunda, kısacası “kendi dediği şekilde” yapılmasını siyaseten en isabetli, en anlamlı, kurtarıcı yol / yöntem olarak görmüştür. Bu da hiç kuşkusuz, siyaset alanına, devlet aygıtının, devletin bürokratik kurumlarının egemen olduğu, siyasetin bu kurumlar tarafından dizayn ve icra edildiği bir siyasal kültür biçimi üretmiştir.

8. Resmi ideoloji teorik olarak ve tarihsel olarak aslında çok esaslı bir “nedenler repertuarı”ndan hareket etmektedir. Güvenlik, parçalanma, dağılma, yok olma, esarete mahkum olma, istila / işgal edilme ve bunlara karşılık ilerleme, güçlenme, çağı yakalama repertuarından. Fakat bu “mükemmel nedenler” için

kararlaştırılan çözümler / siyasetler / adımlar, aslında tarihi ve toplumsal olarak aynı oranda “mükemmel / ciddi sorunlar”a kapı aralayacaktır. Resmi ideoloji için bu, tam da “mükemmel nedenlere dayanan vahim kararlara imza atmak” denen şeyle aynı kavşakta buluşan bir durumdur.

9. Resmi ideoloji toplumsal alanda meydana gelen mikro ölçekli olayları, sorunları, dile getirilen talepleri, büyük kavramlar, kategorik bakışlar üzerinden karşılayan bir siyaset kültürüne kaynaklık etmiştir. Sonuçta yerel, kişisel, gündelik, insanî birçok sorun ve gelişme, resmi ideolojinin büyük kavramlar, kategorik bakışlar dünyası arasında hararetili bir siyasal krizin talihsiz birer parçasına dönüşebilmiştir.

10. Son olarak resmi ideoloji Cumhuriyet tarihine, birbirinden farklı topluluklar arasında “alan, değeri, sembol ve kimlik kavgası”nın yürütüldüğü; farklı sosyal / kültürel / siyasal kimliklerin, grupların, çevrelerin, (sosyal cemaatlerin) bütünlüklü bir topluma dönüşemediğı, parçalı bir toplum yapısını, dolayısıyla da parçalı ve çatışmacı bir siyaset kültürünü miras bırakmıştır. Böyle bir siyasi miras, dış politikada uzun yıllar içe dönük, mesafeli, kapalı bir politik anlayışın egemen olmasının önemli bir dinamiğı olmuştur.

KAYNAKLAR

Eserler:

Açıkel, Fethi, “Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İkinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003 s. 117-139.

Ahıska, Meltem, “Garbiyatçılık: Türkiye’de Modernliğin Grameri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 1039-1065.

Akdevelioğlu, Atay ve Kürkçüoğlu, Ömer, “Ortadoğu’yla İlişkiler”, (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, On yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 357-369.

Akman, Ayhan, “Milliyetçilik Kuramında Etnik / Sivil Milliyetçilik Karşıtlığı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İkinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 81-90.

Akşin, Sina, *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye, 1908-1980*, Beşinci Baskı, İstanbul: Cem Yayınları, 1997.

Aras, Bülent, vd. (Toktaş, Şule, Kurt, Ümit), *Araştırma Merkezlerinin Yükselişi: Türkiye’de Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Kültürü*, Ankara: SETA Yayınları, Kasım 2010.

Arslan, Zühtü, “Rousseau’nun Hayaletleri: Yeni Devlet Eski Söylem”, *DoğuBatı*, Sayı: 21, 2002, s. 11-29.

Atatürk, M. Kemal, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, Der.: Nimet Arsan, İstanbul: Türk İnkılap Tarihi Enst. Yay., 1945.

----- *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II, Der.: Nimet Unan, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enst. Yay., 1952.

----- *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt III, Der. Nimet Unan, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enst. Yay., 1954.

----- *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, Der.: Nimet Arsan, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1964.

----- *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri – Tamim ve Telgrafları*, Cilt V, Haz.: Sadi Borak ve Utkan Kocatürk, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1972.

----- *Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazıları*, Edisyon: Afetinan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1969.

----- *Nutuk*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1997.

Aydın, Mustafa, “Türkiye’de Güvenlik Kavramsallaştırması”, (Der.) Mustafa Aydın vd., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 491-508.

----- “Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 3, Sayı 2, 2003, s. 163-184.

Aydın, Suavi, “Cumhuriyet’in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 344-369.

Ayın Tarihi: Aylık Siyasi Mecmua, Cilt XX, Sayı: 65, İstanbul: Devlet Matbaası, 1929.

Bağce, H. Emre, *Official State Ideology Of The Turkish Republic As Formulated In The Speeches And Writings Of The Chief Political Leaders (1927-1938)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2001.

----- “Türkiye’de Siyaset ve Resmi İdeoloji: Temel Yaklaşımlar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2004, s. 197-224.

Başbuğ, Esra Dicle, *Resmi İdeoloji Sahnedeki Kemalist İdeolojinin İnşasında Halkevleri Dönemi Tiyatro Oyunlarının Etkisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Berkes, Niyazi ve Kuyaş, Ahmet, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: İstanbul Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Bilgiç, Ali, “Güvenlik İkilemi’ni Yeniden Düşünmek: Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif”, (Der.) Mustafa Aydın vd., *Uluslararası*

İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 337-352.

Bilgin, Pınar, “Securing Turkey Through Western-Oriented Foreign Policy”, *New Perspectives on Turkey*, Sayı: 40, 2009, s. 105-125.

Bora, Tanıl, “Cumhuriyet’in İlk Döneminde Milli Kimlik”, (Haz.) Nuri Bilgin, *Cumhuriyet Demokrasi ve Kimlik*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997, s. 53-62.

Bozdağlıoğlu, Yücel, “Modernity, Identity and Turkey’s Foreign Policy”, *Insight Turkey*, Vol: 10, No: 1, 2008, s. 55-76.

Bozgeyik, Burhan, *Bize Nasıl Zulmettiler*, 2 Cilt, İstanbul: Çile Yayınları, 1997.

Bozkurt, M. Esat, *Yakınlarından Hatıralar*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955.

Brauch, Hans Günter, “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, (Der.) Mustafa Aydın vd., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 167-197.

Caymaz, Birol, *Türkiye’de Vatandaşlık: Resmi İdeoloji Ve Yansımaları*, İkinci Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

Copeaux, Etienne, “Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler”, (Çev.) Gökem Doğan, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İkinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 44-52.

Coşar, Simten, “Türk Modernleşmesi: ‘Aklileşme’, ‘Pataloji’ ve Tıkanma”, *DoğuBatı*, Sayı: 8, 1999, s. 59-71.

Çalış, Şaban H., “Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası”, (Der.) Şaban H. Çalış vd., *Türkiye’nin Dış Politika Gündemi: Kimlik Demokrasi Güvenlik*, Ankara: Liberte Yayınları, 2001, s. 3-34.

Çelik, Nur Betül, “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 75-91.

Çetin, M. Zafer, “Tales of Past, Present, and Future: Mythmaking and Nationalist Discourse in Turkish Politics” *Journal of Muslim Minority Affairs*, 2004, 24: 2, s. 347-365.

Davison, Andrew, “Laiklik ve Türkiye’nin Kültürel Modernitesi: Türkiye’yi Avrupa’nın Belirlediği Kavramsal Mekana Yerleştirmek”, (Der.) E. Fuat Keyman, *Türkiye’nin Yeniden İnşası: Modernleşme Demokratikleşme Kimlik*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 35-48.

Deren, Seçil, “Kültürel Batılılaşma”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 382-402.

Dilipak, Abdurrahman, *Bir Başka Açıdan Kemalizm*, İkinci Baskı, İstanbul: Beyan Yayınları, 1988.

Doğan, Avni, *Kurtuluş Kuruluş ve Sonrası*, İstanbul: Dünya Yayınları, 1964.

Doğan, Mehmet, *Batılılaşma İhaneti*, On yedinci Baskı, İstanbul: İz Yayınları, 1997.

Duran, Hasan “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Dış politika Anlayışı ve İlkeleri”, (Ed.) Mustafa Bıyıklı, *Türk Dış Politikası -Cumhuriyet Dönemi-* Cilt:1, İstanbul: Bilimevi Yayınları, 2008, s. 35-52.

Efegil, Ertan, “Türk Dış Politikasında Siyasal Kültürün Etkisi: Kemalist Siyasal Kültürün Evrimleşmesi”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 5, Sayı: 10, Yaz 2012, s. 189-206.

Erdoğan, Mustafa, *Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji*, İkinci Baskı, Ankara: Liberte Yayınları, 2000.

Ereker, Fulya, *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Ergüvenç, Şadi, “ Turkey’s Security Perceptions”, (Ed.) Salomon Ruysdael vd., *New Trends in Turkish Foreign Affairs*, Bloomington: iUniverse, 2002, s. 12-20.

Erol, Mehmet Seyfettin ve Ozan, Emre, “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 4, Sayı: 8, Yaz 2011, s. 13-38.

Erşan, Mesut, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 3, 2006, s. 39-50.

Ertekin, Orhangazi, “Türkiye’de Hukuk Siyaset İlişkileri: Türk Devlet Biliminin Doğuşu ve Yükselişi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 285-311.

Fırat, Melek ve Kürkçüoğlu, Ömer, “Sancak (Hatay) Sorunu”, (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, On Yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 279-292.

Fırat, Melek, “Yunanistan’la İlişkiler”, (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, On yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 325-356.

Gönlübol, Mehmet, “Atatürk’ün Dış Politikası: İlkeler ve Amaçlar”, Turhan Feyzioğlu vd., *Atatürk Yolu*, İkinci Baskı, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1987, s. 235-277.

Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem, “Laussane’dan Sonra Türk Dış Politikası”, (Der.) Mehmet Gönlübol vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 1919-1965, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969, s. 59-133.

----- *Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası*, 1919-1938, İkinci Baskı, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1973.

Gözen, Ramazan, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası”, Ramazan Gözen, *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye’nin Dış Politikası*, Ankara: Palme Yayıncılık, 2009, s. 59-70.

----- “Türk Dış Politikasının Temelleri”, Ramazan Gözen, *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye’nin Dış Politikası*, Ankara: Palme Yayıncılık, 2009, s. 35-57.

----- “AKP / Ak Parti Dönemi: Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon”, Ramazan Gözen, *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye’nin Dış Politikası*, Ankara: Palme Yayıncılık, 2009, s. 101-121.

Hanioğlu, M. Şükrü, “Kemalizm’in Tarihi Kökenleri”, (Der.) Ahmet T. Kuru vd., *Türkiye’de Demokrasi İslam ve Laiklik*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 31-57.

----- “İki ‘İki Türkiye’ (I): Birincisi Çatışır ama bölünmez”, *Sabah*, 22.09.2013.

----- “İki ‘İki Türkiye’ (II): İkincisi Çatışır ve Bölünebilir”, *Sabah*, 29.09.2013

----- “Sorun Türklük Kürtlük Değil Ethnos Temelli Toplum Tasavvuru”, *Sabah*, 12.05.2013.

----- “Sorun Milliyetçilik Değil Toplumsal Mühendisliktir”, *Sabah*, 24.02.2013.

----- “Meselelerimizi ‘Devlet Akli’ Değil Siyaset Çözecektir”, *Sabah*, 17.03.2013.

----- “Siyaset ve Kültürel Çatışma”, *Sabah*, 07.07.2013.

İnan, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1959.

İnan, Arı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982.

İnönü, İsmet, *İsmet Paşanın Siyasi ve İctimai Nutukları (1920-1933)*, Ankara: Başvekalet Matbaası, 1933.

----- *İnönü’nün Söylev ve Demeçleri -I*, İstanbul: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1946

----- “İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşanın Dersi”, *Ülkü*, Cilt: 3, Sayı: 14, Nisan 1934, s. 184-190

----- “C.H. Partisi Kurultayı Kapanırken İsmet İnönünün Söylevi”, *Ülkü*, Cilt: 5, Sayı: 28, Haziran 1935, s. 245-246.

----- “İsmet Paşanın Nutku: Halkevleri Yıldönümünde”, *Ülkü*, Cilt: 1, Sayı: 2, Mart 1933, s. 99-103

----- “Yeni Halk Evlerini Açma Nutku”, *Ülkü*, Cilt: 5, Sayı: 25, Mart 1935, s. 1-3.

----- “İlerleme ve Yükselme Yolu”, *Ülkü*, Cilt: 2, Sayı: 9, Birinci Teşrin 1933, s. 161.

İnsel, Ahmet, *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, Sekizinci Baskı, İstanbul: Birikim Yayınları, 2009.

Kadıoğlu, Ayşe, “Milliyetçilik-Liberalizm Ekseninde Vatandaşlık ve Bireysellik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İkinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 284-292.

Kahraman, Hasan Bülent, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi – I: Kavramlar Kuramlar Kurumlar*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

----- *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi – II 1920-1960*, İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları, 2010.

----- “Avrupa: Türk Modernleşmesinin Xanadu’su: Türk Modernleşmesi Kurucu İradesinde Yeni Bir Bakış Denemesi”, *DoğuBatı*, Sayı: 14, 2001, s. 8-27.

----- “Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 125-140.

Kahraman, H. Bülent ve Keyman, E. Fuat, “Kemalizm, Oryantalizm ve Modernite”, *Doğubatı*, Sayı: 2, 1998, s. 75-88.

Kaliber, Alper, “Türk Modernleşmesini Sorunsallaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 107-124.

Kansu, Aykut, “Türkiye’de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 253-267.

Karaömerlioğlu, M. Asım, “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 272-283.

Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

----- *Türk Siyasi Tarihi*, İkinci Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

Kili, Suna, *Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli*, On ikinci Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Koçak, Cemil, “Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İkinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 37-43.

Kop, Kadri Kemal, *Atatürk Diyarbakır’da*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1938.

Köker, Levent, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, On birinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

----- “Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 97-111.

----- “Demokratik toplumda hukuk-siyaset ilişkisini nasıl anlamalı?”, *Zaman*, 11.08.2011.

----- “Hukuk-siyaset ilişkisini doğru anlamamanın koşulları”, *Zaman*, 25.08.2011.

Kösebalaban, Hasan, *Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism and Globalization*, New York: Palgrave Macmillan, 2011.

Mahçupyan, Etyen, “Türkiye’nin Modernleşme Zihniyeti ve Pozitivizm”, *Türkiye’yi Anlamak*, İstanbul İletişim Yayınları, 2008, s. 117-134.

Mardin, Şerif, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, Onuncu Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

----- “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri” *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, On üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

----- *Türk Modernleşmesi*, On dokuzuncu Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Mert, Nuray, “Laiklik ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 197- 209.

Okuyan, Cevat ve Ereker, Fulya, “Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde Rejim Unsuru”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 8, Güz 2005 / 2, s. 189-204.

Oran, Baskın, *Atatürk Milliyetçiliği*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1988.

----- “TDP’nin Kuramsal Çerçevesi”, (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, On Yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 20-46.

----- “TDP’nin Temel İlkeleri”, (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, On yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 46-53.

Ozankaya, Özer, *Cumhuriyet Çınarı*, İkinci Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.

Öngider, Seyfî, “Kemalist Rejimin İnşası: Takrir-i Sükun Kanunu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 312-318.

Özbudun, Ergun, “Türkiye: Çoğulcu Toplum ve Tekçi Devlet”, (Der.) Ahmet T. Kuru, Alfred Stepan, *Türkiye’de Demokrasi İslam ve Laiklik*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 59-89.

Özersay, Kudret, “Montreux Boğazlar Sözleşmesi”, (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, On Yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. s. 370-384.

Özdemir, Elvan, “Türk Siyasal Kültürünün Türkiye’nin Dış Politikasına Yansıması”, (Der.) Ertan Efeğil vd., *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*, Cilt 1, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 583-602.

Özkırımlı, Umut, “Türk Milliyetçiliğinin ‘Etnisiteyle’ İmtihani: Bir Utangaç Aşk Hikayesi”, (Der.) E. Fuat Keyman, *Türkiye’nin Yeniden İnşası: Modernleşme Demokratikleşme Kimlik*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 79-95.

Özlem, Doğan, “Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 452-464.

Parla, Taha, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*, Cilt 1, Üçüncü Baskı, İstanbul: Deniz Yayınları, 2008.

----- *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*, Cilt 2, Üçüncü Baskı, İstanbul: Deniz Yayınları, 2008.

----- *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*, Cilt: 3, Üçüncü Baskı, İstanbul: Deniz Yayınları, 2008.

Peker, Recep, *C.H.F. Programının İzahı*, Ankara: Ulus Matbaası, 1931.

----- *C.H.P. Genel Sekreteri R. Peker’in Söylevleri*, Ankara: Ulus Basımevi, 1935.

----- *Recep Peker’in İnkılap Dersleri*, Ankara: Ulus Basımevi, 1936.

----- *Vatandaşlar için Medeni Bilgiler*, Kitap II, (Afetinan, Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1969, içinde).

----- “Disiplinli Hürriyet”, *Ülkü*, Cilt: 1, Sayı: 3, Nisan 1933, s. 177-180.

----- “Halkevleri Açılma Nutku”, *Ülkü*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1933, s. 6-8.

----- “Kubilay Abidesi'nin Açılması”, *Ülkü*, Cilt: 4, Sayı: 23, İkinci Kanun 1935, s. 374-376.

----- “Uluslaşma-Devletleşme”, *Ülkü*, Cilt VII, Sayı: 41, Temmuz 1936, s. 1-7.

Sander, Oral, *Türkiye'nin Dış Politikası*, (Der.) Melek Fırat, İkinci Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

----- “Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 37 (3-4), 1982, s. 105-124.

Somel, Selçuk Akşin, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kimliği”, (Haz.) Nuri Bilgin, *Cumhuriyet Demokrasi ve Kimlik*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997, s. 71-83.

Sunar, İlkey, *State and Society in Politics of Turkey's Development*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.

Toker, Nilgün ve Tekin, Serdar, “Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 82-106.

Tunaya, Tarık Zafer, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul: Arba Yayınları, 1981.

Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931*, Altıncı Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

----- “İkna (inandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 92-96.

Uzgel, İlhan, “ Uluslararası Güvenlik, Silahsızlanma Çabaları ve Türkiye” (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, On yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 307-313.

Uzgel, İlhan ve Kürkçüoğlu, Ömer, “İngiltere ile İlişkiler”, (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919-1980, On Yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 258-277.

Ülman, A. Haluk, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) - I”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23 (3), 1968, s. 241-273.

Ülman, A. Haluk ve Sander, Oral “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) – II”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 27 (1), 1972, s. 1-24.

Ünder, Hasan, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 138-155.

Üstel, Füsün, “*Makbul Vatandaş*”ın Peşinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

----- “Türkiye Cumhuriyeti’nde Resmi Yurttaş Profiline Evrimi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İkinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 263-268.

Yayla, Atilla, *Kemalizm: Liberal Bir Bakış*, Ankara: Liberte Yayınları, 2008.

Yeğen, Mesut, “Kemalizm ve Hegemonya?”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 56-74.

Yeşilkaya, Neşe G., “Halkevleri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 113-118.

Yıldız, Ahmet, “Kemalist Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 210-234.

----- “Recep Peker”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, Dördüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 58-63.

Yörük, Zafer, “Politik Psişe Olarak Türk Kimliği”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İkinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 309-324.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Yirmi Yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Belgeler:

CHF Nizamnamesi, yy, 1923,
[http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/198104003%20CHF%20NIZAMNAMESI%201923%20\(EHT\)/198104003%20CHF%20NIZAMNAMESI%201923%20.pdf](http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/198104003%20CHF%20NIZAMNAMESI%201923%20(EHT)/198104003%20CHF%20NIZAMNAMESI%201923%20.pdf)

CHF Nizamnamesi, Ankara: TBMM Matbaası, 1927,
[http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/198103991%20CHF%20NIZAMNAMESI%201927%20\(EHT\)/198103991%20CHF%20NIZAMNAMESI%201927%20.pdf](http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/198103991%20CHF%20NIZAMNAMESI%201927%20(EHT)/198103991%20CHF%20NIZAMNAMESI%201927%20.pdf)

CHF Nizamnamesi ve Programı, Ankara: TBMM Matbaası, 1931,
http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197505818%20CHF%20NIZAMNAMESI%20VE%20PROGRAMI%201931/197505818%20CHF%20NIZAMNAMESI%20VE%20PROGRAMI%201931%200000_0039.pdf

CHP Programı, Ankara: Ulus Basımevi, 1935,
<http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197000602%20CHP%20PROGRAMI%201935/197000602%20CHP%20PROGRAMI%201935%2000001-0068%20BOLUM%2001.pdf>

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu,
T.C. Resmi Gazete, Sayı:71, Tarih: 24 Mayıs 1924, Kanun No: 491, s. 4.
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/71.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/71.pdf>

18 Mart 1926 Tarih ve 788 Sayılı “Memurin Kanunu”,

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 336, Tarih: 31 Mart 1926, s. 2(1221).

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/336.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/336.pdf>

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerini Muaddil Kanun,

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 863, Tarih: 14 Nisan 1928, s. 12(5002).

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/863.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/863.pdf>

20 Temmuz 1931 Tarih ve 1850 Sayılı “İsyan Mıntıkasında İşlenen Ef’alin Suç Sayılmayacağına Dair Kanun”,

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1859, Tarih: 29 Temmuz 1931, s. 1.

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1859.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1859.pdf>

11 Haziran 1932 Tarih ve 2007 Sayılı “Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun”,

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2126, Tarih: 16 Haziran 1932, s. 4.

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2126.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2126.pdf>

14 Haziran 1934 Tarih ve 2510 Sayılı “İskan Kanunu”,

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2733, Tarih: 21 Haziran 1934, s. 1.

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf>

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun,

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3533, Tarih: 13 Şubat 1937, s. 1.

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3533.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3533.pdf>

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Şükrü Mutlu KARAKOÇ

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 21 Ocak 1979, Afyon

Elektronik Posta: smkarakoc@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Marmara Üniv., İlahiyat Fakültesi	2001
Yüksek Lisans	İMU, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	2014

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2006-2009	İLAM İlmi Araştırmalar Merkezi	Editör
2012-2014	İstanbul Bilimler Akademisi (İBA)	Editör

YABANCI DİLLER

İyi düzeyde İngilizce, orta düzeyde Arapça biliyor.

HOBİLER

Futbol, Müzik, Gezi.